

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

AHMET MİDHAT EFENDİ’NİN KÂİNAT ADLI ESERİNDE İTALYA VE
YUNANİSTAN (METİN VE İNCELEME)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSMAİL ÖZBEY

İSTANBUL 2015

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

AHMET MİDHAT EFENDİ'NİN KÂİNAT ADLI ESERİNDE İTALYA VE
YUNANİSTAN (METİN VE İNCELEME)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSMAİL ÖZBEY

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. SEMA UĞURCAN

İSTANBUL 2015

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek lisans öğrencisi İsmail ÖZBEY'in "Ahmet Midhat Efendi'nin Kainat Adlı Eserinde İtalya ve Yunanistan (Metin ve İnceleme)" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı yüksek lisans tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

İmza

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Sema UĞURCAN
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Doç. Dr. Şehnaz ALIŞ
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Yrd. Doç. Dr. Ali KARACA
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

S. Uğurcan

Ş. Aliş

Ali Karaca

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 09 / 03 / 2015 tarih ve 2015/04-5 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

[Signature]
Prof.Dr. Zekeriyya KURŞUN
Müdür

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	II
ÖZET	IV
SUMMARY	V
GİRİŞ	1
1. Ahmet Midhat Efendi'nin Hayatı	1
2. Tarih ve Coğrafya Kitapları	3
3. <i>Kainat</i> ' Külliyyatının Önsözü	7
1. KİTAP: İTALYA TARİHİ	
1.1 İTALYA TARİHİ İNCELEMESİ	12
1.2 İTALYA TARİHİ DİZİNİ	72
2. KİTAP: YUNANİSTAN TARİHİ	
2.1 YUNANİSTAN TARİHİ İNCELEMESİ	80
2.2 YUNANİSTAN TARİHİ DİZİNİ	114
SONUÇ	120
BİBLİYOGRAFYA	135
EK 1: İTALYA METNİ	
1.1 İTALYA TARİHİ	137
1.2 İTALYA TARİHİ FİHRİSTİ	222
EK 2: YUNANİSTAN METNİ	
2.1 YUNANİSTAN TARİHİ	224
2.2 YUNANİSTAN TARİHİ FİHRİSTİ	271

ÖNSÖZ

Ahmet Midhat Efendi'nin *Kâinat* külliyyatını yeni harflere çevirdiğimiz çalışmalar arasında bu tezde İtalya ve Yunanistan tarihlerinin anlatıldığı 13. ve 14. ciltler ele alınmaktadır.

Ahmet Midhat Efendi'nin farklı bir yönü olan tarihçiliğinin incelenmesi amacıyla başlatılan bu çalışmada Marmara Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde bulunan *Kâinat* külliyyatının İtalya ve Yunanistan ciltlerini incelemeye aldık. Çalışmamız sırasında kitapların bazılarında silik sayfalarla baskı hatası olan kelimelerle karşılaştık. İtalya cildinde kitap içerisinde iki sayfanın da kopmuş bulunduğunu tespit ettik. Eksik sayfaları kütüphanede bulunan diğer ciltlerin birleştirilmiş olduğu kitaplarla tamamladık. Böylece eserlerin birden çok kopyası üzerinde çalışma imkânı bulduk. Eksik sayfalar tamamlandı ve silinmiş, okunması zorlaşmış kısımlar diğer ciltlerden kontrol edilerek yeni harflere aktarıldı. Ancak baskı hatası olduğu için maalesef üç kelimenin ne olduğu anlaşılamadı.

Ahmet Midhat'ın İtalya ve Yunanistan ciltlerini temel alan bu tezimiz her cilt için üç bölümden oluşmaktadır. Kitapların incelemesi ve inceleme yaparken açıklama ihtiyacı duyarak diğer İtalya ve Yunanistan tarihlerinden yararlandığımız inceleme kısımları tezimizin ilk bölümünü oluşturmaktadır. İkinci bölümler ise kitaplarda geçen özel isimlerin alfabetik bir listesi ve sayfa numaralarının verildiği dizin kısımlarından oluşmaktadır. Dizin kısmında karşılaştığımız bir diğer sorun ise Ahmet Midhat'ın her zaman aynı isimle bir bölgeden veya kişiden bahsetmiyor olmasıdır. Mesela Bizans İmparatorluğu, İtalya cildinde üç (Bizans, Garb İmparatorluğu, Şarkıyyun), Yunanistan cildinde ise altı (Bizans, Şark İmparatorluğu, Baz Ampir, Yunan Şark Devleti, İstanbul İmparatorluğu, Roma Devlet-i Şarkiyesi) farklı isimle zikredilmektedir. Bu isimler birleştirildi ve dizinde en yaygın isimler başa alınarak verildi. Ayrıca Dizin kısmındaki sayfa numaraları yeni harflere aktardığımız kitaplardaki sayfa numaralarına göre verilerek takip edilebilirliği kolaylaştırıldı.

Kitaplardaki özel isimler Ahmet Midhat'ın kullandığı şekilde Osmanlıcada Fransızca aslından okunduğu gibi yazılmaktadır. Ancak bu şekilde yazdığımızda pek çok ünlü tarihî kişiliğin adı bizlere yabancı gelmektedir. Bu sebeple Türk ve dünya tarihince tanınmış kişilerin adlarını Türkçede kullanıldığı gibi yazdık. Çok tanınmayan kişileri ise orijinal imlasına göre yazmayı uygun gördük. Mesela Ahmet Midhat'ın İskender-i Kebir olarak yazdığı Makedonya Kralı Büyük İskender, III. Aleksandros

olarak adlandırılmayıp kullanımlara dokunulmadı. Bunun yanında İskender'in babası II. Philippos veya kısa adıyla Philip, Ahmet Midhat'ın yazdığı şekilde Filip olarak yazılmayıp orijinal imlasına göre yeni harflere aktarıldı.

Tezimizin son bölümü kitapların yeni yazıya aktarıldığı bölümdür. Bu bölümde daha sonraki araştırmalara yardımcı olması için kitabın orijinal sayfa numaralarına bağlı kalındı ve sayfa numaraları parantez içinde verildi. Hazırlanan dizin de bu numaralara göre oluşturuldu. Nitekim Yunanistan cildinde basım hatası sebebiyle kitabın sonunda Ahmet Midhat bir açıklama yapma gereği duyar. Bu bölüm de kitaba dâhil edildiği için aynı yerde aynı sayfa atlamasını biz de yaptık ve dipnot olarak verdik.

Eserimizin giriş kısmında Ahmet Midhat Efendi'nin hayatı ve kaynaklarda pek rastlanmayan tarih ve coğrafya kitaplarının içeriklerine değinildi. Ayrıca *Kâinat* için yazılan genel mukaddimede nelerin olduğu aktarıldı.

Tezin hazırlanması sırasında tarihi kişiliklerin adlarını bulmamda yayınlanmış diğer kitaplara ulaşmamı sağlayan İSAM Kütüphanesi'ne teşekkür ederim.

Ayrıca tezimi hazırlarken çalışmaların her aşamasını titizlikle inceleyen, bilgisi ve dikkatiyle yanlışlarımı düzelten, tecrübesiyle doğruya götürecek en kısa yolu gösteren değerli hocam Prof. Dr. Sema UĞURCAN'a teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

Ahmet Midhat Efendi'nin *Kâinat* ismi altında yazdığı ülkelerin siyasi tarihini anlattığı kitaplardan bu tezde İtalya ve Yunanistan metinleri bulunmaktadır. Ülkelerin tarihleri bilinen en eski çağlardan alınarak kitapların yayınlandığı 1880 yılına kadar getirilmektedir. Tarih anlatımı sırasında anlatılan dönemle ilgili sanat ve bilimdeki gelişmelere de zaman zaman yer verilmektedir. Kitaplarda tarih kısmına geçilmeden önce ülkelerin coğrafyası hakkında ansiklopedik bilgiler verilen bir coğrafya kısmı bulunmaktadır. Ahmet Midhat, İtalya ve Yunanistan tarihlerini yazarken de ülkelerin coğrafyasını ön planda tutmakta ve ülke coğrafyası genişlese de sınırlar içinde kalmaya gayret göstermektedir. Tarih anlatımından sonra yazarın kendi görüşleri ışığında o milletin bundan sonraki hayatı hakkında tahminlerde bulunduğu “Ahval-i Ahîre” bölüm yer almaktadır.

SUMMARY

In this thesis in which “*Kâinat*” written by Ahmet Midhat Efendi tells the political history of the countries, there are texts which belong to Italy and Greece. The histories of the countries date back from the oldest times that known to 1880 in which books are published. Art and scientific developments about the era that are told are also mentioned from time to time while telling their history. In the books, before passing the history part, there is a geography part which gives encyclopedic information about the geography of the countries. While writing the histories of Italy and Greece, Ahmet Midhat gives particular importance to the geography of the countries and tries to stay in the borders of the country even if the geography expands. After history part, there is a section called “Ahval-i Ahire” in which the writer makes some guesses about that nation’s life hereafter in the light of the writer’s own opinions.

GİRİŞ

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Ahmet Midhat Efendi için söylediği “...hiç olmazsa başlangıç yıllarında, hayatıyla eserleri sıkı sıkıya bağlıdır.” sözlerinden yola çıkarak tezimize başlarken yazarın hayatı, eserleri ve tarihçiliğine kısaca değinmenin yararlı olacağını düşünüyoruz.

1) Ahmet Midhat Efendi'nin Hayatı

Tophane'de 1844 yılında dünyaya gelen Ahmet Midhat, Kafkas muhaciri fakir bir ailenin çocuğudur¹. Bu yüzden de küçük yaşta aktar çırağı olarak çalışır. Bu sıralarda bir eğitim görmemektedir. Haşarı tabiatlı Ahmet, etrafında kitap ve gazete okuyanları gördükçe okumaya karşı bir heves ve bilgisizliğinden dolayı da utanç duyar. Dükkân komşusu Hacı İbrahim'den kendisine okuma yazma öğretmesini ister. Altı ay süren derslerden sonra Ahmet kendi kendine çalışacak kadar okumayı öğrenir. Böylece Türk yazı hayatının en çok eser veren gazetecisi yazıyla tanışır. Ahmet Midhat, okuma yazmayı bilmediği zamanki hayatını insanlar arasında dolaşan bir hayvan olarak tanımlar. Kuran ve Türkçe okuma yazmayı geliştirdikten sonra yabancı bir dil öğrenimine de ihtiyaç duyan Ahmet Midhat, Galata'da bir Frenk'ten dükkânını süpürme karşılığında Fransızca dersi almaya başlar. Ahmet Midhat, birkaç sene sonra çıraklık yaptığı çarşıda para karşılığı mektup yazan ve gelen mektupları okuyan, etraftakilere bildiklerini anlatan ve böylece küçük yaşına rağmen hürmet gören bir zat olur.

Kâinat'ın ilk cildini kaleme almaya başladığı 1871'e kadar çeşitli şehirlerde ikamet eden yazar, bu şekilde İstanbul, Vidin, Niş, Rusçuk, Sofya ve Bağdat'ta şehri ve çevreyi yakından tanıma fırsatı bulur. On üç yaşında ağabeyinin yanında Vidin'e göç eder. Burada mahalle mektebine devam eder. 1861'de on yedi yaşındayken Tophane'ye geri dönerler ve sıbyan mektebine yazılır.

Bu sıralarda Ahmet'in hayatı değişir. Yazdığı mektuplardaki sıcak üsluptan etkilenen ağabeyi Hafız Ali Ağa'nın bir arkadaşı, kardeşini Midhat Paşa'ya götürmesini, onun eli kalem tutan gençleri himaye ettiğini söyler. Bunun üzerine ağabeyi Ahmet'i Niş'e çağırır ve o sırada Niş valisi olan Midhat Paşa'ya takdim eder.

¹ Yazarın hayatı için şu kaynaklara başvuruldu:

Tanpınar, Ahmet Hamdi, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 445-455.
Okay, Orhan, “Ahmet Midhat Efendi”, *İslam Ansiklopedisi, II*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, s. 100-103.

Banarlı, Nihad, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Cilt:2 Milli Eğitim Basımevi İstanbul, 2001, s. 968

Ahmet Midhat, *Üss-i İnkılâp: Kırım Muharebesi'nden II. Abdülhamid Han'ın Cülusuna Kadar*, Hzl. Talip Galip Seratlı, Selis Kitaplar, İstanbul 2004. s. 19-23.

Özkan, Tuğba, *Ahmet Midhat Efendi'nin Dağarcık Mecmuası: İnceleme-Seçme Metinler- Dizin*, Marmara Üniversitesi, Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013 s. 5-10

Midhat Paşa da Ahmet'in tahsiline ilgi gösterir ve onu Niş Rüştîyesi'ne kaydettirir. Ahmet, beş yıllık okulu iki yılda birincilikle bitirir. Bu başarıyla kendisine olan güveni artan Ahmet, kendini “allame-i dehr” zannetmeye başlar.

Mithat Paşa'nın Tuna valiliği üzerine Rusçuk'a giden Ahmet Midhat, Vilayet Mektubi Kalemi'nde ilk memuriyetine başlar (1864). Kendi adını bu zeki ve kabiliyetli gence veren Midhat Paşa, onu Fransızca çalışmaya teşvik eder ve gereken imkânları sağlar. Böylece Ahmet Midhat'a Batı kültürünün kapıları açıldığı gibi o sayede Tuna gazetesinde muharrir (1868), bir yıl sonra da başmuharrir olarak yazı hayatına başlar. Bağdat valisi olan Midhat Paşa, yeni vazifesine giderken kalabalık maiyeti arasında ağabeyi ile birlikte Ahmet Midhat'ı da götürür (1869). Burada Zevra gazetesinin müdürü olan Ahmet Midhat, Bağdat'ta kendisini kültürlü bir çevre ve oldukça programlı bir sohbet meclisi içinde bulur. Bu çevrede Ahmet Midhat Efendi'ye ressam Osman Hamdi Bey Batı kültürü, Muhammed Feyzi ez-Zühavi din ve medrese kültürü, açık fikirli, yarı meczup, feylesof-meşrep bir adam olan ve Arapça, Farsça, Hintçe, İbranice ve İngilizce bilen Şirazlı Bakır Can Muattar, Doğu ilimleri ve çeşitli felsefi kültür sahalarında tesir eder. İlk kitapları olan *Hace-i Evvel* serisi ile *Kıssadan Hisse*'yi burada yazar. Bağdat mutasarrıfı olan ağabeyinin ölümü üzerine memuriyetinden ayrılarak İstanbul'a döner (1871). Ağabeyininki ile beraber çok kalabalıklaşan ailenin geçim sıkıntısı omuzlarına yüklenir. Ceride-i Askeriyye'ye başmuharrir olur. Bunun yanı sıra, Tahtakale'de oturduğu evde kurduğu matbaada, aile fertlerinin de katılmasıyla kendi kitaplarını neşre başlar. Bu neşriyatta muharrir, mürettip, dağıtıcı olarak kendisi ve ailesi çalışır. Bir yıl içinde matbaayı genişletir ve önce Sirkeci'ye, sonra Beyoğlu'na nakleder. Aynı yıl, arka arkaya kapanan *Devir* ve *Bedir* mecmualarından sonra on sayı devam eden *Dağarcık*'ı yayımlar. Bu dergide çıkan “Duvardan bir Sada” adlı yazısında ortaya koyduğu, ancak daha sonra vazgeçtiği materyalist düşüncenin izlerini taşıyan ifadelerinden dolayı *Basiret* gazetesi tarafından İslam aleyhtarlığı ile suçlanır. Muhtemelen bu sebepten 1873'te, Yeni Osmanlıların arasında, onlarla ilgisi olmadığı halde Rodos'a sürülür. Üç yıl devam eden bu sürgün devresinde Rodos'ta çocuklar için bir “Medrese-i Süleymaniyye” kurar ve orada ders verir. Ders kitaplarını ve ilk romanlarını burada neşre başlar. Otuz dört sayı devam edecek olan *Kırkanbar* dergisi için de buradan yazı gönderir. Abdülaziz'in tahttan indirilmesi, V. Murad'ın padişah olmasıyla affedilerek İstanbul'a döner. Gazetecilik, romancılık ve neşriyat faaliyeti bundan sonra daha yoğun olarak devam eder. Gazetecilik tarihimizin en uzun ömürlü gazetelerinden olan *Tercüman-ı Hakikat*'i çıkarmaya başlar (1878). Geçim imkânlarını

çok defa kendisi sağlayan, bununla birlikte II. Abdülhamid devrinde sarayın himayesinden de mahrum kalmayan Ahmet Midhat, ölümüne kadar *Takvim-i Vekayi* ve *Matbaa-i Amire* müdürlüğü, Meclis-i Umur-ı Sıhhiyye azalığı ile reisliğinde ve çeşitli hocalıklarda bulunur. 1889'da Stockholm'de toplanan Şarkiyatçılar Kongresi vesilesiyle iki buçuk ay süren bir Avrupa seyahati yapar. II. Meşrutiyetten sonra emekli olarak bir müddet Darülfünun, Medresetü'l Vaizin ve Darülmuallimat'ta genel tarih, dinler tarihi, felsefe tarihi, eğitim tarihi, gibi dersler okutur. 1912'de fahri olarak hizmet ettiği Darüşşafaka'da kalp sektesinden vefat eder.

2) Tarih ve Coğrafya Kitapları

Ahmet Midhat Efendi'nin tarih bilgisi verdiği pek çok eserine rastlamak mümkündür. Burada genel olarak tarih kitabı olanların içeriği hakkında bilgi verilecektir. Bir istisna olarak *Hace-i Evvel*'den de bahsetme lüzumu duyduk. Çünkü *Kâinat'ın* önsözünde bu kitapta aktardığı tarih ve coğrafya ile karşılaştırma yapmaktadır.

Kâinat (15 kitap, (1871-1881), *Üss-i İnkılâp I* (1876), *Üss-i İnkılâp II* (1877), *Zübdetü'l Hakayık* (1877), *Tarih-i Umumî I* (1877), *Tarih-i Umumî II* (1878), *Hilal-i Ahmer* (1878), *Medhal ve Tarih "Fünûn- ı Coğrafya"* (1878), *Mufasssal* (Üç cilt, 1885-1887), *Tarih-i Umumî*, (Üç cilt, 1902), *Tarih-i Eryan* (1911)

Bu kitapları dışında tarih ve coğrafya anlattığı kitapları arasında şunlar da sayılabilir: *Ermenistan Var mıdır?*, *Hace-i Evvel*, *Edvar-ı Askeriye*.²

Hace-i Evvel: 1287/1870, 426 s. Bağdat Sanat Okulu için yazdığı ders kitaplarıdır. Eser, Ahmet Midhat Efendi'nin ilk eseridir. Ancak çocuk eğitimi ve gelişimi üzerine yazdığı tek eser bu değildir. Mekteplerde okutulması için yazdığı eserlerden bazılarını Orhan Okay, şu eserleri örnek verir: *Çiçekler*, *Hayvanlar*, *Sağlık*, *Kuşlar*, *Kitaât ü Bihâr-ı Hamse*, *Abdest*, *Namaz*, *Dünya*, *Medrese-i Süleymaniyye*, *Terbiyeli Çocuk*.³

Ahmet Midhat, henüz Bağdat'ta olduğu yıllarda Türk okullarının ıslahı üzerinde fikirler geliştirir. Terakki fikri onda medeniyetin temelini teşkil eder. Terakki için de medeniyetin halk kitlelerine yayılması gerekir. Bu da eğitim sisteminin ıslahına bağlıdır. Nasıl bir eğitim sistemi hayal ettiği tam olarak belli değilse de Batı

² Eserler için yararlanılan kaynaklar:

Okay, Orhan, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Midhat Efendi*, MEB, 1991, s. 409- 413

Ahmet Midhat Efendi, *Üss-i İnkılâp: Kırım Muharebesi'nden II. Abdülhamid Han'ın Cülusuna Kadar*, Hzl. Talip Galip Seratlı, Selis Kitaplar, İstanbul 2004. s. 19

³ Okay, Orhan, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Midhat Efendi*, MEB, 1991, s. 233

medeniyetlerindeki gibi pozitif bilimlerin okutulduğu, pedagojik bakımdan gelişmiş bir sistem hayal ettiği anlaşılmaktadır.

Hace-i Evvel, Hesap, hendese, kozmografya, tabakatü'l arz, coğrafya, hey'et (astronomi), hikmet(fizik), tarih ve tarik-i maişet adlı derslerden oluşur.

“Tarih” bölümünde Ahmet Midhat, tarihi dönemleri üç ana bölüme ayırır. İnsanlığın en eski döneminden başlattığı tarihin birinci dönemini MS 476'ya kadar getirir. İkinci kısmı bu tarihten 1453'e kadar sürer. Son kısım da 1453'ten başlayarak Ahmet Midhat'ın kitabı yazdığı zamana kadar olan gelişmeleri aktarır (1870). Tüm insanlık tarihini anlatmasına karşın pek hacimli olmayan eserde kendi dönemi içinde en gelişmiş uygarlıklar ve devletler anlatılır. Mitolojik dönemden sonra Mısır medeniyeti, İberîler, Asurîler, Fenikeliler, Yunan, Truvalılar, Lidyalılar, Kartacalılar, Roma, Fars, Makedonya, Millet-i İslamiye, Rusya, Devlet-i Aliye-i Osmaniye ve Avrupa'nın Ahval-i Ahîresi başlıklarıyla oluşturulan kısa bir tarihtir.

“Yunan” başlığında verdiği Antik Yunanistan hakkındaki bilgiler *Kâinat'ta* verdiği bilgilerle örtüşmektedir. Helenlerin nereden gelmiş olabileceklerine dair fikirler ve Mora yarımadasının Mısır ve Fenike göçleriyle medenileştiği gibi bilgiler iki kitapta da bulunmaktadır. Ardından Yunanlıların dini inançları ve medeniyete katkıları anlatılır.

“Roma” Roma devletinin ilk kurucuları Romus ve Romulus kardeşlerdir. Kurdukları şehre etraftan bir suç işleyerek kaçanların gelip yerleşmesiyle büyüyen şehir zamanla etraftaki diğer şehir devletlerini yenerek genişlemeye devam eder. Tüm İtalya'yı ele geçirmesinden sonra yönetimin ve askeriye'nin güçlü ve düzenli yapısı Roma'yı cihangir bir devlete çevirir. Romalıların zenginleştikçe şımarması ve eski ahlakın kaybolmasıyla ülke gittikçe zayıflar. Önce ikiye bölünür. Batı kısmı ikiye bölündükten kısa bir süre sonra dağılır. Doğu Roma yani Bizans ise parlak dönemlerinden sonra Osmanlı topraklarının arasına sıkışıp kalır ve bir zaman daha varlığını sürdürür.

“Coğrafya” bölümü haritalarla zenginleştirilmiş bir genel coğrafya kitabıdır. “Topraklar” başlığıyla kıtaları ve oluşumlarını aktarır. Örneğin Avrupa kısmında bu kıtadaki devletler, başkentleri ve yönetim şekilleri aktarılır. İtalya ve Yunanistan hakkında: “Avrupa kıtasının cenup tarafında bulunan hükümetlerden ikincisi Yunan devleti olup kralı Atina şehrinde ve üçüncüsü İtalya devleti olup kralı Roma şehrinde oturur.”⁴ denilmektedir. Ardından İtalya devletinin Sardunya denilen bir hükümetin

⁴ Ahmet Midhat, *Hace-i Evvel*, Tercüman-ı Hakikat Matbaası, İstanbul, 1287, s. 101- 102

öncülük etmesiyle birleştğini aktarır. İtalya’da Roma, Torino, Venedik, Napoli gibi şehirleri en meşhur ve kadim şehirler olduğu söylenir.

Üss-i İnkılâp: *Üss-i İnkılâp I*, 1294/1876, 440 s. *Üss-i İnkılâp II*, 1295/1877, 419 s. İki ciltlik eser, Zübdetü’l-Hakayık ile beraber Midhat Efendi’nin en dikkati çeken, hakkında yorumlar yapılan kitabıdır. 1853 Kırım Muharebesinden II. Abdülhamid’in culûs tarihine kadar olan vakaları anlatır. Eserde genel olarak, Osmanlı tarihi içten ve dıştan topluca muhakeme edilir. Sonra da Kırım savaşıyla II. Abdülhamid’in tahta çıkışına kadar geçen mühim hususlar toptan gözden geçirilir. Eserde Osmanlı’nın temellerinin nasıl bir siyasi kardeşlik ve kesin kanunlar üzerine dayandığı halde sonraları o temelin bozulmasına nelerin sebep olduğu anlatılır ve yeni durumda ne gibi değişiklikler olduğu üzerinde durulur. Ardından da Osmanlı’ya Avrupa’nın nasıl baktığı, nasıl davrandığı açıklanır.⁵

Bu eser, Nihad Sami Banarlı’ya göre haksız eleştirilere uğrar. Eser, II. Abdülhamid’in talimatıyla kaleme alındığından “Saraya yaranmak üzere istenilen doğrultuda yazıldı.” şeklinde eleştirilir. Ancak Banarlı, eser dikkatlice incelendiğinde Sultan Abdülhamid’in hoşuna gitmeyecek birçok hususun açıkça ve cesaretle belirtildiğinin görüleceğini söyler. *Üss-i İnkılâp*, Abdülhamid devri için ihmal edilemeyecek bilgiler içeren bir tarih değerindedir. Ahmet Midhat Efendi, Sultan Abdülaziz devrinde sürgüne gönderilir. Bu sebeple eserinde o devre karşı gizleyemediği bir kırılgılığın da tesiri olması doğaldır.⁶

Zübdetü’l Hakayık: 1295/1877, 534 s. 1876/1877’de çıkan Osmanlı-Rus harbi hadiselerini yine Sultan Abdülhamid lehinde düşünen bir üslupla anlatır. Bu eser *Üss-i İnkılâp*’a zeyl niteliği taşır. Muharebenin çıkmasındaki sebepler, muharebeden önce olan politika çalışmaları, muharebenin çıkmasıyla olup biten hadiseler, resmî birtakım evrakın ilâvesiyle gösterilir.⁷ Ahmet Midhat, savaşa sebep olanları ve çıkan acı neticelerin sorumlusu olarak başta Midhat Paşa olmak üzere, damat Mahmut Celaleddin Paşa, vezir İbrahim Edhem Paşa gibi siyaset adamlarını gösterir. Savaş, Sultan Abdülhamid’in ihtiyarı dışında ve ona bir emr-i vaki halinde başlatılır.⁸

⁵ Ahmet Midhat, *Üss-i İnkılâp: Kırım Muharebesi’nden II. Abdülhamid Han’ın Culusuna Kadar*, Hzl. Talip Galip Seratlı, Selis Kitaplar, İstanbul 2004. s.27

⁶ Banarlı, Nihad, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Cilt:2 Milli Eğitim Basımevi İstanbul, 2001, s. 969

⁷ Özön, Mustafa Nihat, *Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Maarif Matbaası, İstanbul 1941, s. 310

⁸ Banarlı, Nihad, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Cilt:2 Milli Eğitim Basımevi İstanbul, 2001, s. 969

Tarih-i Umumî: *Tarih-i Umumî I*, 1295/1877, 466 s. *Tarih-i Umumî II*, 1296/1878, 714 s. Tekrar basımı: *Tarih-i Umumî*, (Üç cilt), 1328/1920, 1.cilt 448 s., 2.cilt 224 s., 3.cilt 144 s.

Hilal-i Ahmer: 1296/1878, 125 s. “*Hilal-i Ahmer: Cemiyet-i İnsaniyenin Tarihi*” adıyla basılan eser, Hilal-i Ahmer’in kuruluşu, yardımları ve insanlığa yaptığı hizmetleri anlatır. 1864’te Cenevre Sözleşmesi imzalanarak Avrupa’da Kızıl Haç kurulur. Ancak Osmanlı bu sözleşmeyi hemen imzalamaz. Ahmet Midhat konuyu şöyle anlatır: Bab-ı Âli daha önce önemsemeyerek Cenevre komisyonuna üye bile göndermemişti. Bu defa adı geçen sözleşmenin tek başına imzalanması kendisine teklif edildiği zaman da işin önemini kavrayamamıştı. Fakat fayda umulmayan bu işten kendisine bir zarar gelmeyeceğini görünce 5 Temmuz 1865 tarihinde sözleşmeyi imzalamıştı.⁹

Medhal ve Tarih “Fünûn- ı Coğrafya”: 1296/1878, 164 s. Ahmet Midhat, bizde coğrafya biliminin gelişmediğini, birkaç savaşta kullanılan haritalar dışında bu konuda çalışmaların olmadığını söyler ve fenni coğrafyanın kaidelerini, yöntemini, nasıl çalışılacağını ve coğrafyaya yardımcı bilimleri tanıtır. Ardından “tabii” (fizikî) ve “siyasi” coğrafya olarak coğrafya türlerini aktarır. Son olarak da kadim milletlerden başlayarak coğrafyaya getirilen katkılar ve katkı getiren kişilerin fikirleri aktarılır. Homeros, Herodot, Eratosten, Batlamyus ve Strabon’un fikirleri tek tek incelenirken ardından Arapların ve Avrupalıların katkıları genel başlıklarla aktarılır.¹⁰

Mufasssal: 1303-1305/1885-1887, 1.cilt 797 s, 2.cilt 800 s, 3.cilt 384 s. Kitabın kelime anlamı olan “geniş malumat ve kısımlara ayırıp anlatma” manasına uygundur. Bir konunun ele alınarak genişçe işlenmesiyle oluşturulmuş bir eserdir. Genellikle tarihî sıra izlenmiştir. Birinci ciltte Hz. Âdem’in hayatı ve insanlığın başlangıcı özellikle Tevrat’tan aktarılarak kutsal kitaplara dayalı olarak anlatılır. Ardından sırasıyla Şis(Şit), Enoş, Kinan, Mahalalel, Yared, Enoh, Matuselah, Lamah ve Nuh’a kadar silsile aktarılır. Tufan hadisesi etrafınca işlenir. Kitabın dikkat çeken yanı bazı konulara Ahmet Midhat’ın kendince açıklamalar getirmesidir. Örneğin, insanın 900 yıl yaşayıp yaşayamayacağı, Hiyerogliflerin neler anlattığı gibi konular (resimli ve tablolu izahı da yapılır) açıklanmaya çalışılır. Başkaca, yazının bulunmasının insanlığa hizmeti, eski Yunan dönemi, Olimpiyat oyunlarının doğuşu ve Herodot’un anlattıkları özetlenerek

⁹ Geçer, Genç Osman, “Bosna Hersek’ten Hilal-i Ahmer’e Maddi Yardımlar: Misbah Mecmuası Örneği(1912,1914)” makale: 2012

¹⁰ Ahmet Midhat, *Medhal ve Tarih Fünûn- ı Coğrafya*, Kırk Anbar Matbaası, İstanbul, 1296

verilir. Eski ve yeni âlimlerin farkları, Kayser-i Rum (Sezar)'un suikastı, Hristiyanlığın yayılışı, İslamiyet'in Hristiyanlıktan daha fazla insanlığa hizmet etmesi sonraki dönemin konularıdır.

İkinci ciltte Selçukluların Anadolu'ya gelişi, Osmanlı'nın zuhuru, Osman Gazi, Orhan Gazi, I. Murad, I. Bayezid, Fetret ve Çelebi Mehmet başlıkları bulunmaktadır. Her dönem gayet ayrıntılı olarak anlatılmıştır.¹¹ Üçüncü cildin nüshasına ulaşamadığımızdan içeriği hakkında kesin bilgiler veremiyoruz.

Tarih-i Edyan: 1329/ 1911, 336 s. Hz. Muhammed'in zuhuru ve İslam'ın yayılışını anlatan eserde din eğitimi üzerine Ahmet Midhat'ın görüşleri yer alır. Bunların dışında ehl-i kitap olmayan dinler ve inanç sistemleri, gelişimleri ve öğretileri de tanıtılır. Örneğin, totemizm, fetişîlerin ve putperestlerin ibadetleri, Moğollar, Okyanusîler, Afrika fetişîleri, Meksika mabudları, Keldanya, Asur, Fenike, Filistin dinleri, Araplar, Yunan ve Roma dinleri, Slav ve Cerman dinleri, Çin dinleri ve Zerdüştlük bahsi geçen dinler ve inanç sistemlerinden bazılarıdır. Dünya üzerinde inanç sistemlerine tâbi insanların sayıları ve yüzdeleri verilerek kitaba genel bir sonuç getirilir.¹²

Kâinat: 1288-1298/1871-1881 yıllarında yazdığı 15 ciltlik dünya tarihi serisidir. 1. cilt İngiltere (1288/1871), 2. cilt Danimarka(1288/1871), 3. cilt İsveç ve Norveç(1288/1871), 4. cilt Rusya(1288/1871), 5.cilt Fransa(1292/1875), 6. cilt Pays Bas (Belçika ve Flemenk) (1292/1875), 7. cilt Almanya (1293/1876), 8. cilt Hükûmat-ı Cermaniye (1293/1876), 9.cilt Avusturya(1298/1880), 10.cilt İsviçre (1298/1880), 11.cilt Portugal(1298/1880), 12. cilt İspanya (1298/1880), 13. cilt İtalya (1298/1880), 14. cilt Yunanistan (1298/1880), 15. cilt Devlet-i Osmaniye (1298/1880) olarak sıralanmıştır.¹³ Her cilt için coğrafya, tarih, ülke hakkında genel değerlendirme ve ülkenin gelecekteki hali hakkında öngörülerde bulunulan dört büyük bölümden oluşur.

3) Kâinat Külliyyatının Önsözü

“Hilkat-ı âlem ve intişar-ı benî âdem hakkında kitab-ı mukaddese ile tabiiyyun-ı hükemanın reylerini bilmuhakeme âlemin taksimat-ı ahîresi hakkında bazı malumatı camidir.”¹⁴ İfadesiyle yayınlanmaya başlayan eserde Ahmet Midhat, öncelikle niçin bu dünya tarihini yazmaya başladığını anlatır. Daha öğrencilik yıllarında coğrafya okurken

¹¹ Ahmet Midhat, *Mufasssal*, Tercüman-ı Hakikat Matbaası, İstanbul, 1303

¹² Ahmet Midhat, *Tarih-i Edyan* I. cilt, İkinci Tabı, Şeref Matbaası, İstanbul, 1329

¹³ Yayın tarihleri için Marmara Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde bulunan nüshalardan yararlanılmıştır.

¹⁴ Ahmet Midhat, *Kâinat*, Kırk Anbar Matbaası 2. Baskı, İstanbul, 1299

içinde böyle bir hevesin oluştuğunu söyler. Dünyada kurulan bunca devletin ve bu devletlerde yaşayan milletlerin hayatlarını merak ettiği için tarih öğrenme ihtiyacı hisseder. Öğrendiklerini halka yaymak ve bu vesileyle bir vatan görevi yapmak onun için bir borç hükmündedir.

Serinin yedinci kitabından sonra yazılan bu mukaddimede tarihini okuyan kıymetli kişilerce daha da yazmaya heveslendirildiğini, olumlu tepkiler aldığını, yapılan eleştirilerin yazma şevkini artırdığını dile getirir.

Ahmet Midhat, *Kâinat*'ın önsözünde kitabını altmışa yakın cilt olacak şekilde yazmak istediğini söyler. *Hace-i Evvel*'de yazdığı tarih kısmı çok küçük olduğu için bu kadarlık bir tarihle, içindeki tarih yazma arzusunu söndüremez ve *Kâinat*'ı yazmaya karar verir. Yazmak istediği tarihin, sadece Osmanlı lisanında değil Avrupa lisanında bile örneği görülmemiş bir eser olması arzusundadır.

Ahmet Midhat, *Kâinat*'ı yazmaya başladığında L'Univers adlı Fransızca bir kitaptan habersiz olduğunu söyler. L'Univers: coğrafya, tarih, ahlak ve gelenek görenek üzerine yazılmış, resimlerle süslenmiş 70'e yakın ciltlik bir dünya tarihi serisidir. *Kâinat* yayınlanmaya başladığında Ahmet Midhat'a *Kâinat*'ı L'Univers'ten çevirip çevirmediği sorusu sorulmaya başladığında böyle bir kitabın varlığını öğrenir. Bunun üzerine bu kitabı da edinerek yararlandığı kaynakların arasına alır. Aslında Ahmet Midhat, *Kâinat*'ı bir kitaptan çevirmemektedir. Beş - altı farklı kitaptan okuyarak öğrendiklerini birleştirerek aktarır. Böylece bu kitaplar arasına L'Univers'i de ekler. Ancak Ahmet Midhat'ın arzuladığı tarihten L'Univers yirmi kat daha büyüktür ve bu kadar büyük bir kitabı zaten bir kişinin yazmasına imkân yoktur. Bunun için tamamlandığında tek bir elden çıkan en büyük tarih yine kendisinin olacaktır.

Kâinat, esasen şu bölümlerden oluşacaktır: 1- Avrupa, 2- Asya, 3- Afrika, 4- Amerika, 5- Avustralya. Her kıta için, onu oluşturan ülkelerin her birini anlatan birer ciltlik kitaplardan müteşekkil bu girişimde, ülkelerin tarihi bilinen en eski zamandan alınarak günümüze kadar getirilecek, ülkelerin gördüğü tüm inkılâplar ve değişimler neden sonuç ilişkisi içerisinde bir bütünlük oluşturacak surette aktarılacaktır.

Ahmet Midhat, mukaddimenin sonraki bölümünde kâinatın yaratılışı hakkında iki farklı kaynağın aktardığı bilgileri bir araya getirir. Bunların ilki kutsal kitaplar, diğeri ise “müdekkik ulemanın aktardıkları”dır. Ahmet Midhat, bu iki anlatımın da birbiriyle uyumlu olduğunu söyleyerek bir seçime gitmez.

İnsanlar, ilk yaratıldıklarında diğer canlılar gibi çiğ et ve meyve yiyerek hayatlarını devam ettirmektedir. Barındıkları yerler ise mağaralardır. Günümüze

yaklaştıkça insanlar çeşitli aletler yapmayı öğrenip daha teknik icatlarla medenileşirler. Ancak Kristof Kolomb'un Amerika'yı keşfi ve daha sonra Avustralya kıtasının keşfi göstermiştir ki insanlar bu yerlerde hâlâ çok ilkel yaşamaktadır.

Ahmet Midhat, araştırmaları neticesinde kutsal kitaplar arasında kâinatın yaratılışı hakkında en geniş bilgiyi Tevrat'ın verdiği sonucuna ulaşmıştır. Ahmet Midhat'ın kaleminden Tevrat'ta kâinatın yaratılışı şöyle anlatılmaktadır:

“Cenab-ı Hak ibtida yeri yarattı ki o halde bunlar her şeyden tehî ve hâlî idiler. Bunun üzerine Cenab-ı Hak aydınlık olmasını ferman buyurduktaki dünyada aydınlık husule gelip Allah aydınlığın ismini “Gündüz” koydu ve badehu karanlık olmasını emredip bir mucib-i emir ve irade-i ilahiye karanlık dahi vücuda geldikte onun ismini de “Gece” tesmiye eyledi. Ve Cenab-ı Hak şu ameliyatı bir günde ikmal eyledi.

Bundan sonra Cenab-ı Hak bir raki' halkını murad buyurup bundan maksat ise suları tefrik ve taksim etmek idi. İmdi emir ve fermanü'l Hayy mucibince iş bu raki' dahi halk edilip Cenab-ı Hak bunun ismine dahi “Gök” tesmiye eyledi ve bu gök alt tarafında bulunan suları üst tarafta olan sulardan ayırdı ve bu ameliyat dahi bir günde vücuda gelip Cenab-ı Hak halk ettiği şeyleri kendisi dahi beğendi.

Üçüncü gün Hak Teâlâ hazretleri göğün alt tarafında bulunan suların bir yere cem olmasıyla karalar bir tarafta kalarak denizlerin teşkil olmasını ferman buyurup bu dahi vücuda geldikte Cenab-ı Hak yerlere “Kara” ve sulara “Deniz” tesmiye eyledi. Ve yerlere “Otlar bitiniz ağaçlar ve meyveler husule getiriniz.” diye tenebbüt-i nebatat emrini verip zemin-i tahmil taamsız her nevi otları ve ağaçları husule getirdi ve bu ameliyat dahi bir günde tamam oldu.

Bundan sonra dördüncü gün hulul edip Cenab-ı Hak günü geceden ayırmak ve evkat ve ezmineye delalet etmek için gökte güneş ve ay ve yıldızlar velhasıl kâffe-i ecrâm-ı münirenin tulunu emreyledi. Bunlar dahi hâsıl olup alelhusus içlerinden ikisi sairlerinden daha büyük olmakla Cenab-ı Hak bunları diğerlerinden bittemyiz büyüğünü gündüze ve diğerini sair ecrâm-ı sagire ile beraber geceye tahsis eyledi. Ve âlemin bu suretle ziyetlenmesi Cenab-ı Hak'ın dahi nazar-ı istihsanını davet ve celb eyledi.

Dördüncü gün içinde şu ameliyatta dahi hitam bularak beşinci günde Cenab-ı Hak sular içinde yüzü üzerine sürünüp yüzen ve gezen hayvanların yaratılmasını ve gök ile yerler arasında kuşlar uçmasını murad buyurup bunlar dahi hâsıl oldular. Hak Teâlâ hazretleri bunlara bereket verip çoğalmalarını ferman buyurdu.

Altıncı gün içinde dahi Cenab-ı Nesaksâz-ı Âlem hazretleri yeryüzünde gezen haşerat ve canavarların hilkatini ferman buyurup bunlar dahi hâsıl olduktan sonra kendi sıfat-ı zatiye ve sübutiyesinden cüzi birer miktara malik olmak ve bu imtiyaz ve iktidarla dünya ve mafihaya tasallut etmek murad-ı aliyesiyle insanı halk eyledi. Ve bu ameliyatı dahi tekmiil edip şu ameliyatın cümlesi pek güzel olduğunu kendisi dahi itiraf buyurdu.

Cenab-ı Hak dünya ve mafihayı böyle altı gün içinde icat ve ihtirâ buyurduktan sonra yedinci gün içinde ameliyatı tatil ederek istirahat buyurdu.¹⁵

Ahmet Midhat, bu tafsilatın Kuran-ı Kerim'le de örtüştüğünü söyler. Bundan sonra bilim adamlarının görüşlerine geçecektir ancak bir de felsefecilerin neler söylediğini aktarmayı yerinde bulur. Peygamber Efendimizden yapılan rivayetler ihtilaflı da olsa ilk insanın yaratılışı aşağı yukarı sekiz bin seneye denk gelmektedir. Çinliler ise kendi tarihlerini yüz bin yıl öteye götürmektedir. Ancak bu rivayetlerin hangisinin daha doğru olduğu önemli değildir. İnsanlar bu dünyada ezelden beri bulunmamaktadır. Her annenin bir annesi ve onun da bir annesi olduğu düşünüldüğünde sonunda annenin de olmadığı bir zamana varılacaktır. Yani insanlar bazılarının dediği gibi kendiliğinden ortaya çıkmış varlıklar değildir. Bir yaratıcı tarafından var edilmiştir.

¹⁵ Ahmet Midhat, *Kâinat, Mukaddime*, Kırk Anbar Matbaası, ikinci baskı, İstanbul, 1299, s. 19-20

Bilim adamlarının kâinat hakkında verdiği bilgi, “jeoloji” yani “tabakatü’l arz” bilimiyle ilişkilidir. Bu bilim adamları, yerin katmanlarına ve yeraltından çıkan sulara bakarak dünyanın yaratılışına bir açıklama getirebilmektedirler. Yer altından el değmeyecek kadar sıcak çıkan sular, yerin derinliklerinin sıcak olduğunu göstermektedir. Hatta bu sular soğuk katmanlardan geçmesine rağmen hâlâ sıcak olduğuna bakılırsa yerin derinliklerinde çok yüksek derecede bir sıcaklığın olduğu anlaşılmaktadır. Bu sıcaklığın yukarıya çıktıkça azaldığı düşünülürse çok eski zamanlarda dünyanın bir ateş topu halinde olduğu ve zamanla soğuduğu anlaşılır.

Dünyanın katmanları incelediğinde daha ağır madenlerin yerin daha derinlerinde olduğu görülmektedir. Ayrıca yeraltından çıkan sular bile incelendiğinde bu suların içinde erimiş halde çeşitli minerallerin olduğu görülür. Öyleyse bilim adamlarının dediği gibi dünya ilk yaratıldığında bir ateş topu halindedir. Bu hal içinde daha yüksek sıcaklıkta eriyen madenler daha ağır olduklarından yerin daha derin katmanlarında kalmış ve hafif olanlar ise daha yukarı katmanlarda katılmıştır. Öyleyse dünya ilk yaratıldığında cehennem gibi yanan bir ateş halinde olması mümkündür. Ancak bu durumda dünyanın kendinden daha sıcak bir yerden kopmuş veya uzaklaşmış olması gerekmektedir.

Ahmet Midhat’ın okuyucu kitlesi daha derin bir anlatımı çözecek seviyede değildir. O, okuma yazması çok fazla olmayan insanlara okuma ve bilme sevgisi kazandırmaya çalışmaktadır. Bu sebeple de anlatımı sırasında okuyucuyu konudan uzaklaştırmamak için dünyanın güneşten koptuğunu anlatmadan önce şöyle bir giriş yapar. “İnsan sokakta giderken önüne ve ayaklarının arasına bir şey düşecek olsa veyahut evvelden düşmüş bir şey nazar-ı dikkatine tesadüf eylese bunun nereden gelmiş olduğunu anlamak için bittabi etrafına sokağının iki tarafındaki hanelerin pencerelerine ve aşağıya yukarıya bakmaya başlar. Binaenaleyh biz dahi ayaklarımız altında böyle bir cehennem görüp de bu ateş-i azimin şuraya nereden düşmüş olduğunu düşünmeye başladığımız zaman bittabi etrafımızı araştırmaya başlarız.”¹⁶

Yer altındaki işte bu büyük ateş, dünyanın güneşten koptuğunu, zamanla uzaklaşarak etrafında dönmeye başladığını göstermektedir. Ahmet Midhat, bu bilginin bir varsayım olmadığını, kesin olarak böyle olduğunu, başka bir iddianın ise ispatının mümkün olmadığını devamında izah eder.

Kâinat külliyyatının genel mukaddimesi bu şekilde seksen sayfa uzunluğundadır. Aslında her ciltte o ülkenin yerini, akarsularını, madenlerini, dağlarını, gelişmiş şehirlerini, hükümet merkezini, yönetimini vs. tanıttığı bir coğrafya bölümü bulunmaktadır. Genel mukaddimedede ise farklı olarak milletlerin tarih sahnesine çıkmadan önceki dönemde dünyanın ne gibi değişimler geçirdiği anlatılmaktadır.

¹⁶ Ahmet Midhat, *Kâinat, Mukaddime*, Kırk Ambar Matbaası, ikinci baskı, İstanbul, 1299, s. 29

Mukaddimenin son faslında bu mukaddimeye neden ihtiyaç duyduğunu anlatan Ahmet Midhat, bir devletin tarihini anlatırken öncelikle coğrafyanın nasıl bir değişim geçirdiğini göstermek istediğini aktarır. Yazarın diğer bir maksadı ise o coğrafyadaki insanların oraya nasıl geldiklerine de bir açıklık getirme lüzumu duymasıdır.

Ahmet Midhat'ın umumi bir tarih yazma hevesiyle başladığı *Kâinat* serisinde amacının dünyadaki tüm milletlerin gelişimini anlatmak olduğu düşünülürse dünyanın eski çağlarına ve insanın şehir devletleri halinde yaşamaya başlayışına kadar geçen dönemi de ele alması tabiidir. Ahmet Midhat, “*Kâinat*” adını verdiği teşebbüsünün uzun yıllar süreceğini bilmekte ve tamamlayabilmek için altmışa yakın cilt tutacak bir kitabın hayalini kurarak şevklenmektedir. Seriyi tamamlayabilmek için de Allah'tan muvaffakiyet dilemektedir. Seri her ne kadar tamamlanamamış olsa bile dilimize kazandırılan ülkeler tarihi çeviri ve telif eserlerinin azlığı dolayısıyla, Ahmet Midhat'ın eserinin mühim bir konumu olduğu söylenebilir.

Ahmet Midhat'ın içeriği hakkında pek bilgi bulunmayan tarih kitapları hakkında verdiğimiz kısa malumatlar ve *Kâinat*'ın önsözü için yazdığımız tanıtımdan sonra tezimizin asıl konusu olan İtalya ve Yunanistan'a geçiyoruz.

Bu tezde *Kâinat*'ın 13. ve 14. ciltleri olan İtalya ve Yunanistan hakkında Ahmet Midhat'ın verdiği bilgiler üzerine değerlendirmeler yer almaktadır.

1. KİTAP

İTALYA TARİHİ

1.1 İTALYA TARİHİ İNCELEMESİ

1) MUKADDİME

Ahmet Midhat, *Kâinat* serisi hazırlanırken en fazla güçlük çekilen ciltlerden birisi olarak İtalya cildini gösterir. İtalya Devleti yeni kurulmuş bir devlet olmasına karşın geçmişinde Roma Devleti gibi önemli bir tarih bulunduğundan kısacık bir ülke tarihi yazılıp geçilmeyecektir. Bu cilt oluşturulurken görülen zorluklar İtalya'nın genel coğrafyasından ve tarihi dönemlerinden kaynaklıdır. Roma Devleti zamanında üç kıtaya yayılan İtalyan coğrafyası Roma'dan sonra dükalıklar döneminde parça parça bir hal alır ve hiçbir zaman tek bir devlet halini alamaz. Bu durumda Roma tarihi mümkün olduğunca kısa tutularak İtalya sınırlarında kalınmaya gayret edilecektir. Sonraki dönemler ise önemli gelişmelerin anlatıldığı bölümler şeklinde sıralanarak her dükalık için ayrı bir tarih yazılmayacaktır. Ahmet Midhat, *Kâinat* serisinde ülkelerin değil milletlerin tarihini yazmaya çalışmaktadır. Bu bakımdan İtalya tarihi, millet olma yolunda çekilen çileleri anlattığı için ibretlik bir hikâye olarak okunması gereken önemli bir tarihtir.

2) İTALYA COĞRAFYASI

İtalya, Avrupa'da batıdan doğuya doğru sıralandığında üçüncü ülkedir. Almanya, İsviçre, Avusturya ve Fransa'yla komşu olan İtalya'nın Batı tarafında Tiren Denizi ve Doğu tarafında Adriyatik Denizi bulunur. Ökçeli bir çizmeye benzeyen İtalya'da 29.000.000 kişi yaşamaktadır. Büyük bir çoğunluğu Katolik olan halkın 40.000 kadarı Protestan ve 20.000 kadarı da Yahudi'dir.

İtalya'nın Akdeniz'deki adaları içinde Sardunya ve Sicilya en büyükleridir. Alp ve Apenin sıradağları İtalya yarımadasını ikiye böler. Vezüv yanardağı ve silsilenin Sicilya adasına varan kısmındaki Etna Dağı da bu silsiledendir. Ülkenin kuzey tarafında Po isminde büyük bir nehir vardır. İtalya'nın orta ve güney taraflarındaki nehirlerden Tiber, Garigliano, Arno nehirleri denize dökülür. İtalya, yaz mevsiminde aynı enlemlerdeki ülkelere göre daha serindir. Bunun sebebi ise Sirocco rüzgârlarıdır. Lombardiya arazileri bir hayli verimlidir. Genellikle hububat ve pirinç yetiştirilir. Bunun yanında Avrupa'da Napoli'nin zeytin, zeytinyağı, şarap ve portakalı pek ünlüdür. İtalya'da Avrupa'daki hayvan türlerinden farklı bir tür bulunmamaktadır.

Ancak farklı olarak manda evcilleştirilerek hizmetlerinden yararlanılmaktadır. İtalya denizlerinde balık, midye ve istiridye çeşitli ve çok olmasına karşın İtalyan sanayisi gelişmemiş olduğundan balıkçılık da geridir. Yine de deniz ürünleri Avrupa'ya ihraç edilmektedir. Dağlarında değerli maden bulunmayan İtalya'da bakır, kurşun, demir ve çinko çıkarılır ve işlenir. Ayrıca Mash isminde bir mermer madeni vardır. Buradan çıkan mermer damarsız ve saf olduğundan heykeltıraşlıkta tercih edilir.

İtalya'da sanayi gelişmediğinden ticaret de gelişmemiştir. Tabak, çini, mozaik ve müzik aletleri başlıca ihraç ürünleridir. En gelişmiş ticaret şehirleri Livorno, Cenova ve Venedik'tir. İtalya'ya turist olarak genellikle güzel sanat meraklıları ve uzmanlar gelir. Buradaki eski mimariyi, heykelleri ve diğer sanat eserlerini incelerler. Bu yönden Roma, Floransa ve Torino gibi eski ve meşhur şehirler seyyahların, mimarların ve ressamların uğrak yeridir.

İtalyanca, eski Roma lisanından gelmektedir ve Latin diline Fransızca ve İspanyolcadan daha yakındır. Yazarları genellikle Toskana ağzını kullanır. Ancak Venedik ve Napoli'de konuşulan İtalyanca Toskana ağzından çok farklıdır.

İtalya'nın başkenti Roma'dır. Ayrıca Katoliklerin ruhani lideri olan papanın sarayı da buradadır. 1860'dan beri¹⁷ Savoy Hanedanlığı tarafından idare edilen ülkenin yönetim şekli meşruti krallıktır.

3) İTALYA'NI TARİHİ BÖLÜMLERİ

İtalya tarihi beş büyük bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölüm: Roma Devletine kadar olan İtalya tarihini,

İkinci bölüm: Roma tarihini,

Üçüncü bölüm: Roma Devleti'nin çöküşünden Şarlman'ın vefatına kadar olan dönemi,

Dördüncü bölüm: İtalya'nın İspanya mahkûmiyetini,

Beşinci bölüm: Şimdiki İtalya Devleti ve kuruluşunu anlatmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İTALYA'NIN ROMA EGEMENLİĞİNDEN ÖNCEKİ DÖNEMİ

¹⁷ Kitabın basım tarihi Hicri: 1298 Miladi 1880/1881'dir. Yani 20-21 yıllık bir devlettir.

4) (1. Fasil) İtalya'nın Mitolojik Dönemlerinden İtalya Tarihinin Başlangıcına Kadar (... - MÖ 753)

Bir mitolojik anlatıya göre İtalya'nın ilk adı Satürna'dır. Satürn, Jüpiter adlı tanrının oğludur. Girit adasında doğan Satürn babasına karşı gelip isyan edince Girit'ten kovulur. Satürn de İtalya'ya gider. İtalya'nın o zamanki kralı Janus, ona hürmet eder ve ağırlar. Satürn de buna karşılık halka yazıyı öğretir.

Truva savaşıdan 400 yıl önce Arkadyan adlı bir kavim Oenotrus adlı reisleri önderliğinde İtalya'ya gelir. Yerleştikleri yerlere de Oenotria adını verirler. Bu reisin haleflerinden birinin adı İtalus'tur. İtalus, İtalya topraklarını idaresi altına almaya başlayınca memleketin ismi İtalya şeklini alır ve önceki adlar yerine kullanılmaya başlanır.

İsa'nın doğumundan on üç asır önce Mora'dan göç eden başka bir kavim Evander adlı reisleri önderliğinde İtalya'ya gelir ve Pallantium şehrini kurar. Truva savaşıdan sonra Aeneas ve savaştan sağ kurtulan bir grup halk da yine İtalya'ya gelir. Aeneas, geldikleri bölgenin kralı bulunan Latinus'un kızı Lavinia ile evlenir ve Lavinium şehrini kurar. Ahmet Midhat bu rivayetleri birleştirerek İtalya'nın en eski halkının Yunanistan'dan hicret eden halk olduğunu söyler. İtalya'da bu göçlerden önce yaşadığı düşünülen yerli halka Aber-Tiren denilmektedir. Ancak bu halkın da yine Pelasgians adlı Yunan kavminden olduğu düşünülmektedir. İtalya'daki yerliler ve Yunanistan göçleriyle gelen iki grup halka Tiren ve Siculi denir. Bu kavimlerden başka Tatarlardan olduğu düşünülen Opsciler, Gaul kavimlerinden Sihbir ve Suevler ve Roma'nın en eski düşmanlarından Selut ve Etrüsklerden bir kısım kavimler de yine İtalyan coğrafyasına yerleşir.

Bu kavimlerin her biri kendi başına birer hükümet kurar ve yaşadıkları bölgeleri imar eder. Zamanla da birbirleriyle mücadeleye girişirler. Bu şehir devletlerinden biri olan Roma, milattan 753 sene önce kurulur.

5) (2. Fasil) Roma'nın Kuruluşu ve İtalya'nın Genel Durumu (MÖ 753 – MÖ 343)

Roma tarihi MÖ 753 yılında Romus ve Romulus adlı iki kardeşten Romulus'un kardeşini öldürmesiyle hükümdar oluşunu anlatan mitolojik hikâyeyle başlar. Sonrasında Numa Pompilius, Tullus Hostilius, Ancus Marcius, Eski Tarquinius, Servius Tullius ve Âlî Tarquinius adlı ilk yedi hükümdar zamanında Roma, adamları gittikçe

artan bir eşkıya kasabası halini alır. Bu yedi hükümdar zamanında Roma, diğer şehirlerde suç işleyenlerin, ölümle cezalandırılanların ve şehirden kaçmak zorunda kalanların toplandığı bir yere dönüşür. Bundan başka ticaret ve sanat için oraya yerleşen başka gruplarla halkı artan Roma, Latium şehrine saldırarak topraklarını genişletir. Özellikle bu yedi hükümdardan dördüncüsü zamanında Roma, servetini ve kuvvetini iyice artırarak diğer şehir devletlerine nazaran daha güçlü bir duruma gelir. Bunun üzerine Latium ve Etruri halkı Roma'nın gücünden ürkererek savaşa girer ancak Roma galip gelir. Roma'nın bu hızlı gelişiminin sebebi ise İtalya'da birlik bulunmamasıdır. Roma, savunmasız bulunduğu etrafındaki her şehir devletine saldırarak sınırlarını gittikçe genişletir.

Yedinci kral Âlî Tarquinius, Servius isimli saygın bir zatin kızıyla evlidir ancak Tullia adlı baldızı ile evlenebilmek için karısını idam ettirir. Romalılar bu duruma çok üzülür Âlî Tarquinius bununla kalmayıp halk üzerindeki baskısını da artırınca isyan çıkar. Sonunda kral, ailesiyle beraber Roma'dan kovulur. Böylece Roma'da cumhuriyet yönetimi başlar. Âlî Tarquinius etraftan topladığı adamlarla birkaç defa Roma'ya saldırır. Romalılar her defasında galip gelmeyi başarır ancak bu savaşlar yine de Roma'yı gücünden düşürür. Böylece cumhuriyet idaresindeki Roma bir buçuk asır süren bir fetret devrine girer. Bu fetret devrinde bazı topraklarını başka devletlere de kaptırır. Bir yandan da Samnitler ve kuzeyden gelen Gaullar Roma'yla boy ölçüşecek kuvvete erişir. Hatta MÖ 391'de Gaullar, Roma'yı ve bütün İtalya'yı istilaya kalkışır ancak başarılı olamaz.

Roma'nın bu ilk bocalayışı ve fetret devrine girişi cumhuriyet idaresinin tam yerleşmemesinden kaynaklanır. Roma Cumhuriyeti, konsül adı verilen iki komutanın hükümdarlığa getirilmesi ve bu hükümdarların seçiminin her yıl yenilenmesi şeklinde yapılır. Roma Devleti ilk kuruluşundan beri patrisyen, şövalye ve plebien diye üç sınıf halktan oluşmaktadır. Patrisyenler Roma'nın soylularıdır ve asıl unsurunu oluşturur. Bundan başka şövalyeler askeri sınıfı, plebienler ise halkın kendisini oluşturmaktadır. Ancak plebienler Roma cumhuriyetinde sınıfsal ayrımı hakaret sayıp isyan eder. Çıkan iç savaş esnasında da Roma Devleti zayıflar ve zamanla Gaul saldırısına açık hale gelir. Roma'nın girdiği fetret devrinin asıl sebebi bu iç savaştır.

Sonunda iç savaş plebienler lehine sonuçlanıp ortadan kalkınca MÖ 498'de "diktatör" unvanıyla kurulan yeni sistemde tek kişilik hükümdar yönetime gelir. MÖ 493'te "tribün" unvanıyla plebienlerin de temsil edildiği üçlü bir meclis kurulur. MÖ

451'de Hükkam-ı Aşre adıyla 10 kişilik bir meclis oluşturulur. MÖ 444 yılında plebienler ve patrisyenler arasında kız alıp verme derecesinde hukuk kuralları tekrar düzenlenir ve MÖ 366'da konsüllük ve diğer unvanlara halkın da gelebileceği kuralı benimsenir. Sınıflar arası farklar böylece ortadan kalkar ve Roma Devleti birliğini tekrar sağlayıp gücünü de hızla geri kazanır.

İç karışıklığını çözen Roma, MÖ 343'te Gaullara karşı giriştiği savaşta kesin bir galibiyet kazanarak sadece Roma'yı değil bütün İtalya'yı Gaullardan kurtarır. Bu tarihten sonra da Roma Devleti dünyanın en büyük devletlerinden biri haline gelir. Romalılar, fedakârlıkları ve cesaretleri sayesinde pek az zamanda İtalya kıtasının tamamını ele geçirir ve ilerleyen dönemde bütün Akdeniz'i Roma gölü haline getirir.

6) (3. Fasil) Roma'nın Bütün İtalya'yı İstilas (MÖ 343 – MÖ 173)

Gaulların İtalya'dan atılmasından sonra Romalılar Samnitler ile karşı karşıya gelir. Napoli taraflarında yaşayan Samintler gayet cesur ve vatanperver insanlardır. Hatta en güzel ve iffetli kızları cesaretini kanıtlayan erkeklere vererek ödüllendirirler. Roma ve Samnit devletleri idare alanlarını genişletmeye başlayınca karşı karşıya gelmeleri kaçınılmaz olur. Samnitler önceleri İtalya'nın güney kesimlerindeki Yunanlılara paralı askerlik yaparken daha sonra kendi hesaplarına savaşmayı tercih eder. Samnitler, MÖ 424 ile MÖ 421 yılları arasında Capua ve Cumae adlı iki sancağı ve Lucani vilayetini Romalılardan almaya kalkar. Buna cesaret etmelerine temel sebep ise Gaulları İtalya'dan atan Romalılarda güç kalmamasıdır. Nitekim ilk saldırılarına Roma sessiz de kalır. Bundan da yüz bulan Samnitler 343 senesinde bütün İtalya yarımadasını fethetmek için doğrudan Roma şehrine saldırır. Roman istilasından endişe duyan diğer kavimler de Samnitlerle birlik olur. Böylece Roma halkı için topyekûn bir savaş başlar. Her ne kadar Roma halkı fedakârca savaşa da MÖ 343'te savaş hemen sonuçlanmaz ve MÖ 290'a kadar yani yarım asır kadar devam eder.

Samnit savaşları beş bölümde incelendiğinde MÖ 343 - MÖ 341 yıllarındaki ilk devrinde Samnitler Sabinilerle ittifak kurarak Roma'ya saldırır. Latium şehri de bu ittifaka katılır ve Roma'ya karşı ayaklanır. Üç yıl kadar süren savaşın sonunda Romalı konsül Corvus'un Gaurus Dağı eteklerindeki zaferi savaşın bu ilk devresini sonlandırır.

Savaşın ardından geçen on dört yılda birtakım küçük savaşlar cereyan etse de mühim bir hadise meydana gelmez. MÖ 327 ile MÖ 324 seneleri arasında Samnitler ittifakına Etrüskler de katılır. Harbin şiddeti böylece biraz daha artar ancak Roma

Devleti hala üstün taraftır. Bu tarihlerden sonra bir ara dönem oluşmadan üçüncü bir savaş dönemi ortaya çıkar. MÖ 324- MÖ 318 arasında Roma ve Samnit ittifakının güçleri hemen hemen eşit duruma gelir. Bu sebeple de taraflar 318'den sonra iki yıllık bir ateşkes akdi yapıp çekilir. MÖ 316'daki savaşta Papiyrius ve Puplilius Syrus adlı komutanlar Loteri civarında kazandıkları galibiyetle Samnitleri perişan eder. Ancak Roma'nın gücünden çekinen Etroriden, Umbria, Marche, Paeligni, Sabina ve Hernici adlı diğer kabileler bu galibiyet üzerine Samnitler ittifakına katılır.

Romalı serdarlardan Quintus Rullianus, Silva ormanında Etrüskleri perişan eder. Papiyrius'un da Umbrialar ve birtakım başka kavimleri Vadimon gölü civarında yener ve savaşın bu dördüncü kısmı Roma'nın kesin zaferiyle sonuçlanır.

Savaşın son kısmı olan beşinci dönemi MÖ 299'da başlar ve 9 yıl sürer. Samnit savaşları sırasında Romalılar Etrori ve Samnium şehirlerinden topladıkları halkı köle olarak çalıştırmakta ve bunu bir çeşit savaş vergisi olarak görmektedir. Ancak köle olarak kullanılan halk hep birden isyan edince Roma, sorunu kökünden çözmek için İtalya'nın orta ve güney kesimine yani Samnitler ve Etrüskler bölgesine saldırır ve tamamen topraklarına katar. Bu toprak genişlemesiyle dünyanın en büyük devleti Roma Devleti olur.

Bu son genişlemeyle Roma, İtalya'nın kuzeyindeki kavimlerle de savaşa girmek durumunda kalır. MÖ 221 - 173 yıllarındaki bu savaşlarda İtalya'nın kuzey kesimlerindeki coğrafi zorluklar Romalıların bir meydan savaşıyla galip gelmesini engeller ancak sonuç itibarıyla Roma bu topraklara da egemen olur.

Ahmet Midhat'a göre bu uzayıp giden çetin savaşlar neticesinde Romalılar pek yorgun düşmüşse de bir milletin askerlik ve diğer meselelerde ustalaşması için böyle uğraşlar, tecrübeler zorunludur.

Afrika'nın kuzeyinde gemicilik ve ticaretle zenginleşen Kartaca Devleti İspanya ve Sicilya'yı kara ve deniz yoluyla istila eder. Romalılar ise İtalya üzerindeki mutlak hâkimiyetin kendilerine verdiği cesaretle Kartaca'yı da gözlerine kestirirler. Roma, Sicilya'yı Kartacalılardan almak için Sicilya'ya asker çıkarır. MÖ 264'ten MÖ 242'ye kadar Sicilya'nın doğu taraflarını ele geçiren Roma, diğer taraftan Sardunya adasını da istila etmeyi başarır. Böylece tarihte Pönik(Pön) Savaşları diye meşhur olan Kartaca – Roma savaşı başlar. Kartaca'nın ünlü hükümdarı Hannibal, MÖ 219-202 senelerinde Roma'nın gücünü kırmak için İspanya üzerinden Avrupa'ya geçer ve İtalya'ya doğru

ilerler. Roma'ya kadar gelmeyi de başarır. Ancak Roma halkı saldırıya karşı koyup Hannibal'ı oyalar ve tüm gücünü de kullanarak onu yenilgiye de uğratar. Diğer taraftan Hannibal'ın İspanya'dan dolaşma taktiğine karşılık Roma ordusu İtalya'dan Afrika'ya geçip doğrudan Kartaca'nın merkezine girmiştir. Hannibal bunun üzerine Afrika'ya döner ve dönmesiyle Roma, Sicilya'nın geri kalan kısmını da topraklarına katar. Hannibal'ın dönüşüyle sahipsiz kalan İspanya toprakları da Roma egemenliğine geçer.

Roma Devleti'nin buraya kadar anlatılan tarihi şimdiki İtalya Devleti sınırlarını içine almaktayken İspanya'nın fethiyle birlikte Roma, dünyanın en ehemmiyetli ve en büyük devleti durumuna gelir. Orta Asya taraflarında Akdeniz civarındaki devletlere kıyasla daha büyük devletler bulunmaktaysa da Asya'nın içleri henüz Akdeniz coğrafyasındaki halk tarafından bilinmemektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

ROMA TARİHİ

7)– (1. Fasil) Konsüllerin Son Dönemi (MÖ 173 – MÖ 29)

İkinci Pön Savaşının ardından Roma Cumhuriyeti yönetim şeklini elden geçirmeye ve teşkilatını yeniden düzenlemeye koyulur. Roma'nın bu kadar hızlı gelişmesinin asıl sebebi konsül adlı çift kişilik hükümdarlık yönetiminden vazgeçilip diktatör unvanıyla tek kişinin yönetime getirilmesi şeklinin benimsenmesidir. Bu yolla daha hızlı karar alınmaya başlanır. Diktatör sistemine ek olarak patrisyen, şövalye ve plebien arasındaki sınıf farklarının kaldırılması eklenince Roma'nın başarıları daha da artar. Sınıf ayrılıklarının kaldırılması gibi toplumsal sorunlar çözülünce fen bilimlerinde ve sanayide gelişmeler yaşanır. Başkent Roma ve diğer İtalya şehir ve kasabalarında bayındırlık işleri hızlanır. İtalya bu dönemde öyle gelişmiş bir yer olur ki İspanya gibi fethedilen diğer yerlerin halkı, Roman kültürüne karşı bir direnç göstermez ve kendilerini zamanla Romalı saymaya başlar.

Roma, kuzeyde Almanya ve Fransa'yı, doğuda Makedonya ve Yunanistan'ı, güneyde Kartaca'yı mahvetmek için Afrika sahillerini, Suriye taraflarında Seleucid'i ve son olarak da Anadolu'da birtakım küçük devletleri istilaya girişir. Bu savaşların her birinde de başka başka zaferler kazanan Roma, devrinin en muazzam devleti haline gelir.

Makedonya ve Yunanistan'ın Roma'ya tâbi oluşu MÖ 148 ve MÖ 146, Kartaca'nın Roma'ya mağlubiyeti de yine MÖ 146'da olur. Selucidlerin Roma saldırıları sonucu Suriye ve Asya'daki hâkimiyetlerini kaybedip Toros Dağları civarına çekilmeleri yine MÖ 146'da olur.

İspanya ve Portekiz'in Lusitania bölgesi MÖ 146'dan MÖ 133'e kadar Roma'ya karşı koyup isyan eder ancak Viriathus ve Numanus adlı generaller Roma hâkimiyetini bu bölgede de sağlamayı başarır.

Gaul topraklarına doğru MÖ 125'te sınırlar ilerlemeye başlar. Nice ve Toulouse şehirleri fethedilir.

Böylece İtalya, Yunanistan, İspanya, Cezayir, Tunus, Suriye ve Batı Anadolu Roma hududu içinde kalır. Avusturya, Almanya ve Fransa'nın güneyi de Roma'ya tabi olur. Böylece Akdeniz bir Roma denizi haline gelir. Ahmet Midhat'ın benzetmesiyle: bunca topraktan gelen ganimetler ve vergiler Roma'ya bir altın deresi akıtır. Romalılar eskiden ahlakları ve kahramanlıklarıyla ün salmışken bu rahat ve bolluk içinde zevke ve eğlenceye, yemeye ve içmeye olan düşkünlükleri artar ve birer şehvet-perest olup çıkarlar.

Bu servetten en büyük payı alanlar doğal olarak kibar takımı sayılan patrisyenler olur. Kalanla ise halkın ihtiyaçları karşılanır ve diğer işlerde kullanılır. Bu durumdan memnun olmayan plebienler, Grekus kardeşler öncülüğünde Roma'da yönetime karşı ayaklanır. Roma hukukunun tekrar düzenlenmesi için kürsülerde etkileyici nutuklar veren Grekus kardeşler halkı cesaretlendirir ancak sonuç alamazlar. Yine de plebienler yönetim üstündeki baskıyı artırarak durumlarının ıslahını sağlamaya çalışır. Bu muhalefetin yanında bir de esirler meselesi ortaya çıkar. Patrisyenlerin bütün bolluklara rağmen kölelere kötü davranmaları sonunda köleleri isyan ettirir. Patrisyenler hiçbir ilmî ve fennî meseleyle meşgul olmayıp sadece yeme, içme, giyinme ve kadınlarla zevk ve sefa eğlenceleriyle meşgul olurlar. Patrisyenler, enfes yemeklerden doyuncaya kadar yiyip “mukayyi” denilen bir aletle kusarak midelerini boşalttıktan sonra bu nefis yemeklerden yemeye devam ederek zevk ve sefalarına kaldıkları yerden devam ederek yaşamaktadır. Patrisyenler ilgilenmeyince ilim ve fen işleri de kölelere kalır. Ancak patrisyenlerin kölelere yaptığı muamele eşek, köpek gibi hayvanlara bile yapılmayacak türdendir. Bu dönemde Roma'da yırtıcı hayvanların pençesinde insanların nasıl öldürülebileceğini görmek üzere kurulan hususi izlence yerleri bulunmaktadır. Aslan,

kaplan, sırtlan gibi yırtıcı hayvanların karşısına bu kölelerden biri atılıp dövüşmeleri izlenir. Köleler bu dönemde yine hayvanların yapması gereken değirmen çevirme, çift çekme gibi işleri yapmaktadır.

Bu derecelerdeki hakaretlere artık tahammül edemeyen köleler MÖ 133'te hep birden isyan eder. Bu ilk isyan pek büyük güçlüklerle yatıştırılır. Ancak MÖ 104'te köleler tekrar isyan edince patrisyenler bu isyanı kanlı bir yolla çözmeyi tercih eder ve isyana katılan köleler işkencelerle öldürülür. Tekrar isyanı engellemek için de kölelerin durumunda biraz ıslahat yapılır. Sonuç olarak Muharebe-i İçtimaiye diye ünlenen bir iç savaş daha MÖ 90 senesinden MÖ 88'e kadar devam eder. Bu savaşa Roma sınırları içindeki bütün memleketler dâhil olur. Sebebi ise Roma dışında kalan yerlerdeki halkın Romalı ve Roma hukukundan sayılmamasıdır. Ancak Roma halklarının bu savaşa katılmasının sebebi Roma'dan ayrılmak değil bizzat Romalı sayılmalarını sağlamaktır. Bu iç savaş neticesinde Roma'da paranın dengeleri bir miktar değişir ve diğer halk lehine yeni bir dengeye gelir. Sorun böylece çözülür ancak patrisyenler ve plebienler arasındaki nifak bir türlü son bulmaz. MÖ 82'de patrisyenlerin reisi olan Sulla diktatör ilan edilince geldiği makamı suiistimal ederek plebienlere yapmadığı kötülüğü bırakmaz. MÖ 78'de Sulla'dan sonra plebien, patrisyen ve şövalye denilen üç sınıf halkın reisleri triumvira denilen üçlü yönetimle hükümete gelmesiyle fesat biraz bastırılır. Hükümete gelen Pompey ve Caesar(Sezar) ve Crassus MÖ 53'e kadar hükümeti devam ettirir. Ancak bu tarihten sonra Pompey ve Caesar arasındaki rekabetle triumvirlik bozulur ve ortalık tekrar karışır. Caesar plebienlerin, Pompey de patrisyenlerin reisidir. Siyasi rekabetten Caesar kazançlı çıkınca diğer rakiplerini yönetimden uzaklaştırıp diktatörlük makamına geçer. Böylece Roma'da asayiş ve emniyet tekrar sağlanır. İç karışıklığın çözülmesiyle Avrupa'nın içlerinde fetihler tekrar başlar. Ancak MÖ 44'te bir suikast sonucu Caesar öldürülür ve evvelki karışıklıklar tekrar başlar.

Üç sınıf halk Caesar'ın ölümüyle triumvirlik yönetimiyle tekrar reislerini seçerler. Octavianus, Antonius ve Lepidus yeni üçlü yönetimi kurup fesadı bastırır. Lepidus bu yönetimde etkisiz kalır. Antonius, Mısır'ı fetheder ve bölgenin son hükümdarı olan Cleopatra adlı kraliçeyi de kendisine bir zevce veya metres yapar. Bu sırada Octavianus, Roma'da kendi nüfuzunu iki kat artırmıştır. Böylece bu iki hükümdar Roma Devletinde iktidar mücadelesine girişerek orduyu ikiye bölerler. Roma konsülü tarafından verilen kararlar iki hükümdarın orduları arasında deniz savaşı

yapılması uygun bulunur. Octavianus ve Antonius, Yunanistan sularında Aktium denilen bölgede karşı karşıya gelir. Savaş sırasında Antonius’la birlikte Cleopatra da aynı gemidedir. Milattan 31 sene önce meydana gelen bu savaşta Antonius yenilir ve Octavianus Roma’ya yani tahtına döner. Kendisine Roma heyet-i ayanı prens unvanı verir. MÖ 29’da da Octavianus agustus namıyla imparator olur. Böylece MÖ 509’dan beridir devam eden cumhuriyet yönetimi son bulur. Roma yönetimi bundan sonra imparatorluk sistemine geçer.

8) (2. Fasıl) Roma İmparatorluğunun Birinci Devri (MÖ 29 – MS 96)

Roma İmparatorluğu tarihi genellikle beş bölümde incelenmektedir. Bu bölümlerden birincisi İmparator Agustus’la başlar ve toplam 11 imparatorun yönetimindeki gelişmeleri aktarır. Bu ilk dönemde Roma hem kazandığı büyük zaferlerle hem de yönetime gelen bazı zalim hükümdarların başına buyruk idaresiyle tarih sahnesinde ünlenir.

İlk imparator Agustus’un ilk işi iç ve dış savaşları bitirmek olur. Bunu da antik dinlerine uygun olarak Janus Mabedini kapatarak yapar ve barış ilan eder. Janus, putperest Romanların iki yüzlü bir tanrısıdır. Yüzünün biri ensesindedir. Yüzlerinden birisi geleceği diğeri de geçmişi temsil eder. Roma geleneklerinde ülke savaşa girdiğinde mabedin kapıları açılır ve halk Tanrı Janus’a dualarla yalvarıp yardım ister. Barış zamanında ise kapıları kapatılır. Bu kapı kapatmanın anlamı ise savaşların bittiği ve iç meselelerle ilgilenileceğini gösterir. Janus Mabedi toplamda dört sefer kapatılır. Agustus’un kapattığı anlatılan olay bunlardan üçüncüsüdür. Yine de Agustus döneminde birkaç sınır olayı yaşanır ancak önemli meseleler değildir.

Dünyanın en büyük devletlerinden biri haline gelen Roma, Agustus döneminde Avrupa’da Ren ve Tuna nehirlerine, Avrupa ve Asya arasında Karadeniz, Asya’da Fırat nehri, Afrika’da Büyük Sahra, Avrupa ve Afrika’nın birleştiği yerde ise Atlas Okyanusuna kadar uzanır. Agustus, devletin yapısını düzeltmekte ciddi bir uğraş verir ve başarılı da olur. Bizdeki meclis-i ayana benzer bir yapı olan senatoyu itaat altına aldığı için devlet düzeni oluşturmada sıkıntı çekmez. Nitekim Agustus’un ardılları onun kadar gayretli ve çalışkan olmadıkları için Roma’nın haşmeti daha da yükselemez. Hatta kendisinden sonra gelen Tiberius, Caligula, Birinci Claudius ve Neron yaptıkları zulüm ve haksızlıkla ünlenir. Neron’un kilise tarafından kazandığı bir kötü ün daha

vardır. Roma’da onun zamanında Hristiyan ayinleri yasaklanır ve bu yeni dine girenlere epey işkence edilir. Kilise, bugün bile Neron’u büyük bir nefretle hatırlar.

Neron’a kadar hükümdarların hepsi Caesar’ın soyundan gelir. Daha sonra gelen imparatorlardan Galba, Otho ve Vitellius ise taraftarlarının kuvvetiyle imparatorluk makamını zorla işgal eder. Bu işgal esnasında muhalif gruplara yaptıkları zulüm yüzünden de Roma’nın asayişi bozulur. Patrisyen, plebien ve şövalye sınıfı karışıklıkları çözmek için tekrar uğraş verir.

Filistin’i fetheden patrisyen sınıfından yetişip siyasi ve askeri zekâsı sayesinde Roma’da ün yapan komutanlardan Vespasianus bu üç sınıf halkın üzerinde uzlaştığı bir hükümdar olarak Roma’ya davet edilir. Ancak Vespasianus’a göre Roma’ya hükümdar olmak belaların, entrikaların içine dalmak demektir. Bunun için hemen Roma’ya geçip tahtına oturmaz. Öncelikle kendi emri altındaki generallerden Mucianus ve Antonius Primus’u İtalya’ya gönderir. Bu komutanlar Vitellius’un taraftarlarını Cremona’da yener ve bu galibiyetle heyet-i askeriye Vespasianus’un hükümdarlığını tanır. Hiçbir muhalif kuvvet kalmayınca Vespasianus da Roma şehrine gelip hükümdarlığını ilan eder. Gaul ve İngiltere’nin fethi Vespasianus zamanında olur. Ancak Vespasianus’un asıl başarısı bu büyük mülkleri Roma topraklarına katmak değildir. Onun asıl başarısı kontrolden tamamen çıkan heyet-i askeriye’yi tekrar itaat altına almasıdır. Askeriyeyi kontrol altına alınca da düzgün bir vergi sistemi kurarak ülkenin maliyesini de yoluna koyar. MS 79’a kadar yani 10 yıl hükümdarlık yapan Vespasianus eceliyle ölür. Bu, Roma imparatorları içinde pek az rastlanan bir ölüm şeklidir.

Vespasianus ölünce oğlu Titus hükümdarlık makamına getirilir. Babasını aratmayan iyi bir yönetici olan Titus’un zamanında (MS 81) Vezüv volkanı faaliyete geçer. Volkanın patlayışı Pompei, Herculaneum ve Stabia şehirlerini haritadan siler. Bu felaket yetmezmiş gibi bir de Roma şehrinde büyük bir yangın çıkar. Son olarak da veba salgını baş gösterir. Titus, bu felaketlerin yaralarını sarmaya uğraşırken babasının başlattığı ıslahatları devam ettiremez.

MS 82’de ölen Titus’un yerine kardeşi Domitianus imparator olur. Bu imparator ise şöhretini zalimliğine ve dalavreciliğine borçludur. MS 96’ya kadar devam eden hükümdarlığında bütün halkın nefretini kazanır. Bu adamın hükümdarlığını devam ettirebilmesinin tek sebebi herkesi aldatabiliyor olmasıdır. Ahmet Midhat’ın onun hakkında anlattığı hikâyeye göre Domitianus bir gün kibar takımından bir grup kimseyi

yemeğe davet eder. Yemekten sonra misafirlerini her tarafı siyah perdelerle kaplı bir odaya aldırır. Perdeler kaldırılınca her konuk için ayrı ayrı adlarına hazırlanmış birer tabut karşısına çıkar. Bu yersiz şakayla donup kalan, yüzleri simsiyah kesilen misafirlerine bakıp kahkahalarla gülen hükümdarın tek gayesi yalnız eğlenmek ve konuklarıyla alay etmektir. Domitianus'un eşi Domitia bile hayatından emin olamayarak kölelerinden Etyen'i imparatora suikast için görevlendirir. Roma'da çıkan bir isyan sırasında köle memur edildiği işi gerçekleştirir.

Bu suikastla Roma İmparatorluğunun birinci devri sona erer.

9) (3. Fasil) İmparatorluğun İkinci Devri (96 - 193)

Domitianus'un öldürülmesiyle üç sınıf halkın üzerinde uzlaştığı kişinin hükümdar olarak atanması kuralı tekrar getirilir. Bu yöntemle hükümdarlığa getirilen generallerden her birinin en az kendinden önceki kadar iyi olması neticesinde Roma'da bir saadet devri yaşanır. İmparatorluğun ikinci devrinin ilk hükümdarı Nerva'dır. Bu hükümdar, doğuştan gelen bir yumuşak huyluluğa sahiptir. MS 98'de yani iki yıllık hükümdarlığı sonucu ölümüyle yerine Trajan yönetime gelir. Trajan'ın yönetimi ise pek çok Roma hükümdarına nasip olmayacak kadar uzun süreli olur. Trajan, en az halefi kadar güzel ahlak sahibi olmasının yanında askeri dehası da tartışılmayacak derecede kuvvetlidir. Fırat ve Dicle nehirlerinin doğal sınır olarak korunduğu bir dönemde Trajan burayı aşip sınırları Mezopotamya'ya kadar genişletir. Babil'e kadar uzanır. Diğer taraftan Macaristan'ı yağmaya gelen barbar kavimlerin üstüne gider ve bu bölgeleri de Roma topraklarına katar.

117 yılında vefat eden Trajan'ın yerine Hadrianus (117-138) ve onun da yerine Antoninus (138-161) hükümdar olur. Bu dönemlerde uzak eyaletlerde çıkan vali isyanları başlıca siyasi meseledir. Ancak Roma, isyancı valilere gereken terbiyeyi verecek güçtedir.

Roma'da "filozof" lakaplı bir hükümdarın da göreve gelmesi yine bu ikinci devirde olur. Marcus Aurelius'un hükümdarlığında Titus'un dönemindekine benzer doğal afetler yaşanır. Tiber nehri o zaman kadar taşmadığı bir şiddetle taşar. Ardından kıtlık ve veba salgını başlar. İtalya'daki bu felaketleri fırsat bilen Britanya, Macaristan ve Suriye'de isyanlar çıkar. Marcus Aurelius bu belaların her birine çareler arar ve diğer yandan da Britanya ve Macaristan isyancılarını sindirir. Suriye'deki isyanın sebebi ise orada bulunan validir. Heyet-i askeriye isyancı valiyi yakalatıp idam ettirir ve kafasını

Roma'ya gönderir. Ahmet Midhat valinin kellesinin İtalya'ya gönderilmesi hadisesini, önceleri devamlı isyan eden heyet-i askeriye'nin şimdiyse hükümdara ne derecede sadık olduğuna bir kanıt olmak üzere anlatır.

Ancak bu filozof hükümdar kusursuz değildir. Tarihçilerin kendisinde bulduğu en büyük zaaf karısının kendisini aldatmasına ses çıkarmamasıdır. Hatta neden cezalandırmadığı sorulduğunda Marcus Aurelius: “Kendi namusunun muhafaza etmeyen karı için toplumun ayıplaması yeterlidir. Kimin iffetine düşkün ve kimde iffet olmadığını halk zaten görüyor. Ben kendimden mesulüm o da kendisinden mesuldür.” cevabını verir. Böylece kadının ayıbını yine onun üzerinde bırakır.

Bu beş hükümdarın yönetiminde memleket ve millet huzur ve asayiş yüzü görür. Roma Devleti askerlik ve devlet idaresi konularında kademe atlar. Roma halkı tekrar güzel ahlakıyla ünlenmeye başlar.

Marcus Aurelius'un 180 yılında ölümü üzerine oğlu Commodus hükümdar olur. Ancak Commodus'dan babası gibi bir hizmet bekleyen halk fena halde yanılır. Nitekim Commodus, uzun boylu, iri vücutlu ve gayet gücü kuvveti yerinde bir adam olduğundan hükümdarlık makamına da pek yakışmaktadır. Babasına hizmet eden devlet adamları ona da aynı şekilde hayırla hizmet etmeye can atarken o, babasının adamlarını görevlerinden uzaklaştırır. Dalkavukluğuyla, yalancılığıyla ve çapkınlığıyla şöhret kazanan Preasens ve Cleander'i başvekâlete getirir. Commodus bununla da kalmaz ve Almanya'daki barbarların isyanını bastırmak yerine isyancıları ordusuna alır. Böylece heyet-i askeriye'nin de nefretini kazanır.

Commodus, sirkte karşısına silahsız olarak çıkardığı köleleri elindeki topuz veya hançerle öldürerek yiğitliğiyle iftihar eder. Irz ve namusa da sahip olmayan bu adam namuslu kadınları da kirletmeye başlayınca halkın nefretini iyiden iyiye kazanır. Çıkan bir isyanla öldürülmeye çalışıldıysa da başarılı olunamaz. Commodus bu sefer de ellerini bağladığı isyancıları öldürerek başka bir eğlence keşfeder. Commodus'un bizzat 700 kadar adamı bu şekilde öldürdüğü tahmin edilmektedir ki kendi kız kardeşi Lucilla ve karısı Crispina da bu sayının içindedir. Commodus döneminde yaşayan ilim ve hikmet sahibi bir zat olan Salvius da bütün karşı çıkmalara rağmen Commodus tarafından öldürülür. Son olarak metresi Marcia da bu zalim emriyle idam edileceğini öğrenince Commodus'u zehirler ve şerrinden herkesi kurtarır.

Roma tarihinin ikinci bölümü zalim Commodus'un ölümüyle sona erer.

10) (4. Fasıl) İmparatorluğun Üçüncü Devri (193 – 284)

Roma İmparatorluğunun bu dönemi genel olarak fetret-i askeriye diye ünlüdür. Marcus Aurelius zamanında heyet-i askeriyenin, Suriye valisinin kafasını kesip İtalya'ya göndermesi takdirle karşılanınca heyet-i askeriye ne zaman hoşuna gitmeyen bir yönetici olsa derhal çıkarttığı bir kararla onu idam ettirir.

Commodus'dan sonra yerine Pertinax imparator olur. Aslen bir esirin oğlu olan bu yeni imparator, barbarlara karşı kazandığı zaferler ve Romalı isyancılarla yaptığı mücadeleler neticesinde imparator olacak kadar ünlenir. Macaristan ve Suriye gibi önemli vilayetlerde şimdiki emniyet amirliği görevini üstlenen Pertinax, her görevinden başarı kazanarak yükselir. Zaten Pertinax'ın yeni imparator olarak seçilmesinin sebebi de ülkeye nizam verebilecek kabiliyette olduğuna inanılmasıdır. Pertinax'dan Commodus zamanında bozulan cumhuriyet yönetimin tekrar kurması istenir. Ancak bu istek heyet-i askeriyenin çıkardığı bir isyanla yerine getirilemez. Büyük beklentilerle imparatorluğa getirilen Pertinax'ın hükümdarlığı 87 gün sürer.

Pertinax, bu dönemde imparatorluk makamına seçilen liyakat sahibi tek adamdır. Didius Julianus, heyet-i askeriye hediye gönderme vaadiyle Pertinax'dan sonra imparator olur. Hükümdar olduğunda ise sözünü yerine getirmekte ayak direyen Didius Julianus'un hükümdarlığı üç ay sürer. Geçen altı ayda iki imparatorun öldürülmesi ülkeyi allak bullak eder.

Bundan sonra senatonun seçtiği Septimus Severus ve heyet-i askeriyenin imparator olarak atadığı Pescennius Niger'in mücadelesi başlar. Zaten karmakarışık olan imparatorluğa aynı anda iki hükümdar seçilince de ülke tamamen altüst olur. Ancak Severus hasmına üstünlük sağlayınca Niger Fars topraklarına kaçar. Bu iki hükümdarın çatışması yanında bir de Britanya taraflarının generali Albinus da kendisini hükümdar ilan eder ve Severus'la rekabete girer. Bu çatışma Niger'le olandan daha şiddetli olur. İki Roma ordusunun savaşını Severus kazanır. Albinus'un da başı kesilir. Bir yıl içinde hükümdarlık makamına gelen beş imparatorun sadece Septimus Severus'un imparatorluğu 211 yılına kadar devam eder. Bu beş imparatorun göreve geldiği yıla Beş İmparator Yılı adı verilir.

Severus'un imparatorluğu sırasında Mezopotamya civarındaki Farslar isyan halindedir. Severus, bizzat Mezopotamya'ya giderek isyanı bastırır. Bunun üzerine Roma'da Severus adına bir heykel inşa edilir. Severus Roma'daki fetret devrini epeyce

aşmayı başarır. Gösterdiği başarılarla halkın da desteğini kazanınca kendisinden sonra yöneticilerin hükümdarlık yarışına girmelerini engellemek için oğlu Caracalla'yı halefi tayin eder ve bunu cumhuriyet idaresindeki Roma'ya kabul ettirir. Ancak bundan hoşlanmayanlar ortak bir hükümet meydana getirilmesi için Severus'un diğer oğlu Geta'yı kışkırtır ve tekrar imparatorluk mücadelesi başlar.

Hükümete gelen yeni imparatorların ilk icraatları birbirlerinin ayağını kaydırmaya çalışmak olur. Sonunda iktidarı ele geçirmeye yaklaşan Caracalla, kardeşini annesinin kucağında hançerler. Bu olaydan sonra Geta taraftarları intikam için Caracalla'yı öldürmeye çalışır. Suikastın başarısız olmasıyla da Caracalla eline geçirdiği bütün Geta taraftarlarını idam ettirir. Caracalla imparatorluk makamına iyice yerleşince daha da zalim olur. Hatta isyancılar arasındaki Papinianus adlı bilim adamını, yapılan bütün af çağrılarına rağmen astırır.

Kardeşini annesinin kucağında öldürebilecek kadar zalim olan Caracalla, İskenderiye'de çıkan bir isyanı da aynı gaddarlıkla çözer. Oradaki askerlere gönderdiği emirle isyancıları öldürtür ve şehri de askerlere birkaç gün yağma ettirir. Caracalla'nın da hükümdarlığının sonunu getiren heyet-i askeriye olur. Macrinus adındaki Roma şehreminisini imparator aleyhine kışkırtan heyet-i askeriye, 217 yılında Macrinus'un Caracalla'yı öldürmesini sağlar. Ardından da Macrinus'u hükümdar atar. Bu olayla birlikte heyet-i askeriye ele geçirdiği gücü artık kimseye kaptırmaz. Macrinus'un askeri itaatsizlikle görevden almaya çalıştığı bazı komutanlar yüzünden gözden düşmesiyle kendisi de idam edilir. Heliogabalus da Macrinus'dan boşalan tahta hükümdar olarak atanır.

Roma'da bu dönemde hiçbir imparator eceliyle ölme nimetine kavuşamaz. Heliogabalus, aslen zalim bir adam olmasına karşın annesinin üzerindeki etkisi büyüktür. Hatta kadınlar için bir seçkinler meclisi bile açtırır ve annesini de oraya başkan yapar. Ardından kendisini hükümdarlık makamına getirmede en büyük desteği verenlerden olan Gannys'i idam ettirir. Yalnız nüfuzlu bir adam olan Gannys'i idam ettirmesi heyet-i askeriyenin kendi ipini de çekmesine sebep olur. Yerine Heliogabalus'un manevi evladı Aleksander Severus 222 yılında imparatorluk makamına gelir.

“Sèvére” Türkçeye “şiddetli, sert” olarak çevrilebilecek bir unvandır ve daha önce Septimus Severus da kullanmıştır. Ancak Aleksander Severus şiddeti haksız yere

kullanacak hükümdarlardan değildir. Adalet üzerine hükmeden bu zatın şiddetli yanını görenler halka zulmedenler, rüşvet alanlar ve ihanet içerisinde olanlardır. Aleksander Severus imparatorluğu süresince heyet-i askeriye ile hiç ilgilenmez ve bu heyet de kendisine ilişmez. Maliyeyi ve devlet düzenini tekrar kuran Aleksander Severus son icraat olarak bu heyeti ıslah işine girer. Bu iş 235 yılında kendi sonunun da getirir.

Aleksander Severus'un ardılı Maxmin iki buçuk metre boylarında, günde yirmi kilo et yiyen, kırk litre şarap içen ve tek başına on adamı yerlere serebilecek kadar dövüşmeyi iyi bilen bir adamdır. Hükümete geldiğinde Cermanya taraflarındaki bir isyanı hemen bastırır. Roma'da isyancılara göz açtırmamak üzere aleyhine baş kaldıranları hemen idam ettirir. Ancak tüm gücüne rağmen heyet-i askeriyenin gazabından kurtulamaz. Maxmin, Cermanya taraflarında savaştayken heyet-i askeriye kendi arasında da anlaşmazlığa düşerek Maksim Pupienus ve Balbinus adlı iki kişiyi imparator tayin eder. Bu haberi alan Maxmin alelacele bu sefer İtalya üzerine sefere çıkar. Ancak askerler Maxmin'in imparatorluğu için savaşmayı istemezler ve imparatoru katlederler.

Maksim Pupienus ve Balbinus kendi aralarında ilk başta çatışmaya girmezler ve hükümet ortağı olarak çalışırlar. Roma bile bu sayede üç ay kadar asayiş yüzü görür. Bu iki hükümdar yapmaya çalıştıkları icraatlarda karşılımları devamlı heyet-i askeriyenin çıktığını görünce ufağtan ufağa askeri ıslahatlara girer. Bunun üzerine heyet ikisinin de idam emrini çıkartır.

Son iki imparatoru idam ettiren heyet-i askeriye yeni bir imparator adayı bulamayınca henüz on üç yaşında bir çocuğa Roma şehreminisi vesayeti altında imparatorluk tacı takar. Bu vesayet altında pek becerikli bir hükümet süren Üçüncü Gordianus unvanlı yeni hükümdar, 242'de Anadolu'da Acemlerle yapılan bir muharebede ölür. Ancak tarihi araştırmalar göstermektedir ki bu çocuğu öldüren düşmanları değil kendisinden sonra imparator olan Arap Philip'tir.

Arap Philip, Mezopotamya'yı savaşta oldukları Acemlere bırakarak Tuna taraflarındaki vahşi kavimlerin akınlarıyla ilgilenir ve bu kavimleri itaat altına alır. İmparator tahtını ancak hükümdarlığının ikinci yılı sonunda giyer. İmparator, Roma'da gayet akıllı adımlar atar ancak heyet-i askeriye onu engelleyebilmek için ayaklanır. Jotapianus ve Marinus adlı komutanları hükümdar atar. Philip, bu yeni hükümdarları ortadan kaldırmak için en güvendiği komutanlardan Decius'u görevlendirir. Decius,

ayaklanmaları bastırıp yeni hükümdarların kafalarını kesmeyi başarır ancak imparatorluk tacını Arap Philip’den de alıp kendi başına takar; Philip’i de öldürür. Decius, 249 yılında hükümete geldiğinde o kadar korkulup çekinilen bir adam olmasına rağmen iki yıl hükümdar kalabilir. Decius’un yerine Gallus, Volusianus ve Hostilianus adlı komutanlar triumvirlik unvanıyla geçer. İki yıl kadar bu hükümdarlar da “hırlaşıp” sonuç alamayınca heyet-i askeriye 253 yılında Aemilianus’u yönetime getirir. Bu zat da 4 ay hükümdar kalır. Bu sırada askeriye içindeki karışıklıklardan da yararlanarak kendini hükümdar seçtiren Valerianus, Aemilianus’la taht mücadelesine girişir. Aemilianus’un askerleri de ilk fırsatta hükümdarlarının kafasını kesip Valerianus’a teslim eder. Valerianus, hükümdarlığı sırasında oğlu Gallienus’u kendine veliaht seçtirmeyi başarınca “Üçüncü Yüzyıl Krizi” adı verilen bu uzun fetret devrinde huzurlu bir dönem yaşanır ancak uzun sürmez.

Gallienus’un da katledilmesiyle Ahmet Midhat’ın “Otuz Dağlar” diye Türkçeye aktardığı dönem başlar. 253 ve 270 yılları arasındaki bu dönemde 30 general birden ülkenin hükümdarlığına seçilir. Yapılan şey aslında eyalet komutanlarının imparator olarak atanmasıdır. 30 generalin imparator olarak atanmasındaki maksat taht kavgasını engellemektir ancak ilk anda 13 general hemen öldürülür. Sonunda İkinci Claudius diğerlerinin arasından sıyrılıp tahtı ele geçirir.

İkinci Claudius, bu askeri karışıklıklar içinde yüz bulan Cermanya ve Fransa ayaklanmalarını bastırır ve 268’de tahtına çıkar. Hükümdarlık edebilecek güç, kuvvet, cesaret ve zekâya sahip olmasına rağmen vebaya yakalandığı için hükümdarlığı iki yıl sürer. İkinci Claudius’un yerine kardeşi Quintillus kendi askerleri tarafından imparator ilan edilir. Diğer taraftan Aurelianus adlı bir general de heyet-i askeriye tarafından hükümdar atanır. İkinci Claudius bu haber üzerine üzüntüsünden bir hamamda kollarını kesip intihar eder. Hükümdarlığını ilandan intiharına kadar geçen süre ise yalnız 17 gündür. Aurelianus, bir fakir köylü oğlu olmasına karşın askerlikte getirildiği her rütbede başarılı olması onu imparatorluk makamına kadar yükseltir. Hükümdarlığı sırasında uzak ve bağlı vilayetlerdeki isyanları bastırır. Bunların içinde en önemlisi Tadmur kraliçesi Zenobia’nın isyanıdır. Aurelianus, kraliçenin dersini verir ve haddini bildirir. Ardından Roma’ya döndüğünde bütün halkın kabul ettiği bir hükümdar olarak tahtına oturur. Aurelianus her ne kadar Roma şehrini düzene sokup imparatorluğa bir intizam vermişse de heyet-i askeriye itaatsizliğini çözecek hiçbir şey yapmaz. Hatta onlara karşı dost gibi görünme yolunu seçer.

Aurelianus da suikastla öldürölür. Acemlere karşı yapılacak harekâtın hazırlıkları sürerken imparatorun azatlı kölelerinden birisi işlediğı bir suç yüzünden öldüröleceğini düşünür ve hükümdar kendisini idam etmeden önce onu öldürür.

Yeni hükümdar Tacitus olur. Hükümdar olduğunda 70’li yaşlardadır. Faziletleri ve ahlakıyla tanınan herkesin sevdiği biridir. Acemlerle başlanan savaşı zaferle sonlandırır. Cermanya taraflarındaki isyanları da bastırıp askeri ıslahatlara girişir. Bunun üzerine heyet-i askeriye onun da ipini çeker. Toplam altı ay hükümdarlığının ardından yerine Florianus, Roma ileri gelenleri tarafından hükümdar seçilir. Doğı bölgelerdeki askerler ise Probus’u hükümdar ilan edince tekrar taht kavgası başlar. Florianus’un askerleri savaşı kaybedeceklerini anlayınca da kendi hükümdarlarını katlederler. Florianus da böylece 2 ay hükümdar kalır ve yerini Probus’a bırakır.

Probus, gayet yiğit ve akıllı biridir. Heyet-i askeriyenin sebep olduğı otorite boşluğundan yararlanarak isyan eden Suriye, Mısır ve Gaul halkını teker teker elden geçirip terbiye eder. Probus, askerin devamlı isyanının sebebini işsizlik olarak görür ve askerleri askeri işler dışında da kullanmaya başlar. Bataklıkları kurutur, yeni yollar ve kanallar açar. Hatta kendisi de askerlerle birlikte bu işlerde çalışır. Birkaç sene içinde askere bu yolla pek çok iş gördürür ancak askerler bu yapılanın şereflerine dokunduğunu düşünür ve Probus’u öldürürler. 282’de öldürölen Probus altı yıl hükümdarlık yapar.

Ahmet Midhat’ın Fetret-i Askeriye olarak adlandırdığı dönemin son hükümdarı Carus olur. Carus da Mezopotamya’yı Acemlerden geri alması ve Suriye ve Mısır taraflarındaki Roma hâkimiyetini tekrar sağlamak gibi yararlar göstererek Roma halkının sevgisini kazanır. Bu sevgiye hürmetle de çocukları için bir veraset hükümeti oluşturmayı Roma ayanına ve heyet-i askeriye’ye kabul ettirir. Bu güzel gelişmelere karşın eski Pers İmparatorluğunun başkenti Ctesiphon’u henüz geri almışken yıldırım isabeti veya suikast sonucu ölür. Toplamda iki buçuk yıl hükümdar kalır.

İmparatorluğun bu 3. devrinde hiçbir imparator, tacı altında emniyette kalamadığı gibi eceliyle de ölemez. Bu da girişilen ıslahatların yüzeysel kalmasına sebep olur. Askeri grupların birbiriyle çekişmesiyle Roma, kuvvetini gittikçe kaybeder. Bundan doğan otorite boşluğunda uzak ve önemli eyaletlerde isyanların çıkması kaçınılmaz olur.

11) (5. Fasıl) İmparatorluğun Dördüncü Devri (284 – 390)

Numerianus bu devrin ilk hükümdarıdır. Başa gelmesiyle büyük bir muhalif grup oluşur ve suikastla öldürülür. Numerianus'dan sonra kardeşi Carinus, taraftarlarının desteğiyle hem Numerianus'un intikamını almak hem de imparatorluğa bir düzen getirmek maksadıyla imparatorluk mücadelesine girer. Ancak saray ordusu kumandanı Diocletianus, Numerianus'un katilini kendi elleriyle öldürür ve Carinus'un taht iddiasını söndürür.

Diocletianus, 284 senesinde hükümdarlığa geldiğinde imparatorluk sınırlarının aşırı büyük olduğundan yönetilemediğini düşünerek ülkeyi ikiye böler. Batı tarafını Maximianus Herkül adlı generale bırakır ve kendisi doğu tarafına geçer. Bu idare şekliyle Acemlerden Mezopotamya'yı tekrar alır. Ardından Cermanya barbarlarını terbiye eder. Diocletianus, ülkenin dış meseleleriyle uğraşırken Maximianus Herkül de kendisini Roma'ya kabul ettirir. Senatoyu itaati altına almayı başarır. Diocletianus da imparatorlara verilen agustus unvanını ortağı Maximianus Herkül'e de verir. Ardından kayser unvanıyla iki hükümdar daha atanır. Constantius Chlorus ile Galerius yeni imparatorlar olarak Diocletianus ve Maximianus Herkül'ün altında çalışan imparatorlar olarak hükümet ortağı olurlar. Her hükümdarın üzerine düşeni en iyi şekilde yapmasıyla bütün savaşlar kazanılır ve devlet düzeni işler hale gelir.

Daha sonra Diocletianus imparatorluğu bırakır ve Salona adlı kasabaya çekilip çiftçiliğe başlar. Yerini de Galerius'a bırakır. Diocletianus'un delirdiğini düşünen ortağı Maximianus Herkül onu bulunduğu yerden geri görevinin başına dönmesi için çağırırsa da yolladığı cevapla hayatından memnun olduğunu anlar ve tekrar ilişmez. Diocletianus, 8 yıl bu şekilde çiftçilik yaptıktan sonra eceliyle ölür.

Maximianus Herkül, 305 yılına kadar agustus unvanıyla tek başına hükümdar kalır. Bu tarihten sonra hükümdarlığı bırakır ve agustus unvanını Constantius Chlorus ve Galerius'a bırakır. Bu yeni agustuslar da kendilerine Severus ve Maxentius adlı generalleri kayser olarak seçer.

Taht mücadelelerinin bu yolla çözülmesiyle adalet sistemi de düzelmeye başlar. Milattan 300 yıl sonra Hristiyan hakları yasalaştırılır. Böylece uzun zamandır aşağılanıp hakir görülen bir dinin mensupları tanınır ve zamanla Hristiyanlar güç kazanmaya başlar.

Bu dönemin en birleştirici hükümdarı Konstantin'dir. Constantius Chlorus'un oğlu olan Konstantin, Maxentius'un kızıyla da evlenince gücünü iyiden iyiye artırır.

Büyük Britanya ordusunun generali olan Konstantin, heyet-i askeriye'nin de saygı duyduğu bir komutandır. 306 yılında imparator ilan edildiğinde agustus kayınbabası Maxentius'tur. Ordusuyla beraber Britanya'dan çıkıp Gaul'a gelen Konstantin burayı kendine bağlar. Damadının Roma'ya gelişinden ürken Maxentius, Konstantin'e suikast düzenletir. Bunu haber alan Konstantin, kayınpederini Roma'ya varınca idam ettirir. Konstantin hakkında şöyle bir efsane anlatılır: Maxentius'un koltuğuna oturmak ve o koltuğa varana kadar İngiltere'den İtalya'ya kadar olan yerleri ele geçirmek için bayrağını açıp yürüdüğünde gökyüzünde bir bulut görür. Bulutun üstünde bir haç işareti, haç işaretinin altında da parlayan harfleriyle: "Bu işaret sayesinde galip olacaksın" yazar. Konstantin de böylece haç işaretini bayrağına sembol yapar. Bu haçlı bayrak gölgesinde tüm rakiplerini alt eder ve bütün savaşları kazanır. Konstantin, hükümeti tek başına ele geçirince Hristiyan ayinlerine izin verir ve Hristiyanlığı devletin resmi dini olarak kabul eder. Böylece Hristiyanlık 300 yıl sonra tamamen tanınır.

Asıl imparator Konstantin olmasına karşın Roma'nın doğu hükümdarı Licinianus hem imparatorluk davasında inat etmekte hem de Hristiyanlara kötü davranmaktadır. Bütün bunlar üzerine 315 senesinde İstanbul'a yürüyen Konstantin, kazandığı dört büyük zafferle Edirne'ye kadar gelir. 324 yılında İstanbul'a girer ve Licinianus'u ortadan kaldırır. İznik şehrinde Hristiyanların anlaşmazlıklarını gidermek üzere bir konsül toplar.

Orijinal adı "Nicene Creed (İznik Konsülü)" olan bu dini mecliste şu kararlar alınır: Roma sirklerindeki bütün kanlı oyunlar yasaklanacak, köleler azat edilecek, Hristiyan mezhepleri aralarındaki anlaşmazlıkları gidermek için üzerinde çok dikkatle çalışılarak yeni yollar bulunacak. Roma topraklarında bu gelişmeler yaşanırken İmparator Konstantin'in evinde fırtınalar kopar. Konstantin'in eşi Fausta'nın üvey oğlu - Konstantin'in öz evladı - Crispus hakkında iftiralarda bulunur. Konstantin de oğlunu ve karısını öldürür. Bu olay Konstantin'in imparatorluğu hakkında söylenen tek kusurdur.

Roma Devletinin başkenti de Konstantin zamanında değiştirilir. Konstantin, o zamana kadar Bizans diye adlandırılan İstanbul şehrini imar ettirir ve "Konstantinopolis" diye kendi adıyla başkent yapar.

Konstantin'in Hristiyanlara yaptığı bunca iyiliğe rağmen kendisinin bu dini kabul etmediği söylenir. Bir diğer grup tarihçi ise onun vaftiz olduğunu bu yüzden Hristiyan olduğunu savunur. Bir başka grup ise Konstantin'in Hristiyanlıktan hayatının son döneminde vazgeçtiğini, hatta ölümüne yakın dönemlerde kendisini halka tanrı kabul ettirmek için yasa hazırlattığını söyler. Nitekim eski Roma pagan kültüründe büyük hizmetleri geçmiş Romalı hükümdarların tanrı olarak tanınması söz konusu olduğundan, Konstantin'in hâlâ bu dine mensup olduğu düşünülmektedir.

337 yılında ölen Konstantin, ülkesini üç oğlu ve iki yeğeni arasında paylaştırır. Oğullarından İkinci Konstantin'in hissesine Gaul, İspanya ve Büyük Britanya düşer ama bununla yetinmek istemeyip payına İtalya ve civarı düşen küçük kardeşi Konstans ile savaşa girer. 340 yılında Aquileia'da karşılaşan ordulardan Konstans'ın ordusu İkinci Konstantin'in ordusunu bozguna uğratar ve savaş sırasında İkinci Konstantin de ölür. Büyük Konstantin'in birinci oğlu olan Konstans'ın hissesine İtalya ve Afrika düşmüştür. Bu galibiyetten sonra diğer kardeşi ve kuzenlerinin kendi gözünde bir değeri kalmaz ve kendisini bütün Roma'nın hükümdarı ilan eder. Ancak Konstans, 350 yılında çıkan bir isyan sonucu öldürülür. Bütün bunları uzaktan izleyen Büyük Konstantin'in ikinci oğlu İkinci Konstantius'un hissesine şark memleketleri ve Yunanistan düşmüştür. İkinci Konstantius hükümdarlıkta tek başına kalınca generallerden Magnentius ve Vetranio imparatorluğu ele geçirmeye çalışır. İkinci Konstantius bu generaller üstüne gönderdiği orduyla hükümdarlığın gasp edilmesini engeller ama muhaliflerin seslerini kesmek mümkün olamaz. Heyet-i askeriye bu sefer Julianus'u hükümdar ilan eder. Bunun üzerine İkinci Konstantius tüm gücüyle rakibi üstüne yürür ancak 361'de ölümüyle taht Julianus'a kalır. Julianus aslında papazlık yapmaya heves eden biridir. Kendisini ruhani işlere adan ancak imparatorluk ailesine mensup olduğundan istediği gibi yaşayamaz ve askeri işlere girer. Sezar unvanıyla vilayet valiliklerinde görev yapar. Cermanya barbarları üstüne gönderilen orduyu komuta eder. Gösterdiği başarılar da ona imparatorluğun kapısını açar. İşte İkinci Konstantius'un ölümüyle imparator olan papaz adayı Julianus, imparator olunca Hristiyanlık aleyhine çalışır. Bazı tarihçiler Julianus'un putperestliğe geri döndüğünü söylerse de Ahmet Midhat'ın daha doğru olduğunu düşündüğü fikir, Julianus'un sakalını uzatıp filozoflar gibi giyinmesine bakılırsa yeni bir Hristiyan mezhebi kurmaya çalıştığıdır.

Julianus, İstanbul'a geldiğinde şehrin imarıyla ilgilenir. Doğu sınırlarına saldıran Farslara karşı taarruza geçer. Ermenistan ve Mezopotamya üzerinden İran içlerine kadar ilerler. Ancak savaşın Farslar lehine dönmeye başladığı bir zamanda Julianus ölür.

363 yılında ölen Julianus'dan sonra hükümete gelen yeni imparator Jovianus olur. İlk iş olarak Acemlerle yapılan savaşta zor duruma düşen orduyu kurtarabilmek için Acemlerle anlaşma yapar. Anlaşmaya göre Dicle'nin doğusu Acemlere bırakılır ve Roma ordusu geri çekilir. Jovianus böylece orduyu imhadan kurtarır ancak anlaşma Romalılar gözünde beceriksizlik ve korkaklık olarak yorumlanır. İmparator Jovianus da böylece gelir gelmez gözden düşer. 364 yılında imparatorluğunu ilan için İstanbul'a gelirken yolda öldürülür. Heyet-i askeriye onun yerine hemen Afrika valisi Gratianus'un oğlu Valentinianus'u hükümdar atar. Ordu bu sırada Bursa dolaylarındadır. Valentinianus, Acemlerle yapılan savaşlarda kolordu komutanıdır ve savaşlar sırasında kendini göstermeyi başarır. Ancak Julianus'un ölüm haberi üzerine İstanbul'daki yöneticiler de Valentinianus'un kardeşi Valens'i tahta çıkarır. Bu iki kardeş imparatorlar tekrar bir nifaka meydan vermemek için hemen anlaşır. Valentinianus garbın Valens de şarkın hükümdarı olur.

Valentinianus zamanında batı tarafının en büyük sorunu Gaul ve Cermanya barbarlarının güçlenmesi ve Roma topraklarına saldırmalarıdır. Valentinianus 365-370 yıllarını Roma'da değil, sınırda barbarlarla uğraşarak geçirir. Buna rağmen yine de devletin işleyişini düzenleyecek çalışmalar yapar ve bunda da başarılı olur.

Valentinianus'un bilinen en kötü özelliği aşırı sinirli olmasıdır. Hatta ölümü de kendi göğsüne indirdiği sert bir yumrukla göğüs kemiğini kırmasıyla olur. 378'de meydana gelen ölümü yaptığı tüm hizmetlere rağmen halkı memnun eder.

Şark tarafının hükümdarı Valens ise ilk önce aleyhinde çıkan birtakım isyanları bastırır. Ardından Acemlerle yapılan anlaşma tekrar düzenlenir. Dicle'ye kadar olan Doğu sınırları güvenceye alınır. Öte yandan da Hun ve Got kavimleri arasındaki anlaşmazlıklarda Gotların tarafı tutulur ve Hunların Avrupa'daki ilerleyişi engellenmeye çalışılır. Gotları Roma topraklarında himaye eden Valens'in komutanları bir türlü Gotları sevemez ve onlara kötü davranır. Bunun üzerine Gotlar Roma'ya isyan eder ve Roma ordularına saldırır. Valens bu sefer "belayı üstüne çekmiş" olduğundan dağıtılan ordularının intikamını almak için Gotlar üzerine sefere çıkar ancak Gotlar

Edirne'ye kadar zaten gelmiştir. 378'de yapılan savaşta Gotlar Valens'in ana ordusunu da mağlup eder ve imparatorla beraber yanındaki diğer askerleri yakarak öldürür.

Tekrar Batı Roma'ya döndüğümüzde Birinci Valentinianus'un yerine iki oğlundan biri olan Gratianus'un imparator olduğunu görürüz. Gratianus da kendisine halef olarak diğer kardeşini seçer. Yani Gratianus, agustusus olarak kardeşini seçer. Gratianus bununla da kalmaz ve ölen Valens'in yerine Doğu Roma İmparatorluğuna Theodosius'u agustusus olarak atar. Böylece iki imparatorluğa tek hükümdar olarak kendisi gelir.

Gratianus, Romalıların eski dini olan paganlığa karşı cephe aldığından hâlâ putperest olan Romalıların nefretini kazanmakta gecikmez. Saraydaki hükümdarlara ait ibadethanedeki Zafer Tanrısı heykelini de kaldırır. 338'de Britanya'da bulunan ordunun komutanı Maximus kendisi hükümdar olmak üzere isyan ettiğinde Gratianus halktan kimseyi yanında bulamaz. Gratianus'un bu isyanla ölümü üzerine yeni bir taht kavgası başlar. Batı Roma'nın yeni imparatoru İkinci Valentinianus annesinin vesayetinde 16 yaşında bir imparator olduğu için Maximus onu kolayca kandırabileceğini düşünür. Maximus öncelikle ona agustusus olur ancak bununla yetinmez ve Doğu Roma'ya imparator olmaya çalışır. Theodosius ile mücadeleye girişince de iki imparator kendisine karşı birleşerek 388'de Maxmius'u ortadan kaldırır. İmparatorluğunu böylece sağlamlaştıran İkinci Valentinianus, Franklar üzerine saldırıya çıktığında adamlarından Arbogast tarafından öldürülür. 392 yılında öldürüldüğünde 20 yaşındadır.

Şark imparatorluğunun hükümdarı Theodosius, Maxmius meselesini Batı Roma hükümdarıyla yaptığı ittifakla çözdükten sonra. İkinci Valentinianus'un yukarıda anlatılan suikastla ölümü üzerine Eugenius, Batı Roma hükümdarı olabilmek için isyan eder. Theodosius ise onu hükümdar olarak atamayı istemediğinden 394 yılında büyük bir ordu toplayıp Eugenius üzerine yürür. Frigidus Savaşı olarak ün kazanan bu savaş Ankile adlı ovada gerçekleşir ve Theodosius isyancıları perişan eder. Batı Roma'ya başka bir hükümdar da atamaz ve iki imparatorluğun tek hükümdarı olur.

Bu siyasi istikrarla büyük işler yapacağı zannedilen Theodosius bir yıl sonra hastalanır. Ölmeye yakın iki oğluna imparatorluğu şark ve garp olarak bölmüştür. Bu bölünmeyle Roma kesin olarak Batı Roma ve Doğu Roma diye ikiye ayrılır ve tekrar birleşemez. Theodosius, Ahmet Midhat'ın ifadesiyle tarihçiler tarafından Roma'nın en

büyük hükümdarlarından sayılmaktadır. Yönetimde bulunduğu sürede pek çok intizamsızlığı düzeltir ve Hristiyanlığı himaye eder. Putperestlere karşı sert ve acımasız olan hükümdar, onların şehirlerde yaşamasına izin vermez. Katolik mezhebindeki ayrılıkları körükleyen din adamı Arius ve taraftarlarını sindirir ve şehirden uzaklaştırır. Putperestlere karşı takındığı sert tavrını isyancılara karşı da takınır. Antakya ve Selanik'te çıkan isyanlarda tüm isyancıları öldürtür. Bunun için de kilise tarafından sekiz ay kiliseye girememeye cezası verilir.

395 yılında kesin olarak ikiye bölünen Roma'nın batı kısmına Honorius, doğu kısmına da Arcadius hükümdar olur. Theodosius'un çocuklarının hükümdarlıkları ve artık tamamen ikiye ayrılan imparatorluğun parçaları gelecek bölümde anlatılmaktadır.

12) (6. Fasil) Roma Devletinin Beşinci Devri (395-476)

Bu bölümde genel olarak imparatorluğun batı kısmının barbarlar elinde nasıl mahvolduğu anlatılmaktadır.

Diocletianus zamanında yani 284 yılında ilk defa ikiye ayrılan Roma, 364 ve 376'da tekrar ikili yönetime ayrılır. Ancak bunların hiçbirisi Theodosius'un ölümünde oğullarına ülkeyi bölmesi gibi kesin bir ayırım şeklinde olmaz. Theodosius'dan sonra Batı Roma müstakil bir devlet haline geldiği için Ahmet Midhat da ayrıca ele alır.

Honorius, Diocletianus'un ölümüyle Batı Roma tahtına geçtiğinde henüz 9 yaşında bir çocuktur. Stilicho adlı bir komutanın vesayetinde gayet başarılı bir yönetim gösterir. Cermanya taraflarındaki barbarların ülkeye girmelerini engeller. Ancak Stilicho, bu çocuk hükümdara vasilik etmeyi bırakıp yerine geçmeye kalkınca Honorius durumu fark edip Stilicho'yu idam ettirir. 408'de meydana gelen bu olaydan sonra Got Kralı Alaric, karşısında Romalı kimsenin duramayacağını düşünerek askerleriyle İtalya üzerine yürür ve başkent Roma'yı kuşatır. 410 yılında başkenti ele geçirir ve askerlerine yağma ettirir. Ancak Kral Alaric yağma sırasında ölür. Roma başkentinin yağmalanışı merkezi otoritenin zayıflığını gösterdiğinden İngiltere, Fransa ve İspanya Roma'dan ayrılır. Bu bölgelerde istiklal ilanları başlar.

Honorius'un ölümüyle Üçüncü Valentinianus da henüz çocuk yaşta tahta çıkar. Annesi Placidia ona vasilik eder. Bu yeni imparator, Attila'nın Batı Roma seferine çıkmasıyla Doğu Roma'dan desteğe gelen bir ordunun yardımıyla tahta çıkar. Vandallar o dönemde Batı Roma'nın uzak eyaletlerini yağma etmektedir. Bunu engellemek için genç kral Afrika'yı Vandallara bırakır ve Batı Roma böylece Afrika'daki topraklarından

tamamen çekilir. Bu bölgeden askerlerin çekilmesinin sebebi ise Attila'nın kuzeyden saldırısının beklenmesidir. Nitekim Attila kuzeyden Roma üzerine yürümeye başladığında serdarlardan Aetius tüm gücünü kullanarak Attila'yı durdurur. Chalons sahrasında Attila büyük bir yenilgiye uğrar. 451 senesindeki bu savaşla Roma Attila'dan kurtulur. Üçüncü Valentinianus korkak ve marifetsiz bir kral olarak tahta çıktığında Aetius'un zaferini kıskanarak onu idam ettirir. Bunun üzerine Attila, Roma'da kendisine karşı koyabilecek bir generalin kalmadığına kanaat getirir ve tüm gücüyle Roma üzerine yürür. İtalya'nın kuzeyini tamamen ele geçirir ve askerlerine yağmalatır. Bu gelişmeler olurken Valentinianus tamamen başka âlemlerdedir. Valentinianus, Patronius Maximus adlı şehremininin karısını zorla elde etmeye çalışınca Maximus korkak imparatoru öldürür. Buraya kadar Patronius Maximus'un yaptığı mazur görülebilir. Ancak daha sonra Valentinianus'un karısı Eudoxiya'yı da kendine cariye yapmaya kalkışır. Eudoxiya da intikam almak için Vandal Kralı Geiserich ile anlaşarak Roma şehrini elleriyle teslim eder. 455 yılında yapılan bir baskınla Roma şehri Vandallara teslim olur. Kral Patronius Maximus da çareyi kaçmakta bulur ancak Roma halkı kaçmasına fırsat vermeden onu linç eder.

Vandallar başkent Roma'ya girdiklerinde halk Toulouse şehri taraflarına çekilir ve vatani kurtarmak için çare düşünmeye başlar. Avitus'un Hunlara karşı gösterdiği gayretten yola çıkarak onu imparator olarak tayin ederler. Ancak üzerinde tam bir anlaşma sağlanamaz ve zamanla muhalefet daha da artar. Avitus, Piacenza taraflarında Vandallarla yapılan savaşı da kaybedince tamamen gözden düşer. Avitus, düşmanlarından ve muhaliflerinden canını zor kurtararak Piacenza'da bir kasabaya yerleşir. Burada papazlık yapmaya başlar ancak bu kasabada da hayatını tehlikede görüp Evreux kasabasına firar ederken yolda ölür. Hükümdarlığı ancak dört ay sürer. Avitus'un felaketine sebep olan ve imparatorluğunu istemeyenlerin başında Ricimer adlı bir patrik gelir. Bu din adamının askerler ve halk üzerinde derin bir nüfuzu vardır. Avitus'un ölümüyle Maorianus adlı generali imparatorluk makamına getiren de Patrik Ricimer olur. Maorianus, gerçekten akıllı ve cesur bir adamdır. Halkı kendi etrafında birleştirmeyi başarır ve orduyu tekrar düzenler. Bu hazırlıklardan sonra Roma'yı istila eden Vizigot kavmi üzerine yürür ve onları şehirden çıkarır. Ardından Fransa üzerine yürüyerek bu kavmin kralı bulunan İkinci Theodoric'i de mağlup eder ve Roma'yı tekrar itibarına kavuşturur. Ancak Patrik Ricimer, bu yeni imparatorun başarılarına rağmen yine de ona güvenemeyip 460 yılında bir isyan çıkarır ve bu gayretli ve çalışkan

hükümdarı isyancılar eliyle katlettirir. Patrik Ricimer'in Maiorianus'dan sonra hükümdarlık makamına getirdiği adam Libius veya aldığı unvanla Serpentius Severus olur. Bu adam dört yıl kadar hükümdarlık sarayında kendi isteğiyle dışarıya çıkmadan yaşar. Bir çeşit tutsak hayatıyla imparatorluğu idare eden bu adam Ricimer'in gayet işine gelen biridir. Ancak bu dört yılda barbar kavimler İtalya'yı istedikleri gibi yağmalamışlardır. 466 yılında Libius öldüğünde Roma halkı imparatoru Ricimer'in zehirlediğini düşünür.

Ricimer'in sıradaki kurbanı kayınpederi olur. Anthemius adlı bu adamın imparatorluğu 467-472 yılları arasını kapsar. Ancak bu sürede fiili olarak Ricimer hükümdarlık yapar. Anthemius'un tahttan indirilmesinden sonra Olybrius imparator olur. Bu yeni imparatorun Doğu Roma hükümdarıyla akrabalık bağı vardır. Batı Roma'yı Ricimer'in ellerinden kurtarmak için Doğu Roma İmparatoru Birinci Leo tarafından gönderilir. Ancak Ricimer Olybrius'u da elinde oyuncak etmeyi başarır. İmparatorluk makamını onun ellerine vereceğini söyleyerek aldatır ve Doğu Roma'dan desteğe asker gelmesini engeller. Nitekim imparator da olan Olybrius bu makamda sadece iki ay kalır. Ölümünün doğal sebeplerle olduğuna inanılsa da bu tam olarak anlaşılamaz.

Olybrius'un ölümünün aslını araştırmaksa halefine düşer. Glycerius askerlerin ve bazı devlet adamlarının desteğini almayı başararak imparatorluk makamına gelir. Ancak Olybrius'un ölüm sebebinin anlaşılamaması ve Ricimer'in hala eski nüfusuna sahip olmasına kızan Doğu Roma hükümdarı Birinci Leo bu yeni imparatoru tanımaz. İmparatorluğunu tanımadığıyla kalmayıp Julius Nepos adlı bir adamını gizlice Roma şehrine göndererek Glycerius aleyhine ayaklanma çıkarır. Bu ayaklanmayla ne yapacağını şaşırان Glycerius çareyi tahtını terk etmekte bulur. İmparatorluğunu terk etmesine bedel olarak bir beldenin despotluğu verilir.

Julius Nepos herkese dost görünerek bir yıl kadar imparatorluk makamında kalmayı başarır. Sonunda Orestes adlı bir patrik, Julius Nepos'a görevinden el çektirmeyi başararak kendi oğlunu imparator yapar. Augustus adlı bu yeni imparator Batı Roma'nın son hükümdarı olarak taç giyer. Bu yüzden tarihçiler "ufak ya da önemsiz Augustus" anlamına gelen küçültücü bir ad takarak ona "Romulus Augustulus" adını verir.

Roma'nın bu son senelerinde hükümdarlığa gelmeye çalışanların elinde oyuncak olmasını fırsat bilen Herulilerin reisi Odoacer 476 senesinde Roma'yı zapt eder ve son imparator Augustus'u da Campania taraflarına sürer. Böylece Batı Roma imparatorluğu sona erer.

Doğu Roma her ne kadar Batı Roma'dan daha düzenli ve güçlü olsa da bu, coğrafi konumunun sonucudur. Bulunduğu coğrafya kuzeyden Karadeniz'le korunaklı olduğundan Batı Roma'nın maruz kaldığı saldırılara ve felaketlere uğramaz. Buna rağmen içten ve dıştan pek çok entrikalara sahne olan Doğu Roma, Osmanlı'nın yükselişine kadar varlığını sürdürür. Ahmet Midhat bu ömür uzunluğunu "can sürüme" olarak niteler.

Ahmet Midhat, Doğu Roma'nın durumunu bu ciltte anlatmayı uygun bulmaz. Bu imparatorluğu Yunanistan cildinde anlatacağını söyleyerek Batı Roma'dan sonra İtalya coğrafyasında gelişen olaylara değinir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ROMA'NIN ÇÖKÜŞÜNDEN ŞARLMAN'IN ÖLÜMÜNE KADAR

13) (1. Fasil) Roma'nın çöküşünden Lombardların Gelişine Kadar (476-568)

Batı Roma yani İtalya, birbiri ardına gelen felaketlerle tüm refah ve mutluluğunu kaybeder. Bununla beraber zaman zaman şiddetlenen barbar kavimlerin saldırıları ve girdikleri her yeri yağmalamaları bütün İtalya için yeni bir sistemi zorunlu kılar. Roma imparatorluğunu bitiren Heruliler aslen Cermen kavimlerindendir. Ahmet Midhat'ın ifadesiyle Cermen kavimlerinin de en gaddar ve vahşisi de Herulilerdir. Bu kavim aynı zamanda Hristiyanlığa da karşıdır. Kendi vahşilikleriyle Hristiyan halka olan düşmanlıkları da birleşince İtalya'yı baştanbaşa büyük bir zevkle yağmalarlar. Herulilerin gelişiyle bütün İtalya koca bir harabeye döner. Ancak Heruliler İtalya'da uzun süre barınamaz.

Ostrogotlar, İtalya'daki siyasi boşluktan yararlanıp İtalya'ya yerleşmek üzere büyük bir güçle saldırı düzenleyince Herulilerin bir kısmını tekrar Cermanya'ya dönmek zorunda kalır. Ostrogotlar, kendilerine has bir kanunları bulunduğu İtalya'da kalıcı olmayı başarırlar. 522'ye kadar Ostrogot idaresinde kalan İtalya toprakları Ostrogotlar sayesinde saldırılardan korunur ve halk biraz rahat yüzü görür.

Ostrogotları İtalya’da geçirdikleri zaman içinde en çok zorlayan kavim Rumlar olur. Batı Roma’nın son bulmasıyla Latinler devletsiz kalır. İstanbul’daki Bizans İmparatorluğu İtalya’daki Latinleri kendisine yakın gördüğünden orayı tekrar ele geçirmek için Ostrogotlarla mücadeleye girişir. Yani Bizans’ın Latinlerle olan siyasi ve milli bağları İtalya’yı tekrar fethetme arzusunu doğurur. Ahmet Midhat’ın başta da anlattığı gibi Güney İtalya topraklarına yerleşen halk aslen Yunanistan’dan göç etmiş olan halktır. Hatta İtalya’nın güney kısmına Yunanistan denmesinin sebebi de budur.

Batı Roma’nın çöküşünden sonra Doğu Roma’dan yollanan komutanlar önce Herulileri zayıflatır. Bu sayede Ostrogotlar İtalya’ya zorlanmadan yerleşebilir. Bizans buna rağmen saldırılara devam edip Ostrogotlar üzerine de ordu gönderir. Ancak bu saldırılar Ostrogotları bir nebze zayıflatmış olsa da Bizans İmparatorluğunda güç bırakmaz. Yine de İtalya’yı bırakmak istemeyen Bizans, bu sefer de Lombardlarla ittifak kurar.

Lombardlar, aslen kuzey kavimlerindendir. “Lango Bardi” diye adlandırılan bu kavim İskandinav kökenlidir. Uzun bir dönem Cermanya’da yaşayan bu kavim daha sonra İtalya’ya yerleşir. Roma Devletinin ilk döneminde Roma’yla mücadeleye girişirler ancak başarılı olamazlar. Sonraki dönemde Roma’ya bağlı olarak Tuna nehri kıyılarına yerleşirler. Moravya’ya yerleşen ve bu topraklarda yaşayan Lombardlar, Batı Roma’nın çöküşüyle birlikte güçlenmeye başlar. Roma’nın yıkılmasından sonra ortaya çıkan otorite boşluğundan yararlanarak kendilerine yakın bir bölgede yaşayan Gepidlerle savaşır ve topraklarını ele geçirirler. Lombardların zamanla gücü daha da artar.

Bu yeni güçten yararlanmak isteyen Doğu Roma yani Bizans, Narses adlı generalini Lombardlarla anlaşma yapmak üzere gönderir. Anlaşmaya göre: eğer Ostrogotlar mağlup edilerek İtalya’dan çıkartılırsa İtalya’nın kuzey tarafları Lombardlara bırakılacak Bizans da Romanların çoğunlukta olduğu bölge olan güney kesimlerini kendi idaresine alacaktır.

Anlaşmaya uygun olarak kuzeyden Lombardlar reisleri Alboin komutasında İtalya’ya girer. Güneyden de Bizans deniz yoluyla asker gönderir. Bu iki kuvvete karşı ordusunu ikiye bölmek zorunda kalan Ostrogotlar yıllarca direnmeyi başarır. Ancak Ostrogotlar tüm güçlerini kullanarak savaşa devam etseler de tamamen yok olmamak

üzere İtalya'yı düşmanlarına bırakarak batıya çekilirler. Böylece İtalya, Bizans ve Lombardlar arasında ikiye bölünür.

14) (2. Fasil) Roma'da Cumhuriyet İlanına Kadar (568 - 726)

Bizans - Lombard ittifakı ve Ostrogot savaşı dört yıl sürer. 568'de başlayan savaş 572'de pek kanlı mücadelelerle son bulur. Ostrogotların İtalya'dan çekilmesiyle İtalya'nın kuzeyi Lombardlarda kalır. Bu bölgeye "Barbar İtalya" veya "Lombardiya" adı verilir. Bizans'a kalan güney kesimlere ise "Yunani İtalya" veya "Romani İtalya" adı verilir.

Lombardiya'nın yönetim şekli babadan oğla geçen bir krallıktır. Bir dönem 32 dükün idaresinde cumhuriyet yönetimine benzer bir sisteme geçilmiş olsa da yapılan bir ihtilalla tekrar krallık sistemine dönülür. 774 yılına kadar yani iki asırlık dönemde 23 kişi tahta oturur. Lombardiya'da meydana gelen bu dönemki savaşlar genellikle diğer barbar kavimlerle yapılan sınır güvenliği savaşları olduğundan genel olarak İtalya'nın kuzeyine asayiş hâkimdir. Ancak Lombardlar bütün İtalya'yı zapt etmek için zamanla Romani İtalya'yla sürtüşmeye başlar.

Bizans'ın elindeki Güney İtalya topraklarının merkezi artık Roma şehri değildir. Ravenna kasabası bu bölgenin yeni merkezi konumuna gelir. Buraya İstanbul'dan "eksarh" adı verilen bir vali tayin edilir. Ravenna'ya "Pentapolis" adıyla da beş kasaba daha bağlanır. Bu şehirler Rimini, Pesaro, Fano, Senigallia ve Ancona'dır. Her biri birer sancak suretinde olan bu kasabalar Ravenna'daki valinin idaresindedir.

İşte Lombardların sürtüşmesi Güney İtalya'daki bu Ravenna Eksarhlığıyla olur. Amaçları tüm Yunanileri buradan çıkartıp Roma'yı kendi krallarına başkent yapmaktır. Ancak bu amaçlarına ulaşmak için gerekli harekâtı bir türlü gerçekleştiremezler.

İtalya'da siyasi durum böyleyken Roma şehri Ravenna'ya bağlı bir dukalık olarak yönetilmektedir. Papalığın merkezi de Roma olduğu için Katoliklerce saygınlığı devam etmektedir. Papalar zamanla ruhani liderliklerini siyaset sahnesine de taşımaya başlayınca Ravenna'dan yollanan duklerle kilise arasında gerginlikler yaşanmaya başlar. Bu yüzyılda henüz önemli sürtüşmeler ortaya çıkmasa da ilerde toprakların mülkiyeti meselesi oratay çıkacaktır.

İtalya'da bu dönemde yavaş yavaş istikrar ortamı oluşmaya başlarken Hristiyanlıkta resim ve tasvire tapma meselesi ortaya çıkar. Bu da hem İtalya'da hem de tüm Hristiyan âleminde yeni bir inkılâba sebep olur. Aslında Hristiyanlık ilk ortaya

çıkıldığında ortada kilise bile yoktur ancak zamanla kilisesiz bir Hristiyanlık düşünülemez hale gelir. Hristiyanlıkta heykele ve resme ibadet gibi bir ayin çeşidi olmamasına rağmen zamanla Hz. İsa ve Meryem ve bazı melek tasvirleri kiliselere resmedilir. İlk çizildiği zamanlarda bu tasvirlerin gerçek olmadığı, sadece birer resim ve heykel oldukları bilinse de zamanla kilisenin etkisiyle cahil halk, bu resim ve heykellerin resmedilen kişinin ruhunu taşıdığını düşünmeye başlar. Hatta daha sonraki dönemlerde bu heykel ve resimlerin onların ta kendileri olduklarına inanılır hale gelir. Kiliseden ise bu tür inançları destekleyecek açıklamalar yapılır.

Bir grup Hristiyan aydın resim ve heykellere yalvarmanın hata olduğunu, ibadete layık olanın sadece Allah olduğunu ve bu yaptıkları şeyle Hz. İsa'nın getirdiği dini bozduklarını söyleseler de bir işe yaramaz. Hatta bunu anlatmaya çalıştıkları için kilise tarafından da dışlanırlar. Tartışmaların daha da alevlenmesi üzerine Bizans, görünüşte karışıklıklara son vermek için ama aslında kilisenin sahip olduğu otoriteyi elinden almak için harekete geçer. Bizans, Roma şehrindeki kiliselere asker gönderir ve halkın ibadetine karışır. Bu şekilde papalığı zor duruma düşürmeye ve otoritesini kırmaya çalışır. Ancak bu hareketler üzerine dindar Katolikler papanın liderliğinde toplanır ve Bizans aleyhine ayaklanma çıkarır.

Ravenna'daki eksarhlık bu ayaklanmayı bastırır ancak çıkan karışıklıklar Güney İtalya üzerindeki emellerine ulaşmak için Lombardları harekete geçirir. Lombardlar birtakım yerleri işgal edince Bizans, kilise ve Lombardlarla başa çıkamayacağını anlayarak Roma'nın bağımsızlığını tanır. Ayrıca bu bağımsızlıkla Lombardların da Roma'yı işgal etmesini engellemiş olur. Roma şehri böylece doğrudan papaya bağlı bir ülke haline gelir. Papalık da babadan oğla geçmediğinde hükümdarın seçimle iş başına geldiği bir cumhuriyet yönetimi kurulur. Roma kiliselerinde heykel ve resme tapma geleneği işte papalığın bu müstakilliği sırasında serbest bırakılır. Tarihçilere göre papalığın resim ve heykellere tapınılmasını serbest bırakmasının asıl sebebi Romalıların eski pagan kültürüdür. Eğer kilise bu tasvir ve heykellere ulviyet atfetmemiş olsaydı halk, gözü önünde bir tanrı göremediğinden Hristiyanlık putperestliği bitiremeyecek ve bir puta tapma hevesindeki halk Hristiyanlığa ısınamayacaktır.

Ancak İtalya topraklarının sahipsizliği böyle devam edip gitmez. Roma'daki yeni cumhuriyeti ve kilisenin lideri papayı destekleyen Fransız yönetimi, Roma'ya eski değerini geri kazandırmak üzere harekete geçer.

15) (3. Fasıl) Şarlman'ın Vüruduna Kadar (726 - 774)

Ahmet Midhat'ın önceki bölümde ortaya çıkışını ve müstakil bir cumhuriyet oluşunu anlattığı papalığın önemi bundan sonra daha da artar. Papa bir dönem imparatorlar imparatoru olarak anılmaya bile başlar. Cumhuriyet idaresi ortaya çıkana kadar Hristiyanlığa bağlı despotlar üzerinde ruhani hükümdar sıfatıyla etkisi vardır. Roma, papalık idaresine girdikten sonra ve özellikle İkinci Gregorius adlı papa zamanında kilisenin siyasi otoritesi yasal dayanaklara bağlanır.

İkinci Gregorius bu hakları Bizans aleyhine çıkan bir isyandan faydalanarak elde eder. Böylece Roma'da Bizans Devleti adına çalışan ne kadar memur varsa hepsini azleder ve yerlerine kendi adamlarını yerleştirir. Aslında papazların dünya işleriyle meşgul olmaları yasak olduğundan İkinci Gregorius'un bu siyasi girişimini halk ilk başta garip karşılar ancak zamanla bu hal normal bir düzene döner.

Halkın çabuk alışmasındaki en büyük etken ise Katolik papazların getirildikleri memurlukları gayet dirayetle ve beceriyle idare etmeleridir. Hatta Roma'da bu sayede işler hızlanır, intizamsızlıklar giderilir ve şehir zenginleşir. Roma'da artan servet ve intizam Bizans idaresi altında bulunan Pentapolis halkında kıskançlığa sebep olur ve Bizans hükümeti Roma cumhuriyetini dağıtmaya kalkışır. Ancak diğer taraftan Lombardların hala Pentapolis ve Roma cumhuriyeti üzerindeki emelleri devam etmektedir. İtalya'yı baştan başta bir Lombardiya toprağı yapmak isteyen Lombardlar Aistulf adlı kralları zamanında Roma ve Pentapolis üzerine saldırıya geçer ve birçok yerleri de işgal eder. Roma, Lombard tehlikesiyle karşı karşıya kalınca papa Bizans'a ittifak teklif eder. Pentapolis hükümeti ise Lombardların girdiğı yerleri onlara bırakır ve bir de Lombardları Roma üzerine saldırıya teşvik eder. Aslında Bizans'ın bundan amacı Lombardlar ve Roma'nın gücünü kırıp sonradan ikisinden de kurtulmaktır. Ancak istedikleri olsa bile Bizans'ta bu iki düşmandan kurtulabilecek güç yoktur. Nitekim Lombardlar Roma'ya hemen girmezler ve ustalıkla bir hareketle İtalya'nın Bizans elindeki güney taraflarını işgal ederek Bizans eksarhını Ravenna'dan kovarlar. Böylece bölgenin tamamını hâkim olurlar. Pentapolis'in tamamen Lombardlar eline geçmesiyle sıra Roma şehrine gelir.

Papalık, Lombard tehlikesini atlatmak için Fransızlardan yardım istemek zorunda kalır. Frankları o zamanlar hem medenileştiren hem de ciddi bir krallık suretine getiren kralları Pepin le Bref'in de İtalya üzerinde emelleri vardır. Fransız kralın

Roma'nın yaptığı davet çağrısını kabul etmesinde Fransa'nın iki büyük çıkarı bulunmaktadır. Bunların ilki Lombardların Frank sınırlarına da saldırımları yüzünden onlara hadlerini bildirmek istemesi diğeri ise Pepin'in Katolik mezhebini kendi himayesinde tutarak Fransa imparatorluğunu güçlendirme isteğidir. Pepin, güçlü bir orduyla Alp Dağlarını geçer ve pek kanlı savaşlar neticesinde Pentapolis'i Lombardlardan alır. Fransızların 754 yılında kazandığı bu zaferle sadece Roma Lombardlardan korunmakla kalmaz; Bizans Rumları da Roma üzerindeki emellerinden vazgeçer. Bu zaferle Pepin le Bref, İtalya'da fethettiği yerlerin yönetimini Papa İkinci Stephanus'a bırakır ve ülkesine döner.

İta-Romen diye adlandırılan papalık idaresindeki “yeni Roma Devleti”nde papa tam bir fiziki ve siyasi otorite kurmuş durumdadır. Pepin le Bref, İtalya'dan ayrılmadan önce papalığa bağışlarda bulunur, Roma'da imaretler yaptırır. Kendisinden sonra Fransa kralı olan Şarlman da bu bağışları artırarak devam ettirir. Papa da bu yardımlara mükâfat olarak Şarlman'a “Garp İmparatoru” unvanını verir. Böylece kiliseye mülkler ve araziler bağışlamak bir gelenek halini alır. Hatta bu gelenek zamanla daha da ileri gider ve bir ibadete dönüşür.

Pepin le Bref şehirden ayrılırken Roma'nın korunması için bir de ordu bırakır. Bu şekilde yeni İtalya üçe ayrılır. Birinci kısım: İtali-i Frank yani Fransız korumasındaki İtalya, ikincisi: İtali-i Lombard yani Lombardların hâkimi oldukları bölge ve sonuncusu: İtali-i Grek yani İtalya'nın Rumlar elindeki kısmı. Bunlardan Pentapolis, Roma ve Ravenna Frankların himayesindedir. Fransızların Lombardlarla yaptıkları anlaşmaya göre Lombardların elinde kalan kısım ise dukalık idaresindeki Benevento'dur. Üçüncü kısım olan Rumların yaşadıkları bölüm ise sahil kesimlerindeki bazı şehirlerdir.

Fransız İmparatoru Şarlman'ın İtalya'ya gelişinden önceki siyasi durum böyledir.

16) (4. Fasil) Şarlman'ın Vefatına Kadar (MS 774 - 814)

Lombardların son hükümdarı Desiderius, Rumları kolayca yenerek güney sahillerine kadar ilerleyebileceğini düşünür. Lombardların asıl sorunu Pepin le Bref'in Roma'da bıraktığı Frank ordusudur. Ancak Desiderius bu orduyu da gözüne kestirmektedir. Lombardların güneye ilerleme planının farkında olan Papa Birinci Hadrianus, Fransa'nın yeni imparatoru Şarlman'a durumu bildirir ve yardım ister.

Şarlman'ın asıl planı da büyük bir batı imparatorluğu kurmak olduğundan davet üzerine hemen harekete geçer. Franklar Lombardları pek büyük galibiyetler neticesinde yenmeyi başarır. Böylece iki buçuk asır süren Lombard devleti son bulur.

Şarlman İtalya'ya gelişinde kiliseye pek çok araziler bağışlar. Lombard topraklarından ele geçirilen Perugia Sancağı ve Spolet Dukalığını papalığa hediye eder. İşte papanın Şarlman'ı “Garp İmparatoru” olarak takdis etmesi; Şarlman'ın papalığı Lombard tehlikesinden kurtarması ve ardından gelen bu cömertçe hediyeler üzerine olur.

Ahmet Midhat, Şarlman'ın bu unvanını abartılı bulmaz. Çünkü Şarlman'ın Frank toprakları: İtalya ve Fransa'nın tamamı, Almanya'nın batısı ve İspanya'nın da kuzeyinden oluşmaktadır. Bu büyük imparatorluğun ruhani lideri papa, fahri başkenti de Roma'dır.

Ahmet Midhat, Şarlman'ın bu büyük imparatorluğunu *Kâinat*'ın Fransa cildinde ele aldığı için burada imparatorluğun İtalya'ya bakan yüzü üzerinde durulmaktadır.

Şarlman'ın son verdiği Lombard hükümeti, Avrupa'nın en önemli devleti durumundadır. Lombard kralları tahta çıkarken “Demir Taç” adında bir taç takmaktadır. Bu taç, Lombardlar nezdinde gayet mukaddes bir hükümdarlık sembolüdür. Şarlman, Lombard hükümetini ortadan kaldırıncı Lombardların kendisini hükümdar tanımaları için Demir Taç'ı kendi başına takar. Şarlman'dan sonra 1530'da hükümdar olan V. Karl'a yani Şarlken'e kadar Şarlman'ın soyundan gelen her hükümdar bu tacı hükümdarlık alameti olarak kullanır. Şarlken'den sonra sanat eseri olarak saklanan tacı yıllar sonra Napolyon Bonapart müzeden çıkartır. Fransa'nın doğu ve batısını ele geçiren Napolyon, Şarlman'ın “Garp İmparatorluğu” topraklarını tekrar ele geçirince papalığın iznine bakmadan tacı kendi başına geçirir.

Şarlman'ın himayesiyle Roma'nın şanı kat kat artar. Şehir güzelleştikçe güzelleşir. Hatta Şarlman'nin ölümüyle imparatorluğun merkezi bir süre Roma sayılır. Şarlman'dan sonra Fransızların gücü azalmaya başlar ve İtalya da yavaş yavaş İspanya hâkimiyetine geçer.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ŞARLMAN'IN VEFATINDAN İTALYA'NIN İSPANYA'YA MAHKÛMİYETİNE KADAR

17) (1. Fasıl) İtalyan Prenslerinin İstiklaline Kadar (814 - 911)

İron Crow’u Batı Roma imparatoru olmanın bir sembolü olarak takan Şarlman, bu şekilde İtalya topraklarını Fransa himayesinde gibi göstermeye çalışır. Bu dönemde İtalya milleti henüz oluşmadığından Fransızların himayesine girdikleri için İtalya halkı isyan etmez. Hatta bu himayeyi sevdikleri gibi ortaya çıkan istikrardan da gayet memnundurlar.

Şarlman’ın ölümünden sonra Fransa tahtına oturanlar da kendilerine “İtalya Kralı” unvanını verir. Bu unvan sebebiyle Fransız İmparatorluğu bazı tarihçiler tarafından İtalya’da kurulan ilk krallık olarak yorumlansa da Ahmet Midhat buna katılmaz. Demir Taç’ı başına takanlar İtalyan prensleri değil Fransız kraliyetinden Karolenj Hanedanına tâbi prenslerdir. Bu sebeple bu krallığı İtalya krallığı saymak doğru değildir. Ahmet Midhat’a göre sadece halkın ve yönetimin aynı milletten olması özgür bir imparatorluk kurulduğunu gösterir.

Şarlman’dan sonra onun yerine gelen prensler becerikli kişiler olmadıklarından İtalya kralı unvanı da lafta kalır. Şarlman’dan sonra İtalya’da asıl söz sahibi papalıktır. Papalık makamına papazlıktan yavaş yavaş çıkılmaktadır ve böyle sıradan bir görevden kudretli bir makama yükselmek her papazın içinde büyük bir arzu olarak yanmaya başlar. Bu arzular da papalık yolunda entrikalar doğmasına sebep olur. Hatta bu entrikalar ve rekabetler öyle sonuçlar doğurur ki Ahmet Midhat birkaç paragrafta bu yolda yaşanan ilginç olaylara örnekler bile verir.

Bir asırlık zamanda (814-911) yirmi sekiz papa değişir. Bu hespla da papalığın ortalama her üç yılda bir el değiştirdiği görülür. Bu da istikrarsızlığın boyutunu göstermektedir.

Papalık tarihinde yaşanan en ilginç olaylardan biri Papa Altıncı Stephen’in kendisinden önce papalık makamında bulunan Formosus’un mezarını açtırıp ve ölen papaya papalık elbiseleri giydirerek konsül adı verilen bir mahkemenin karşısına çıkartmasıdır. Papa Altıncı Stephen’in ölüye olan suçlaması şöyledir: “Bu herif papalığı cebren ve kahren gasp etmiş ve kilise kanunlarına karşı hareketlerde bulunmuştur. Bu sebeple idamı gerekmektedir.” Sonunda konsül ölüyü suçlu bulur ve ölünün kafası kesilerek idam edilir. Ardından da yakılıp külleri Tiber nehrine atılır. Ahmet Midhat bu hikâyeyi anlatarak papalığın içinde bulunduğu husumeti ve birbirlerine karşı olan kin ve nefretlerini okuyucularına göstermek ister.

Papalık makamına kimin seçileceği “Anti-Pope” unvanı verilen papalığa seçilmeyecek kişiler tarafından oluşturulan bir konsül tarafından belirlenir. Ahmet Midhat’ın “Sahib-i Huruc” olarak adlandırdığı kardinallerden bir grup, papa olacak kişiyi seçerken başka bir grup da başka birini papa olarak seçer ve bu iki papa arasında papalık makamına tek başına oturmak adına şiddetli bir çatışma doğar. Ancak bu çatışma İtalyan ailelerinden bazılarının nüfuzunu artırmaktan başka bir işe yaramaz. Gücü artan bu aileler papalık seçimlerine de karışmaya başlar. Bir ülkede iki hükümdar olmasına imkân olmadığından güçleri artan bu hanedanlıklar istedikleri papayı hükümet koltuğuna çıkarmaya başlar. İstemedikleri bir papa seçildiğinde de makamında rahat bırakmaz ve sonunda indirirler. Bu şekilde dış etkiler altında kalan papalık pek büyük tehlikeler atlatır ancak papazların papalık makama gelene kadar tecrübe ettikleri hile ve dalavereler en sonunda papalığın bu kargaşadan karlı çıkmasını sağlar.

888 yılına gelene kadar krallık tacı Karolenj Hanedanı prenslerinin başındadır ancak asıl idare papaların elindedir. Bu tarihe gelene kadar güç elde etmeyi başaran diğer aileler Karolenj Hanedanlığıyla akrabalık da kurmayı başarır. Diğer hanedanlıkların aşırı güçlenmesini engelleyemeyen Karolenj’in zayıf prensleri yerli düklerle artık söz geçiremez duruma gelir. İşte bu dükler kendi mülkleri dışında bütün İtalya’da güç elde etmeye başlar ve 888 tarihine gelindiğinde İtalya’yı idare eden Şişman Charles(Şarl le Gros)’ın başından Demir taç’ı alırlar. Kendisi de tahttan indirilip ülkeden kovulur. Yerine yerli prenslerden I. Berengar geçer.

Berengar, Friuli Dukası Eberhard’ın oğludur. Ahmet Midhat’ın yukarıda anlattığı gibi Karolenjler ile akrabalık kurulmasıyla doğan Berengar’ın annesi Karolenjlerden Louis le De Buner adlı kralın kızı Judith’tir. Friuli Hanedanlığının elde ettiği güç ve Berengar’ın Karolenj Hanedanlığındaki yeri göz önüne alındığında Demir Taç’ı başına takmak isteyen diğer prenslerden daha önde olduğu görülür. Ancak Berengar’ı İtalyan hanedanların hepsi imparator olarak tanımaz. Muhalif ailelerin başında Spolet Dukası III. Guy, Cermanya Kralı Arnolf ve Arelat Kralı Boso’nun oğlu Louis vardır. Özellikle bu üç hanedanlık Berengar’la mücadeleye girer ve krallığını tanımazlar. Sadece Berengar’la değil bu dört yerli prens kendi aralarında da mücadele içine girince İtalya’nın tüm huzuru kaçır. Çıkan iç savaş neticesinde Berengar "Garp İmparatoru" olamaz. Bu üç büyük muhalif aileyi de kendisine itaat ettiremeyince diğer prensler ve senyörler de isyan eder. Diğer hanedanlıklar da idareleri altındaki topraklarda bir çeşit istiklal ilanı ile 888’den 911’e kadar küçük prenslikler halinde

hüküm sürerler. Berengar 911'den sonra bu prenslikleri kendi etrafında toplamayı başarır. Ahmet Midhat, Berengar'ın 911'den sonraki mücadelesini bir sonraki bölümde izah eder.

18) (2. Fasil) Sicilyatin Krallığı'nın Kuruluşuna Kadar (911 - 1131)

911 senesine kadar rakiplerine mağlup bir halde hükümdarlık etmeyi sürdüren Berengar'ın bu tarihten sonra şansı döner. Ahmet Midhat'ın tam açıklamayı "herhalde¹⁸" diyerek anlattığı şekliyle Berengar'ın soylu ve büyük Karolenj Hanedanlığına mensup olması bakımından İtalyan senyörleri ve prensleri birbiri ardınca ona tabi olur. Prens ve senyörlerin desteğiyle bu tarihten sonra yapılan savaşların neredeyse hepsini kazanan Berengar birkaç yıl içinde rakiplerini alt etmeyi başarır. 915 senesinde imparatorluğunu bütün İtalya'ya kabul ettirir.

Berengar'ın hükümdarlığı 36 yıl devam eder. Ancak yine de İtalyanlar üzerindeki nüfuzu arttıkça yeni düşmanlar ortaya çıkar. Berengar bu yüzden hükümdarlığı boyunca tahtında rahat edemediği gibi halk da huzur ve asayişe kavuşamaz. Ortaya çıkan düşmanlar sadece kendi güçleriyle Berengar'ı indiremeyeceklerini anlayınca Burgundy Transjurane (Yukarı Burgundy) Kralı Rudolph'dan yardım ister. Rudolph yanına aldığı bir orduyla İtalya'ya girdiğinde Berengar'ın tüm düşmanları Rudolph'un etrafına toplanır. Berengar'a yardım amacıyla Berenner kontu en az Rudolph'un ordusu kadar bir orduyla yardıma gelmişse de Rudolph ve müttefiklerine karşı aciz kalır. 923 tarihinde esir düşen Berengar, Verona'da hapse atılır ve orada ölür.

Berengar'ın başına gelenler yerine geçen Rudolph'un da başına gelir. Berengar'ın rakipleri onu tahttan indirdikten sonra Rudolph'u da o koltukta rahat bırakmaz. Bu sefer de Provence hükümdarı Hugh'un etrafında toplanan yerli prensler Rudolph'u geri çekilmek zorunda bırakırlar. Rudolph, bu rakipler karşısında İtalya'da tutunamayacağını anlayarak Almanya'ya tabi olan İsviçre taraflarına çekilir ve Alman imparator I. Henry'nin kendisine bıraktığı topraklarda kuvvetini artırarak tekrar İtalya üzerine yürür. Ancak İtalya'yı tamamen ele geçiremeden kuvvetinin tükeneceğini görür ve Hugh ile bir anlaşma yaparak mücadeleyi bırakır. Anlaşmaya göre Hugh kendi esas toprakları olan

¹⁸ *İtalya Tarihi, A. Savelli Çeviren: Galip Kemal Söylemezoğlu, Kanaat Kitabevi: 1940 syf:45* ‘‘915’te Papa X. Jean, Gargliano’ya kadar gelmiş olan Müslümanların tard edilmesine yardım etmesi için, Berengar’a imparatorluk tacını giydirdi. Fakat Berengar’ın kudreti pek hafif idi. Kendisine muhalif olan Guy’u hapse atmak suretiyle nüfuzunu artıracığını zanneti.’’

Provence taraflarını Rudolph'a bırakacak ve Rudolph da buna karşılık İtalya kralı olma emellerinden vazgeçip Provence topraklarında Bourgogne Krallığını kuracaktır.

Yapılan bütün mücadelelere rağmen aslında İtalya krallığının gerçek anlamda bir krallıkla alakası yoktur. Bu krallar bütün İtalya üzerinde hüküm sürmemektedir. İtalya, tarihinin bu devrinde tek tek sayılamayacak kadar çok prens, dük, kont ve senyörler idaresinde bölünmüş durumdadır. Bu şekilde mücadelelere girişerek kral olmak için uğraşanlar aslında en başından beri hüküm sürdükleri topraklara hâkimdir. Onun dışındaki bazı toprakları ele geçirme hevesine düştükleri zaman bile silaha sarılıp savaşmak zorundadırlar.

Hugh silah kullanmadan Roma ve Orta İtalya'yı tamamen kendi egemenliği altına alamayacağını anlar ve gücünü artırmaya çalışır. Bunun için de Marozia ile evlenir.

Marozia, Roma'nın servet ve nüfus bakımından tanınmış ailelerinden birine mensup bir kadındır. Bunun yanında güzelliği ve şeytanları aciz bırakacak zekâyasıyla İtalya tarihinde pek önemli bir yeri ve tesiri olacağı daha gençliği sırasında bellidir. Kendisine talip olan prens ve senyörlerin adeta tamamı kendisine meftun ve müptela olarak etrafında pervane olur.

Böyle bir güzellik ve zekâya sahip Marozia, Spolet Dukalığına mensup Alberic ile evlenir. Alberic, Camerino vilayetinin markisidir. Kocasını erken ölünce Marozia, kendi ailesi idaresindeki Tusculum'un yanında ölen kocasının sahip olduğu topraklardan Cornion'a da sahip olur. Gücünü artırmak isteyen senyörler bu güzel dul kadınla evlenmek isterler. Marozia, servetinin ve düzenbazlığının da yardımıyla az bir zaman zarfında bütün itibarlı ve soylu kişiler üzerinde nüfuza sahip olur ve ilk kocasından sonra iki defa daha evlilik yapar. Bu evliliklerin her birinde de topraklarını genişletmeyi başarır.

Nüfuzu ve iktidarı arttıkça artan Marozia papalık makamını da eline alır. İsteddiği papayı azledip istediği papayı da yerine geçirecek güce ulaşır. Bu dönemde Marozia'nın kız kardeşi Thedora, Marozia istememesine rağmen X. Jhon adlı papayı papalık makamına getirir. Buna öfkelenen Marozia, ikinci kocası Toskana Dukası Guido'yu kullanarak X. Jhon'u makamından indirir ve idam ettirir. Yerine de kendi oğullarından birisini henüz çok küçük yaşta olmasına rağmen XI. Jhon unvanıyla papalık makamına getirir.

İşte İtalya Kralı Hugh'un gücünü artırmak için evlendiği Marozia böyle nüfuzlu bir kadındır. Marozia'nın düzenbazlığı ve kibri ne kadar ünlüyse Hugh'un da zalimliği ve gaddarlığı o derece ünlüdür. Hugh bu evlilikten sonra Marozia'nın ikinci kocası Guido'nun kardeşi Lambert'in küçük bir muhalefeti gerekçesiyle gözlerini oydurur ve Lambert'in idaresi altındaki Toskana'yı kendisine bağlar. Hugh bu kadar şiddeti ve gaddarlığıyla, Marozia'nın büyük oğlu Alberic'e tokat atıp İvrea Markisi II. Berengar'ın da gözlerini oymaya kalkar. Bundan sonra Alberic ve Berengar, Hugh'un zulmünden şikâyetçi olanları da etraflarına toplayarak büyük bir isyan çıkartırlar. İsyancılar doğrudan Hugh'un hassa ordusuna saldırıp hepsini kılıçtan geçirir ve Hugh'u da Provence taraflarına kaçmaya mecbur bırakırlar. Marozia da Saint Ange şatosuna hapsedilir. Hugh'un büyük oğlu Lothair, babası hayattayken onunla ortak idare kurduğundan babası öldüğü sırada krallığı bir süre daha idare eder ama II. Berengar karşısında şansı olmaz.

II. Berengar, tüm rakiplerinden kurtulur ve 950 yılında İtalya Kralı unvanını alır. Ancak aynı tarihte Almanya İmparatoru Otto, İtalya'nın tamamını işgal için harekete geçer. Berengar, Otto'ya karşı koymaya çalışsa da mücadelesi iki yıl sürer. 952'de İtalya Almanya egemenliğini tanımak zorunda kalır. Dokuz yıl Almanya'ya bağlı halde imparatorluk eden Berengar 961'de Almanya İmparatorluğu aleyhine bir isyan çıkarır ve bağımsızlığını kazanmaya çalışır. Ancak ayaklanma sırasında Almanlar tarafından yakalanarak Bamberg Zindanına atılır ve 966 da ölür.

İtalya'nın kuzey taraflarının Almanya'ya bağlanmasıyla İtalya kıtası üzerinde iki hâkim güç bulunmaya başlar. Kuzey kısımlar Almanlara güney kısımlar da Bizans'a bağlanır. Ancak İtalya'nın Almanya'ya tabi oluşu tamamen Alman kralına bağlı olma anlamına gelmemektedir. Hükûmat-ı Cermanya zaten dukalıklar ve kontluklardan oluştuğu için İtalya'nın kuzeyinde de benzer bir yönetim şekli kurulur. Buradaki kontlar, dükler ve senyörler Alman imparatoruna bağlı hareket etmeyi kabul ederler. Alman imparatoru III. Henry 1039'dan 1056'ya kadar Güney İtalya'ya birkaç defa ordu sevk ederek buraları Bizans'ın elinden almaya çalışır. Rumlar bu saldırılardan kendilerini korumayı başarırlar ancak papalık makamı Alman imparatorların nüfuzuna girer. Papalığın Almanların kontrolüne geçmesiyle Almanların hâkimiyeti sadece İtalya üzerinde sınırlı kalmaz ve bir şekilde tüm Katolik mezhebine tabi milletler üzerine yayılır.

Ancak 1073'e gelindiğinde papalık makamına oturan Yedinci Gregory'nin çabalarıyla Alman nüfuzu papalık üzerindeki hâkimiyetini kaybeder. Bu zat, papalık meselesini siyasi maharetlerini kullanarak çözer. Konuyu devamlı gündeme getirerek meseleyi büyüttükçe büyütür ve uluslararası bir davaya dönüştürür ve sonunda Almanlardan papalığı kurtarır. Bununla da kalmayan Yedinci Gregory papalığın imparatorluklar üstü bir duruma gelmesi için ruhani ve cismani bütün makamları birleştirir.

Papalık makamında bulunan zat Katolik kilisesinin ruhani lideri olduğu gibi papa tarafından idare edilen devletin de hükümdarıdır. Papalık devletinin kurulmasından sonra Avrupalı prensler ve diğer servet ve mülk sahibi kişiler Allah rızası için kiliseye mal ve toprak bağışlamaya başlar. Hatta zamanla daha büyük toprakların, malikânelerin kiliseye vakfedilmesiyle o toprakların siyasi lideri olan kontlar ve senyörler yanında bir de kilise tarafından arşevak ve evak unvanlarıyla ruhani liderler gönderilmek suretiyle ikinci bir hükümdar ortaya çıkar. Böylece toprakların mülkiyeti meselesi ortaya çıkar. Yani bağışlanan toprakların geliri ve idaresi oranın dukaşında mı yoksa kilisede mi olduğu tartışması ortaya çıkar. Yedinci Gregory'den önce ise Almanya imparatoru veya o bölgenin kralı idari işleri yürüttüğü sırada o yerin papazlığı da ruhani işleri yürütmektedir. Ancak Yedinci Gregory, papalığın siyasi varlığını kullanarak kilise kanunları arasına ruhani işlerin yürütülmesinde kilisenin asla ortak kabul etmeyeceği maddesini koyar. Yedinci Gregory'e göre papalığın zaten bir cismani hükümeti vardır ve bu hükümet kendi topraklarını idare edebilir. Hal böyleyken Yedinci Gregory, toprakları üzerindeki kontlar ve senyörleri kendi idaresindeki memurlar gibi yönlendirmeye çalışır. Böylece toprakların mülkiyeti meselesi uzun bir zaman daha tartışma konusu olur. Yedinci Gregory'den sonraki papalar da hep Gregory'nin yolundan giderek meselenin peşini bırakmazlar. Kilise bu yolla İtalya üzerindeki toprakların dışında diğer Katolik mezhebine bağlı memleketlerde de nüfuzunu artırmayı başarır. Hatta en sonunda papalık, imparatorlar üstü bir konuma gelir ve asıl isteğine nail olarak "malikü'l-mülk" olma maksadına erişir.

Papalık gibi İtalya halkı da Alman İmparatorluğundan kurtulmak için birkaç defa isyan çıkarır. Fakat Almanlar her defasında İtalya üzerine asker göndererek İtalya'yı kontrol altında tutmayı başarır. Ancak diğer taraftan Normandlar Kuzey Doğu yönünde güçlenerek İtalya'yı istila etmeye başlayınca İtalyanlar için başka bir özgürlük yolu açılır.

XI. ve XII. yüzyıllarda İtalya'nın güneyindeki Rumlar üzerine saldırılara başlayan Normandlar bu bölgede kendilerinden önce yaşamış ve artık birbirine karışmış olan Lombard ve Rum halka karşı savaşırlar. Normandlar bu iki milleti mağlup ederek Sicilya adasının Lombard ve Rum kısımlarını elle geçirir. Burada Sicilyatin adıyla yeni bir krallık teşkiline çalışırlar. Alman imparatoru bu yeni krallığı bölgede istemez ancak kurulmasını engelleyecek bir güç kullanmadığından 1121 senesinde Normandlar kendi reisleri Roger'i kral tayin ederek Sicilyatin Krallığını kurarlar.

19) (3. Fasıl) Alman İstilacıların Kovuluşuna Kadar (1131 - 1268)

Akdeniz'in en büyük adalarından biri olan Sicilya, antik çağlarda Yunanlıların en önemli topraklarından biridir. Daha sonra Roma egemenliğine giren ada, Roma Devletinin çöküşüyle sırayla Vandal, Got ve Bizans Rumları egemenliğine girer. VII. asra gelindiğinde İslamiyet'in hızla yükselişiyle Araplar Sicilya'ya akınlar düzenler. 827'de Ağlebiler adayı ele geçirir ve bağımsız bir yönetimle idare eder. Ancak Ağlebilerin egemenliği fazla uzun sürmez. Mısırlı Fatımiler Ağlebilerin başkenti Ağleb'e girerek devlete son verir. Ardından 917'de Sicilya adası da Fatımi egemenliğine geçer. XI. asra kadar adanın büyük bölümü Fatımi idaresinde kalır. Diğer yerler de Bizans İmparatorluğuna bağlı olarak yönetilir.

Normandlar İtalya'ya yürüdüklerinde öncelikle Sicilyatin'in bazı bölümlerine sahip olan Rumlar üzerine hücum ederler. Daha sonra adanın Araplar elindeki kısmını da almak için diğer tarafına da saldırırlar. Araplar topraklarını korumak için Normandlara şiddetle karşı koyarlar ancak İspanya'da bu dönemde İslam'ın ilerlemesi durduğundan ve İslam içinde ortaya çıkan nifak yüzünden Sicilya'ya destek kesilir. Bu sebeple Sicilya'daki İslam kuvvetleri daha fazla direnemez. Sicilya'nın tamamını ele geçiren Normandlar reisleri Roger'i bir önceki faslın sonunda söylendiği üzere kral tayin ederek Sicilyatin Krallığını kurarlar. Adanın tarih boyunca pek çok defa el değiştirmesiyle adada Lombard, Rum ve Arap milletlerinin yanına şimdi bir de Normandlar gelir. Ancak buna rağmen ada halkı Normand egemenliğinde asayiş ve düzen içinde yaşar.

Sicilya'da asayiş ne kadar düzgünse Roma şehrinde de o derece bozuktur. Bir önceki faslın ana konusu olan toprakların mülkiyeti meselesi en şiddetli halini bu dönemde alır. Papalar, Roma'yı ve papalık makamını imparatorlar elinden kurtarmak için var güçleriyle çalışmaya devam ederler ancak bu çaba bazen papaları kendi

koltuklarından da eder. Bir yandan da Alman imparatorlar Roma'yı ve İtalya'yı kendi nüfuzları altında tutmak için ordular sevk etmektedir. Buna karşılık İtalya'nın yerli prensleri de Alman egemenliğinden kurtulmak için uğraşıp durmaktadır. Bazen Almanları ve yerli prensleri idare eden papalık bazen de onların idaresini tanımak zorunda kalır. Bazen de papa bulunun kişiyi bu imparatorlar ve prensler makamından sürer veya kaçmak zorunda bırakırlar. Bu iktidar mücadelesi sırasında Alman imparatoru IV. Heinrich üç yıl süreyle Roma'yı kuşatır ve sonunda papayı makamından kovar. Ardından II. İnnocent ve II. Anaclet adlı papalar birbiriyle rekabete girer. 1140 yılında Arnould de Brescia Roma'yı kendi egemenliği altına alır ve burada bir cumhuriyet idaresi kurar. 1281'de burada hüküm süren asilzadeler IV. Martin adlı papanın Roma'ya girişini engellemek için silahlı bir direnişe bile başvurur.

Görüldüğü üzere bu yüzyıllarda İtalya'da ve özellikle Roma'da asayiş ve istikrar yoktur. Bu dönemi tanımlamak için Ahmet Midhat “fetret devri” ifadesini kullanır.

İtalya'nın diğer tarafları Lombard ve Normand kabilelerin çoğunlukta olduğu bölgelerdir. Bu milletler aslen barbar topluluklardandır. Kendi yönetimlerini kurabilmek adına pek çok defa Almanlar aleyhine isyan ederler ancak her defasında şiddetle isyanları bastırılır. Yine de Alman egemenliğinden kurtulmayı kafaya koyan yerli prensler 1161'de iki büyük Alman hanedanlığının taht mücadelesini fırsat bilerek ayaklanır.

Welf Hanedanlığı Bavyera dukasının sevkine ve Hohenstaufen Hanedanlığı da Swabia ve Hohenstaufen senyörlerinin idaresine tabi olarak Alman imparatorluğu tacını kendi ailesi mensuplarından birinin başına koymak ister. İlk önce Hohenstaufenlerin reisi III. Conrad imparator olur. Ancak Welfler Conrad'ın imparatorluğunu tanımazlar ve Almanya'nın her tarafında Conrad'ı indirip kendi ailesinden birini tahta çıkarmak için müttefikler ararlar. Aradıkları müttefikler İtalya'nın yerli prensleridir. Almanya'daki savaşlarda Welfler Conrad'a yenilirler ancak İtalya'da Lombardlar, Normandlar ve hatta papalık birleşir ve bir İtalya ordusu oluşturulur. Bu ordu ise Almanları yenmeyi başarır. Milan ve çevresindeki Lombardiya toprakları böylece Almanlardan kurtulur ve bağımsızlığını kazanır. Ancak Conrad'dan sonra Almanya tahtına çıkan Frederich Barbarossa büyük bir orduyla Milan'a girer ve Lombardları tekrar kendi idaresine alır. 1176'da İtalyanlar tekrar silaha sarılır ve 1183'e kadar yaptıkları mücadeleyle Lombardiya'yı tekrar bağımsızlığına kavuştururlar. Ancak Almanya İmparatoru II. Frederich 1238'de tekrar Milanlıları bozguna uğratar. Almanlar,

Normandları bir daha isyan edemeyecek hale getirmek isterler ancak Almanya içlerinde yeni karışıklıklar çıkınca buna fırsat bulamazlar.

Almanya içinde çıkan karışıklıklar 1250 yılından sonra İtalya içlerine de sıçrar. Welf ve Hohenstaufen çatışması İtalya'nın yerli prensleri arasında da başlar. Bazı senyörler ve dukalar birbirlerine karşı savaşmak durumuna gelir. 1268'e kadar devam eden bu mücadelelerden kazançlı çıkanlar kendi hanedanlıklarından senyörler ve hükümdarlar idaresi altında birer müstakil devlet oluşturur. Bir yandan da Almanlara duyulan nefretle İtalya'da ne kadar Alman varsa hepsi kovulur.

20) (4. Fasıl) Papaların Avignon'dan Dönüşüne Kadar (1268 - 1378)

Almanların İtalya'dan çekilmesiyle İtalya topraklarının her tarafında bağımsızlık ilanları başlar. Ancak İtalya içindeki savaşlar henüz bitmemiştir. Bu hengâme sırasında bağımsızlığını ilan eden en mühim yerler Lombardiya ve Toskana'dır. Bu yeni kurulan iki hükümetin de yönetim şekli cumhuriyettir. İtalya prensleri kendi içlerindeki mücadelelerle uğraşırken bir yandan da Almanların saldırısını beklemektedirler. Almanların beklenen saldırısı da sonuçsuz kalınca artık Almanya tarafından hiçbir endişeleri kalmaz.

Lombardiya ve Toskana'daki çatışmalara ve bağımsızlık ilanlarına rağmen iç karışıklığın en şiddetli geçtiği yer Roma şehridir. Papalık devletini bir türlü kabul edemeyen senyörler, bu bölgede türlü sebepler ileri sürerek papalığı sıkıştırmaya çalışır. Hatta dönem dönem de Roma'ya saldırıya geçerler. Papalık, bu saldırılara ve baskılara gerektiği gibi karşılık verip boyun eğmez ancak Roma şehrinde Katolik kilisesinin muhafazasının zorlaştığı ortaya çıkar. Yerli prensler ve papalık mücadelesinin tüm Katolik âlemini tehdit ettiğini göz önüne alan papalık, Roma'yı terk eder. Şarlman döneminden beri Fransa'nın papalık makamını ve Roma'yı himaye edişi vesilesiyle 1309'da Papa V. Clement papalığı Avignon şehrine nakleder.

Ahmet Midhat'a göre Roma'nın asıl meselesi aslında papalık değildir. Buradaki senyörler papalıktan sonra da kendi aralarında anlaşıp hükümet kuramayı başaramazlar. Ancak bir süre sonra senyörler kendi aralarındaki meseleleri çözer ve çoğunluk meydana getirirler. Böylece Roma ve civarında cumhuriyet idaresi kurulur.

İtalya'nın kuzeyi ve Roma'da hal böyleyken Sicilyatin'de daha önce kuruluşu anlatılan hükümet İtalya'daki bu çekişmelere katılmaz ve rahat yüzü görür. Sicilya'da hüküm süren Anjou Hanedanı aslen Fransız bir ailedir. Bu vesileyle Fransa'dan

Sicilya'ya pek çok göçler olur. Anjou ailesi Sicilya'nın doğal kaynaklarını ve gelir elde edilebilecek hemen bütün işlerini Fransızlara verir. Bu da adadaki İtalyanları küstürür ve halkta Fransızlara karşı bir nefret uyandırır. Zamanla adadaki İtalyanlar topraklarını Fransızlardan temizleme sevdasına düşer. 1282 senesine gelindiğinde paskalya bayramının olduğu 30 Mart tarihinde herkesin kiliseye gittiği bir sırada zengin bir Fransız'ın bir İtalyan kadınına hakaret etmesiyle başlayan olaylar gittikçe büyür ve bir katliama dönüşür. Kiliselerde heyecan çanları çalınır ve İtalyanlar nerede bir Fransız görürse hemen idam etmeye kalkışır.

Bu şekilde öldürülen Fransızların sayısı 8000'e varır. Ahmet Midhat burada konuyla ilgili Fransız tarihçilerinin yorumlarını aktarmayı da uygun bulur. Fransız tarihlerinde olayların çıkışı Anjou Hanedanlığından Charles'ın rakibi Aragon Hanedanlığından Prens Peter'in gizlice Sicilya'ya gönderdiği John da Procida adında bir provokatörün işi olarak anlatılmaktadır. John'un yaptığı gizli teşkilatlanma ile İtalyanlar örgütlenir ve Paskalya bayramında kiliseye gitmek üzere çalınacak olan çanların bir katliam çanı olması kararlaştırılır. Sicilya'daki bu katliamın orijinal adı "Vespri Siciliani"dir. Ahmet Midhat olayın ismini Türkçe'ye "Sicilya Ezanı" olarak çevirir.

Bu trajik vakanın neticesinde Sicilyatin Krallığının ada kısmı anakaradan ayrılır. Anjou Hanedanlığı anakarada yani Napoli'de hükümdarlık etmeye devam eder. Sicilya, aslen İspanyol bir hanedanlık olan Aragon Hanedanlığı eline geçer. Sicilya'nın İspanyol bir hanedanlığın eline geçmesi İtalya'nın İspanyol istilası altına girişinin de başlangıcı olur.

Sicilya'daki bu son olayla birlikte İtalya topraklarında Lombardiya, Toskana, Roma, Napoli ve Sicilya hükümetleri olmak üzere beş farklı hükümet kurulur. Ancak sayı bu kadar az değildir. Her hükümetin de kendi içinde irili ufaklı kontluklar, senyörlükler bulunduğundan İtalya'da tek bir egemenlik kurulmasının imkânı yoktur. İtalya'daki bu hükümetler ve kendi içlerindeki senyörler ve dukaların birbiriyle çekişmesi, İtalya'da yıllarca süren kargaşalara sebep olur.

İtalya'da tam bu esnada Rienzo isminde biri ortaya çıkar. Eğer Rienzo bu karışıklıkları giderebilmiş olsa İtalya daha o zamandan kudretli ve kuvvetli bir hükümet olacaktır. Çünkü Rienzo senyörlerin sorunlarını çözüp kendi etrafında toplamayı başarır ve senyörlerin silahlanmalarını engeller.

Rienzo aslen bir meyhanecinin oğludur. Ancak aldığı eğitim ve terbiye neticesinde tanınmış bir hatip olur. Ayrıca Rienzo milletini mutlu etmeyi de başaran bir inkılâbın sağlayıcısıdır. İtalya'nın birçok yerindeki sorunları çözmeyi başaran Rienzo, Roma'dan Avignon'a göçmek zorunda kalan papalığı da geri getirmeye çalışır. Rienzo papalık makamı sayesinde İtalyanların Katolik âlemindeki yerinin güçleneceğini düşünür. Katolik mezhebinin Avrupa'daki nüfusu sayesinde bütün Avrupa halkının İtalyanlara mahkûm kalacağını düşünen Rienzo; 20 Mayıs 1347'de bir beyanname ilan ederek bütün İtalya kıtasını tek bir cumhuriyet idaresine davet eder. Gerçi bu tarihe kadar pek çok yerleri bu ittifaka zaten dâhil de etmiştir. Roma halkı bu davet üzerine kendi başlarındaki baronları şehirden kovar ve yeni bir cumhuriyet idaresinin merkezi halini alır. Papalar da tekrar Roma'ya davet edilir. Ancak papalık öyle hemen davete icabet etmeyip teşekkürlerini ileterek beklemeyi yeğlerler. Çünkü Roma'da henüz karışıklıklar dinmiş değildir. Rienzo'nun İtalya'daki ittifakı ve gücü ne kadar büyükse muhalefeti de o kadar kuvvetlidir. Rienzo'nun etrafına toplanan senyörler onun mahvını kendi sonları bilerek her türlü desteği verirler. Ancak muhalifleri Roma'da kendisinden memnun olmayan birtakım gruplarla ittifak ederler ve bir anda Roma üzerine yürürler. Rienzo düşmanlara karşı koyabilecek kuvveti hazırlamakta aciz kalır ve kaçmak zorunda kalır. Prag taraflarına firar ederek Alman imparatoruna sığınır. Ancak imparator onu düşmanlarına teslim için Roma'ya iade eder.

Rienzo'nun başlayıp da muvaffak olamadığı işin bir kısmını Albornoz isimindeki İspanyol bir kardinal tamamlar. Papaları Avignon'dan geri getirmeye muvaffak olan Albornoz aslen papazlıktan gelse de siyasete ve askeri işlere de yeteri kadar kafası çalışan bir adamdır. Albornoz, aslen Castile Kralı XI. Alfonso'nun yakın elemanlarından biriyken onun ölümünden sonra yerine gelen Peter, Albornoz'a kötü muamelelerde bulununca o da Avignon'a sığınarak Papa VI. Clement'in yanında çalışmaya başlar. VI. Clement kendisini kardinallik rütbesine yükseltir. Ondan sonra gelen VI. Innocentius da Albornoz'u Roma'ya gönderir ve halkı yoklamasını, halktan papalığın dönüşü hakkındaki fikirlerini almasını ve papalığın dönüşü için Roma'da uygun zemin hazırlamasını ister. Innocentius'dan sonra V. Urbanus papa olduğunda 1378 senesinde papalık makamı Urbanus'un önderliğinde Roma'ya geri döner.

21) (5. Fasil) İspanyolların İtalya'yı Tamamen Ele Geçirmesine Kadar (1378 - 1505)

Papaların Roma'ya dönüşüyle İtalya'yı aralarında paylaşmış prenslerin rekabeti son bulmaz. Hatta bu prenslerin her biri kendi idaresi altındaki bölgelerin terakkisini diğer prenslerle rekabete girişerek sağlamaya çalışır. Böylece İtalya'da hızlı bir gelişme dönemi ortaya çıkar. Ahmet Midhat bu bölümde büyük prenslikleri tek tek tanıtacaktır.

Visconti Hanedanlığı Milan'da 1277 yılında ortaya çıkar ve 1448'e kadar bölgeyi elinde tutar. Bu hanedanlıktan sonra Milan ve civarı Sforza Hanedanlığı eline geçer. Bu iki aile de olanca güçlerini kullanarak şehri diğer dükalıklara göre daha gelişmiş bir merkez haline getirirler. Diğer taraftan Savoy şehrinde "comte vert" yani "dinç kont" unvanıyla hükümdarlık makamına gelen prenslerin gayretiyle 1243 yılından sonra bu vilayet de İtalya'da önemli bir merkez konumuna gelir. Venedik şehri de 1300'lü yıllara gelindiğinde birkaç küçük adadan ibaret bulunsa da ticaret yönünden kuvvetlenerek İtalya'nın anakarasına da el atar ve sınırlarını genişletir. Venedik, bir çeşit cumhuriyet idaresiyle yönetilmektedir. Hükümdar olan kişi yeni ele geçirdiği bölgenin yönetimini elinde bulundurur ancak onları da yönetime ortak ederek deniz ticaretini geliştirir. Elde edilen ekonomik güç sayesinde karada da kuvvetlenir. Ferrara eyaletinde ise Este Hanedanlığı bulunmaktadır ki bu hanedanlık sayesinde bölge gelişir ve ün kazanır. Yine Ferrara gibi Mantua eyaletine de Gonzaga Hanedanlığı sahip çıkar. Toskana'da Floransa şehrinde Medic Hanedanlığı bulunur. Bu bölgede hüküm süren hanedanlık mensubu senyörlerin pek çoğu fen bilimlerinde ve güzel sanatlarda eğitim görmüş yetenekli kişiler olduklarından Floransa şehri bilim ve sanat merkezi haline gelir. Bu yönüyle Floransa, İtalya'nın eğitim merkezi halini alır.

Bu yeni kurulan hükümetlerin her biri daha önceden de kurulmuş olan diğer dükalıklara eklenince İtalya kıtası üzerinde ikinci üçüncü derecede hükümetler ve senyörlükler ortaya çıkar. Yine de bu ayrışmalar İtalya için zararlı gibi görünse de her birinin kendi toprakları için mücadele edip geliştirmeye çalışması İtalya'yı Ahmet Midhat'ın deyimiyle: "Şaşırtıcı bir hızla terakki yolunda koşa koşa yol aldırmaya sevk eder."

İtalya'nın bu hızlı yükselişi Fransa ve İspanya'nın gözlerini buraya dikmesine sebep olur. Siyasi bir birliktelik de olmayınca iki devlet de bölgeyi kolayca ele geçirebileceklerini düşünerek harekete geçer.

Fransa ve İspanya İtalya'nın doğal güzelliklerine ve tabii kaynaklarına gıptayla bakar. Özellikle Fransa İtalya'yı tamamen fethedip kendi topraklarına katmayı planlar

ve bunun için de türlü türlü bahanelerle İtalya üzerine asker gönderir. Sicilya taraflarıysa İspanya devletine tabi bir hanedanlığın elindedir. İspanya da Fransa gibi bölgenin tamamını ele geçirmek için Sicilya'ya asker sevk eder. Fransa Kralı I. François veya Türkçe adıyla Fransuva ve İspanya Kralı Charles Quint veya Türkçe adıyla Şarlken'in yıllarca sürecektir olan savaşının asıl sebebi İtalya hâkimiyetidir. Ahmet Midhat burada Şarlken ve Fransuva'nın savaşını İtalya cildinde tekrar anlatmaz ve savaş sonucunun İtalya üzerindeki etkisine geçer.

Savaşın sonunda İtalya, İspanyollar elinde kalır ve bu hal içinde İtalya'da tek müstakil kalabilen yer Venedik olur. Diğer senyör, dük ve baronlar ise kendi üzerlerinde İspanya hükümdarı olduğunu kabul eder. Ancak İspanya'nın hükümdarlığı İtalya'da bu şekilde kalmaz. İtalya üzerindeki önemli yerlerin hanedanlıkları değişir. Yerli prensler yerine bizzat İspanyol hanedanlar gelir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

İTALYA'NIN SON DÖNEMİ

22) (1. Fasil) İspanya Devletiyle Daha İyi İlişkilere Girilmesine Kadar (1505-1738)

İspanya'nın İtalya'yı istilaya başladığı ilk yer Sicilya'dır. Sicilya ve Napoli'den oluşan bu bölgeden sonra İspanyollar 1540 yılında Milan'ı da ele geçirir. Milan şehri İspanyolların İtalya'daki merkezi konumuna gelir. Milan'ın coğrafi konumu dikkate alındığında İspanyolların burayı merkez yapmaları iyi bir karardır. Çünkü İtalya'nın kuzeyi ve güneyi Milan'dan kontrol edilebilmektedir.

Milan'ı ele geçirdikten sonra İspanyollar diğer bölgeleri istedikleri şekilde yönetmeye başlar. İspanyolların İtalya'da kurdukları hükümet, Almanların İtalya'da kurdukları sisteme pek benzemez. İspanya Kralı Şarlken'in koyduğu kanunlar gereğince İtalya doğrudan doğruya İspanya memleketlerinden biri durumuna gelir. Yalnızca Venedik dışarıda kalır.

İspanyol yönetimi, güçlü bir merkezi otorite üzerine kurulu olduğundan İtalyanlara istiklal yolunu kapatır. Zaten İtalyanlar toplu şekilde bir devlet olmadıklarından özgürlük mücadelesine de girişmezler. İtalyan prenslerin kendi aralarında girdikleri mücadelenin kaybedeni öncelikle halk olduğundan savaş çıkarmayan bir hükümetin varlığı halkı mutlu eder. Başlarındaki İtalyan prensler yerine İspanyol prenslerin yönetime gelmesiyle başlayan İspanyol hâkimiyeti İtalyan halkı için

faydalı bile olur. Özellikle İspanyol hanedanların dindar Katolikler olmasıyla papalık büyük yardımlar görür. Öncelikle şehre musallat olan senyörlerin tacizinden şehri korurlar. İkinci Julius ve Onuncu Leo adlı papalar zamanında şehre büyük imaretler yaptırılır. Papa Sixtus zamanına gelindiğinde artık Roma şehri sanatkârların seyyahların ve bilim adamlarının uğrak yeri olur.

İtalya, iki asır kadar kaldığı İspanya idaresinde huzur ve rahat yüzü görür. Bilim ve sanat gelişir tarım ve ticaret artar. Ancak XVII. Yüzyıla gelindiğinde İspanya devletinin yıkılmaya başlamasıyla İtalya’da da işler değişir. Özellikle 1706-1721 yılları arasında Avusturya ve İtalya hanedanları arasındaki rekabet Avusturyalılar lehine geçer. Milan ve Sicilyatin İspanya’dan ayrılır ve Avusturya idaresine girer. İspanya krallık hanedanı Bourbonlar 1735 – 1738 yılları arasında Parma ve Sicilya’nın bir kısmı haricinde İtalya’dan tamamen çekilir. Parma ve Sicilya’daki İspanyol hanedanlar da artık İspanya adına değil birer yerli prens gibi hükümet eder.

İspanya’nın İtalya üzerindeki iki asırlık hâkimiyeti genel olarak böyle olur. İspanya’nın zayıflamasıyla İtalya’nın her tarafında çeşitli unvanlarla hükümet süren senyörler artık hiçbir yere bağlı olmadıklarından kendi özgürlüklerini ilan ederler. Fransız İhtilali sonrasında Fransızlar İtalya’yı fethetmek üzere bölgeye saldırdıklarında yarımadada bir bütünlük bulunmamaktadır. Ayrıca ülke Avusturyalı, İtalyan ve İspanyol idareciler tarafından yönetilmektedir.

23) (2. Fasal) İtalya’nın Fransa’ya Mahkûmiyeti ve Kurtuluşu (1738- 1814)

İtalya, birçok senyörlerin elinde parçalanmış haliyle bile Almanya egemenliğindeki döneme göre daha huzurludur. İtalya’daki terakki devri Fransız İhtilali’nin baş gösterdiği yıllara kadar sürer. 1793 yılında tüm şiddetiyle ortaya çıkan ihtilal bir anda Avrupa’nın tamamını sarar. Bu ihtilal yangınından en çok etkilenen yerlerden biri de İtalya kıtası olur. Fransa’da ihtilalcıların kanlı çatışmaları sonucu birkaç hükümet kurulur. Bir yandan da Fransızlar merkezi otoritesi bulunmayan İtalya’ya saldırır. Bu saldırılar sırasında henüz genç bir general olan Napolyon Bonapart’ın İtalya’ya girmesiyle kıta altüst olur.

İtalya’daki başarıları ve göze girmesiyle Napolyon Bonapart “konsül” unvanıyla Fransa’ya döndüğünde 1801 senesinde İtalyan prenslerin çatışmalarına son vermek adına Savoy ve Piyemonte eyaletlerini doğrudan doğruya Fransa’ya bağlar. Avusturya elindeki Milan eyaleti Napolyon’un izniyle bağımsızlığını kazanır ve Sizalpin

Cumhuriyeti adıyla ayrı bir devlet olur. Avusturya'nın Milan'ın bağımsızlığı neticesinde ortaya çıkan zararını tazmin için de Venedik şehrinin anakarada kalan kısmı Avusturya'ya bırakılır. İspanyol hanedanlığına bağlı yerlerde ayrı birer krallık kurulur. Kurulan krallık Etrurie Krallığı adıyla bir İspanyol hanedanının yönetiminde ama İspanya'dan tamamen ayrı bir krallık şeklindedir. İtalya, 1801'den 1805'e kadar böyle yönetilir. Ancak 1805 yılında Napolyon'un Austerlitz Savaşını kazanıp Avrupa'daki üstünlüğünü kanıtlayınca İtalya'daki dengeler de Napolyon lehine değişir.

Krallık tacını kendi başına takan Napolyon, Fransa İmparatoru ve İtalya Kralı unvanıyla yeniden Avusturya ile Pressburg'da masaya oturur. Venedik'in daha önce Avusturya'ya verilen kısmını Sizalpin Cumhuriyetine verir ve Sizalpin'i de tekrar İtalya Krallığı yapar. Bu krallığın tacını da yine kendisi takar. Daha önce Fransa'ya bağladığı Savoy ve Piyemonte'ye ek olarak Cenova'yı da doğrudan Fransa'ya bağlar. Fransız orduları İspanyol hanedanlığı elindeki Napoli Krallığını da işgal eder ancak bölgenin kralı IV. Ferdinand, Napolyon'a yalvarıp yakararak Sicilya adası olsun kendi hâkimiyetinde kalmasını ister. Napoli ise Cenova gibi Fransa'ya bağlanmaz. Buraya bir çeşit özerklik verilerek Napolyon'un kardeşi Josef, Napoli'ye kral olarak atanır. Ardından da kayını Joachim Murat Napoli kralı olur.

1807'de Etrori Krallığının İspanyol kraliçesi Napolyon'a itaatten vazgeçer ve Napolyon'la savaşa girişir. Mağlup olunca da hükümetten istifa eder. Napolyon da bölgeyi Fransa'ya bağlar. Papalığın bulunduğu Roma'da ise durum pek farklı değildir. Tirol vilayetinin bir kısmı Napolyon'un ikinci derecede hükümdar olduğu İtalya Krallığı'na bırakılır ve papalığın elindeki diğer topraklar da Fransa'ya bağlanır.

Bu halde İspanyolların elinde sadece Sicilya ve Savoe hanedanlığına bağlı bulunan Sardunya adası kalır. İtalya'nın geriye kalan kısmı ise dolaylı veya doğrudan Napolyon Bonapart hükmüne girer. Böylece İtalyanlar tamamen Fransız mahkûmiyeti altına girer. Ancak Napolyon, İtalya'yı tam bir bütünlük altında yönetmez. Burayı dört farklı unvanla idare eder. Bunlardan ilki doğrudan Fransa idaresine giren İtalya'nın kuzey batı kısmıdır. Ancak bu bölgedeki Lucca ve Piombino toprakları Napolyon'un büyük kız kardeşi Elisa'nın idaresine verilir.

İtalya'nın doğusunda ise İtalya Krallığı adıyla kurulan bölüm bizzat Napolyon'un kendi mülkü olarak oğlu Eugene'nin kral vekili olarak yönettiği bir hükümet şekliyle yönetilir. Napoli Krallığının hürriyetine dokunulmaz ancak orayı da

kaynı Joachaim Murat'ın krallığını yaptığı bir mülk haline getirir. Napolyon bu bölgelerin eski hükümdarlarını azlettiği gibi papayı da görevinden azlederek papalık topraklarını Fransa İmparatorluğu ve kendi has toprakları saydığı İtalya Krallığı arasında paylaştırır. İtalya kıtası bu şekilde 1814 yılına kadar yönetilir. 1815 yılında Napolyon'un Avrupa'daki yenilgileri ve düşüşü üzerine Viyana Kongresi toplanır ve papalığın daha önce elinde bulundurduğu yerler tekrar kendisine iade edilir. Savoy ve Piyemonte ve Nice eyaletleri de tekrar Savoe hanedanlığına bırakılır ve buna ek olarak bir de Cenova verilir. Milan, Venedik ve Lombardiya tarafları Avusturya'ya bağlanır. Toskana ve Mudena eyaletlerine de Avusturyalı prensler atanır. Hatta Parma Dukalığı da Avusturya eline geçer ve Napolyon'la evlenmiş olan Avusturya prensesi Marie Louise'ye bırakılır. Lucca eyaleti de Parma Dukalığına bağlı olarak Bourbon hanedanlığına verilir. Joachaim Murat bir süre daha Napoli kralı olarak kalırsa da 1815 senesinde o da görevinden azledilerek eski kral IV. Ferdinand'a iade edilir. Bu restorasyon döneminde Avusturya, İtalya'nın birçok yerinde asker bulundurma hakkı da kazanır. Böylece İtalya bu sefer de Avusturya istilasına altına girer.

24) (3. Fasil) Şarl Alber'in İstifasına kadar (1814 - 1849)

Ahmet Midhat bu devir için İtalya tarihinin en önemli kısmı olduğunu söyleyerek izaha başlar ki İtalya halkında milli bilincin uyandığı dönem bu yıllardır. Şimdiye kadar İtalya üzerinde hâkimiyet kuran milletler, yerine geldikleri hükümetten daha iyi olduklarından Avusturyalılar kadar tepki çekmezler. Napolyon devrinin son bulmasıyla İtalya'da eski terakki dönemi sona erer ve Ahmet Midhat'ın ifadesiyle bir "istatiko"¹⁹ devri meydana çıkar. Viyana Kongresiyle İtalya'daki en mühim mevkiiler Avusturya idaresine girer. Avusturyalılar da İtalya üzerinde hâkimiyet kurabilmek için askeri gücünü İtalyanlar üzerinde kullanır. Böylece Napolyon'dan sonra İtalya için "hürriyet içinde bir mahkûmiyete veya mahkûmiyet içinde bir hürriyet" ortaya çıkar. İtalya halkı asker ihtiyacı olduğu bir anda memleketi korumaya çalışsa müdafaa noktaları zaten Avusturyalılar elindedir. Avusturya'ya saldıracak olsalar saldırı noktaları da Avusturyalılar elindedir.

İtalya böyle ümitsiz bulunduğu bir dönemde Fransız İhtilalının yaydığı milliyetçilik akımı İtalyanlarda da hürriyet ve istiklal fikirleri uyandırır. İtalyan yazarlar, Avusturyalılardan kendilerini ve topraklarını kurtarma fikirleriyle kaleme

¹⁹ Statüko

sarılır ve İtalya'daki ihtilal ateşini körükler. Bu sayede kısa bir zamanda Avusturyalıları epey uğraştıracak bir örgüt olan Carbonari Cemiyeti ortaya çıkar.

Carbonariler, Ahmet Midhat'ın anlatımıyla o zamana kadar görülmüş hiçbir gizli teşkilatla kıyas edilemez. Cemiyeti 1870'lerde pek ünlü olan Nihilistlerle de kıyaslayan Ahmet Midhat onların bile Carbonariler gibi olamadığını düşünür. Carbonariler 10 kişilik takımlarla bir nevi hücre yapılanmasıyla oluşmuş bir gizli teşkilattır. Bu 10 kişi birbirleri dışında diğer cemiyet üyelerini tanımaz ve herkes birbirini ancak gizli işaretleriyle bilir ve tanır. Carbonarilerin hükümette ve askeriyede adamları olduğundan ve pek çok yerde muhbirleri bulunduğundan haberlerinin olmadığı hiçbir gizli bilgi yoktur. Kendilerine ihanet edenleri mutlaka öldüren bu cemiyette sadakatin tam olması ana kuraldır ve hıyanet içinde olanlar hançerlenerek öldürülür ve böylece herkese gözdağı verilir.

Ahmet Midhat'ın yukarıdaki gibi tanıttığı örgüt 1821'de Avusturyalılar aleyhine büyük bir isyan başlatır ve kendileri de bu isyanda pek fedakâr ve kahramanca çatışır. Ancak Avusturya tüm özgürlük yollarını tuttuğu için isyan başarıya ulaşamaz. Bu isyan başarısız olsa da İtalyanların gözleri korkmaz ve 1831'de tekrar öncekinden daha büyük bir ihtilal çıkartırlar. Bu ikinci defaki iç savaşta İtalyan ileri gelenlerinin gösterdiği fedakârlıklar takdire şayandır. Ancak 1831 isyanını da bastıran Avusturya, İtalyanların özgürlük yolunu açmadığı gibi hiçbir imtiyaz da vermez. İtalyanlar haklarını alamayınca on yıl sonra öncekilerden daha büyük bir güçle isyan eder. Avusturya bu sefer İtalyanların önünde duramayarak askeri üslerinin pek çoğunu terk etmeye mecbur kalır.

Bu üçüncü savaş öncekiler gibi pek kısa sürmez ve bütün Avrupa'nın dikkatleri altında gerçekleşir. İtalyanlar, bir taraftan Avusturya'nın kötü idaresine diğer taraftan da yabancıların işgallerine karşı savaştıkları için Fransızların pek kanlı geçen inkılâbına bile kıyaslanamayacak kadar kanlı bir mücadele içindedirler. İtalyanların bu halini Avrupalı yazarlar teveccühle dile getirir. Dönemin eserlerinde de konu etraflıca işlenir. Bunca kanın sorumlusu olarak Avusturya gösterilir. Avrupa'da böylece İtalyanlar lehine bir kamuoyu oluşur. Avrupalıların böyle bir tutum içine girmesiyle de İtalyan halkına Avrupa'nın pek çok yerinden yardım yağar.

Sonuç olarak 1848'de Avusturyalılar İtalya'nın büyük bir bölümünde mağlup olur ve geri çekilir. Aynı tarihte Sicilya adası ve Napoli'de başlarında bulunan kralları

aleyhine isyan çıkar. Sicilya'nın özgürlüğünün yanında Napoli, Floransa ve Torin de kendi prenslerine karşı ayaklanma çıkarır. Bu bölgelerin her birinde kendilerine özgü birer anayasa ilan edilerek yürürlüğe konulur.

Roma şehri de özgürlük hareketlerinden etkilenir. Papanın siyasi ve dini otoritesi aleyhine Roma'da çıkan isyanla bölgede cumhuriyet ilan edilir. Diğer taraftan Milan ve Venedik gibi doğrudan Avusturya idaresindeki yerlerde de halk silaha sarılır. Böylece Avusturya ülkesi de iç savaşa bulaşır. Modena ve Parma dukalıklarındaki halk da kendi dokları aleyhine isyan ederek buralarda da birer cumhuriyet kurulması için savaşa girerler. Bu iki dukalığın da katılmasıyla İtalya'da savaşın çıkmadığı hiçbir yer kalmaz.

Bütün bu isyan ateşinin asıl körüklendiği yer ise Sardunya'dır. Bölgenin kralı bulunan Şarl Alber (Carlo Alberto) kendi vatani olan İtalya'nın Avusturya işgalinden kurtulabilmesi için tüm gücüyle çalışır. Gerek Carbonarilere ve gerekse diğer vatanperverlere yardım ederek isyan etmelerini sağlar. Hatta Avusturya aleyhine savaşan İtalyanları açıktan açığa destekler.

Bu savaş ve galibiyetlerin her biri Sardunya Kralı Şarl Alber'in özverisiyle ortaya çıkar ancak bazı İtalyanlar Avusturyalılar tarafından kullanılır ve Şarl Alber aleyhine de bir isyan çıkartılır. 1849'da Şarl Alber isyanı bastıramayınca istifa etmek zorunda kalır. Şarl Alber'in bu şekilde istifası İtalya'nın siyasi durumunu tamamen değiştirir. Şarl Alber'siz İtalya bir sonraki bölümde anlatılacaktır.

25) (4. Fasil) İtalya'da İlk Defa Birleşme İhtimalinin Doğması (1849 -1860)

Şarl Alber'in istifası İtalya'da o zamana kadar meydana gelen bütün özgürlük mücadelesini “yok” hükmüne sokar. Daha önce cumhuriyet ilanıyla veya birer anayasa hazırlayarak istiklallerini ilan eden yerlerin tamamı bu kazandıkları hakları geri vermek zorunda kalır. 1821'deki ilk isyandan önceki hâl ve uygulamaya nasılsa yine ona dönülür. Avusturya askeri de bu tarihe kadar tutmakta oldukları noktalara tekrar yerleşir ve işgal ettikleri yerlere geri döner. Avusturya, işgal etmiş olduğu yerlere bu sefer daha fazla asker sevki yaparak kilit noktaları tutar. Şu haliyle İtalya'da işgale uğramayan tek yer Sardunya'dır. Burada açılan millet meclisi dağıtılamaz ve anayasalarına da dokunulamaz.

Aslında Avusturya'nın İtalya galibiyetini sağlayan iki sebep vardır. Bu sebepler olmasa İtalya'nın bu umumi isyanı netice verecek ve Avusturya işgalinden

kurtulacaklardır. Bu sebeplerin ilki Avusturya'nın İtalyan prens ve senyörlerini birtakım vaatlerle kendi tarafına çekmesidir. Avusturya bu prensleri yanına çekerek eğer İtalyan vatanseverleri bu prenslerden kurtulmaya çalışırsa İtalya halkı Avusturya'yı bırakıp kendi arasında mücadeleye girecek ve birbirlerini katledecektir. Nitekim İtalya'da Şarl Alber'in tahttan indirilmesi sırasında bu olmuştur. İkinci sebep ise Kırım Savaşı'dır.

Osmanlı ve Rusya arasında geçen bu savaşta İngiltere ve Fransa Rusya'ya karşı Osmanlı'yı destekler ve bu destek sırasında Sardunya Devleti de Osmanlı'ya asker ve donanma yardımı yaparak büyük devletlerin yanında yer alır. Sardunya'nın bu yardımdan maksadı o zamanlar Fransa cumhuriyetini Fransa imparatorluğuna çeviren Büyük Napolyon Fransa'sı gibi şaşıklı bir Fransa yaratmaya çalışan Üçüncü Napolyon'un baskısından kurtulup lütfuna mazhar olmaktır. Yani Fransa'nın da desteğiyle bağımsız bir İtalya kurmaktır. Sardunya'nın bu maksatla Kırım Savaşı sırasında ordusunu Osmanlı yanında savaşa göndermesi içeride çıkan isyana karşılık verememesine sebep olur. İtalya'nın Avusturya işgalinden kurtulamamasının ikinci büyük sebebi de budur. 1856'da Paris Anlaşması ile altı büyük devlet Kırım Savaşını görüşür. Bu sırasında İtalya'nın da Avusturya ile olan savaşı gündeme gelir ve İtalya için bir süreliğine sükûnet dönemi ortaya çıkar. Anlaşmada Avusturya'nın İtalya üzerindeki hakları devam eder ama İtalya, Avrupa gündemindeki yerini korur.

İtalya üzerindeki asayiş pamuk ipliğine bağlıyken 1859'da Avusturya birtakım haklar öne sürerek Piyemonte'ye saldırır. Bunun üzerine İtalya vatanseverleri hemen heyecana gelerek hele hele Sardunyalılar güçlerinin son haddine kadar kullanarak savunmaya geçer. Nitekim Sardunya ordusu Avusturya askerinin Piyemonte'ye girmesine engel olur. Ancak Avusturya kralının yönlendirmesiyle İtalya'nın çeşitli bölgelerindeki yerli prensler Sardunya aleyhine ayaklanınca durum öyle bir hal alır ki Avusturya'nın İtalya'yı tamamen işgaline ramak kalır.

Fransa İmparatoru Üçüncü Napolyon Avusturya'nın ilk saldırısında onları haksız bularak İtalya yanında yer alır. Zaten Avusturya'nın İtalya'yı işgali hem bütün Avrupa'da dengeleri değiştireceği gibi Üçüncü Napolyon'un "Büyük Fransa" idealine de terstir. Bu sebeplerle güçlü bir orduyla III. Napolyon, Sardunya kralına yardıma gelir ve Montebello, Palestro, Magenta ve Solferino'da Avusturya askeri hem Fransız hem de Sardunya ordusuyla savaşmak durumunda kalır. Savaş pek ciddi ve şiddetli geçerse de müttefiklerin zaferiyle sonuçlanır. Sonuç olarak Avusturya bu yenilgiyle Lombardiya'dan çıkmak zorunda kalır ve bölge Sardunya'ya bağlanır. Sardunya

kralının bu galibiyetle diğer bir kazancı Piyemonte meselesinde Avusturya'nın tahriklerine kapılan yerli prenslerin tamamını da Avusturya'yla birlikte ülkeden atmak olur. Böylece Sardunya “Büyük İtalya” emeline bir adım daha yaklaşır.

İtalya meselesine netice vermek için biri Villafranca'da diğeri Zürich'de olmak üzere iki konferans toplanır. Çıkan kararda İtalya'nın eyaletler halinde Amerika Birleşik Devletlerine benzer bir yönetimle tek bir devlet haline gelmesi kararlaştırılır. Ancak İtalyan vatanperverler General Giuseppe Garibaldi'nin önderliğinde tek bir iktidarı olan tek bir devlet istediklerinden Villafranca ve Zürich muahedelerini kabul etmezler ve Napoli'yi kendilerine merkez tayin ederek büyük bir ihtilal çıkarırlar. Sardunya Devleti'nin bu isyana yardım etmesiyle büyüyen gerilim İtalya'nın tamamını kaplar. 1860'da Garibaldi'nin iç savaşı kazanması ve ihtilalı gerçekleştirmesi üzerine önceden kurulması planlanan birleşik devlet yapısı yerine tek bir isim konulması yani “İtalya” adıyla tek bir yönetimin elinde tek bir devlet şeklini alması sağlanır.

Bu yeni İtalya devleti dışında Avusturya Devleti elinde Venedik'in karadaki parçası ve Tirol vilayeti kalır. Papalığın hüküm sürdüğü yerler de yine papalığa verilir. Ancak Garibaldi ve İtalyanlar, Roma'nın İtalya'nın tarihi başkenti olması sebebiyle Roma'nın papalığa bırakılmasını istemez. İtalyanların bir saldırıyla Roma'ya girmesini engellemek için Fransa İmparatoru III. Napolyon Roma'da asker bırakmak zorunda kalır.

26) (5. Fasil) İtalya'nın Son Hâli (1860 - ...)

İtalya'nın birleşmesi meselesinde en ileri ve cesur adımları atan Savoe Hanedanlığı yani Sardunya Krallığı olur. Bu krallık İtalya'nın birleşmesini isteyenleri daima koruyan ve himaye eden bir krallık olmasının yanında Avusturya aleyhine savaşa girişmekten de geri durmaz. Savoe Hanedanlığı İtalya hanedanlarının en eskilerinden olmasıyla beraber Sardunya Krallığı da İtalya'nın geleceğini belirlemede en önemlilerinden olduğu için 17 Mart 1861'de yayımlanan kararnameyle Sardunya kralı Vittorio Emanuele kendisi ve ailesi adına İtalya Krallığı unvanını alır ve Sardunya anayasası da bütün İtalya için genişletilir.

Ancak Avrupa devletleri Venedik'in İtalya'ya verilmesini istemedikleri için İtalyanlar maksatlarına tam olarak erişemez. Ayrıca Roma da hala papalığın idaresindedir. Roma İmparatorluğunun başkenti olan ve hem İtalyan halkı hem de birleşik İtalya için müstesna bir yeri olan bu şehrin ele geçirilip yeni kurulan İtalya

Krallığına başkent yapılması da İtalyan milliyetperverlerinin en büyük arzusudur. Bu arzuyla birçok şair ve yazarlar gayet güzel eserler ve tasvirlerle halkın içinde yanan bu ateşi daha da körükler. İtalyanlar buldukları en küçük fırsatta Roma'yı istila edeceklerini gizli bir siyasi mesele gibi değil açıktan açığa duyurur. Hatta Fransa, böyle bir saldırıda papanın siyasi hükümetini koruyabilmek için Roma'da asker bulundurmak zorunda kalır.

İşte İtalya'nın hali böyleyken 1866'da bekledikleri fırsat birden bire ortaya çıkar. Prusya Hariciye Nazırı Prens Bismarc, Prusya'dan pek büyük olan Avusturya'ya karşı savaşılabilmek için İtalyanlarla ittifak etmek üzere bir anlaşma önerir. Savaşın kazanılması halinde Venedik'in Avusturya'da kalan kısmının İtalya'ya verilmesi hususunda bir teklifte bulunur. Bu anlaşmayı hemen kabul eden İtalyanlar Avusturya'ya savaş ilan eder ve Lissa'da meydana gelen deniz savaşında Avusturya Amirali Tegetthoff İtalyanların en büyük zırhlısı Vittorio Emanuele adlı gemiyi basit bir savaş hilesiyle batırır. Diğer taraftan Avusturyalıların kara üzerinden İtalyanlara karşı kazandığı zaferler de buna eklenince İtalyanlar savaşı kaybeder gibi görünür. Ancak Prusyalıların Avusturya'nın başkenti Viyana'ya kadar gelmeleriyle savaş İtalya ve Prusya lehine son bulur. Neticede Venedik Avusturya'dan alınarak İtalya'ya bağlanır.

Artık İtalya topraklarında bütünlüğün sağlanması için son eksik Roma'dır. Papalığın elindeki yerler 1870'e gelinceye kadar Fransız askerleri tarafından korunmakta olduğundan İtalyanlar Fransızlar ile savaş çıkarmayı göze alamadıklarından emellerini bu tarihe kadar içlerine gömer. Ancak 1870 yılında Fransa ve Almanya arasında büyük bir savaş baş gösterir. Prens Bismarck ile Venedik için ittifaka giren İtalyanlar bu sefer de Roma için Almanlarla ittifaka girdikleri anlaşılınca, Fransızlar bu tehlikeyi göze alamayarak Roma'dan askerlerini İtalya lehine çeker. Fransız askerleri Civitavecchia İskelesinden Roma'yı terk edince papa savunmasız kalır.

III. Napolyon'un Büyük Fransa hayalleriyle Almanların Orta Avrupa'da sıkışıp kalması ve gelişen sanayisi için Fransız sömürgelerine gözünü dikmesi sebepleriyle çıkan kanlı savaş sırasında İtalya Kralı Vittorio Emanuele de Roma üzerine bir fırka asker gönderir. Papa IX. Pius'un bu saldırıya karşı koyabilecek gücü olmadığından Roma'yı teslim eder. Fakat yapılanın da bir gaspçılık olduğunu söyleyerek bu hali protesto eder. Ancak İtalyan askerleri yine de Roma'yı istila eder.

Roma ve papalığın elindeki yerlerin tamamı İtalya Krallığına bağlanır. 9 Ekim 1870’de yayınlanan bir yasayla Roma, İtalya Krallığının başkenti olur ve krallığın payitahtı buraya nakledilir. İtalya Krallığı, Roma’da papalığın sadece siyasi iktidarını sonlandırır ve papanın ruhani liderliğine dokunmaz. Hatta papalığın himayesini de bu yeni krallık kendi üstüne alır. Bu sefer papanın daha önceki Avignon’a göç ettirilmesi gibi yollara başvurulmaz. Papanın Vatikan’daki sarayında kalması kararlaştırıldığı gibi bağımsız bir hükümet olarak diğer devletlerden elçi kabul etmesi ve göndermesi, hariciye nazırı ataması ve papalığa bağlı olarak bir küçük müfreze asker bulundurmasına dahi izin verilir. Aslında bütün bu imtiyazlar İtalya Krallığının Roma’yı işgal etmediğini göstermek üzere verilir. Bu imtiyazlar, papalığın işgal sırasında ilan ettiği protestonun gereksiz olduğunu yani papalığın siyasi otoritesine bile dokunulmadığını göstermek üzere verilmiş imtiyazlardır. Ahmet Midhat papalığın son şekli yani 1880 yılındaki halini şu cümlelerle anlatır: ‘‘Papalık makamı şimdiki halde yalnız Katolik mezhebinin umumi reisliğini yapmaktan ibaret olup artık cismani bir hükümetle ve politikayla ve diplomasiyle hiçbir ilişkisi kalmamıştır.’’

27) İTALYA ÜZERİNE GENEL İZLENİMLER

Ahmet Midhat İtalya tarihini kitabın yayınlandığı 1880’e kadar getirdikten sonra bu son bölümde kitabın bir özetini yaparak İtalya tarihinden bizlerin nasıl bir ders çıkarmamız gerektiğini anlatır.

Gözlerimizi açıp da İtalya tarihine ibret alınacak bir hikâye gözüyle bakarsak bu milletin ilerleyişi ve gelişimi hususundaki bazı olaylara diğer milletlerin tarihinde pek de rastlanmadığı görülür.

Mitolojik dönemden İtalya’nın hiç bilinmeyen tarihine kadar giden zamanı öğrenebilmek için bir çalışma yapılırsa bu dönemdeki gerçek olaylar da ortaya çıkarılabilir. Bu çalışmalar yapıldığında bir kurt tarafından emzirildiğine inanılan Romus ve Romulus kardeşlerin yakın tarihimizdeki Napolyon kadar büyük adamlardan olmadıkları görülecektir. Eski tarihleri anlatan bu kurt emzirme hikâyeleri aslında bilimin kabul edeceği bulgulardan değildir. Ancak yine de hayal âlemleri tasviri yapan bir şaire yarayacak, ona ilham verecek hikâyelerdendir.

İtalya tarihinin bu ilk bölümü bir başlangıç noktası olarak alınır ve gerçekliği olmadığından göz ardı edilirse karşımıza Roma tarihi çıkar. Roma tarihi birçok tarihçinin elinden tekrar tekrar gözden geçirilip yazıldığına bakılırsa bu eski devletin

gerçekten şaşırtıcı bir ilerleyişle ve yine aynı şaşırtıcılıkla son buluşuna dair anlatılanlar Ahmet Midhat tarafından ayrıntısıyla izah edilir. Bu sebeple bu bölümde tekrar incelemeyiz ancak Roma tarihinin tekrar okunmasını okuyuculardan ister.

Romalıların ilerlemesine imkân sağlayan tek bir şey varsa o da halkın cesareti ve yöneticilerin cesurluğudur. Roma'yı birkaç küçük kabileden büyük bir cemiyet haline getiren bu cesaret savaşları kazanmalarını sağlar ve Roma halkını büyütür İtalya Devleti haline getirir. Bu devletin daha sonra daha da büyüyerek cihangir bir devlet olmasını sağlayan da eski Romalıların fazileti ve ahlakıdır. Bu ahlakla bütün eski milletlerden daha gelişmiş, akılcı ve adaletli kanunlar yaparlar. Bu kanunları uygulamada da kusur etmeyişleri cihangir bir millet olmalarını sağlar. Romalı generallerden herhangi biri bir toprak parçasını fethettiği zaman oranın halkı ölümü göze alıp savaşa girişmeye gerek görmez ve özgürlüğü pahasına bölgenin bu adaletli devletin ellerine geçmesine göz yumar. Roma asker ve memurları o bölgeye girdiklerinde Romalıların kanun ve nizamları halka hoş geldiğinden bu yeni fethedilen yerin halkı da itaatte kusur etmez ve Roma hükümetinin de güvenini kazandıklarında bu bölgeden daha ilerilere de gidilmesinin önü açılır. Böylece Roma, bir cihan devleti suretini alır.

Ahmet Midhat'a göre eğer Romalılar barbar kavimler gibi gittikleri yerleri yağmalasaydı merkezi İtalya'da olan bir devletin Britanya, Macaristan, Kafkaslar, Babil, Kuzey Afrika ve İspanya gibi uzak yerlere büyük ve güçlü ordular sevk etmesi imkânsızdı.

Tarihin bizlere öğrettiği en önemli şey şudur ki her millet vatanını sever ve milli hislerle halkının ilerlemesini ister. Ancak insanların sevdiği başka bir şey daha vardır ki bu da asayiş ve huzurdur. Eğer bunlar bir toplumda yoksa ve başka bir millete tâbi olduğunda bunlara kavuşacaksa ilkinin ikincisine tercih eder. Bu hakikati göz önüne alarak başka milletlerin istilasına altına giren milletler eğer huzur ve asayiş sağlandığı için isyana kalkışmıyorsa bunu milli hislerin olmadığına yormak doğru değildir. Doğru olan yorum ise önceki yönetimin adaletsizliği ve huzursuzluğundan halkın kurtulmuş olması ve kendini artık güvende hissettiği gerçeğidir. Eğer istilacı milletler, huzur ve refahı fethettiği yerlerin halkına sağlarsa fethedilen toprakların halkı bu istilacı milletin yöneticilerini kendi yöneticilerinden daha çok sever ve benimser.

İşte Romalılar fethettikleri yerlerin halkını böyle kendilerinden memnun tuttuklarından yönetimleri altına giren milletlerin nerdeyse tamamı onlara karşı koymak yerine emirlerine girer. Ancak Romalıların kölelerine yaptıkları ise hiç de öyle beğenilip alkışlanacak şeylerden değildir. Roma'daki köle isyanları Roma tarihinde ayrıntılı olarak verildiğinden Ahmet Midhat burada tekrar izah etmez.

Bu köle olayları dışarıda tutulacak olursa pek çok yerde ve özellikle İspanya tarafında meşhur olan Romalı yöneticiler aslen Romalı değil Romalılaşmış milletlerdendir. Yani Roma idaresindeki halkın Romalılardan kaçmaları söz konusu olmadığı gibi bilakis onlara yaklaştırmaya çalıştıkları görülmektedir. Daha sonraları uzak eyaletlerde çıkan isyanlar Roma'dan ayrılmak isteyen halkın çıkardığı isyanlar değil, Roma'nın atadığı bazı kötü valilerin bağımsızlık kazanmak için çıkardığı isyanlardır. Bu isyanların çıkış neticesine bile bakılırsa Roma'nın yeni fethettiği yerlerdeki insanlara kötü davranmadığı, onları yavaş yavaş kendine alıştırdığı görülür.

“Roma'nın yükselişi ve son buluşu”nun anlatıldığı bölümlerde Montesquieu'nun yazmış olduğu ayrıntılı incelemeye sıkça başvurulur ve Roma'nın ilerlemesini sağlayan asıl şeyin ahlaki meziyetler olduğuna hükmedilir. İnsanı çalışmaya ve çalışkanlığa sevk eden şey sadece ihtiyaçtır. Hatta Roma'nın gelişmesini sağlayan ahlak da ihtiyaçtan ortaya çıkmıştır. Hiçbir şeye ihtiyacı olmayan adam çalışmaya da ihtiyacı duymaz. Hatta çalışkanlık da ahlak eseridir ve bunun yanında tevazu, hoşgörü, başkasına iyi davranma, itimat edilme gibi değerler de hep ahlaktandır. Tek bir kişi için olan bu özellikler tüm milletler için de geçerlidir. Romalılar, bütün dünya servetinin kendi ellerine geçtiğini gördükçe hiçbir şeye lüzum hissetmeyen, dünyada sadece kendi nefislerini düşünen insanlar olurlar. İlim ve fende de gelişmeye ihtiyaç görmeyerek bunu soyluluk ve kibarlıklarına bir hakaret sayarak bu işlerle de meşgul olmaz ve bilimi de kölelere bırakırlar. Hatta zamanla askerlik işlerini de boşlayınca orduyu yönetme işi erlikten yükselme kişilere kalır. Hal böyle olunca Roma'ya imparator veya konsül olmanın yolu bir başarı kazanmaya, bir kahramanlık göstermeye dayanır hale gelir. Böyle olunca da imparatorlar sıkça değişir ve imparatorluk şiddetli taht mücadelelerine sahne olur. Roma tarihine bakıldığında imparator adaylarının birbiriyle mücadele ederek ve zor kullanarak imparatorluğa gelmeye çalıştıkları görülür. Çünkü bu yol liyakat sahibi olarak imparator olmaktan daha kolaydır. Ancak Roma'nın taht kavgaları zamanla tüm ülkeye yayılır. Ülke yönetiminde söz sahibi olan her yönetici ve her general imparatorluk sevdasına tutularak isyana kalkışır. Eyalet valilerinden diğer

bürokratlara hatta sıradan memurlara kadar herkes imparator olmak için çalışır. İşte bu taht mücadeleleri Roma'nın zayıflamasına yol açar.

Romanın çöküşü ise devletin yükseliş dönemindeki imparator çocuklarının hiçbir şekilde ne ilim ne fen ne yöneticilik ne de askerlik alanında kendilerini geliştirmemeleri ve bunu yapmaya da kendilerini mecbur hissetmemeleri sebebiyle olur. Bu prensler sadece kendi cismani zevkleriyle ilgilenir ve bunun dışında bir şey düşünmezler. Soylu sınıfının hali bu olunca imparatorluk makamına gelmek isteyenler ülkeyi tekrar tekrar iç savaflara sürükler ve Roma'nın zayıflamasına sebep olur. Sonunda da bu iç savaflar halkı da bezdirir. Ayrıca Roma bu şekilde kendi gücünü de tükettiğinden dış düşmanlara karşı koyacak kuvveti de kalmaz.

Ahmet Midhat bu iç savaflar döneminde eğer ülke doğu ve batı olarak ikiye bölünmemiş olsa batı kısmının biraz daha varlığını sürdürmeyi başarabileceğini düşünür. Çünkü dış düşmanların saldırısına en fazla Batı Roma maruz kalır. Doğu tarafının coğrafi yapısı gereği biraz daha korunaklı bir durumdadır. Ahmet Midhat'a göre eğer ayrılma olmasa Batı Roma doğunun desteğini alabilir ve biraz daha var olabilirdi.

Romalılar, Antik Yunan medeniyetinin varislerinden birdir ve bu medeniyete ait ne kadar bilimsel gelişme varsa hepsine sahiptir. Hristiyanlık bile Roma sayesinde gelişerek tüm Avrupa'ya yayılır. Hristiyanlık aslında tüm insanlık için gelmiş olmasına karşın Avrupa'da Katolik mezhebinin yayılması Avrupalı vahşi kavimlerin Roma'ya ısınmalarına da imkân sağlar ve diğer kavimleri Roma'nın yönetmesini kolaylaştırır.

Bazı Hristiyan tarihçiler Ahmet Midhat'ın yukarıda anlattığı Hristiyanlığın barbar kavimleri ehlileştirmesini kabul etmezler. Bu tarihçilere göre Roma devleti Hristiyanlığın ilerlemesine hizmet değil engel olur. Birkaç defa yapılan Hristiyan katliamları buna delildir. Ancak Roma'daki eziyetler ve işkenceler din aleyhine değil bir bakıma bu yeni dini kabul edenlerin farklı bir politik tavır takınmaları sebebiyle devlet tarafından tehdit gibi algılanmasıyla yapılır. Eğer Roma, Hristiyanlığın gelişmesine göz yummamış veya desteklememiş olsa birkaç asır içinde bu yeni din unutulurdu. Muhafazakâr Hristiyanlar ise bu fikre etki-tepki penceresinden bakar. Onlara göre Romalılar Hristiyanlığı mahvetmeye çalıştığı için Hristiyanlık kuvvet kazanır. Ancak Ahmet Midhat bu savunmayı manasız bulur ve bu sözlerle ancak saf insanların kandırılacağını söyler.

Roma'nın çöküşünden sonra kuzey kavimleri İtalya'yı istila eder ancak kalıcı olamazlar. Şarlman'ın İtalya'yı istilasıyla ortaya çıkan inkılaplar sırasında bu yabancı kavimler İtalya'dan tekrar çıkıp gitmek zorunda kalır. Geriye kalanlar da yerli halkla kaynaşır ve "İtalyan" denilen millet ortaya çıkar. Eğer Şarlman'ın Lombardlardan alıp da Garp İmparatoru unvanıyla kendi başına taktığı Demir Taç hep Roma imparatorluk tacı şeklinde kalsaydı Ahmet Midhat'a göre İtalyanlar çok kısa bir zamanda Fransa gibi tek bir devlet haline gelirdi. Ancak İtalya, Şarlman'dan sonra prensler ve senyörler elinde parçalanır. İtalya'nın yönetimi ellerinde kalan yerli prens ve senyörlerin birbirleriyle girdikleri mücadeleler sonucu daha fazla parçalanması ve küçülmesiyle ülke değerini de yitirir. Bu şekilde Almanya'ya bağlı kalan bütün İtalya kıtası tek bir yönetim altında bulunmadığı için Almanya istilası altında sayılır.

Gerçi bu dönemde Almanya da tek bir devlet şeklinde değildir ve iki büyük hanedanlığın savaşı vardır. Bu hanedanlardan biri Welf diğeri de Ahmet Midhat'ın Jibelon diye yazdığı Hohenstaufen'dir. Bu çatışma bir yandan İtalyanlara fırsat verir ve İtalya'nın Almanya mahkûmiyetinden kurtulmasını sağlar. Ancak millet bütünlük içinde yaşamadığından ve bir dış tehdit sırasında prenslikler birbirlerini korumadığından İtalya bu sefer de İspanyol istilası altına girer.

İspanya mahkûmiyeti İtalya için daha menfaatli bir mahkûmiyet olur. İspanya kraliyet ailesinden İtalya üstünde hükümet süren prensler kendilerini yerli hükümdarlar sıfatında bulundurur ve idareleri altındaki halk da bir dereceye kadar huzur ve rahata yüzü görür.

İspanya'dan sonra da İtalya'yı Fransızlar ve Avusturyalılar işgal eder. Avusturyalılar İtalya'yı ciddi bir istila altında tutar ve burada kalıcı olmaya çalışır. Napolyon Bonapart da İtalya'yı doğrudan doğruya kendisine bir mülk edindiği için bu iki düşman öncekilere göre çok daha zordur. Ancak Napolyon'un bir bakıma kısa süren savaşları sonunda Viyana Kongresi toplandığından İtalya'nın da durumu bu kongrede görüşülür. Viyana Kongresi İtalya'da Napolyon öncesi yönetimi geri getirir ancak İtalya bu sefer Avusturya hükmüne verilir. Eğer bu istilaya İtalyanlar isyan etmemiş olsa İtalya'daki nüfusun çokluğu sebebiyle Avusturya, İtalya'ya Macaristan kadar bile özgürlük tanımayacağı muhakkaktır.

Bazı Fransız tarihçiler İtalya'nın Fransa tarafından istilasının İtalyanlarda hürriyet sevdası uyandırması sebebiyle bu istilanın İtalyanlar için zararlı değil aksine

faydalı olduğunu söyler. Bu fikir bir bakıma doğrudur. Çünkü Fransa’da uyanmış olan hürriyet ve istiklal fikirleri İtalya’ya geldiğinde Fransız orduları bu fikirleri İtalyanlara miras bırakır. İtalyan yazarlar 20-25 milyon nüfuslu İtalya’yı istilalardan kurtarmak için ve Avrupalı büyük devletler arasına girebilmek için tek bir devlet haline gelinmesi gerektiğini savunur ve eserleriyle halkta hürriyet fikirleri uyandırır. Böylece 10 yıl arayla iki büyük isyan meydana çıkar ve bu gayretle Sardunya Devleti bugünkü İtalya Devletine dönüşür.

Ahmet Midhat, İtalya halkının geleceği konusunda pek ümitlidir. Halkın zekâsı ve çalışkanlığı sayesinde yakın vakitlerde daha büyük bir ilerlemeyle Avrupa’da İngiliz ve Fransız milletlerinin sahip oldukları seviyeye kısa bir zamanda geleceklerine düşünür.

Ahmet Midhat, İtalya ve Almanya’yı ise karşılaştırmaktan kaçınır. Almanya’nın çünkü o dönemde İtalya gibi bir devlet olmadığını, henüz siyasi birliğini tamamlayamadığından karşılaştırmanın yersiz olacağını söyler. Yani kısaca İtalyanların Almanlardan daha ileri olduklarını düşünür.

Ahmet Midhat kitabının son paragrafında İtalya tarihinin bizler için ibretlik derslerle dolu olduğunu söyler. Bir millet için en önemli şeyin birlik ve beraberlik olduğunu düşünür. Eğer İtalya tarihi ibretlik bir hikâye gözüyle okunursa bunun anlaşılacağını söyler. Eğer millet bütünlük içinde değilse o millet üzerinden musibetler asla eksik olmayacaktır. İtalya tarihi bunun en açık kanıtıdır.

1880 yılında yani kitap yazıldığından Ahmet Midhat’a göre İtalya Devleti artık yeni bir döneme girer. Bu dönem İtalyanlar için gerçek ve ciddi bir terakki devridir.

1. 2 İTALYA TARİHİ DİZİNİ

Burada belirtilen sayfa numaraları *Kâinat*'ın 13. cildi olan İtalya Tarihi'nin orijinal sayfa numaralarıdır. Yani tezimizde Ek:1 İtalya Tarihi (syf. 125 -210) başlıklı bölümde parantez içinde verilen sayfa numaralarını ifade etmektedir.

A	Albornoz, 158, 159	Antonius, 45, 46,
Aber-tiren, 19	Aleksander Severus, 64,	Apenin Dağları, 6
Acem, 68, 72, 73, 75,	65	Aper, 76
77, 87, 88, 89	Alfonso (XI.), 158	Aquileia, 83
Adige Nehri, 7	Âlî (Gururlu Lucius)	Aragon, 154, 155
Adriyatik Denizi, 5	Tarquinius, 22, 24, 25	Arap Philip, 68
Aemilianus, 69, 70	Alman, 15, 151	Araplar, 146, 147
Aeneas, 19	Almanya, 5, 11, 38, 40,	Arbogast, 92
Aetius, 98	56, 125, 126, 136, 140,	Arcadius, 93
Afrika, 34, 36, 38, 48,	141, 142, 143, 144, 145,	Arda Nehri, 7
83, 87, 98, 101	149, 150, 151, 152, 158,	Arelat Krallığı, 133,
Afrika-yı Şimalî	162, 163, 165, 188, 189,	134
(Kuzey), 193	201, 202, 205	Arkadyan, 18, 19
Agustus (İmparator),	Alp Dağları, 6, 121, 152	Arnauld de Brescia, 148
47, 48,	Amerika Hükûmat-ı	Arno Nehri, 7
Agustus (Romulus) 104	Müctemiası (ABD),	Arnolf, 133, 134
Agustus (Unvan) 77,	162,184	Asya, 36, 39, 48, 53
79, 90	Anaclet (II.), 148	Atlas Okyanusu, 48
Ağlebiler (Benî-Ağleb),	Anadolu, 38, 68	Attila, 97, 98
146	Ancona, 113	Aurelianus, 71, 72, 73
Aistulf, 120	Ancus Marcius, 22	Austerlitz, 170
Akdeniz, 5, 6, 18, 36,	Anjou Hanedanlığı,	Avignon, 15, 151, 153,
40	153, 154, 155	156, 157, 158, 159
Aktium Savaşı, 46	Ankile, 93	Avitus, 100, 101
Alaric, 97	Antakya, 60, 94	Avrupa, 2, 5, 8, 9, 10,
Alberic, 137, 139	Anthemius, 102	45, 48, 125, 126, 142,
Albinus, 60, 61	Antoninus Primus, 50,	143, 156, 169, 170, 177,
Alboin, 110	54	

181, 182, 183, 199, 204, 205
Avusturya, 5, 40, 167, 169, 170, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 185, 186, 187, 188, 203
Aydın, 39
Aynila, 166
B
Babil, 53, 193
Bahr-ı Muhit-i Atlasî, bkz. Atlas Okyanusu
Balbinus, 66, 67
Bamberg Zindanı, 140
Bavyera, 149, 150
Benevento, 123
Berengar, 132, 133, 134, 139, 140
Berenner, 135
Bismarck (Prusya Hariciye Nazırı), 187, 188
Bizans, 82, 108, 109, 110, 111, 112, 114, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 127, 141, 146
Boso, 133
Bourbon, 167, 173
Bourgogne, 136
Brenta, 7
Britanya, 54, 60, 80, 83, 91, 193
Bubulcus, 33

Burgundy Transjurane (Yukarı), 135
Bursa, 39, 88
C
Caesar (Sezar), 44, 45
Caesar (Unvan), 79
Caligula, 49
Camerino, 137
Campania, 104
Capua, 30
Caracalla, 61, 62
Carbonari Cemiyeti, 175, 176, 179
Carinus, 76
Carus, 75
Castile, 158
Cenova, 9, 170, 173
Cermanya, 65, 66, 71, 73, 77, 85, 88, 96, 106, 107, 109, 126, 133, 134, 141
Cezayir, 39
Chalons, 98
Charles (Naples- I.), 154
Ciminia(Silva), 33
Civitavecchia İskelesi, 188
Claudius (I.), 49
Claudius (II.), 71
Cleander, 56
Clement (V.), 153
Clement (VI), 158
Cleopatra, 45, 46

Commodus, 56, 58
Comte Vert, 160
Conrad, 149
Constantius (III.), 97
Constantius Chlorus, 78, 79
Cornion, 137
Crassus, 44
Cremona, 50
Crispina, 57
Crispus, 82
Ctesiphon(Tisfün), 75
Cumae, 30
D
Dalmatius, 83
Decius, 69
Demir Taç, bkz: Tac-ı Ahenin
Devlet-i Aliye, bkz: Osmanlı
Dicle, 87
Didius Julianus, 59, 61
Diocletianus, 76, 77, 78, 79, 95
Domitia, 52
Domitianus, 51, 52
E
Eberhard, 132
Edirne, 81, 90
Elisa Bonapart, 172
Ermenistan, 86
Eski (Priscus) Tarquinius, 22
Este, 161

Etien (II.), 121, 122
Etna Dağı, 7
Etrori, 23, 33
Etroriyen, 32
Etrurie Krallığı, 170
Etrurie, 170, 171
Etrüsk, 20, 32
Eudoxiya, 99
Eugene, 172
Eugenius, 93
Evander, 19
Evreux, 100
F
Fano, 113
Fatimiler, 146, 147
Fausta, 82
Ferdinand (IV.), 171, 173
Ferrara 161
Fetret-i Askeriye, 58
Fırat, 48, 53
Floransa, 10, 161, 178
Florianus, 73
Formosus, 130
Frank, 121, 123, 124
Fransa, 5, 16, 38, 40, 71, 80, 88, 97, 101, 117, 121, 122, 124, 125, 126, 128, 129, 152, 153, 162, 163, 164, 168, 169, 170, 171, 172, 175, 177, 181, 183, 187, 188, 189, 201, 203, 204

Fransız, 10, 127, 154, 169, 170, 171, 172, 203, 204, 205
Fransuva (François I.), 163
Frederich (II.), 150
Friedrich Barbarossa, 150
Friuli, 132
Fürs, 53, 60, 86
G
Galba, 49
Galerius, 78, 79
Gallienus, 70
Gallus, 69
Gannys, 64
Garibaldi (General Giuseppe), 184
Garigliano, 7
Garp İmparatorluğu, bkz: Bizans
Gaul, 20, 25, 28, 29, 39, 50, 74, 80, 83, 88, 98
Gaullar, 25, 26, 29
Gaurus, 31
Geiserich, 99, 101
Gepid, 109
Geta, 61, 62
Girit, 17
Glycerius, 103, 104
Gonzaga, 161
Gordian, 66
Gordianus (III.), 67, 68
Gotlar, 90, 97, 146

Gratianus, 87, 90, 91
Gregorius (II.), 118
Gregory (VII.), 142, 143
Grekus Biraderler, 41
Guido, 138
Guy (III.), 133, 134
H
Hadrianus (İmparator), 54,
Hadrianus (Papa), 124
Hannibal, 35, 36
Hannibalianus, 83
Heinrich (IV.), 148
Heliogabalus, 63, 64
Henry (I.), 136
Henry (III.), 141
Hernici, 32
Heruli, 104, 106
Hiristiyan, 49, 81, 115, 200
Hohenstaufen (Jibelon), 149, 151, 202
Honorius, 93, 96, 97
Hostilanus, 69
Hugh, 135, 136, 137, 138, 139, 140
Hun, 90, 98, 100
I
Ivrea, 139
İ
İnnocent (II.), 148
İnnocentius(VI), 158, 159

İsa (Hz.), 115	149, 150, 151, 152, 155,	Kartaca, 34, 35, 36, 38,
İskandinav, 109	156, 157, 159, 160, 161,	39
İskenderiye, 62	162, 163, 164, 165, 166,	Kasabat-ı Hamse, bkz:
İslam, 146, 147	167, 168, 169, 170, 171,	Pentapolis
İsonzo, 7	172, 173, 174, 175, 177,	Katolik, 6, 11, 94, 116,
İspanya, 12, 15, 34, 35,	178, 179, 180, 181, 182,	119, 121, 142, 152, 156,
36, 38, 39, 83, 97, 125,	183, 184, 185, 186, 187,	166, 190, 199
127, 128, 147, 155, 162,	188, 189, 190, 191, 192,	Kayser-i Rum, 49
163, 164, 165, 167, 168,	193, 201, 202, 203, 204,	Kırım Muharebesi, 181
193, 195, 202	205	Konstans, 83
İspanyol, 10, 158, 159,	İtalyan, 10, 129, 131,	Konstantin (Büyük, I.),
164, 165, 166, 170, 171,	132, 154, 156, 177, 188,	80, 81, 82, 83, 84, 85
202	201	Konstantin (II.), 83
İstanbul, 81, 82, 86, 87,	İta-Romen, 122	Konstantiniye, bkz:
88, 102, 103, 105, 107,	J	İstanbul
108, 112	Janus Mabedi, 47	Konstantinopolis, bkz:
İsviçre, 5, 136	Janus, 18	İstanbul
İtalî Grek, 123	John (X.), 138	Konstantius, 83, 84, 85
İtalus, 18	John (XI.), 138	L
İtalya Krallığı, 170,	John da Procida, 154	Lambert, 139
172, 186	Josef (Bonapart), 171	Lango Bardi, 109
İtalya, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7,	Jotapianus, 69	Latin Lisani, 10
8, 10, 11, 12, 13, 14, 15,	Jovianus, 87, 88	Latinus, 19
16, 17, 18, 19, 20, 21,	Julianus, 84, 85, 87, 88	Latium, 22, 23, 31
23, 25, 28, 29, 30, 33,	Julius (II.), 166	Lavinia, 19
34, 35, 36, 38, 39, 50,	Julius Nepos, 103	Lavinium, 19
54, 66, 80, 83, 97, 98,	Jüpiter (Tanrı), 17	Leo (X.), 166
102, 105, 106, 107, 108,	K	Leo, 103
109, 110, 111, 112, 113,	Kafkas, 193	Lepidustri, 45
114, 120, 121, 122, 123,	<i>Kâinat</i> , 2, 144	Licinianus, 81
124, 125, 127, 128, 129,	Karadeniz, 48	Lissa, 187
132, 133, 134, 135, 136,	Karolenjiyen, 129, 132,	Livorno, 9
137, 138, 140, 141, 142,	134	
144, 145, 146, 147, 148,		

Lombardiya, 8, 111, 120, 150, 152, 155, 173, 183
Lombardlar, 109, 110, 111, 113, 116, 120, 121, 123, 124, 125, 126, 127, 144, 145, 150, 201
Longola, 33
Longu Bardi, 109
Loteri, 32
Lothair, 140
Louis le Debonaire, 127, 132, 133, 134
Louis Napolyon (III.), 127, 182, 183, 185
Lucani, 30
Lucca, 172, 173
Lucilla, 57
Lusitania, 39
Lyon, 60
M
Macaristan, 54, 59, 193, 203
Macrinus, 63
Magenta, 183
Magnentius, 84
Maiorianus, 101
Makedonya, 38, 39
Maksim Pupienus, 66
Mantua, 161
Marche, 32
Marcia, 57
Marcus Aurelius, 54, 55, 56

Marie Louise, 173
Marinus (Silbannacus), 69
Marius, 44
Marozia, 137, 138, 139, 140
Martin (IV.), 149
Mash, 9
Maxentius, 79, 80
Maximianus Herkül, 77, 78, 79
Maximus, 91, 92, 93, 99, 100
Maxmin, 65, 66, 67
Medici, 161
Memalik-i Şahane, bkz:
Osmanlı 8
Meryem (Hz.), 115
Mezopotamya, 53, 61, 68, 75, 77, 86
Mısır, 36, 45, 74, 75, 146
Milan, 150, 159, 160, 164, 165, 167, 169, 173, 178
Milanzlar, 150
Mincio, 7
Modena, 178
Montebello, 183
Montesquieu, 196
Mora, 19
Moravya, 109
Mucianus, 50
Mudena, 173

Muharebe-i İctimaiye, 43
Muharebe-i Üsera, 41
Murat (Jochaim), 171, 172, 173
N
Napoli, 7, 8, 10, 29, 155, 170, 171, 172, 173, 178, 184
Napolyon Bonapart (Büyük- I.), 126, 127, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 181, 182, 191, 203
Narses, 109, 110
Nefs-i Roma, bkz:
Roma Şehri
Neron, 49
Nerva 53
Nikaia (İznik), 81
Nissa, 39, 173
Normand, 144, 145, 149
Novara, 179
Numa Pompilius, 22
Numanus, 39
Numerianus, 76
O
Octavianus, 45, 46
Odoacer, 104, 106
Oenotria, 18
Oenotrus, 18
Ofanto, 7
Oglio, 7
Olybrius, 102, 103
Opsci, 20

Orestes, 104	Piombino, 172	24, 25, 26, 27, 28, 29,
Osmanlı, 8, 105, 181	Pius (IX.), 189	30, 31, 32, 33, 34, 35,
Ostrogot, 107	Piyemonte, 169, 170,	36, 37, 38, 39, 40, 43,
Ostrogotlar, 107, 108,	173, 182	44, 45, 46, 47, 48, 49,
109, 110, 111	Placidia, 97, 98	50, 51, 52, 53, 54, 55,
Otho, 49	Po, 7	58, 59, 61, 63, 64, 65,
Otto, 140	Pompey, 44	66, 67, 68, 69, 70, 71,
Otuz Dağlar, 70	Portekiz, 39	72, 73, 74, 75, 76, 77,
P	Pönik (Pön), 35, 37	78, 79, 80, 81, 82, 83,
Paeligni, 32	Prag, 158	84, 85, 86, 87, 88, 90,
Palatine, 19	Preasens, 56	91, 92, 93, 94, 95, 96,
Palestro, 183	Pressburg, 170	97, 98, 99, 100, 101,
Pallantium, 19	Primus, 50	102, 103, 104, 105, 106,
Papinianus, 62	Probus, 73, 74	109, 111, 112, 113, 114,
Papiyrius, 32, 33	Protestan, 6	116, 117, 118, 119, 120,
Parma, 167, 173, 178	Provence, 135, 136, 139	121, 122, 123, 124, 125,
Patras, 118	Prusya, 187, 188	126, 127, 128, 129, 137,
Patronius Maximus, 99	Ptolemaios, 45	146, 147, 148, 149, 152,
Pelasgians, 19	Pupliliyus Syrus, 32	153, 155, 156, 157, 158,
Pentapolis, 112, 113,	Q	159, 166, 171, 178, 185,
116, 119, 120, 121, 122,	Quintillus, 71	186, 187, 188, 189, 190,
123	Quintus Rullianus, 32	191, 192, 193, 195, 196,
Pepin le Bref, 121, 122,	R	197, 198, 199, 200, 201
124	Ravenna, 112, 113, 114,	Romalı, 17, 22, 23, 24,
Pertinax, 59, 60	116, 117, 122, 123	25, 26, 29, 32, 33, 34,
Perugia, 125	Ren, 48	35, 36, 38, 43, 45, 50,
Pesaro, 113	Ricimer, 101, 102, 103	85, 91, 109, 114, 157,
Pescara, 7	Rienzo, 155, 156, 157,	193, 194, 195, 199, 200
Pescennius Niger, 60,	158, 162	Roma-yı Garbî, 95, 104,
61	Rimini, 113	105, 198, 199
Peter (III.), 154, 158	Roger (I.), 145, 147	Romulus, 21, 22, 191
Philip, 68, 69	Roma Şehri, 14, 97, 118	Romus, 21, 191
Piacenza, 100	Roma, 3, 4, 10, 11, 12,	Rudolph (II.), 135
Piave, 7	13, 14, 17, 21, 22, 23,	Rumca 112

Rumlar, 107, 109, 110, 119, 120, 123, 141, 144, 147	Sicilyatin, 15, 134, 145, 146, 147, 153, 155, 164, 167	Tacitus, 73
Rusya, 181	Siculi, 20	Tadmur, 72
S	Sihbir, 20	Tagliamento, 7
Sabina, 32	Sirocco, 7	Taro, 7
Sahra-yı Kebir, 48	Sixtus, 166	Tataristan, 20
Saint Ange Şatosu, 139	Sizalpin, 169, 170	Tegetthoff (Avusturya Amirali), 187
Salona, 78, 104	Solferino, 183	Tesino, 7
Salvius, 57	Spolet, 125, 133, 134	Theodora, 138
Samnitler, 25, 29, 30, 31, 32, 34	Stephen (VI), 130	Theodoric (II.), 101
Samnium, 29, 33	Stilicho, 96	Theodosius, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96
Sardunya, 6, 16, 35, 172, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 204	Suev, 20	Tiber, 7, 19, 54, 130
Satürn (Tanrı), 17, 18	Sulla, 44	Tiberius, 49
Satürna, 17, 18	Suriye, 38, 39, 54, 55, 58, 59, 74, 75	Tiren, 20
Savoe, 172, 173, 185	Swabia, 149	Tirol, 171, 185
Savoy, 11, 160, 169, 170, 173	Ş	Tirreniyen, 5, 6
Selanik, 39, 94	Şarkıyyun, bkz: Bizans	Titus, 51
Selevkos, 38	Şarl Alber(Carlo Alberto), 16, 174, 179, 180	Torin, 178
Selut, 20	Şarl le Gros(Şişman Charles), 132	Torino, 10
Senigallia, 113	Şarlken (V. Charles/ Charles Quint), 126, 163, 165	Toros, 39
Septimus Severus, 60, 61	Şarlman (Charlemagne), 12, 14, 15, 106, 118, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 152, 201	Toskana, 7, 10, 138, 139, 155, 161, 173
Servius Tullius, 22, 24	T	Toulouse, 39, 100
Sforza, 160	Tac-ı Ahenin, 126, 129, 132, 201	Trebbia, 7
Sicilya, 6, 34, 35, 36, 145, 155, 163, 171, 172, 178		Truva, 18, 19
		Tullia, 24
		Tullus Hostilius, 22
		Tuna, 48, 68, 109
		Tunus, 39
		Tusculum, 137
		U
		Umbria, 32, 33
		Urbanus (V.), 159

V

Vadimon, 33
Valens, 88, 89, 90
Valentinianus (I.), 88, 90, 95
Valentinianus (II.), 91, 92, 93, 95,
Valentinianus (III.), 97, 98, 99
Valerianus, 69, 70
Valerius Corvus, 31
Vandal, 98, 99, 100, 101, 146
Vatikan, 190
Venedik Denizi, 5, 6
Venedik, 5, 6, 9, 10, 160, 163, 165, 170, 173, 178, 185, 186, 187, 188
Verona, 135
Vespasianus, 50
Vespers Sicilian, 155
Vetranio, 84
Vezüv, 6, 7, 51
Victor Hugo, 127
Villafranca, 184
Viriathus, 39
Visconti, 160
Vitellius, 49, 50
Vittorio Emanuele, 186, 188, 189, 190
Viyana Kongresi, 203
Viyana, 173, 188
Vizigot, 101
Vulturno, 7

Volusianus, 69

W

Welf, 149, 150, 151, 202

Y

Yahudi, 6
Yunan, 17, 18, 20, 36, 38, 105, 108, 199
Yunanistan, 2, 18, 19, 20, 39, 46, 84, 108, 146

Z

Zenobia, 72
Zürich, 184

2. KİTAP **YUNANİSTAN TARİHİ**

2.1 YUNANİSTAN TARİHİ İNCELEMESİ

1) YUNANİSTAN

“Yunanistan” adı verilen yerlerin hemen tamamı bir önceki yüzyılda Osmanlı sınırları içindedir. Yunanistan olarak adlandırılan yerler ancak 50 yıldır müstakil bir devlet olarak yönetilmektedir. Ancak *Kâinat* serisi ülkeler tarihini değil milletler tarihini anlattığı için Yunan tarihi antik çağa kadar götürülerek aktarılacaktır. Eğer devletler tarihi anlatmış olsa sadece geçen 50 yılı anlatarak tarih tamamlanacaktır. Bu eserde 50 yıllık bir devlet değil insanlığın bildiği en eski medeniyetlerden biri vardır.

Ahmet Midhat Yunanistan tarihini yazmasına iki gerekçe sunar. Bunların ilki antik Yunan’ın medeniyetin beşiği olması ve medeniyete ettiği hizmetler; diğeri ise Avrupa coğrafyasına bakıldığında Yunanistan’ın müstakil bir kıta görüntüsüyle ayrı bir tarihinin olduğunun aşıkârlığıdır.

Ancak kesintisiz bir Yunan tarihi anlatmak imkânsızdır. Takip edilebilen en eski dönemlerden bugüne kadar Yunan halkı iki büyük istilaya uğrar. Biri Roma Devleti istilasına altına girişi ve uzun bir zaman Roma’ya bağlı olması ve ikiye bölündüğünde de Yunan topraklarının Bizans adı verilen Doğu Roma topraklarına başkentlik yapmasıdır. Bundan dolayı Ahmet Midhat’a göre Bizans haksız yere Yunan devleti olarak nitelenmektedir. Ardından Yunanistan ve İstanbul’un Osmanlılar tarafından fethiyle Yunanlılar birkaç asır kadar da Osmanlı’ya bağlı kalır.

Her ne kadar Bizans Devletini Yunan tarihinden saymak yanlış olsa da müstakil bir Yunan tarihi oluşturmak ve Doğu Roma’nın anlatılabileceği en uygun tarihin de Yunanistan’da olmasıyla Bizans, Yunan tarihine dâhil edilir ve böylece müstakil bir Yunan tarihi ortaya çıkarılmaya çalışılır.

2) YUNANİSTAN’IN GENEL COĞRAFYASI

Yunan coğrafyasının aslında eski ve yeni olarak ayırıp incelemek gerekir. Ancak Yunan coğrafyası için kullanılan pek çok isim bugün farklıdır. Yeni kurulan Yunan devletinin coğrafyası burada anlatıldığında eski Yunan topraklarının da büyük bir

bölümü verilmiş olacağından Ahmet Midhat yeni Yunanistan'ın coğrafyasını vermeyi tercih eder.

Yunanistan, konum olarak Avrupa'nın Güneydoğusunda kalan küçük bir yarımadadır. Bunun yanında bir miktar takımadalar da Yunanistan'a bağlıdır. Ülkenin kuzeyi Osmanlıyla sınırdır. Yunanistan'a Osmanlı-Rus savaş sonucu Berlin Konferansı ile bir miktar arazi verilmeden önceki sınırları ise Arta Körfezinden Golos Körfezine kadar uzanan bir hattın güneyi kadardır. Berlin Konferansı ile Epirus denilen Yanya'dan bir miktar arazi ve Teselya denilen Yenişehir'den büyük bir bölüm ve şehir merkezi Yunanistan'a bırakılır. Bu yeni şekliyle Yunanistan biraz daha kuzeye doğru genişler. Ülkenin doğusunda Adalar Denizi bulunur. Bu denize Antik Yunan zamanında "Eja" denir. Güneyinde Akdeniz, Doğusunda Yunan Denizi adı verilen ve Venedik Körfezinin girişi sayılan bir deniz vardır. Bu şekliyle ülke bir yarımadadır.

Yunanistan'ın kara parçasına yani Mora'ya antik çağlarda Peloponnesos denir. Bu karadan başka pek çok küçüklü büyüklü adaların içinde en önemlisi Yunan Denizinde bulunan Korfu Adasıdır. Doğu tarafındaki denizde yani Ege'de Syros adası en gelişmiş ve işlek iskelesidir.

Yunanistan'ın kara kısmı genellikle dağlıktır. Pindus adı verilen bir sıradağ güneyden kuzeye kadar uzanarak Balkan Dağlarına varır. Bu silsile içinde Olimpos, Ossa, Kithairon ve Pentelicus gibi ünlü dağlar da bulunur. Bu dağlardan doğan akarsular Yunanistan'ın su kaynaklarını oluşturur. Dağlardan gelen nehirlerin en ünlüleri Arachthos ve Acheloos'dur. Doğuda kalan yerlerdeki nehirler bunlardan daha küçüktür. Mora yarımadasında Ladon ve Evrostras nehirleri bulunur. Bu nehir ve dağ adları aslında antik Yunan dönemine aittir ancak Yunanlar Osmanlı'dan ayrılınca bölgedeki coğrafi şekillere tekrar eski adlarını verir. Nitekim Evrostras denilen nehir Meriç nehridir.

Ülkedeki dağlar ormanlarla kaplıdır ve dağlardaki toprağın kalitesi yüksek ve ziraata uygundur. Ancak Yunan köylüleri kahramanlık davalarına soyunduğundan ziraat geri kalmış bir vaziyettir.

Yunanistan 18 – 24 derece Kuzey enlemleri arasında havası gayet ferah bir bölgedir. Dağları zeytin ağaçlarıyla kaplıdır. Yunan halkı bu ağaçları aşılıp ve ıslah ederek kaliteli zeytin ve zeytinyağı üretmektedir. Yine bu dağlardan kurşun ve mermer

ıkarılır. Çıkarılan mermerleri gayet beyaz ve saf olduğundan heykeltıraşlıkta tercih sebebidir.

Osmanlı'dan ilhak olan araziden önce Yunanistan'da nüfus bir milyon kadardır. Yunan topraklarına eklenen arazi üzerinde de  yüz bin nüfus bulunduğu tahmin edilmektedir.

Atina şehri Yunan devletinin başkentidir. Bu antik şehir kıtanın doğu tarafında bulunur ve denize de yakındır. Pireye adlı iskele şehrin ticaretini sağlar. Başkent Atina ülkenin en gelişmiş şehridir. Atina dışında Korfu ve şira da büyük şehirlerindendir. Yeni ilhak edilen bölgedeki Yenişehir ise Atina'dan sonra en büyük şehir konumundadır.

Yunanlılar Avrupa dillerine ve ilimlerine meraklı olduklarından İngiltere, Fransa, Avusturya ve Romanya iskelelerinde zengin tacirleri bulunur. Yunan topraklarının deniz ticaretine elverişli olmasının da yardımıyla gemicilikte pek ileridirler. Ancak Yunan tacirleri kendi ülkelerinin zirai ve sanayi mallarını satmaz. Avrupa'nın çeşitli ülkelerindeki malları naklederek ticaret yaparlar. Yunanistan'dan ihraç edilen malların başında zeytin, zeytinyağı, Corinth civarında üzüm ve şarap ve çok az miktarda deri ve yapağı gelir.

Yunanistan, bir anayasaya bağlı olmak kaydıyla krallık idaresiyle yönetilmektedir. Ülkenin imparatoru Danimarka hanedanlığından gelen bir prensdir. Bu prens, Danimarka imparatorluk ailesinin mezhebine bağlıdır. Yani Protestan'dır. Ancak prensin veliahdının Rum Ortodoks mezhebi üzerine yetiştirilmesi şartı konulur. Yunan halkının neredeyse tamamı Ortodoks'tur. Eğriboz taraflarında ise birkaç Müslüman aile vardır. şu son ilhak edilen yerlerde yani Yenişehir ve Yanya taraflarındaki halkın pek çoğu Müslüman ve birazı da Yahudi olduğundan Yunan Krallığının idaresine farklı din ve mezhepler girmiş olur.

şimdiki gibi tek bir devlet halinde olmayan antik Yunanistan, yönetim yapımızdaki ile ve beldelere benzer bir şekilde pek çok müstakil şehir devleti halindedir. Yunanların yaşadıkları Kuzey bölgeleri Epirus ve Teselya'dır. Orta bölgelere de Hellas denir. Hellas yani Helenlerin toprakları asıl Yunanistan olarak bilinir. Güney taraflarına da Peloponnese adı verilir ki burası Mora Yarımadasıdır. Epirus ve Teselya uzunca bir süre Yunan şehir devletlerinden ayrıdır. Yani Yunan hkmetlerinin olduğu asıl yerler Peloponnese ve Hellas'tır. Buradaki şehir devletlerini

Hellas'dan Peloponnese'ye yani kuzeyden güneye doğru sıralarsak Hellas'da sekiz Peloponnese'de de yedi şehir devleti sayılır. Bunların adları sırayla şöyledir: Acarnania, Aetolia, Doris, Locris, Phocis, Boeotia, Athikes, Megaris ve Achaea, Corinthia, Argolis, Laconia, Arcadia, Messenia, Elis.

Bu şehir devletlerinin her biri pek çok defa inkılâba uğrar ve el değiştirir. Yine de bu sayılan şehir devletleri kuruldukları bölgelere adlarını verir ve adları da baki kalır. Yeni Yunan devleti de kurulur kurulmaz bu isimleri tekrar antik şehir devletlerinin kurulduğu ilçe ve kasabalara verir.

Ahmet Midhat bu sayılan bölgelerin asıl Yunanistan olduğunu anlattıktan sonra tarih ve etnoloji çalışmaları sonucu ortaya çıkan bazı görüşleri de aktarır. İtalya'nın bir kısmı, Selanik şehri yani Makedonya'nın bir kısmı, Edirne, İstanbul, Bursa ve Aydın da eski Yunan şehirlerindendir. Ancak asıl Yunanistan yukarıda sayılan Mora ve Hellas'tan ibarettir.

3) YUNAN TARİHİNİN DEVİRLERİ

Ahmet Midhat'ın "Yunanistan" ismi altında anlattığı tarihi kesintisiz bir tarih olarak anlatmak imkânsızdır. Yunanistan'ın Roma istilasına altına girmesi bu milletin tarihinde bir boşluk oluşturur. Daha sonra Bizans'ın Osmanlı Devletince fethi yeniden Yunan tarihinin kesilmesine sebep olur.

Osmanlı yönetimindeki Yunan topraklarında yaşayan halkın durumu anlatıldığında Yunan tarihi gereksiz yere uzamış olacaktır. Ahmet Midhat bu iki boşlukta Yunan halkının durumunu anlatmak üzere şöyle bir yol seçer: Aslen İtalya tarihine girmesi gereken Doğu Roma'yı İtalya cildinde anlatmayıp bu imparatorluğu Yunan tarihinden sayarak Yunanistan cildinde anlatır. Osmanlı dönemindeyse Yunan ahalisinin genel yaşayışı hakkında kısa bir bilgi verip geçmeyi yeterli bulur. Zaten dönemin Osmanlısında her milletin yaşamı aşağı yukarı aynıdır.

Bu açıklamadan sonra Ahmet Midhat Yunan tarihini 4 büyük bâba ayırır.

Bu dönemlerin birincisinde Yunanistan'ın mitolojik döneminden başlayarak Büyük İskender'e kadar olan zaman, ikinci dönemdeyse İskender'den sonra Yunanistan'ın Roma istilasına altına girişine kadar geçen dönem anlatılır. Bununla beraber Roma'nın Mora, Epirus ve Teselya'yı nasıl ele geçirdiği de işlenir ve bu bölüm Roma'nın doğu ve batı olarak ikiye ayrılışına kadar devam eder. Üçüncü dönemde Doğu Roma imparatorluğu ve imparatorluğun Osmanlı Devletince yıkılışına yani

İstanbul'un fethine kadar geçen zaman anlatılır. Burada ikinci bir kesilme olarak Yunan tarihini Osmanlı tarihine dâhil edilerek genel ahval üzerinde durulur. Dördüncü dönemdeyse Mora isyanıyla başlayan Yunan istiklal hareketi ve Osmanlı'dan ayrılışı anlatılır. Bu son bölüm kitabın yayınlanışına kadar getirilir.

Buna göre Yunanistan tarihinin ayrıldığı yıllar şöyledir:

1. Bab: Mitolojik dönemden MÖ 336'ya kadar,
2. Bab: MÖ 336 – MÖ 146'ya kadar,
3. Bab: MS 395 – 1453'e kadar,
4. Bab: 1828 – 1880. (Kitabın basılış tarihi)

BİRİNCİ BÖLÜM

ANTİK YUNANİSTAN'IN İLK DÖNEMLERİ

4) (1. Fasil) Yunanistan Tarihinin Başlangıcı (... - MÖ 1643)

Ahmet Midhat Yunan tarihini anlatmadan önce etnografya bilimi hakkında bilgi verir. Bu bilim her milletin nereden çıkıp nereleri gezdiğini ve son olarak nereye yerleştiğini ayrıntılı olarak izah eder. Ancak bu bilim Yunanistan toprakları üzerinde yaşadığı düşünülen ilk kavim hakkında tam bir yargıya varamamaktadır. Yunanlılar kendilerini “Eteocretan” olarak düşünse de yani hiçbir yerden göç etmeyip en eski zamanlardan beri orada yaşayan yerli halktan saysa da Ahmet Midhat etnografya bilimi ışığında bu tezin pek doğru olmadığını söyler.

Yunanistan'da tanınmış en eski kavim Pelasgilerdir. Bu kavmin pek çok kolu olduğu düşünülmesine karşın aslen Asya kavimlerinden oldukları varsayılır. Ancak yine de sağlıklı bir tespit değildir.

Pelasgilerin Asya'dan göçleri çok eski bir zamana rast geldiğinden tarih bilimi henüz bu kadar eski dönemleri aydınlatmaya yetmemektedir. Pelasgilerden uzun bir müddet sonra - milattan önce 2000'li yıllarda - Mısır ve Fenike taraflarından Yunanistan'a göçlerin olduğu bilinmektedir. Deniz yoluyla geldiği düşünülen bu kavimler Yunanistan'ın güney kıyılarına yerleşir. MÖ 2000'lerde bu göçler yaşandığı zamanda Fenike ve Mısır uygarlığı gayet gelişmiş medeniyetlerdir. Buna karşılık Pelasgiler, Mısır ve Fenike uygarlıklarına bakarak dört ayaklı hayvanlar cinsinden bir

yaşam sürmektedir. Bu göçler Yunanistan'ın yerli halkının da gelişmesini ve ilerlemesini sağlarlar. Güney sahillerine göç eden kavimler, liderleri İnachus öncülüğünde Argos şehrini kurar. Bu reisin oğlu Phoroneus da şehrin daha da gelişmesini sağlar.

Mısır ve Fenike halkı Yunanistan'a geldiklerinde büyük bir ihtimalle Pelasgilerle savaşa girişmezler. Yerli halk bu göçmenleri sever ve kabullenir. Hatta onların hizmetine girerler. Her ne olursa olsun bu göçlerle birlikte Yunanistan'da hızlı bir terakki dönemi başlar. Argos, Boeotoi ve Athikes şehirleri MÖ 1896'da Ogygos adlı reisin hükmüne girer. MÖ 1880'de Sparton kendi adına inşa ettiği şehri yani Sparta'yı kurar. Yine MÖ 1742'de Lykurgos da kendi adına bir şehir kurar ve yönetir.

Yunanlıların en bilinen adlarından biri "Helen"dir. Bu kavmin Yunanistan'a göçü önceki sayılan göçlerden sonradır. Yani "Elenus" adlı kavim Mısır veya Fenike'den Yunanistan'a gelen göçlerden sonra ortaya çıkar. Elenusların Asya kavimlerinden olduğu ihtimali daha güçlü görünmektedir. Bu kavimin Kafkasya üzerinden Karadeniz boyunca dolaşarak Bulgaristan'dan Edirne'ye geçerek Yunanistan'a geldiği düşünülmektedir.

Helenler: Dor, Aiol, İon ve Achaeen olmak üzere dört kavimdir. Ahmet Midhat burada bir parantez açarak bugün Yunan dediğimiz kavmin bu dört kavimden İonlara denk geldiğini belirtir. MÖ 1400'lere kadar devam eden bu göçlerle Helenler, Pelasgilerin memleketinin tamamına yerleşir. Pelasgiler de bu dönemde Avrupa'nın batı taraflarına doğru göçer. Bu dört Helen kavminden bir kabile olan Greaslar Yunanistan'da kısa bir zamanda diğerlerine nazaran daha da güçlenir. Bu sebeple Yunanistan en meşhur ismi olan "Grek" adını bu kabileten alır.

En eski kavim olarak bilinen Pelasgiler ve ardından gelen Mısır ve Fenike kavimleri, MÖ 1400'lere kadar devam eden Helen göçleriyle de birleşince bölgede büyük bir medeniyet ortaya çıkar.

Yunanistan göçleri yukarıda sayılanlarla sınırlı kalmaz. Yine Mısır taraflarında Cecrops adlı reis halkıyla birlikte deniz yoluyla Yunanistan'a gelir. 1643'te Atina şehrini kuran Cecrops pek çok tarihçinin gözünde Yunanistan'ın asıl kurucusudur. Zaten Yunan tarihi Cecrops ile sağlıklı bir şekilde izlenmeye başlanır.

5) (2. Fasil) Meşhur Truva Zaferine Kadar (MÖ 1643 - MÖ 1270)

Cecrops'un Atina şehrini kurduğu MÖ 1635 yıllarında Teselya taraflarında da Deukalion adlı bir reis vardır. Deukalion hakkındaki hikâyeyi anlatan Ahmet Midhat, Nuh tufanıyla bağlantı kurar ki hikâye neredeyse aynıdır. Deukalion zamanında Yunan halkının kötü ahlakı sonucu onlara ders vermek adına bir tufan kopacağı Deukalion'a haber verilir. Ahlaklı bir adam olan Deukalion ve eşi Pyrrha tufandan haberdar olduklarından kurtulurlar. Halk ise helak edilir. Sular çekildiğinde yine gaipten bir ses Deukalion ve eşine: "Yeryüzünün tekrar insanlarla dolmasını isterseniz koca validenizin kemiklerini etrafa saçınız." şeklinde seslenir. Onlar da koca validenin kemiklerinden kastın dünyanın kemikleri demek olan taşları etrafa fırlatmaya başlarlar. Deukalion'un attığı taşlar erkek eşininkiler de kadın olarak canlanır ve dünya hayatı tekrar başlar. Tarihçiler bu Deukalion hadisesiyle Nuh tufanının aynı olay olup olmadığını araştırmaktadırlar ancak tam bir kanıt bulunmuş değildir. Yine de Ahmet Midhat, Yunanistan'ın en yüksek yerlerinde bile deniz canlılarının kemiklerine rastlanmasını buna kanıt olarak sunar.

Sonuç olarak Yunanistan'ın güneyinde Cecrops, kuzeyinde de Deukalion bu ülkeyi geliştirmeye çalışan ilk hükümdarlar olarak bilinmektedir. Mitolojik dönemden bir diğer hikâye de Cadmus'un Yunanistan'a göçüdür. Fenike Kralı Agenor'un oğlu olan Cadmus, kardeşi Avrupa'nın Jüpiter adlı tanrı tarafından kaçırılması sonucu babası tarafından kardeşini bulmak ve geri getirmek üzere görevlendirilir. Hemşiresini bulmaya muvaffak olamayan Cadmus, tekrar Fenike'ye dönmeye ve babasının huzuruna çıkmaya korkup Yunanistan'a sığınır. Boeotia bölgesine yerleşen Cadmus kendi adına MÖ 1580'de Cadmeia şehrini kurar. Bu adı geçen şehir daha sonra Teb diye anılacak olan Thebai hükümetine merkez olur. Cadmus'un Yunanistan'a gelişi bölgede yazının başlangıcını sağlar. O zamana kadar Yunanlılar yazıyı bilmezken Fenike taraflarında kullanılan yazı Cadmus'la birlikte Yunanistan'a gelir ve yayılır.

Milattan önce 1572'ye gelindiğinde Argos şehrinde Danaus ve MÖ 1500'de de Girit adasında Minos adlı hükümdarlar tarih sahnesine çıkar ve onlar sayesinde bir Yunan halkı ortaya çıkar. Pelops da Alfeo şehrinde yani Mora'da yaşar. Bu hükümdarın hizmetleri sonucu yarımada Peloponnesos ismi verilir. Ahmet Midhat bölgeye bu hükümdarın adının verilmesinden dolayı bölgenin Pelops'un yönetimine geçmiş olabileceğini düşünür.

Ahmet Midhat burada dönemin toplum hayatına göz atar ve dönemin gelişmelerini günümüzle kıyaslayarak pek basit bulur. Bu dönemde Yunanlılar tarımdan

çok anlamamakta, biraz çobanlıkla yani hayvancılıkla uğraşmaktadır. Etraftaki bitkilerden de ancak doğal olarak oluşmuş olanlardan istifade etmektedirler. Yunanlıların hayatı bu şekilde ilerlerken toprağı sürüp işlemeyi Pelops zamanından sonra öğrenirler. Yunanlıların bu döneme kadar dini bir yanları da yoktur. Mısır ve Fenike taraflarından gelen göçlerle oradaki insanların tapındığı hayal ürünü tanrıları da Yunanistan'a gelir. Halkın da benimsediğı bu tanrılara tapmak bir zaman sonra kanun gibi bir hale gelir. Mısır ve Fenike taraflarından tanrılarla birlikte devlet geleneğı ve kanunlar da Yunan topraklarına gelir.

Mitolojik Yunan tarihinin dayandığı hikâyelere örnekler de veren Ahmet Midhat bu hikâyeleri: "Kahramanlarının hayatları zamanla birbirine eklenen hikâyeler serisidir ancak gayet nefis ve latif şeylerdir." şeklinde değerlendirir.

Ahmet Midhat'ın anlattığı ilk efsane Glaukos'un oğlu Bellerophontes'in hikâyesidir. Epirus kralının oğlu olan Bellerophontes bir av gezisinde kaza ile kardeşini öldürür. Babası Kral Glaukos'dan korkup Epirus'a tekrar gidemeyen Bellerophontes Argolis hükümdarı Proetus'a sığınır. Bu ülkede yaşayıp giderken kralın Stheneboea adlı karısı Bellerophontes'e âşık olur ve ona sahip olmak ister. Ama Bellerophontes böyle sığınmacı olarak geldiğı bir ülkenin kralına bu şekilde bir ihanete razı olmaz. Ona sahip olamayacağını anlayan Stheneboea, Bellerophontes'in kendi namusuna saldırdığını ancak onu zor kullanarak engellediğini söyleyerek kocasına şikâyet eder. Kral bunun üzerine Bellerophontes'i öldürmek üzere kayını Lykia hükümdarı Iobates'e gönderir ve Lykia'ya geldiğinde hemen idam edilmesini de gizlice haber eder.

Iobates kendisine misafir olarak gelen bu adamın kanını durduk yere akıtıp kendi üstünde bir leke bırakmak istemez. Ancak onu kendi kendine mahva uğratmak için birtakım işlere yollar. Bunların ilki kuzey taraflarındaki barbar kadınların dağıtılması işidir. Amazon adı verilen bu kadınlar vahşi hayvanlar gibi ormanda yaşamaktadır. Aralarında erkek olmayan Amazon kadınları yalnızca gerekli durumlarda köy ve kasaba gibi yerlere gelir ve rast getirdikleri erkekleri kullandıktan sonra tekrar vahşi hayatlarına dönmek suretiyle yaşamaktadırlar. Şehirlilerle savaş halinde olan bu kadınlar Lykialıların da başına beladır.

İnanışa göre Minerva adlı tanrıça Bellerophontes'e harika bir at hediye eder. İsmi Pegasus olan bu hayvana binen Bellerophontes Amazonları yendiğı gibi bütün giriştiğı savaşlarda da muzaffer olur. Hatta kendisine pusu kuran askerlerden bile bu at

sayesinde kurtulur. Iobates, her tehlikeden böyle şansla kurtulan bu adamın tanrılar tarafından korunduğunu anlar. Bellerophontes'in, kardeşi Stheneboea'nın ismetine göz diken biri olmadığını, aksine genç adama iftira atıldığını görür ve kızlarından biriyle evlendirir. Böylece Bellerophontes, Iobates'e veliaht olur. Lykia'nın da geleceği artık güvendedir.

Ahmet Midhat bu hikâyeyi anlattıktan sonra Yunan mitolojisiyle İran hikâyelerini karşılaştırır. Bellerophontes'in maceralarını İranlıların Kahraman Katil hikâyelerine benzetir. Bellerophontes'i daha mübalağalı bulmasına karşın diğer hikâyelerden daha latif olduğunu düşünür. Bellerophontes hikâyesinin gerisini de anlatmaya heves ettiği anlaşılan Ahmet Midhat konuyu uzatmamak için burada keser ve başka bir mitolojik kahramana geçer.

Ahmet Midhat'ın severek anlattığı diğer bir kahraman Perseus'tur. Tanrı Jüpiter, altın yağmuru şeklinde bir eğlence yerine iner. Orada Danae adlı prensesle münasebeti sonucu Perseus doğar. Bu doğumdan sonra Danae ve bebeği Perseus bir sandığa konulur ve denize itilir. Sandık Serifos adasına sürüklenir. Adanın kralı Polidette kadına ve çocuğa sahip çıkar ve Perseus, kralın nezdinde büyür. Ancak ne var ki bir ara Kral Polidette, Perseus'un annesi Danae'ye musallat olunca Perseus annesini korumak için kralı öldürür. Perseus daha sonra Medusa adlı tanrıçanın da kafasını kesmeyi başarır. Bir önceki hikâyede Bellerophontes'e hediye edilen kanatlı at (Pegasus) bu tanrıçanın kanından gelmektedir.

Medusa, saçlarının güzelliğiyle Minerva adlı tanrıçayla rekabete girdiğinde Tanrı Minerva, Medusa'nın giysilerini kalpleri parçalayan bir yılanı çevirir. Yüzünü de kafasına kim bakacak olursa taş kesilmesine sebep olacak bir lanetle kaplar. Perseus, Medusa'nın kafasındaki bu güce hayran kalır ve ele geçirmek ister. Ancak bu kafayı kesmeye çalışırken taşla dönmekten korkar. Minerva bu işe girişen ve çare bulamayan Perseus'a ayna kullanmasını tavsiye eder. Perseus da bir ayna yardımıyla kafayı kesmeye muvaffak olur. Elde böyle bir kafa ve altta da Bellerophontes'ten kalan Pegasus olunca Perseus yenilmez bir adam olur.

Ahmet Midhat'ın en latif bulduğu Perseus'un kahramanlık hikâyesi Andromeda gibi tehlikeli bir tanrının elinden kurtulup sonunda da evlenmesidir. Hikâyeyi anlatmayan Ahmet Midhat Perseus'un sonraki hayatına değinir. Şimdiki adıyla Yenişehir yani Larissa taraflarındaki "müsabakat oyunları"na giderken bir hata sonucu

öldürdüğü kayınpederi yerine kral olan Perseus, krallığı sırasında Mycenae adlı şehri kurar (MÖ 1397). Perseus'un ölümü ise Jüpiter'in onu gökyüzüne çekmesiyle olur. Onu kendi yanına alan Jüpiter, Perseus'u da kendisi gibi sabit yıldızlar arasına katar.

Her biri bu Bellerophontes ve Perseus hikâyeleri gibi efsanevi olan Yunan mitolojisindeki diğer kahramanların (Herkül, Theseus ve İason gibi) da bu dönemde yaşadığı sanılmaktadır. İşte bu sıralarda yani 1330'da Yunanistan'dan bir keşif göçü yapılır. Argonot adlı bu denizciler o zamana kadar Yunanlılar tarafından bilinmeyen Marmara ve Boğaziçi'ni geçerek Karadeniz'e açılır. Buraların keşfiyle Yunan toprakları genişler ve Anadolu'ya doğru yayılır.

Yunanlıların dört yılda bir defa kuzey taraflarındaki Olimpos Dağı civarında barış içinde umumi oyunlar oynamaları tarihin bu dönemine rastlar. Böylece dört yılı bir devir olarak alan Yunan takvimi Olimpiyat Oyunlarıyla ortaya çıkar.

Argonotlar seyahati dışında bir diğer önemli gelişme ise Cadmus tarafından kurulan Cadmuse şehrinin zamanla önemini artırarak Thebes adlı Yunanistan'ın en önemli hükümetine başkent olmasıdır. Bu hükümet iki defa umumi savaş kararı alır. Hükümette bulunan yedi şehir devleti girişilen iki savaştan da muzaffer çıkar. Ahmet Midhat, savaşların tarihinin muallâk olduğunu, tarihçilerin ihtilafta olduğunu söyleyerek Truva'ya geçer.

Yunan tarihinin mitolojik dönemini Truva Savaşını anlatarak kapatan Ahmet Midhat'ın "Truva Muharebe-i Meşhura"sı şöyle meydana gelir:

Truva, Gelibolu Boğazının Anadolu sahilinde büyük ve eski bir şehirdir. Ancak bugün harabeleri bile görünmemektedir. Truva hükümdarı Priamus'un sınırlarını bir taraftan Akdeniz'e diğer taraftan da Marmara'ya doğru genişletmeye çalışması komşularını rahatsız eder. Bu siyasi meseleden dolayı Truva'ya diğer şehir devletleri kin beslerken bir de Priamus'un Paris adlı oğlu Yunan prenseslerinden Helen'i kaçıınca Yunanistan'ın büyük kralı Agamemnon önderliğinde bütün Yunanistan ittifak kurarak Truva üzerine sefere çıkar. On yıl süren savaş MÖ 1270'te bittiğinde şehir yerle bir hale gelir. Bu savaş Ahmet Midhat'a göre antik Yunan tarihinin en mühim olayıdır.

Ahmet Midhat "devr-i hurefat-ı kahramanane"ye yani mitolojik döneme bu şekilde son verir ve sonraki bölümlerde anlatılan Yunan tarihinin daha kesin bilgilere dayandığını söyler.

6) (3. Fasil) Med Savaşlarının Başlamasına Kadar (MÖ 1270 - MÖ 509)

Truva savaşından sonra kendilerine Heraklitoğulları diyen ve soylarının Herkül adlı kahramana dayandığını söyleyen bir kavim Mora yarımadasına yayılmaya başlar ve zamanla buraya hâkim olur. Bu bölgenin asıl kavmi olan Helenler ise kuzeye yani Orta Yunanistan'dan Teselya'ya çekilir. Helenler, reisleri Pelops önderliğinde Teselya'da güçlenerek Pelops'un oğullarının kumandasında bir orduyla tekrar Heraklitler üzerine yani Mora'ya saldırır. Heraklitler bu saldırıya karşı koyar ancak ağır bir yenilgiyle adayı terk etmek zorunda kalır. Mora tekrar Helenler eline geçer.

Ancak Truva savaşından seksen sene sonra (MÖ 1190) Heraklitler, Helen kavimlerinden Dorlar ile ittifak kurarak tekrar Mora'ya hücum eder. Pelop'un çocukları anlamında Pelopidler de İonyan ve Aiolyan kavimleriyle ittifak ederek karşı koyar. Ancak Heraklitler tekrar Mora'ya sahip olur. Bu savaşlar Yunanistan'ın ilerlemesini durdurur ama Mora'nın Heraklitler elinde kalması ve Helenlerin tekrar saldırmaması bir sulh ve asayiş devri oluşturur. Bu asayiş içinde Yunanlılar başka memleketleri keşfetmek üzere etrafa muhacirler göndererek bulundukları daireyi genişletir. Bugünkü Aydın'da kurulan İonya, Aiolya ve Dorya bu dönemde yapılan göçlerle inşa edilir. Trakya'ya yani Edirne'ye de bu dönemde bir muhacir kfilesi gelir ve yerleşir. Göçler sadece Anadolu'yla sınırlı kalmaz. Bölgeden büyük bir kfile de İtalya'ya geçer. Ahmet Midhat bu göçü ve sonuçlarını İtalya cildinde etraflıca anlatır. Burada ise İtalya'nın güney bölgelerine Yunanistan denmesinin sebebinin bu göç olduğunu söyler. Gerçi Ahmet Midhat'ın bu göçleri anlatmaktan asıl maksadı MÖ 1200'lerdeki Yunan topraklarına bir sınır çizmeye çalışmak ve ülkeler tarihinde antik Yunan göçlerinin etkisine anlatmaktır. Nitekim Yunanistan'dan Fransa'nın güneyine ve İspanya'nın doğusuna da göçler yapılır ve Yunanlılar bu bölgelerin de gelişimini sağlar. Hatta bugünkü Marsilya halkı aslen Yunanistan kökenlidir.

Bu terakki devrinin ünlü şairi Homer yazdığı şiirlerle Yunan halkının ahlakını daha da güzelleştirir. Yine bu zamanda dince de bir ilerleme görülür. Her şehir ve kasaba kendisine bir tanrı edinerek ona tapmaya başlar.

MÖ 898'e gelindiğinde Sparta'da Likurgus adlı bir kral, şehri bazı kanunlar ilan ederek yönetmeye başlar. Yunanistan krallıklarının yıkılarak yerine cumhuriyet idaresi kurulması da yine bu devirde olur. Ancak Spartalılar kendi krallıklarını muhafaza etmeyi başarır. Atina da dâhil olmak üzere bütün büyük Yunan şehir devletleri (Argos, Elis, Corinth, Arcadia, Messenia) cumhuriyet idaresine dönüşür. MÖ 624'te Drakon ve MÖ 590'da Solon tarafından Atina kanunları tekrar yapılır. Peisistratos adlı bir kralın

soyundan gelen Peisistratid adlı bir fırka, Atina'yı tekrar kendi adlarına bir krallığa çevirmeye çalışır. Ancak başarılı olamayınca Atina'da büyük bir karışıklık meydana gelir. Sonunda (MÖ 509) bu kavmin muhalifleri galip gelmeyi başarır ve Peisistratidler Atina'dan kovulur. Peisistratidlerin kovulmasından sonra Farslarla Med Muharebeleri dönemine girilir.

7) (4. Fasıl) Med Savaşlarından Spartalıların Atina'yı İstilasına Kadar (MÖ 509 - MÖ 404)

Farslar Media denilen kıtayı istila ettikten sonra Yunanlılar Fars devletlerini bu isme nispetle Media hükümeti diye adlandırmaya başlar. Yine bu isme atıfla Fars ve Yunan kavimleri arasında meydana gelen savaşlara Yunan bakış açısıyla Med Savaşları denilir.

Med Savaşlarının asıl sebebi Dareios adlı Fars hükümdarının bütün Anadolu'yu istila edip Ege kıyılarına varmasıdır. Bunun üzerine burada yaşayan Yunan halkı Atina'dan yardım ister. Atina da bu yardımlara tepkisiz kalmaz ve Yunan şehir devletlerine yardım gönderir. Böylece Farslarla Atinalılar karşı karşıya gelir. Fars hükümdarı Dara(Dareios) meseleyi kökünden halletmek için denizden İonya, karadan da Trakya'dan geçip Atina'ya girmek ister. Ancak bu harekât tüm Yunan halkıyla Farsları karşı karşıya getirir. Fars donanması büyük bir fırtına çıkmasıyla Aynoroz Dağları eteklerine sürüklenerek denize gömülür. Trachea yani Edirne taraflarında ise Trakya halkı gece baskınıyla Fars ordugâhını basar ve kampı yağmalar. Böylece Farslar MÖ 492'deki ilk saldırıda Atina'ya ulaşamaz. Ancak iki yıl sonra Datis ve Artaphernes adlı Fars serdarları üç yüz bin kişilik bir orduyu Yunanistan içlerine kadar sevk eder. Attika kıtasına kadar gelen orduyu Atinalı komutan Militades Marathon Ovasında, Fars ordusundan nispeten az bir kuvvetle karşılar ve büyük bir zafer kazanır.

Böylece Med Savaşlarının ilk bölümü Atinalıların üstünlüğüyle sonlanır. Marathon muzafferiyetinden 10 sene sonra Fars hükümdarı Dara'nın oğlu Kserkes daha büyük bir orduyu Trakya, Makedonya, Epir ve Teselya'yı geçerek Yunanistan'a sevk eder. Geçtiği yerleri tamamen istila altına alan Kserkes Yunan topraklarına girecekken Leonidas adlı Yunan komutanı Teselya ve Yunanistan arasındaki geçitleri büyük bir güçle tutar. Ancak Farslar yine de Leonidas'ın tüm kahramanlığına rağmen savunmayı yararak Yunanistan içlerine girmeyi başarır. Farslar, Yunanistan'ın en meşhur şehirlerini ve Atina'yı yağmalayıp ateşe verir. Ancak diğer taraftan Themistokles adlı

bir Yunan komutanı Salamis Ovasında Acemlere karşı büyük bir zafer kazanır. Bundan başka diğer Yunan komutanları Leotychides ve Xanthippus da Mycale taraflarında Acem donanmasını mahveder. Pausanias ve Cimon adlı diğer komutanlar da Acemlerin ilerlemesini durdurmayı başarır. Bütün bunlar üzerine Atina'yı yakmalarına karşın Farslar bir ateşkes anlaşmasıyla Yunanistan'dan kaçmaya mecbur kalır.

Med Savaşlarının son dönemi MÖ 450 senelerine rastlar. Yunan serdarı Cimon tüm Yunan devletlerinin birleşmesiyle oluşturulan orduyla Acemlere karşı taarruza çıkar. Kıbrıs adasını ele geçirdikten sonra ölen Cimon “herhalde” Yunanlılar için avantajlı bir anlaşmaya imza atar ki Avrupa ve Asya kıtalarında yaşayan Yunanlılar bu tarihten sonra Acem saldırısına uğramaz.

Farsların Anadolu ve Yunanistan'a saldırıyı kesmeleriyle Yunanistan'da büyük bir ilerleme devri başlar. Sanayi ve fendeki ilerlemelerin yanında Eshilos, Sofokles, Eurypides tiyatronun trajedi türünde, Aristophanes komedyası türünde pek çok eser verir. Ahmet Midhat burada Antik Yunan yazarlarını bizdeki geleneksel tiyatrolardan orta oyunuyla kıyaslar ve bizdeki tiyatrocuların yaptığını rezillik gibi görür. Buna karşılık Antik Yunan yazarları soylu kimselerdir. “Tarihin Babası” unvanını alan Herodot ve Tukidides tarihi bir bilim haline getirir. Thales, Demokritos, Pisagor, Parmenides, Heraklitos ve Anaksagoras da felsefeye yön verir. İşte bu sanatkâr, bilim adamı ve felsefeciler Yunanistan'a medeniyetin beşiği namını kazandırır. Bu filozoflardan başka Sokrates ve onun öğrencileri Platon ve Aristo felsefeden başka diğer birçok fennin temelini atar ve bütün milletler için esas fennin ortaya çıkmasını sağlar. Bunun için Ahmet Midhat'a göre bütün insanlık bu adamlara gönülden bir teşekkür borçludur. Bu bilim adamlarından başka tıp bilgini Hipoktar da tıp bilimini kurar. Heykeltıraş Fidias da bütün Yunan tanrılarının heykellerini tüm sanakaraneliğiyle inşa eder. Bu heykellerin bir kısmı müzelerde bulunmakta ve sanatkârın işçiliği de harikuladedir. Devrin siyaset bilgini Perikles hitabeti ve hatipliğiyle meşhurdur. Bu özellikleriyle Atina'da otuz yıl yönetimde kalır ve adaletiyle ünlenir.

Ahmet Midhat'ın yukarıdaki gibi değerlendirdiği ve haklarında bilgiler verdiği Yunanlı meşhurlar MÖ 500 – 400 arasında yaşamış kimselerdir. Bu paragraftan sonra Ahmet Midhat Yunanistan'ın siyasi tarihini anlatmaya devam eder.

Bu ilerlemeler sırasında ortaya çıkan Atina - Sparta rekabeti sonunda bir faciaya dönüşür. MÖ 431- 404 senelerinde yirmi yedi yıl süren savaşlar çok şiddetli geçer.

Hatta sonraki dönemlerin Yunanlı şairlerine de buradan pek çok malzeme çıkar. Sparta - Atina muharebesinde Spartalı komutanlardan Alcibiades, Nicias, Cleon, Brasidas ve Lysander gösterdiği başarılarla Spartalıların şanını yüceltir ve MÖ 404'te Atina Spartalıların eline geçer. Böylece bütün Yunanistan Sparta'ya vergi ödeyen bir yer haline gelir.

8) (5. Fasal) Büyük İskender'in Tarih Sahnesine Çıkışına Kadar (MÖ 404 – MÖ 336)

Atina'yı ele geçiren Spartalıları buradaki yöneticilerin tamamını azledip yerlerine Otuz Tiranlar unvanıyla otuz yönetici atar. Ahmet Midhat'ın 'tiran' kelimesini 'zalim' olarak çevirmesinden de anlaşılacağı üzere bu adamların asıl amacı iyi bir yönetim değil Sparta'nın çıkarlarına dayalı kötü bir yönetim kurmaktır. Zaten bu otuz hakîmin pek çoğu Lacedaemonians halkından yani Spartalılardan, kalan birkaçı da Atinalılardandır.

Atinalıları asıl kızdıran ve bu otuz kişiye tiran demelerine sebep olan ülkelerini işgal etmelerini engelleyemedikleri Spartalıların böyle otuz adamın eliyle şehri yönetmek gibi küçümseyici bir tavır almalarıdır. Gerçi bunun yanında otuz tiranların da görevlerini suiistimal ederek çıkarlarına kullanmaları sonunda Atinalıları büyük bir isyana sürükler ve otuz tiranları şehirden kovarlar. Gerçi bu otuz tiranı şehirden kovmak tekrar Spartayla savaşa girişmek demek olmasına karşın Atinalılar ne olursa olsun her şeyi göze alarak bunu yapar. Tiranların Atina'dan çıkarılması da tüm Yunan halklarını Sparta aleyhine birleştirir. Bu ayaklanmada Atinalılara reislik eden Konon, Iphicrates ve Habrias adlı komutanlardır. Diğer şehir devletlerinden Thebes'te Pelopidas adlı reis Spartalıların askerlerini şehirden çıkarmayı başarır. Boeotia'da da Epaminondos adlı serdar MÖ 371'de Sparta şehrine saldırıya geçerek şehri Boeotia'ya bağlar ancak MÖ 363'te Epaminondos, Spartalıları yaptığı Mantinea Savaşında büyük bir yenilgi alır ve kazandığı şan ve şeref kaybolur gider.

Spartalıları bu savaşlar neticesinde Yunan halklarıyla uğraşmaktan bir süreliğine vazgeçmişken bu sefer de Kutsal Savaş adıyla ayrı bir harp ortaya çıkar. MÖ 355'te Phokis halkının meşhur tapınağı Delphoi yağmalanır. Bu, Yunanlılar için savaş sebebidir. Bu olayı fırsat bilen Makedonya Kralı Büyük İskender'in babası Philippos(Philip) Yunanistan'a girer. Yunan tarihçiler Makedonya'yı da Yunan tarihine katar ancak Makedonyalılar bu sırada Yunanistan'ın düşmanı sıfatıyla tarih sahnesine çıkarlar. Zaten Makedonyalılar aslen Arnavut kavimlerindenidir.

Makedonya Kralı Philip, Yunanistan'a girdiğinde sadece ibadethane meselesiyle kalmaz ve kıtanın küçük büyük bütün işlerine karışmaya başlar. Ancak Yunanlar Sparta aleyhine yaptıkları ittifakı Philip aleyhine yapamazlar. Yunan halkları ittifak etmek bir yana aralarında çıkan nifaklar yüzünden daha da ayrılır. Philip de bu fırsatı kaçırmayarak Yunanistan'daki gücünü gittikçe artırır ve ilerledikçe ilerler. Buna rağmen Philip'e yine de karşı koymaya çalışanlar vardır. Demosthenes adlı bir bilgin, halkı Makedonya kralı aleyhine birleştirmek için epey uğraşır ve gücü yettiğince karşı da koyar. Ancak Makedonya ordusunun ilerlemesini durduramaz. Böylece Yunanistan Sparta'dan sonra bu sefer de Makedonya mahkûmiyetine girer.

İKİNCİ BÖLÜM

ANTİK YUNAN TARİHİNİN İKİNCİ KISMI

9) (1. Fasal) Büyük İskender (MÖ 336 - MÖ 284)

Doğu tarihçileri İskender'i Yunanistan'ın mitolojik döneminden kabul etse de Ahmet Midhat bu fikre katılmaz. Ona göre Büyük İskender Yunanistan'ın takip edilebilir tarihi dönemlerinde yaşamış bir hükümdardır. Bunun için de hakkındaki tarihi bilgiler oldukça gerçektir.

İskender, Makedonya Kralı Philip'in ve eşi Olympias'ın oğludur. Pella şehrinde MÖ 356 yılında dünyaya gelen İskender'i Aristo yetiştirir. Homer'in şiirlerinden Yunanlı mitolojik kahramanları tanır, onlara hayranlık duyar ve Aşil'i taklide çalışır. Bu taklide İskender'in gücü ve kuvveti de yardımcıdır. İlim ve fenle kafasını da geliştiren İskender, zekâsıyla daha ergenliğinde Bucephalus adlı atı zapt etmeye ve ehlileştirmeye muvaffak olur. Bunun yanında İskender, sadece kitaplarda ve antrenmanlarda kalan bir gençlik geçirmez. Babası Yunanistan ve Roma üzerine seferlere çıktığında İskender'i kral vekili olarak bırakır. Böylece tecrübe de kazanan İskender, 16 yaşında kral vekili olarak tahta oturduğunda birkaç isyancı grubunu bastırmayı başarır. Babasının Triballi halkına açtığı bir savaşta kendisi de komutan olarak ona eşlik eder. Savaş sırasında kendi hayatını tehlikeye atarak babasını ölümden kurtarır. Khaironeia savaşında yine babasına yaptığı hizmet sayesinde Yunanlılara karşı büyük bir zafer kazanılır.

İskender, MÖ 336'da babası Philippos'un yerine tahta çıktığında 20 yaşındadır. Böyle genç yaşta birinin tahta çıkmasından aldıkları kuvvetle isyan eden Yunanlılar fena halde yanılır. İskender topladığı orduyla Yunanistan üstüne şiddetli bir hücumla kalker ve Thebes şehrini baştanbaşa yakar. Böyle dehşetli bir gözdağından ürken

Atinalılar İskender'e yalvarıp yakararak teslim olur ve İskender de Atina'yı tahrip etmez.

Yunanistan'ı ele geçiren İskender'in en büyük düşmanı Persler olur. Bu asırlarda Anadolu, Suriye ve Mısır Perslerin elindedir. İskender, ünlü doğu seferine çıkmadan önce kendisini Yunanlılara kabul ettirir. Bir Yunanlı hükümdar olarak topladığı Yunan ve Makedon ordusu 30.000 yaya ve 5.000 de atlı askerdir. Tahta çıkışının ikinci senesinde yani MÖ 334 yılında Anadolu'ya geçer. Pers şahı Darius'un Anadolu'daki askerini perişan eder ve Anadolu'nun kuzeyini ele geçirir. İskender, harekâtı esnasında her nereye uğrarsa oradan bir miktar asker alır ve yine oraya bir miktar asker bırakır ve öyle ilerler. Böylece askeri azalmadan Suriye'ye kadar ilerlediği gibi arkasını da sağlama almış olur. Bir ara ağır bir gribe yakalanıp yatağa düşmesinden başka harekâtına hiç ara vermez. MÖ 333 yılında İssos Savaşında Acem ordusunu tekrar büyük bir bozguna uğratır. Bu savaş sırasında Darius'un bütün ailesi de İskender'e esir düşer. İssos Savaşından sonra İskender, Suriye içlerine doğru ilerler ve şehirleri teker teker ele geçirerek Mısır'a varır. Burada İskenderiye şehrini kurar ve Mısır'ı da geçip Habeş topraklarına varır. Kendisini burada tanrılar tanrısı Jüpiter'in oğlu ilan ettirir.

Ahmet Midhat, İran üzerine başlayan seferin niçin Mısır'a döndüğünü burada açıklama ihtiyacı duyar. Bu dönemde Mısır'ın da Farslara tabi olması ve burada büyük bir Acem ordusu bulunması sebebiyle Mısır'a yönelen İskender, böylece İran seferi sırasında hem iki ordu arasında kalmaktan kurtulmuş olur hem de tekrar İran üzerine sefere çıktığı sırada Suriye ve Mısırdaki ordu ikmalî yaparak ilerleyebilir. İskender'i Erbil'de karşılayan Darius burada da büyük bir yenilgi alır ve kendisi de öldürülür. Dara'nın ölümüyle bütün Fars ve Media toprakları İskender'e kalır.

Bu muzafferiyet üzerine büyük bir tören düzenleyen İskender önce Babil şehrine, oradan da Persepolis'e yani eski adıyla Istahar'a girerek burada Fars hükümdarlarının sarayını bir sarhoşluk neşesiyle yakar. Ancak İskender bütün bu fetihlere rağmen mutlu değildir. Yoluna devam edip Afganistan ve Belucistan'ı geçerek Hindistan'a varır. Orta Asya fethi esnasında karşılaştığı İskitleri perişan eder. MÖ 327'de bütün Hindistan da İskender'in eline geçer. Buradan sonra daha da ilerlemekten çekinen İskender Babil'e döner.

İskender'i daha ileriye gitmekten alıkoyan şey sadece yolların uzaklığı değildir. Büyük İskender'in o zamana kadar yanında bulunan serdarları ve ordu komutanları

İskender'in onlara karşı olan arkadaşça muamelesinden ötürü İskender'e bağlı kalmıştır. Ancak İskender'in yapılan bunca seferin ve cihangirliğin kendisine verdiği kibir ve gurur ile arkadaşlarından birkaçını idam ettirince kendisine olan teveccüh azalır. İskender'in yakın çevresinde başlayan tedirginlik de eski bağlılığı korkuya çevirir. Bu bağlılığın azalmasından başka doğu hükümdarlarında görülen zevk ve eğlenceye düşkünlük İskender'de de başlar. 33 yaşında bir cihangir hükümdarken ölen İskender'in ölümü bazı tarihçilere göre içki ve cinsel hastalıklar yüzünden bazılarına göre de zehirlenerek olur.

Ahmet Midhat'a göre İskender Doğu seferine ortalığı karıştırmak ve yağma etmek için çıkmış değildir. Onun amacı Yunan medeniyetini bütün insanlığa yayarak tüm cihanı mamur etmektir. Bu sebeple fethedilen yerlerde ne kendisi ne de generalleri zulüm ve haksızlık etmeden hüküm sürer. Bu sebeple de halk isyana kalkışmaz. İskender'in fethettiği yerler dışında kendi kurdurduğu şehir sayısı da yetmişten fazladır. İskender'in emrinde bulunan 30.000 Yunan askerinden her birini fethettiği şehir ve kasabalara bekçi bıraksa bile fethettiği yerlerin sayısına ulaşamaz. Buna rağmen İskender nereyi fethederse etsin orada askerini artırır ve daha da güçlenir.

İskender'in Doğu seferi sadece siyasi ve askeri bir hadise değildir. Bu esnada yanında bulunan âlimler ve bilim adamları coğrafya ve tarih bilimini geliştirir. Ayrıca çeşitli hayvanlar ve bitkiler de tanınır. Eski dönemlerde Keldaniler elinde bulunan astronomi Yunanlılarca öğrenilir. Bu sefer sırasında İskender'le birlikte olan âlimler tekrar Yunanistan'a döndüklerinde yeni kitaplar yazarak halkı da eğitir.

İskender, İssos Savaşında Dara'nın ailesini esir aldıktan sonra kızlarından Roxana'yı odalık olarak kullanmaya başlar. İskender'in Roxana'dan Aegus adlı bir oğlu olur. İskender ölünce generallerinden Cassander bu çocuğu hemen idam ettirir. Büyük İskender'in oğlunun öldürülmesinin sebebi İskender'den sonra tahta kimin çıkacağını belli olmamasıdır. Kendisinden sonra kim bu makama daha layıkse onun hükümdar olması gibi ucu açık bir vasiyette bulunduğu için her general kendisini bu makama layık görür ve diğerleriyle mücadeleye girişir. Böylece İskender'in komutanları ülkeyi kendi aralarında paylaşır. Ahmet Midhat, Asya'da İskender'den sonra kurulan devletleri Avrupa cildinden sonra yazacağı Asya cildinde anlatacağını söyleyerek İskender'den sonra Yunanistan'ın durumunu anlatmaya geçer.

Yunanistan halkı, İskender'den sonra tekrar istiklalini kazanmak için Demosthenes'in teşvikiyle isyana kalkışır. Bu sırada İskender'in komutanlarından Antipater, Yunanistan'ın kendi payına düşen yerler olduğu iddiasıyla Yunanistan'a gelir. Bunun üzerine Yunan halkı var gücüyle Antipater'e saldırır. Yunanlılar MÖ 323 yılında Lamian savaşında Antipater'i bozguna uğratmayı da başarır ancak Crannon savaşında Antipater Atinalıları yener ve Yunanistan'ı hükmü altına alır.

MÖ 320'de Antipater'in ölümüyle bu sefer de Cassander Yunanistan'a saldırır. Ondan sonra da Antigonus Yunanistan'ı ele geçirir. Ahmet Midhat, Yunan halkının böyle her gelene mağlup olmasının asıl sebebi olarak kendi aralarındaki ihtilafı gösterir. İşte bu sebeple Achean Birliği kurulur.

10) (2. Fasl) Achean Birliği (MÖ 284 – MÖ 216)

Yunanlıların düşmanlarına karşı koyamamasının asıl sebebi kendi aralarında ittifak bulunmamasıdır. Bu sebebi ilk fark eden de Achean halkı olur. Bu şehir devleti diğer devletleri yanına çekerek bir heyet kurulmasını ve bu heyetin seçtiği reise her ne olursa olsun itaat edilmesini kararlaştırır. Heyet üyeleri birkaç yıl gizli olarak çalıştıktan sonra MÖ 280'de Makedonya aleyhine isyan eder.

Bu şekilde bir birleşmeyle hareket eden Yunan halkı Makedonya idaresinden kurtulur ve daha da büyümesini sağlar. Böylece kuvveti daha da artan cemiyet, Megalopolis adıyla yeni bir şehir kurup birliği buradan yönetmeye başlar. Sonunda Mora üzerindeki bütün şehirler ittifaka girer. Ancak heyete Yunan devletleri arasından başka bir heyet de muhalif çıkar.

Aetolian halkı, Büyük İskender'in vefatından sonra ilk olarak Yunanistan'ı idaresine almaya çalışan Craterus ve Antipater gibi düşmanlara karşı kendi istiklalini korumaya çalışır. Ancak daha sonra Antigonus'la ittifak ederek Yunanistan'ın doğusunu zapt etmeye çalışır. Bu amaçla oluşturdukları birliklerine Messenia, Acarnania ve Elis şehirlerini de alarak Achean Birliğine karşı muharebeye girerler. Antigonus'un ölümünden sonra Aetolian, müttefiklerini kaybetmiş olsa da Yunanistan'ı kendi egemenlikleri altına alma sevdasından vazgeçmez ve Achean Birliğiyle tekrar savaşa tutuşur.

MÖ 220'den – 217'ye kadar devam eden savaş Acheanlar, Makedonya kralının da desteklemesiyle kazanır. Bu yenilgi üzerine Aetolianlar hem Makedonyalılardan hem de Acheanlerden intikam almak için Romalılardan yardım isteyince Romalılar bu daveti

‘canlarına minnet bilerek’ Aetolianların imdadına koşarlar. Bu yardımla Aetolianlar pek büyük galibiyetler kazanır. Ancak Romalıların aslında kendilerine yardıma gelen bir devlet değil istilaya gelen bir düşman olduğunu anlamaları uzun sürmez. Bu sefer de Romalılardan kurtulmak için Antakya taraflarında hüküm süren Antiochus’dan yardım isterler ancak hiçbir işe yaramaz. Romalılar sonraki dönemde Yunanistan’ın tamamını tek başına işgale başlar.

11) (3. Fasil) Roma’nın Yunanistan’ı İşgali (MÖ 216 - 146)

Aetolianların Romalıları davetiyle Romalıların ilk girdikleri yer İlliri yani Arnavutluk olur. Romalılar MÖ 229’da fethettikleri bu yerlerden bir daha çıkmazlar. Roma, Aetolianların bu sefer de Antiochus ile ittifak kurarak kendilerine karşı koymaya çalışması üzerine MÖ 190’da Aetolia’ya girer.

Bunun üzerine Makedonya krallığı ve Epirus hükümetleri teker teker Roma idaresine gireceklerini anlayarak ittifak kurarlar. Bir süre Roma istilasına engel de olurlar ancak ittifakları öyle sağlam temelli olmadığından MÖ 168’lere gelindiğinde hepsi Roma egemenliğini tanımak zorunda kalır.

Romalılar, girdikleri memleketlerin halkına, aleyhlerinde isyana kalkışmamaları için asla saldırmaz, kötü muamelede bulunmazdı. Yunanistan’da da ilk başta sadece askeri kuvvetleri kendi ellerine alarak güvenliği sağlar. Bu yönetimle Romalı komutan Flamininus, Achean Birliğiyle Makedonya Krallığının ittifakını bozmaya çalışır. İlk olarak Achean Birliği üyelerine şehirlere asla dokunulmayacağı teminatını verir. Böylece güneyi sağlama alan Flamininus öncelikle Makedonya topraklarını istila eder ve ardından tekrar Yunanistan’a yönelir. Achean Birliğindeki şehirlere de asker sevk eden Flamininus, önceki sözünü değiştirerek sadece askeri ve idari işleri yöneteceğini, halkın inanç ve özgürlüğüne eskisi gibi kesinlikle dokunulmayacağını söyler.

Yunanistan’ın tamamı bu şekilde Roma istilasına altına girdiğinde Yunanlı ileri gelenler Corinth şehrine kaçar. Kaçakların artmasıyla da şehir önemli bir kültür ve bilim merkezi halini alır. Roma bile Yunanlı ileri gelenlerin toplandığı bu şehre saldırmayı geciktirir. Bu sırada Flamininus görevden alınarak yerine Mummius getirilir. Bu değişikliğin sebebi ise Flamininus’un Yunanlılara verdiği sözü hükümsüz bırakmak ve Corinth şehri de dâhil olmak üzere istilayı artık tamamlamaktır. Nitekim Roma, MÖ 146’da Corinth’i de zapt eder ve Yunanistan kıtasının tamamını Epirus Vetus adıyla bir eyaleti haline getirir.

Ahmet Midhat, Roma Devleti elindeki Yunanistan'ı önsözde de söylediği gibi anlatma gereği duymaz. Yunan tarihinin bundan sonraki kısmında müstakil olarak Anadolu sahillerinde kurduğu Pontus Devletiyle Romalıları epey uğraştıran Yunan asıllı komutan Mithridates vardır. Yunanistan'da gösterdiği çabayla büyük bir isyan çıkarmayı başarsa da Ahmet Midhat bu konuyu ayrıca ele alınacak bir bölüm olarak görmez. Hatta tamamen bir Roma iç meselesi sayar. Zaten bu isyanda Romalı General Sulla hemen topladığı askerle Atina'ya saldırır ve pek kanlı bir yolla isyanı bastırır. Gerçi Ahmet Midhat'ın anlatımıyla Yunan halkı Roma istilasına altına girerek zillet ve hakarete uğramış sayılamaz. Yunan kültür ve medeniyeti Romalılardan çok ileri olduğundan ilim, fen ve sanayi alanlarında Yunanlılar Roma'ya örnek olur. Böylece Romalıları kendi silahlarıyla gelip Yunanlılara mağlup olur denebilir. Asıl galibiyet bir memlekete güç kullanarak girmek değil o memleketin halkını kendi medeniyetine çevirmek, kendi kanun ve usulünü uygulamaktır. Romalıları kendi medeniyetlerini yaymak bir yana Yunanlıların ilim ve eğitime tabi olarak bir nevi onların öğrencisi olur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞARK İMPARATORLUĞU (395 – 1453)

12) (1. Fasil) Slavların İstilasına Kadar (395 – 746)

Ahmet Midhat'ın Şark İmparatorluğu olarak adlandırdığı devlete Baz Ampir, Yunan Şark Devleti, Bizans İmparatorluğu, İstanbul İmparatorluğu gibi adlar da verildiği görülür. Roma Devleti bilinen dünyanın dörtte birini tek bir idare altında asırlarca yönetir. Hatta kendisinden sonra Şark İmparatorluğunun ulaştığı hudut bile çok geniştir. Doğu Roma, Batı'dan ayrıldığında hissesine Yunanistan, Edirne, Doğu Rumeli ve Anadolu düşer. Batı Roma'nın barbar kavimlerce parçalanmasından sonra İtalya'nın güneyi, İspanya, Kuzey Afrika ve Suriye de Doğu Roma idaresine geçer. Bu gölgeleri İstanbul'dan gönderilen valiler imparator adına yönetir.

Doğu Roma ilk kurulduğu dönemde kuzeyden Hunlar, doğu ve güneyden de Acem saldırısına uğrar. Buna karşın ülkenin bulunduğu konum ve nüfusunun çokluğu iki tarafa da karşı koyabilmesini sağlar. Ancak Doğu Roma konum ve nüfus avantajına karşılık düzgün bir yönetime sahip değildir. Eğer Bizans'ın yöneticileri de iyi olsa Hunlara ve Acemlere karşı koyması işten bile değildir. Romalılardaki zevk ve

eğlenceye düşkünlük İstanbul soylularında da görüldüğünden bu ahlak erozyonu Şark İmparatorluğunu türlü belalara uğratar ve zamanla içinden çıkılmaz bir hale sokar.

Şark İmparatorluğunda kısa sürelerde imparatorluk koltuğuna gelip gidenlerin sayısı oldukça fazladır. Bununla birlikte bir de o koltuğa oturmayla çalışanların entrikaları ve cinayetleri vardır. Ahmet Midhat'ın *Kâinat* serisinde asıl yapmaya çalıştığı milletlerin gelişimini göstermek olduğundan bu imparatorluk sevdasıyla işlenen cinayetleri ve entrikaları anlatmayı gereksiz görür. Ahmet Midhat'a göre Şark İmparatorluğunun siyasi tarihi faydalı bir şekilde ancak aşağıdaki gibi anlatılabilir.

Bizans'a ilk saldırıya başlayanlar Acemlerdir. Antik Yunanistan zamanından beri batıya uzanmaya çalışan Acemleri Roma'nın gücü engeller. Ancak Roma'nın güçten düşmesiyle Farslar, Ermeni ve Gürcü halkı isyana teşvik eder ve kendi ordularıyla da onları güçlendirir. Böylece Ermenistan topraklarını Şark Devletinden ayırır. Kuzeyden de Hunlar Avrupa'nın her tarafını yağmalayarak ilerler ve Tuna nehrini geçerek yönünü İstanbul'a çevirir. Böylece bir süreliğine Yunanistan ve Rumeli Hunların eline geçer. Ancak henüz gücü imparatorluk çatışmalarında tükenmemiş olan Bizans, Anadolu'yu Acemlerden kurtarır. İtalya'nın güneyini de idaresi altında tutmayı başarır. Bunun yanında İspanya, Suriye ve Afrika'daki Batı Roma toprakları da Bizans'a katılır.

Doğu Roma'nın bu ilk düşmanları atlatmasına karşın merkezi otoritenin zayıflaması uzak eyaletlerde sorunlar doğurur. İspanya, Suriye ve Afrika'da bağımsız yönetimler ortaya çıkar. Bunun yanında VI. yüzyılda Doğu Roma, yepyeni ve güçlü düşmanlarla uğraşmak zorunda kalır. Bu düşmanların da en zorlusu Lombardlardır. Batı Roma'nın çöküşüyle Lombardlar İtalya'nın kuzeyinden bütün İtalya'yı istila için güneye yönelir. Şark İmparatorluğuna bağlı yerlerin üçte ikisini zapt etmeyi de başarır. Doğu Roma ise Güney İtalya'da yaşayan soydaşlarını korumak için öncelikle asker sevkine başlar. Bu yeterli olmayınca da Lombardlar aleyhine ittifaklar kurar. Bizans, genellikle deniz yoluyla sevk edilen askerler sayesinde İtalya'nın Güney kıyılarını elinde tutar ancak diğer yerlerden çekilmek zorunda kalır. Ahmet Midhat bu kısmı İtalya cildinde de anlattığı için üzerinde fazla durmaz.

Batı'da Lombardlarla meselesini bir nebze olsun çözen Doğu Roma, kuzeyden gelen Bulgar, Sırp ve Hırvat gibi Slav kavimlerle uğraşmak zorunda kalır. Her ne kadar Bizans imparatorları bu kavimlere var güçleriyle karşı koymuşlarsa da imparatorluk

içindeki entrikalar ve Slav kavimlerinin Bizans'tan daha kuvvetli oluşu imparatorluğu geri çekilmek zorunda bırakır.

622 ila 650 yılları arasında güneyde büyük bir gelişme yaşanır. İslam'ın tarih sahnesine çıkışıyla dünyada yeni bir dönem başlar. Dört halife zamanında İslam orduları Suriye ve Mısır taraflarını ele geçirir ve Şark İmparatorluğundan ayırır. Emeviler döneminde deniz seferlerine çıkılır ve Kıbrıs fethedilir. Yine Emeviler döneminde Afrika İslam toprakları arasına katılır. Böylece Bizans, kuzeyden Slavların güneyden de Arapların saldırısına maruz kalır.

İslam'ın yayılmaya başlamasıyla doğuda ve batıda İslam orduları büyük zaferler kazanır. İstanbul kuşatılır, Acem devleti ortadan kaldırılır. Kuzeydeki Slavlar da İslam orduları kadar güçlüdür. Tuna nehri kıyılarını ele geçirip Edirne'ye kadar gelirler. Böylece Rumeli Slav egemenliğine girer. Ancak Slavlar Hunlar gibi davranmaz. Makedonya ve Selanik taraflarına yerleşerek buraları yurt edinirler. Daha sonra Teselya'yı geçerek Yunanistan içlerine kadar girer ve Mora yarımadasına yayılırlar.

Ahmet Midhat, Araplar ve Slavlar haberleşebilseydi Şark İmparatorluğunu kolayca aradan çıkararak Karadeniz, Boğaziçi, Marmara ve Dardanel Boğazı sınır olmak üzere Şark İmparatorluğunu paylaşabileceklerini düşünür. Ancak bu ittifak gerçekleşmez ve Şark İmparatorluğu bundan sonraki dönemde ancak can sürüyerek varlığını devam ettirir.

13) (2. Fasıl) İstanbul'un Haçlılar Tarafından İstilasına Kadar (395 – 746)

Ahmet Midhat, önceki faslın sonunda 'can sürümek' deyimini özellikle kullanır ver bunu da açıklar. Büyük binalar harap olduktan sonra da bir hayli zaman kalıntıları belli olur. Büyük bir devletin de böyle son kalan toprak parçasında uzun bir müddet varlığını sürdürmesi ancak bina harabelerine benzer. Böyle bir devlete de ancak "can sürüyor" denebilir. Güneyden Araplar Suriye, Mısır ve Afrika'yı ele geçirerek İspanya ve Sicilya'ya geçer. Böylece Rumların elinden bu topraklar çıkar. Slavlar da kuzeyden İstanbul'a kadar olan yerleri ele geçirir ve başkent İstanbul'u tehdit eder bir vaziyette her tarafa yerleşir. Bu iki güçlü düşmana kaptırdığı toprakları geri alamayan Şark İmparatorluğu kendi elinde kalan yerlerin idaresiyle ilgileneceği yerde ortaya çıkan mezhep çatışmalarıyla uğraşmak zorunda kalır.

Roma'daki papalığın siyasi varlığının tanınmasıyla İtalya'da Şark İmparatorluğuna bağlı yerler papalık idaresine geçer. Bunun yanı sıra İstanbul'da da

resim ve tasvirlerle tapınma meselesi halk arasında ciddi bir tartışma konusu haline gelir. Bu şekilde başlayan mezhep çatışmaları uzayıp giderken Şark İmparatorluğu Akdeniz adalarını kaybeder. Hatta Slavlar üzerine gönderilen ordular bile bu mezhep çatışması yüzünden büyük yenilgiler alır.

Mezhep çatışmaları 867'ye kadar şiddetini gittikçe artırır. Bu tarihte hükümete gelen Makedon hanedanların gayretiyle toplumdaki nifak epeyce azalır. Ancak hükümete gelmeye çalışanlar bu gayretli prenslere de iş yaptırmaz. Bulgar, Rus, Peçenek gibi Slav ve Tatar kavimler imparatorluktaki karışıklıklardan bayağı yararlanır. Bu kavimlerin bazıları Karadeniz üzerinden ufak kayıklarla bazılarıysa atları ve arabalarıyla kara yoluyla İstanbul'a saldırır. Sonunda Makedon prenslerin gayretiyle ve Slav kavimlerin Bizans'tan yurt koparma arayışına son vermesiyle anlaşmaya varılır. Böylece Slavlarla Yunanlılar arasında kız alıp vermeye kadar giden bir hukuk kurulur ve Yunan kavmine Romalı kanından sonra bir de Slav kanı karışır. Slavlarla Yunanlılar iyice kaynaşınca da çatışmalar kendiliğinden son bulur.

Kuzeyde elde edilen bu başarılardan başka güneyde de kaybedilen pek çok ada tekrar Şark İmparatorluğuna bağlanır. Akdeniz'e çıkarılan donanmalar Kıbrıs, Girit ve Sicilya'nın tekrar Bizans egemenliğine girmesini sağlar. Adalardan başka Halep tarafları da tekrar fethedilir. XI. yüzyıla gelindiğinde İslam'ın yükselişi gibi farklı bir gelişme daha yaşanır. Selçuklu Devleti bu yüzyılda Anadolu'ya girer ve bölgenin üçte ikisini ele geçirir. Anadolu'da güçlü bir Türk devleti kurulunca da Bulgar halklar Bizans'ın gücünü yitirdiğini anlar ve büyük bir isyanla Bizans egemenliğinden kurtulur.

Bu dönemde Bizans'ın tek avantajı hükümete gelen Komnenos Hanedanlığıdır. Aleksios, Yannis ve Manuel adlı aynı hanedanlıktan gelen üç imparator dirayetli hükümdarlar olmalarına karşın etraftaki güçlü düşmanlara karşı pek bir şey yapamaz. Ancak yine de Sinop ve Trabzon gibi Karadeniz limanlarını elde tutmayı başarırlar.

Bizans, İtalya'yı istila eden Normandlara karşı da başarılı olamaz. Sicilya ve diğer Akdeniz adalarını Normandlara kaptırır. Kuzeyden de Macarların saldırılarıyla bu bölgeler de elinden çıkar. Bizans, tüm düşmanlarına karşı koymaya çalışmasına rağmen hiçbir başarı gösteremez.

Bizans'ın uğradığı bunca felaket yetmezmiş gibi İslam'ı yeryüzünden silmek adına toplanıp gelen haçlılar, Müslümanlar elinde hırpalanıp mahvolunca yönünü Şark

İmparatorluğuna çevirir. Bizans'ın başkenti İstanbul'a 1204'te girerek şehri yağmalayan haçlılar burada bir Latin imparatorluğu kurar.

14) (3. Fasil) Latin İmparatorluğu (1204 – 1260)

Haçlıların İstanbul'u böyle kolayca ele geçirmesini sağlayan şey Venedik donanmasının haçlılara olan yardımudur. Eğer Venedik donanması yardım etmese haçlılar karadan İstanbul'a girecek güce sahip değildir. Ancak haçlıların Flandre Dukası Baudouin kumandasında İstanbul'a girmeleri Rumların sonunu getirmez. İstanbul'daki hanedanlık Marmara üzerinden İznik'e gelir ve burada İznik İmparatorluğu adıyla bir hükümet kurar. Trabzon ve Yanya tarafları da Rumlar elinde birer emaret şeklinde varlığını sürdürür.

Haçlılar İstanbul'a girmelerine karşın burayı bir imparatorluğa dönüştüremez. Haçlı ordusu tek bir devlete ait değildir. Orduyu yöneten pek çok dukalar, senyörler ve prensler vardır ve hepsi de haçlı seferlerine toprak kazanmak amacıyla girer. Bu sebeple Bizans'ı kendi aralarında 12 parçaya (İstanbul İmparatorluğu, Selanik Krallığı, Yunanistan'da Akha Emareti, Atina ve Naksos Dukalıkları, Girit ve Venedik hükümetleri) ayırırlar. Haçlılar bunların yanında, Venediklilerin hizmetleri neticesinde Girit'ten başka ticarete elverişli bölgeleri de onların yönetimine verir.

Ancak haçlılar bu paylaştıkları yerleri kendi yönetimlerinde uzun süre tutmayı başaramaz. Bizans bile tek bir yönetimle Bulgar, Slav ve Selçuklu saldırılarından kendisini korumayı başaramamışken buna bir de Bizans hanedanlarının eski topraklarını ele geçirmek için yaptıkları mücadele eklenir. Latinler bu düşmanlara karşı beş hükümdar değiştirerek ancak yarım asır dayanabilir. Bu süre bile epey uzundur.

Latinler bu yarım asırda Bizans'ı mahveden zevk ve eğlence düşkünlüğüne aynen kapılır. Ayrıca Latinlerin beşinci imparatoru henüz 11 yaşında tahta gelen II. Baodouin'dir. İçteki ve dıştaki bu olumsuzlukları fırsat bilen İznik İmparatorluğu hükümdarı Mihail Palaiologos büyük bir ordu ve donanmayla İstanbul'a saldırır. II. Baodouin, bu saldırıya karşı koymanın mümkün olamayacağını düşünerek Avrupa'dan yardım ister. Ancak önceki haçlı saldırılarının bile pek ciddi şeyler olmamasıyla genç imparatorun yardım çağrısına kimse kulak asmaz. II. Baodouin de imparatorluğu bırakıp İtalya'ya kaçır. Böylece İstanbul'a giren Mihail Palaiologos 1260 yılında tekrar Şark İmparatorluğunu kurar.

15) (4. Fasil) Osmanlı'nın İstanbul'u Fethine Kadar (1260 – 1453)

İmparatorluğun İstanbul'a naklinden sonra Bizans, Latinlere kaptırdığı yerlerin bir kısmını geri almayı başarır. Ancak İstanbul İmparatorluğu bu başarısına gücü sayesinde ulaşmaz. Daha çok Rum halkların yaşadığı yerleri Rum milliyetçiliği yaparak çıkarttığı isyanlarla alır. Ayrıca Ortodoks mezhebine bağlı Arnavutluk ve Bulgaristan'ı İstanbul'daki Fener Rum Patrikhanesine bağlılıkları üzerinden yürüttüğü siyasetle kendine bağlar. Venedik elinde bulunan Akdeniz liman kentlerinden bir kısmını da küçük savaşlarla geri alır. Ancak bu başarılar Bizans'ın eski gücüne kavuştuğunu göstermez. Tekrar ele geçirilen yerlerde kurulan müstakil hükümetler Şark İmparatorluğuna bağlılıklarını sunar ve bu şekilde yönetilir. Bizans'ın tekrar kurulması önceki düşmanlarıyla (Slavlar, Arnavutlar ve Venedikliler) tekrar karşı karşıya gelmesine sebep olur.

1294'e gelindiğinde Anadolu'da Anadolu Selçuklu Devletinin dağılmasıyla Osmanlı Beyliği meydana çıkar. Osman Bey ve Orhan Bey zamanında Marmara ve Boğaziçi'ne kadar ilerleyen beylik Şark İmparatorluğunun Anadolu'daki topraklarının tamamına sahip olur. I. Murat ve I. Bayezid dönemlerinde Marmara ve Boğaziçi'nin kuzeyi de fethedilir. Böylece Rumeli'yi de ele geçiren Osmanlı orduları Kosova'ya ve Tuna vadilerine kadar ilerler. "Osmanlı ordularından sadece Bizans'ın değil Avrupa'nın dahi yüreği titrer." Kosova'da Sultan Murat'ın suikasta uğraması ve I. Bayezid'in Timur'a yenilmesi ve ardından şehzadeler arasındaki rekabet Osmanlı'nın cihan imparatorluğuna dönüşmesini büyük bir sekteye uğratır. Böylece Bizans'ın İstanbul İmparatorluğu uzayıp gider ve İstanbul'un fethi 1453'te Fatih Sultan Mehmet'e nasip olur.

Tarihçiler bu tarihi sadece İstanbul'un fethi ve Bizans İmparatorluğunun sonu olarak görmez. Aynı zamanda bu tarih Orta Çağ'ın sonu ve Yeni Çağ'ın da başlangıcı sayılır. Fakat İstanbul'un fethiyle Yunan tarihi hemen bitmez. Bizans İmparatorluğuna bağlı yerlerin fethi İstanbul'dan sonra yüz yılda tamamlanır. İstanbul'un fethinden sonra Rumlar bu fethi Latinlerin istilasına benzer bir durum sanarak Bizans'ı tekrar kurma girişiminde bulunur. Hatta Trabzon Rum İmparatorluğunun bunu başaracağı düşünülür. Fakat Avrupa'dan gelecek bir yardımla Rumlar tekrar İstanbul'a saldırırsa bile Tuna'ya kadar varan Osmanlı sınırları buna imkân bırakmaz. Trabzon'dan başka Mora ve çevresinde yaşayan Yunanlılar da topraklarını savunmaya çalışır. Sultan Fatih'in Ömer Paşa adlı serdarı Mora'yı üç yılda fetheder. Osmanlı'dan kaçarak Arnavutlukta isyan

eden İskender Bey'in buraları istila girişimi de bir netice vermez. 1467'de İskender Bey'in ölümüyle Arnavutluk toprakları da Osmanlı'ya bağlanır.

Venedik elinde kalan yerlerin fethi ise karada kazanılan başarılar gibi kolaylıkla olmaz. Osmanlı'nın bu dönemdeki donanması, savunma ve saldırı becerisine henüz tamamıyla sahip değildir. Buralardaki Rum hükümetleri bir müddet daha varlığını sürdürür. Venedik ise Latin İmparatorluğu kurulduğu sırada ve daha sonra Bizans'ın Osmanlı elinde mahvolup gitmesiyle Rumlarla ittifak yaparak bazı yerleri Venedik hükümetine bağlar. Osmanlılar bu yerlerin bazılarını karadan bazılarını da denizden ulaşılarak sonunda fethini gerçekleştirir. 1573'teki deniz savaşıyla Venedikliler Osmanlı sularından tamamen çekilmek zorunda kalır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YENİ YUNANİSTAN

15) (1. Fasil) Yunanistan'da İlk İstiklal Teşebbüsleri (1760 – 1779)

Ruslar sadece Yunanistan'da değil Avrupa'daki Osmanlı mülkü altında yaşayan bütün Hristiyan kavimlerinde istiklal sevdası uyandırmaya çalışır. Bir cihan devleti olmak isteyen Rusların önündeki en büyük engel ise Osmanlı Devletidir. Ayrıca Osmanlı Devleti, Rusların ulaşmak istediği yerlerin tamamına da sahiptir ve doğrudan saldırarak yıkamayacağı kadar da güçlü bir devlettir. Bu yüzden Rusya Osmanlı topraklarında fesat çıkararak Avrupalı Hristiyan kavimleri ayaklandırmaya çalışır. Böylece Osmanlı'yı zayıflatarak toprak koparacak ve Osmanlı kendisine saldırmaya kalkarsa bu karışıklıklar Rusya'ya ulaşmasını engelleyecektir.

Bu amaçlarla başladığı çalışmalarda en evvel Slav kavimlerini ve Rum Ortodoks mezhebine bağlı yerlerin halklarını kışkırtır. Teşviklere kapılarak isyan eden ilk halk da Karadağ halkı olur(1766). Ancak Balkan topluluklarının Rusların teşvikiinde böyle hemen isyana kalkışmasının başka bir sebebi vardır. Osmanlı, Yunanistan ve Karadağ gibi yerlerde kendi mezheplerine göre yaşama ve kendi kavimlerine göre davranma hususunda onları serbest bıraktığından benliklerini kaybetmezler. Karadağ'da vladikalar yani yerli prensler buraların ilk fethinden beri yönetimden alınmaz. Bu prensler duruma göre bazen Osmanlı'ya tamamen bağlı olur bazen de müstakil hükümetler gibi davranır. Yunanistan yarımadası her ne kadar Türklerin yaşadığı yerlere daha yakın olsa da büyük şehirler dışında Rum mahallelerinde Türklere rastlanmaz. Büyük şehirlerde yarı Türk yarı Rum bazı Müslüman vatandaşlar buralarda korucu görevi görür ve devletin

memurluğunu yaparlar. Rum halk ise zaptiye ve yolların güvenliğini sağlamak için eşkıya kovalayan kır serdarlığı gibi işlerde kullanılır. Bunun dışında sarp ve pek yolun geçmediği yerlerdeyse Rumlar tamamen müstakil bir hayat sürer. Ruslar bu kavimleri kıskırtmak için adamlarını gönderdiğinde tesirini bu yüzden hemen gösterir.

Osmanlı Devleti, Karadağ isyanını bastırmasına karşın Yunanlılar bundan epey yüz bulur. Yunan halkları arasında ilk ayaklanma çıkaran Manya halkı olur. Mora'nın güney doğusunda bulunan Manya, kırk-elli bin nüfuslu ve sarp dağlarla çevrili bir liman kasabasıdır. Denizcilikle geçinmelerine rağmen kendi gemicilerinden başka limana uğrayan pek kimsenin olmadığı bu sancak, Osmanlı'ya eskiden beri tam olarak bağlı değildir. Trabzon Rum İmparatorluğu fethedildiğinde buraya kaçan hükümdar David Komnenos'un torunları olan Komnenoslar bir ihtiyarın reisliğinde burada bir çeşit istiklal sürmektedir. Bu hanedanlığın reisine 'Protoje Rust' denilir ve Ahmet Midhat Türkçeye 'Birinci İhtiyar' olarak çevirir. Bundan başka oy verme veya fikir beyan etme hakkı olan diğer kimselere de 'jeronet' yani 'ihtiyar' adı verilir. Manya halkı Karadağlıların isyanından da yüz bularak 1769'da isyan eder. Osmanlı ise bu isyanın Rusların attığı nifak tohumları sonucu çıktığını anlayınca Manya'ya asker gönderir. Ancak yolların durumu ve arazinin yapısı sebebiyle isyan 10 yıl kadar devam eder. 1779'da isyan bastırılmış gibi görünse de aslında Manyalılarla anlaşılır ve isyan sonlandırılır.

16) (2. Fasil) Tepedelenli Ali Paşa (1779 - 1821)

Ahmet Midhat'ın önceki bölümde de söylediği gibi Manyotlar isyanı bir daha toparlanamayacakları şekilde bastırılmaz. Bunun asıl sebebi Manya isyanının sınırlı bir bölgede kalması sonucu büyük bir mesele olarak görülmemesidir. Ancak olaylar Yunanlılar tarafından böyle algılanmaz. İsyen Yunanlılarda milli duyguları uyandırır ve Yunanistan'ın bağımsızlığı yolunda ilk adım olarak görülür. Üstelik Manyotlar isyanı sadece halkı Rum olan vilayetlerde yankı bulmaz. Avrupa'nın da pek çok yerinden isyan desteklenir. Hatta Rumlar Avrupa'dan destek bulabilmek için şöyle bir slogan kullanır: "Barbar Türkler elinde esir kalan ve artık boyunlarındaki esaret yularını atmak için silaha sarılan Rum milletine yardım etmek Hristiyanlığın gereğidir." Bu fikirdeki yayınlar Avrupalılarda isyancılara karşı şefkat uyandırır ve Osmanlılara karşı bir kamuoyu oluşturur.

Avrupa’da hal böyleyken isyanı asıl Ruslar körükler. Ruslar kiliselere hediyeler ve okullara kitaplar göndererek halkın teveccühünü kazanır ve isyancılara silah ve maddi yardımlarda bulunur. İstanbul’daki Fener Rumları da istiklal duygularını uyandıracak eserler neşrederek isyanı büyötmek için körükler. Bu çalışmalar önceki Manyotlar yerine Yanya taraflarında Soli kasabasında yaşayan Solyotlarda etkili olur. Solyotlar Ahmet Midhat’a göre Manyotlardan daha cesur bir kavimdir ve eski zamanlardan beri kendi istiklallerini korumak için uğraşmaktadır. Solyotlar isyanına halkı Rum olan Osmanlı vilayetleri yanında Bükreş ve Marsilya gibi Rumlukla az çok alakası olan yerlerden büyük destekler gelir. Ruslar da hiçbir yardımdan kaçınmaz.

Soliler, Arnavut asıllı olduklarından zaten savaşçı ruhludurlar. İsyani bastırmak için bölgeye asker gönderildiğinde Soliler güçlü bir direniş gösterince Osmanlı Devleti meseleyi daha ciddi ele almaya başlar. Tırhala Valisi Tepedelenli Ali Paşa isyanı bastırmakla üzere Yanya valiliğine getirilir. Ali Paşa emrindeki Arnavut askeriyle Solyotları geri püskürtmeyi başarır ancak Solyotların amacı tüm Yunanistan’ın bağımsızlığını sağlamak değil yalnızca kendi kavimlerinin özgürlüğünü sağlamaktır. Bunun için de tüm güçleriyle karşı koymaya devam ederler. Nitekim 1790’da Ali Paşa’yla giriştikleri kanlı bir mücadeleyi kazanarak Ali Paşa’yı geri çekilmek zorunda bırakırlar.

Solyotların bu başarısı Yunanistan’da büyük bir yankı bulur ve diğer yerlerde ihtilal komiteleri ortaya çıkar. Böylece Solyotlar istiklallerine diğer isyanlarla epey yaklaşır ancak Ali Paşa işlerin bozulacağını anlayarak Arnavutluk’ta kuvvetini iyice artırır. Geri döndüğünde başlayan ayaklanmalara komutanlarını sevk eder, geçitleri ve diğer önemli yolları ele geçirir. Böylece Solyotların diğer isyancılarla bağlantısını keser. 1792’de Solyotlar üzerine saldıran Ali Paşa bu ikinci savaşta da uzun bir süre başarı elde edemez. Çünkü Solyotlar bu savaşta kadınlı erkekli tüm halk olarak var güçlerini ortaya koyar. Bir yılın sonunda Ali Paşa galip gelmeyi başarsa da akıllarda Solilerin kahramanlıkları kalır. Ali Paşa bu durumda sanki savaş kaybetmiş gibi görüldüğünden Solyotları Soli Dağlarından çıkarmaya karar verir. Ancak bunu yapmaya kalkışınca savaş yeniden başlar.

Aslında Ali Paşa Yanya valiliği görevini Arnavutluk ve Yunanistan’ı içine alan bir krallığa dönüştürmeyi planlamaktadır. Yunanistan’ı kendi nüfuzu altına almaya çalıştığından Solyotlar meselesini onları mahvederek çözmek ister. Niyetiyse gücünü herkese göstermektir. Bu amaçla 1800’de Soli’ye tekrar saldıran Ali Paşa, öncekilerden

daha kanlı geçen üç yıllık bir savaş sonunda Solyotları mahveder. Ölümden kurtulan Solyotların teslim olmasıyla Ali Paşa kalanları Parga'ya sürgün gitmek şartıyla serbest bırakır. Ary Scheffer adlı bir ressamın Solyot ve Arnavut askeri arasında geçen savaşı resmettiği eseri öyle büyük yankılar uyandırır ki daha sonraları Yunanistan'ın istiklaline teşvik için çoğaltılarak Avrupa'ya gönderilir. Resim Avrupalıların Yunanlılara daha büyük bir şefkatle bakmasını sağlar.

Ali Paşa, Solyotları sürme başarısıyla gücünü göstermiş olduğundan Arnavutluk ve Yunanistan'ı kendi idaresine alma girişimine başlar. Napolyon Bonapart'ın o sıralarda Hırvatistan ve Arnavutluk dolaylarına asker göndermesinden yararlanmak için Fransızlara hizmet eder. Ancak bu hizmetleri Osmanlının düşmanlığını kazanmasına sebep olur. Nitekim Ali Paşa yanlış bir yandaş seçer. Çünkü Napolyon'un Arnavutluk'a kadar gelişi kalıcı bir hareket olamaz. Ali Paşa Fransızlar oradayken bir taraftan da İngilizlerle de görüşür ve onların yönlendirmesine kapılarak birkaç defa Fransızlar aleyhine döner, Osmanlı'ya bağlılığını bildirir. İstanbul'a gönderdiği istirhamnamelerle kendi geleceğini Osmanlı'ya teslim ettiğini anlatır. Arnavutluk ve Yunanistan taraflarının Mısır'daki hidiviyete benzer bir yapıda kendisine bırakılırsa Fransızların, İngilizlerin ve Rusların o bölgede artırmış oldukları nüfuzlarını silebileceğini syer. Osmanlı ise Rusların kışkırtmasıyla Rumların umumi bir isyan çıkaracağını bildiğinden Yunanistan ve Arnavutluk'u Ali Paşa'nın istediği şekilde idaresine verir.

Ahmet Midhat'a göre Yunanistan'ın bağımsızlığını sağlayan belki herkesten ziyade Ali Paşa'nın kendisidir. Yunanistan'ı zapt etmeyi başardığında kendi çıkarları için Yunan halkının tekrar isyan etmesi gerekmektedir. Bundan dolayı Rumları tamamen mahvetmez. Aksine Rumların teveccühlerini kazanmak için onlara lazım olan araçları temin etmelerine izin verir. Böylece Rumların istiklal aşklarını daha fazla körükler. Ali Paşa'nın silah teminine göz yummasında amacı ise tamamen başkadır. Yunan isyanına onayak olanlar Solyotlar gibi Arnavut asıllılar olduğundan Yunan ve Arnavut halk kendisini hükümdar olarak tanıdığında temin edilen silahlar ve malzeme kendi işine yarayacaktır. Ali Paşa bunun yanında halktan zorla topladığı mallar ile yıllarca sürecek bir savaşı finanse edecek güce ulaşır.

Ali Paşa'nın bu nüfuzu ise İstanbul'da endişelere yol açar. Tam bu sıralarda Ali Paşa'nın zulmünden kaan Paşo Bey adında biri İstanbul'a sığınır. Tepedelenli'nin nasıl bir asi olduğunu devlet büyüklerine iyice anlatır. Bir de zerine Ali Paşa'nın Paşo Bey'i

öldürtmek için İstanbul'a gönderdiği suikastçılarını yakalanması ve Ali Paşa'yla alakalı her şeyi itiraf etmesiyle katline ferman verilir.

Ali Paşa, idamına karar verildiğini anlayınca Yunanistan'daki taraftarları ve Rumlara silah dağıtır. Böylece büyükçe bir ordu kurar. Ali Paşa'nın idamı için görevlendirilen Hurşid Paşa ise pek akıllı davranarak onunla mülakat ve müzakere yapma bahanesiyle görüşmeye gider. Görüşme sırasında yanındaki adamlar Tepedelenli'yi katleder. 1822'de öldürülen Ali Paşa'nın planladığı isyan böylece başarıya ulaşamaz.

17) (3. Fasil) Mora İsyanı (1821 – 1830)

Tepedelenli Ali Paşa'nın ölümüyle Rumların isyanı neticesiz kalır ancak Mora taraflarında Tepedelenli'nin dağıttığı silahlarla ve kışkırtmasıyla harekete geçen Rumlar müstakil bir krallık kurmak için çalışmaya devam eder. Ancak Rumların istiklali için uğraşır görünen Rus, İngiliz ve Fransızlar onların müstakil bir devlet olmasını istememektedir. Rumların Osmanlı'ya bağlı olarak Hristiyan bir vali tayiniyle otonomi şeklinde bir muhtariyet olması daha işlerine gelen bir yönetimdir. Bu yolla Osmanlı'nın iç işlerine müdahale etmeyi ummaktadırlar. Bu amaçla çıkartılan isyanı Osmanlı Devleti Tepedelenli'nin daha önce kendi başına çözdüğüne bakarak hemen halledebileceğini düşünür. Ancak Osmanlı Devleti o sıralarda Rusya'yla giriştiği savaştan dolayı pek yorgundur. Böyle bir savaştan sonra bir de içeride büyük bir isyanla uğraşmak istememekte ve hemen çözmeye çalışmaktadır. Ancak isyana Avrupa'nın açıktan açığa verdiği destekle uzadıkça uzar.

Moralı çete başları (Kolokotronis ,Markos Botsaris, Miaoulis, Mavrokordatos, Mavromichalis, Konstantinos Kanaris) isyan sırasında bazen sindirilir ve bazen de tekrar ayaklanır. İsyan böylece dokuz yıl sürer. Ahmet Midhat burada Yunanlıların gösterdikleri gayretleri de görmezden gelmez. Özellikle Missolonghi kasabasını savunurken gösterdikleri direnişten ve kaçarken cephaneyi havaya uçurmalarından övgüyle bahseder. Her ne kadar Yunanlı isyancılar bağımsızlık yolunda azmetse de Osmanlı da isyanı bastırmak için o kadar azmeder ve bir ara tüm Yunanistan'ı tekrar kontrolü altına alır. Ancak Avrupalılar Missolonghi olayından duydukları heyecanla “zavallı Rumları” Osmanlılardan kurtarmaya çalışır. 1828'de Fransa, İngiltere ve Rusya'nın birlikte kurduğu donanma Navarin'deki Osmanlı donanmasını yakar. Mora isyanı da böylece bir iç meseleyken umumi bir meseleye dönüşür. Yapılan

görüşmelerde Osmanlı Devleti Mora'daki nüfuzundan geri adım atacak tüm teklifleri reddeder. Ancak büyük devletler ve özellikle Fransızlar “Avrupalılar Mora'daki Hristiyanların mahvına rıza gösteremiyor. Bizler Avrupa halkının hislerine tercüman olmaya mecburuz.” diyerek Mora'ya asker sevkine hazırlanır. Osmanlı'ysa tüm Avrupa devletlerinin baskısına daha fazla dayanamayarak Yunan istiklalini tanımaya mecbur kalır.

Yani Yunanlılar kendi gayretleriyle değil Avrupalıların açıktan açığa yaptıkları müdahaleler sayesinde bağımsız olur. 3 Şubat 1830'da Yunanistan Devleti kurulur.

18) (4. Fasil) Yunanistan'ın Son Dönemi (1830 – ...)

Yunanistan'da istiklalin ilanıyla kral olarak kimin seçileceği sorunu ortaya çıkar. Bu mesele birkaç yıl boyunca Avrupalılar için eğlence malzemesi olur. Avrupalı devletlerin müdahalesiyle bağımsızlıklarını kazanan palikaryalar bundan utanarak Yunanistan'a yabancı bir kralın imparator olmasını istemez. Avrupalılar ise kendi şanlarına yakışacak bir Yunanlı olmadığından yerli bir prensi kral yapmak istemez. Sonunda Avrupalıların ısrarıyla kabule mecbur kalan Yunanlılara kral olmak için ilk teklif Saxe-Coburg prensine yapılır. Ancak prens Avrupalılar elinde oyuncak olan bir krallığa hükümdar olmayı kabul etmez.

Sonunda Bavyera kralının henüz çocuk yaşta bulunan oğlu II. Otto 7 Mart 1832'de kral ilan edilir. Ancak Yunan halkının büyük bir kısmı bundan memnun kalmaz. Yerli prens konusunda ısrar eder. 1835'te buluğa eren “biçare Otto” 1862'ye kadar hükümdarlık yapar ancak iktidarı süresince Yunanlıların her dediğini kabul etmek zorunda kalır. Hatta kralın kendi maiyetinde getirdiği memurlar ve hizmetkârlar bile Yunanlılarca kovdurulur. Böylece kral, kendi başkenti Atina'da misafir hayatı yaşar. Fakat Yunan halkı bu misafirliğine bile dayanamaz ve 1862'de Atina'da kurulan bir cemiyetin çıkardığı isyanla Kral Otto Yunanistan'dan kaçmaya mecbur kalır. Yunanlı isyancılar bu duruma daha sevinmeden Avrupalılar bu sefer de Danimarka prenslerinden George'u “I.” unvanıyla Yunanistan'a kral tayin eder. Yunanlıları ikna için de prensin oğlunun yani veliaht olacak kişinin Rum Ortodoks mezhebine ve Yunan geleneklerine göre terbiye edilmesi şartı konulur.

Yunanlılar istiklal aşkı uyandırılmak üzere kaleme alınan yazılarla kendilerini gerçekten birer Herkül Aşil sanmaya başlar. İskender'in ülkesini tekrar kurma hayaline kapılarak Osmanlı topraklarında halkı Rum olan yerlerde isyan çıkarmaya çalışırlar.

Gerçi Yunanlıların bu hayalperestliği yanında onları asıl cesaretlendiren şey önceki kralları Otto'yu tahttan indirmeleri ve yeni krala kabul ettirdikleri şartlardır. Bu cesaretle Girit halkını isyana teşvik ederler ve kendileri de destek olurlar. Hatta Avrupa devletlerinin birkaçından da yardım alırlar. İşler istedikleri gibi giderken Osmanlı donanması Yunan sahillerine girerek Girit isyanından sorumlu Arcadia adlı vapuru batırır. Bundan duydukları korkuyla Yunanlılar geri adam atar ve Girit üzerindeki emelleri gerçekleştiremez.

Yunanlılar bu sefer de Yanya ve Yenişehir taraflarına birçok eşkıya göndererek Osmanlı'nın başına iş çıkarırlar. Ancak o sıralarda çıkan Osmanlı – Rus Savaşı sebebiyle Osmanlı bu işlerle ilgilenemez. Gerçi Yunanlılar da Osmanlı'ya savaş ilan etmek ister ancak sınırdaki Osmanlı ordusundan çekinerek göze alamazlar. Savaşın sonra başlayan Berlin Kongresinde Yunan devletinin durumu da gündeme gelir. Kongrede Yunanlıların Osmanlı'ya savaş ilan etmemesinin sebebi olarak büyük devletlerden aldıkları telkinler gösterilir. Bu sebeple de Osmanlı'nın Yunanistan'a da bir miktar yer vermesi gerektiği belirtilir. Osmanlı'ysa bütün Avrupa'nın oy birliğiyle istemesi hatırına bir miktar yer vermeyi kabul eder ancak o toprakları Yunanistan kabul etmez. Yunanlıların istediği yerler kendi toprağının iki buçuk katıdır.

Bu mesele üzerine birçok tartışma olunca Berlin'de bir de konferans yapılır. Sonucunda da Osmanlı'nın neredeyse bütün Yunanistan kadar olan toprakları vermesi karara bağlanır. Osmanlı ise istenen yerleri vermemekte ısrar ederek sonunda Yanya ve Yenişehir taraflarından bir miktar araziye Yunanlılara terk ederek meseleyi kapatır. Böylece Yunanistan toprakları biraz daha genişler (1878).

19) YUNANİSTAN ÜZERİNE GENEL İZLENİMLER

Ahmet Midhat bu bölümde Yunanistan'ın geçmişteki durumunu, bugün ne halde olduğunu ve gelecekte ne duruma geleceğini kısaca izah eder.

Kadim Yunan milletin ilim ve fende ulaştığı seviyeyle insanlığa yaptığı hizmet pek büyüktür. Yunanistan'a Mısır, Fenike ve Keldanya'dan yapılan göçlerle gelişen bu medeniyet üstad-ı evvel olarak kabul edilir. Sadece Yunanlılar değil aslen Latin olan Romalılar, daha sonraları Araplar ve Avrupalılar kendilerini bu medeniyetin takipçileri, öğrencileri sayar ve bununla iftihar eder. Medeniyetler onlardan öğrendiklerini geliştirerek güçlenir.

Ancak şimdiki Yunan milletini Antik Yunan’a evlat kabul etmek pek doğru değildir. Yunanlılar her ne kadar bu davayı gütseler de bu onların cehaletindendir. Eski Yunanlılardaki kafa ve yüz yapısı şimdiki Yunanlılarda yoktur. Aynı coğrafyada yaşanmasına karşın yüz ve kafa yapısının değişmesi milletin değişim geçirdiğini gösterir. Yunanlılar antik dönemde Makedonyalılara mağlup olur. Makedonlar da aslen Arnavut’tur. Daha sonra Yunanistan Roma egemenliğine girer. En son olarak da Slavlar buralara gelip yerleşir. Böylece Helen kanına üç farklı milletin kanı karışır. Bunun yanında Haçlı seferleri sırasında buralara yerleşen Latinler ve ardından Osmanlı’nın bu topraklardaki uzun hâkimiyeti düşünülürse Yunan milletinin eski Yunanlılardan tamamen ayrı ve melez bir millet olduğu görülür.

Eski Yunan lisanı da bugünkü Yunan lisanından çok farklıdır. Helenica denilen Antik Yunan dilini bugünkü pek çok Yunanlı yazarlar bile anlayamaz. Ancak Rumların savundukları gibi kendi dillerinde Antik Yunan dilinden kelimeler olduğundan hareketle gidilecek olursa yine yanlış bir sonuca ulaşılır. Çünkü kadim Yunan dilinin esaslı ve köklü bir yapısının olduğu ve çağdaş dillerin bile kökenini oluşturduğu düşünülürse bu dilin konuşulduğu coğrafyaya gelen milletlerin dilini az çok etkilemesi olağandır.

Kitap oluşturulurken Roma mağlubiyetinden sonra Yunan tarihine ara verilir. Yine de Bizans İmparatorluğu dönemini anlatmak için daha münasip bir tarih olmadığından Şark İmparatorluğu Yunan tarihinden sayılır. Fakat burada dikkat edilmesi gereken şey Yunan toprakları Şark İmparatorluğunun beşte birini oluşturur. Şark imparatorluğunda Yunanlılardan başka Arnavut, Bulgar, Laz ve başka Asyalı kavimler de bulunur. Bu yüzden Şark İmparatorluğu bir Yunan devleti sayılamaz.

Osmanlılarda asimilasyon veya Ahmet Midhat’ın deyimiyle “mahv-ı milliyet” politikası olmadığı için Rum milleti tamamen kaybolmaz. Aslında Osmanlılar bu yerleri ele geçirdiğinde Slav ve Latinlerle kaynaşan Rumluk kaybolmak üzeredir. Osmanlı ise Şark kilisesi sayılan Rum Patrikhanesini himaye ederek Rum kavmine imtiyazlar verir. Hatta Fener, bir Bizans mahallesi gibi Rumluk haricindeki etkilere kapalı kalır. Bunun yanında Osmanlı Devleti diğer Yunanistan topraklarını da Türkleştirmeye çalışmaz. Rumların cemiyetlerini özerk bıraktığı gibi Fener Rumlarını da kendi siyasi hizmetlerinde kullanır. Böylece zamanla Bulgarların Slavlığı unutulacak duruma gelir ve Bulgarlar kendilerini Rum zannetmeye başlar.

Kendi milli kimliği bu kadar korunmuş bir milletin egemenliği altında olduğu devletin zaafa uğramasıyla ve dışarıdan yapılan kışkırtmalarla isyana kalkışması gayet doğaldır. Ancak şimdi istiklalini kazanan Yunanlılar antik Yunanlılar değildir. Yine de şimdiki Rum halkı da gayet zeki ve çalışkan bir halktır. Bunun yanında milli benliklerini ve vatanlarını koruma hususunda pek özenlidirler. Ancak bu işte gereksiz bir aşırılıkları vardır. Bu da onları gülünç duruma sokmaktadır. Her işte ifrat ve tefrit uçlarına varılması hoş karşılanmayacağı gibi Yunanlıların da her işlerinde böyle uç noktalara varması aslen ciddi ve ağırbaşlı adamlar olan Yunanlıları bu izlenimden uzaklaştırmaktadır.

Bazı tarihçiler Osmanlıların ileride Rumlara tabi olacağı gibi hayallere kapılır ancak buna imkân yoktur. Çünkü Yunan milleti zaten askeri meziyetlerini kaybetmiştir. Solyot ve Manyotların kahramanlıkları ancak mahalli küçük şeyler sayılabilir. Bu çeşit bir kahramanlıkla ancak haydutluk yapılır. Yunanlıların tekrar Türk, Rus, Fransız gibi askeri bir millet olması imkânsızdır. Yunanlılardan olsa olsa gemicilikte ve ticarete büyük işler yapan denizciler olabilir. Bunun yanında Yunan halkının diğer doğu milletlerinden daha az nüfusa sahip olduğu göz önünde tutulursa Yunanlıların Osmanlı gibi bir devlet kurması imkânsızdır.

Yeni Yunanlıların ilim ve fende ki durumu da çok kötüdür. Bunun sebebi de yine kendi milli benliklerine olan bağlılıklarıdır. Yunanlılar, kendi dillerinden başka dilleri öğrenmeyi gururlarına yediremediklerinden ve en güzel dilin Rum lisanı olduğu fikrinde sebat ettiklerinden diğer dilleri öğrenmeyi kendilerine ayıp saymaktadır. Şimdiki ilmî ve fennî birçok terimin eski Yunan dilinden gelmesi de Yunanlıların kibirlerini okşamakta, “yabancı dile ihtiyaç yoktur” tezini desteklemektedir. Yunanlıların bu milli duruşları bir yere kadar mantıklı olabilir ancak Avrupalıların kütüphaneleriyle Yunanların kütüphaneleri kıyaslanırsa Yunanlılarınkinin bomboş olduğu görülür. Böyle bir durumda da şimdiki hallerinden ileri gidemeyecekleri açıktır.

Kitabın basıldığı 1880 yılına kadar Ahmet Midhat’ın kaleminden Yunanistan’ın siyasi tarihi böyle ele alınmaktadır.

YUNANİSTAN TARİHİ DİZİNİ

Burada belirtilen sayfa numaraları *Kâinat*'ın 14. Cildi olan Yunanistan Tarihi'nin orijinal sayfa numaralarıdır. Yani tezimizde Ek:2 Yunanistan Tarihi (syf. 212-259) başlıklı bölümde parantez içinde verilen sayfa numaralarını ifade etmektedir.

A	Antakya, 57	Atina, 8, 14, 20, 34, 35,
Acarnania 11, 56	Antigonus, 54,56	36, 37, 39, 40,41, 43,
Acem, 37, 47, 48, 49,	Antiochus, 57, 58	47, 54, 61,118, 119
64	Antipater, 53, 54, 56	Attika, 36
Achaea, 11	Arachthos, 7	Avrupa (Agenor'un
Achaean Emareti, 76	Arap, 68, 70, 122	Kızı), 22
Achaean Heyeti	Arcadia (vapur), 120	Avrupa (Kıta), 2, 4, 8,
(Birliği), 54, 55, 57, 60	Arcadia, 11,34	9, 20, 37, 53, 66, 73, 74,
Achaean, 19, 55, 57	Argolis /Argos, 11, 18,	78, 80, 100, 104, 109,
Acheloos, 7	23,24, 28, 34	113, 115, 116, 117, 118,
Adalar Denizi, bkz: Ege	Argonot, 29	119, 121, 122, 123, 126
Aegus, 52	Aristo, 38	Avusturya, 8
Aetolia / Aetolian, 11,	Aristophanes, 38	Aydın, 11, 32
56, 57, 58, 59,	Arnavut, 42, 106, 107,	Aynaroz, 36
Afganistan, 50	108, 109, 111, 112, 124	B
Afrika, 64, 66, 68, 70	Arnavutluk, 58, 79, 80,	Babil, 50
Agamemnon, 30	98, 99, 107, 108, 110,	Bahr-ı Sefid, bkz:
Agenor, 22	113	Akdeniz
Aiol / Aiolyan / Aiolya,	Arnavutluk, bkz: İlliri	Bahr-ı Yunan, bkz:
19, 32	Arta, 5	Yunan Denizi
Akdeniz, 6, 30, 35, 71,	Artaphernes, 36	Balkan, 6
72, 74, 79	Ary Scheffer, 109	Baodouin (II.), 77
Alcibiades, 39	Asya, 18, 19, 30, 37, 51,	Baudouin (I.), 75
Alfeo, 23	53, 65, 124	Bavyera, 118
Amazon, 25	Aşıl, 45, 119	Bayezid (I.), 80, 81, 97
Anadolu, 32, 35, 47,	Athikes, 11,19	Belçika, 118
61,66, 73, 74, 80	Atina Dukalığı, 76	Bellerophontes, 24, 25,
Anaksagoras, 38		26,28
Andromeda, 28		Belucistan, 50

Benî Ümeyye
(Emeviler), 68
Berlin, 5, 120
Bizans, 3, 12, 46, 63,
66, 68, 69, 70, 74, 75,
77, 79, 80
Boeotoi / Boeotia,
11,19, 22, 41
Bosfor (Boğaziçi), 29,
69, 80
Brasidas, 39
Bucephalus, 45
Bulgar / Bulgaristan,
63, 67, 71, 73, 79, 80,
101, 124
Bursa, 11, 76
Bükreş, 106
Büyük İskender, bkz:
İskender-i Kebir
C
Cadmeia, 22
Cadmus, 22, 29
Cadmuse, 29
Cassander, 52, 54
Cecrops, 20,22
Cengiz (Timur), 97
Cimon, 37
Cleon, 39
Corinth, 9,34, 60,61
Corinthia, 11
Crannon, 54
Craterus, 56
D
Danae, 27

Danaus, 23
Danimarka, 9, 119
Dara (III.), 47, 48, 49,
52
Dardanel
(Çanakkale)Boğazı, 69
Dareios / Dara, 35, 36
Datis, 36
Delphoi, 42
Demokritos, 38
Demosthenes, 43,53
Dersaadet, bkz: İstanbul
Deukalion, 21, 22
Devlet-i Aliye, bkz:
Osmanlı
Dor / Dorya / Doryan,
19, 32
Doris, 11
Drakon, 34
E
Edirne, 11, 19, 32,35,
63, 69
Ege, 5,6
Eğriboz, 9
Ehl-i Salib, 16, 70, 74,
75, 76, 78, 123
Eja, bkz: Ege
Elenus, 19
Elis, 11,34, 56
Epaminondos, 41
Epirus Vetus, 61
Epirus, 5, 10, 13, 24,
36, 59
Erbil, 49

Ermeni, 66
Eshilos, 38
Eteocretan, 17
Eurypides, 38
Evrostas, 7
F
Fener Rumları, 105, 124
Fenike, 18, 19, 20, 22,
23, 24, 121
Fidias, 38
Flamininus, 59,61
Flandre, 75
Fransa, 8,33, 113, 115,
116
Fransız, 110, 126
Fürs, 35,36, 37, 47, 49,
50, 66
G
Gelibolu, 30
George (I.), 119
Girit, 23, 72, 76, 120
Glaukos, 24
Golos, 5
Graeco, 20
Greas, 20
Grek, 20
Gürcü, 66
H
Habeş, 48
Habrias, 41
Haçlılar, bkz: Ehl-i
Salib
Halep, 73

Helen, (Yunan prensesi)
30
Helenica, 123
Helenler, 19, 20, 32
Helicon, 6
Hellas, 10
Heraklitler, 31, 32
Heraklitos, 38
Herkül / Heraklit, 28,
31, 119
Herodot, 38
Hristiyan, 99, 105, 114,
115, 116
Hırvat, 67
Hırvatistan, 110
Hint / Hindistan, 50
Hipokrat, 38
Homer, 33, 45
Hun, 64, 66
Hurşid Paşa, 112, 113
I
Iobates, 25,26
Iphicrates, 41
Islav (Slav), 15, 63, 67,
68, 69, 70, 71, 72, 122,
124
Isparta / Ispart (Sparta -
Spart), 14, 19, 33, 35,
39, 40, 41, 42
Isparton (Sparton), 19
Istahar, 50
İ
İason, 28
İlliri, 58

İnachus, 18
İngiliz, 110
İngiltere, 8, 113, 115
İon / İonya / İonyan, 19,
32, 35
İran/ İranî, 26, 49
İskender Bey, 98
İskender-i Kebir, 13, 15,
40, 42, 43, 44, 45, 46,
47, 48, 49, 50, 51, 52,
53, 56, 119
İskit, 50
İslam, 68, 69, 74, 76,
102
İspanya, 33, 70
İssos, 48
İstanbul, 11, 13, 16, 64,
66, 67, 69, 70, 74, 75,
78, 79, 97, 99, 105, 112
İtalya 3, 11, 32, 66,
67,70, 73
İznik (Nikea)
İmparatorluğu, 76,77,
78
J
Jüpiter (Tanrı), 27,28,
48
K
Kafkasya, 19
Kahraman Katil, 26
Kâinat, 53,65
Karadağ, 101, 102
Karadeniz, 19,29, 69,
72, 73

Keldani, 52
Keldanya, 121
Khaironeia, 43, 46
Kıbrıs, 37, 68, 72
Kithairon, 6
Kolokotronis, 114
Komnenos Aleksios, 73
Komnenos David, 103
Komnenos Manuel, 73
Komnenos Yannis, 73
Konon, 41
Konstantiniye, bkz:
İstanbul
Konstantinos Kanaris,
114
Konya, 80
Korfu, 6,8
Kosova, 80
Kserkes, 36
L
Lacedaemonians, 40
Laconia, 11
Ladon, 7
Lamian, 54
Larissa, 28
Latin İmparatorluğu, 75,
77, 99
Latin, 16, 79, 124
Laz, 124
Leonidas, 36, 37
Leotychides, 37
Likurgos, 19, 33
Locris, 11
Lombard, 67

Lykia, 25	Mithridates, 61	115, 116, 119, 120, 121,
Lysander, 39	Mora, 6, 7, 10, 11, 13,	123, 124,125
M	16, 23, 31, 32, 56, 69,	Ossa, 6
Macar, 74	98, 102, 113, 114, 116	Othrys, 6
Makedonya, 11,15, 36,	Muharebat-ı Mukaddese	Otto, 118, 119
42, 43, 44, 45, 47, 55,	(Kutsal Savaş), 42	Otuz Zalimler (Otuz
57, 59, 60, 69, 71, 72,	Mummius, 60	Tiranlar), 40
122	Murad (I.), 80	Ö
Mantineia, 41	Müslüman, 9, 68, 74,	Ömer Paşa, 98
Manyot, 16, 104, 105,	102	P
106, 125	Mycale, 37	Parga, 109
Marathon, 36	Mycenae, 28	Paris, 30
Markos Botsaris, 114	N	Parmenides, 38
Marmara, 29,30, 69, 76,	Naksos Dukalığı, 76	Parnassus, 6
80	Napolyon Bonapart,	Paşo Bey, 112
Marsilya, 33, 106	110	Pausanias, 37
Mavrokordatos, 114	Navarin, 14, 115	Peçenek, 72
Mavromichalis, 114	Nicias, 39	Pegasus, 26, 27,28
Med / Medik, 14, 31,	Normand, 74	Peisistratid, 34
35, 37, 38	Nuh Peygamber, 21, 22	Peisistratos, 34
Media, 35, 49	O	Pelasg/ Pelasgi, 17,18,
Medusa, 27	Oeta, 6	20
Megalopolis, 56	Ogygos, 19	Pelion, 6
Megarıs,11	Olimpos / Olimp, 6, 29	Pella, 45
Mehmet (II.), 97, 98	Olympias, 45	Pelopidas, 41
Messenia, 11, 34, 56	Orhan Gazi, 80	Peloponnesos, 6,10, 23
Mısır, 18, 19, 20, 24,	Ortodoks, 9, 79,	Pelops, 23, 31, 32
47, 48, 49, 68, 70, 121	101,119	Pelpid, 32
Miaoulis, 114	Osman Gazi, 80	Pentelicus, 6
Mihail Palaiologos, 78	Osmanlı, 2, 3, 5, 12,	Perikles, 39
Miltiades, 36	13,16, 73, 78, 80, 97,	Persepolis, 50
Minerva, 26, 27	98, 99, 100, 101, 102,	Perseus, 27,28,
Minos, 23	103, 104, 105, 110, 114,	Philip, 42, 43, 45
Missolonghi, 115		Phokis, 11, 42

Phoroneus, 18	Sefis, 7	Themistokles, 37
Pindus, 6	Selanik Krallığı, 76	Theseus, 28,
Pineios, 7	Selanik, 11, 69	Tırhala, 106
Pireye, 8	Selçuklu, 73, 77, 80	Trabzon, 73, 76, 98, 103
Pisagor, 38	Serifos, 27	Trakya, 11, 32, 35, 36
Platon, 38	Sırp / Sırbistan, 67, 80	Triballi, 46
Polidette, 27	Sicilya, 70, 72, 74	Truva, 14, 20, 30, 32
Priamus, 30	Sinop, 73	Tukidides, 38
Proetus, 24, 25	Sofokles, 38	Tuna, 66, 67, 69, 80, 98
Pyrrha, 21	Sokrates, 38	Türk, 73, 77, 102, 104,
R	Soli, 105, 108, 109	124, 125
Roma, 3, 4, 12, 13, 15,	Solon, 34	V
57, 58, 59, 60, 61, 62,	Solyot, 106, 107, 108,	Venedik, 6, 75, 76, 79,
63, 64, 65, 66, 67, 71,	109, 111, 125	99
72, 122, 123	Spercheios, 7	X
Romanya, 8	Stheneboea, 25	Xanthippus, 37
Roma-yı Garbî,bkz:	Sulla, 61	Y
Roma	Suriye, 47, 48, 49, 64,	Yahudi, 9
Roma-yı Şarkî, bkz:	66, 68, 70	Yanya, 5,21, 76, 105,
Bizans	Syros, 6	107, 108, 120, 121
Roxana, 52	Ş	Yenişehir, 5, 8, 28, 120,
Rum, 9, 70, 72, 75, 76,	Şark İmparatorluğu,	121
78, 98, 99, 101, 102,	bkz: Bizans	Yunan Denizi, 6
104, 105, 106, 110, 111,	Şira, 8	Yunanistan, 2, 3, 4, 5,
112, 113, 114, 115, 119,	T	6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13,
123, 124, 125	Tatar, 72	14, 15, 16, 17, 18, 19,
Rumca, 123, 126	Tepedelenli Ali Paşa,	20, 21, 22, 23, 24, 29,
Rumeli, 63, 66, 69, 80	16, 104, 106, 107, 108,	30, 31, 32, 33, 36, 37,
Rus/ Rusya, 5, 72, 100,	109, 110, 111, 112,	38, 39, 40, 42, 43, 44,
101, 102, 105, 106, 110,	113,114	45, 46, 47, 52, 53, 54,
113, 114, 115, 120, 125	Teselya, 5, 10, 13, 21,	56, 57, 58, 59, 60, 61,
S	31,36, 69	63, 65, 66, 69, 74, 76,
Salamis, 37	Thales, 38	98, 100, 101, 102, 104,
Saxe-Coburg, 118	Thebai, 22,29, 41, 47	106, 107, 108, 109, 110,

111, 112, 113, 114, 115,
116, 117, 118, 119, 121,
123, 124

Yunanistan-ı Cedit, 4

Yunanistan-ı Kadim, 3,
4, 10, 30

SONUÇ

“Ahmet Midhat Efendi’nin *Kâinat* Adlı Eserinde İtalya ve Yunanistan (Metin ve İnceleme)” adlı tezimizdeki metin aktarımıyla gördüğümüz bilgiler, İtalya ve Yunanistan’la ilgili bizi birden çok sonuca götürdü. Bu sonuçları şu başlıklar altında toplamayı uygun bulduk: fizikî-beşerî coğrafya, ekonomik faaliyetler, tarih, milli özellikler, din, sanat ve edebiyat. Ayrıca Ahmet Midhat’ın ülkelere bakışını da değerlendirmek gerekli görüldü.

SONUÇ 1: İTALYA TARİHİ

Fizikî-Beşerî Coğrafya: Ahmet Midhat’ın mahmuzlu bir çizmeye benzettği İtalya’nın nüfusu 29 milyondur. Almanya, İsviçre, Avusturya ve Fransa’yla komşu olan İtalya’nın Batısında Tiren Denizi ve Doğusunda Adriyatik Denizi bulunur. İtalya coğrafyasını Alp ve Apenin sıradağları iki bölgeye ayırır. Sicilya ve Sardunya adaları İtalyan coğrafyasına bağlı en büyük adalardır. Po nehri ve kolları İtalya’nın Kuzey tarafını canlandıran en büyük akarsudur.

1860’ta bağımsızlığını kazanan İtalya’yı Savoy Hanedanlığı yönetmektedir. Eyalet sistemi olan ülkede Roma, Floransa, Torino gibi şehirleri sanat merkezleridir. Ayrıca Katoliklerin ruhani liderinin başkent Roma’da yaşaması bu ülkeyi dinî ve siyasî açıdan da önemli kılmaktadır.

Ekonomik Faaliyetler: İtalya’da sanayi gelişmiş değildir. Sanayi gelişmediğinden ticaret de geridir. İtalya’da tarım ürünü olarak hububat ve pirinç yetiştirilir. Bunların yanında Avrupa’ca ünlü tarım ürünleri de vardır. Mesela Napoli’nin portakalı, zeytini, zeytinyağı ve şarabı pek ünlüdür. İtalya coğrafyasında Avrupa’nın ekserisinde yaşayan hayvanlar bulunur. Farklı olarak manda evcilleştirilerek hizmetlerinden yararlanır.

İtalya’nın üç tarafı denizlerle çevrili olmasına karşın ülkede denizcilik de gelişmiş değildir. İtalya denizlerinde balık, midye ve istiridye çok olmasına karşın ihracı sınırlıdır. Yeraltı zenginlikleri arasında ise bakır, demir, çinko ve kurşun bulunur. Ayrıca İtalya’da Mash adlı bir madenden çıkan mermerler Avrupa’da ünlüdür. Saf ve damarsız olan bu mermerler heykeltiricilikte kullanılır.

İtalya’nın ticari ürünlerinin başında tabak, çini, mozaik ve müzik aletleri gelir. En gelişmiş ticaret şehirleri Livorno, Cenova ve Venedik’tir. İtalya’nın turistik yerleri arasında tarihî şehirleri bulunur. Buraya güzel sanat meraklıları ve uzmanlar gelir.

Roma'nın yükselme devrinde tüm Akdeniz'e hâkim olan İtalya ve özellikle Roma şehri, savaş ganimetleri ve vergilerle gittikçe zenginleşir. Yaptırılan büyük sirklerde eğlenen Romalılar, şehirlerine akan büyük altın deresi içinde şımarдықça şımarır. Ancak merkezî otoritenin bozulduğu dönemlerde İtalya'da ekonomik faaliyetler de durur. Halk fakirleşir.

Tarih: İtalya tarihi beş bölümden oluşur. İlk bölüm Roma'dan önce İtalya'yı anlatır ki bu dönem İtalya'nın mitolojik devridir. Tanrı Jüpiter'in oğlu Satürna'nın gelişi, Truva savaşı ardından Aenas ve halkının İtalya'ya göçü bu bölümdedir. Ayrıca Roma'nın kuruluş efsanesi olan Romus ve Romulus kardeşlerin hikâyesi aktarılır. Bu bölümdeki en önemli olay Romalılarla Samnitlerin savaşıdır. Savaşın tüm dönemleri genişçe işlenir. Roma'nın muzafferiyetiyle İtalya, Roma egemenliğine girer.

İkinci bölüm Roma tarihini konu alır. İlk başta patrisyen, plebien ve şövalye olarak üç sınıfa ayrılan Roma'da çıkan iç savaş, plebienlerin lehine yapılan yeni düzenlemelerle çözülür. Böylece Roma, kurduğu düzen ve eşitlikçi kanunlar sayesinde hızlı bir gelişme gösterir. Kısa sayılabilecek bir zamanda Almanya'nın Güneyi, Fransa, İspanya, Portekiz, Makedonya, Yunanistan, Kuzey Afrika, Anadolu ve Suriye Roma egemenliğini tanır.

Roma'da yönetimin bozulması ve keyfi idareler imparatorluğun zayıflamasına sebep olur. İmparatorluk topraklarının aşırı büyük olması sebebiyle barbarların saldırısına maruz kalan Roma, Diocletianus zamanında daha kolay yönetebilmek için ilk defa ikiye ayrılır. Daha sonra Theodosius zamanında tekrar ayrılan imparatorluk bir daha birleşemez.

Ahmet Midhat, Doğu Roma'yı İtalya cildinde anlatmaz. Batı Roma ise barbar saldırılarına Doğu Roma'dan daha açık olduğundan kısa sürede yıkılır. 476 yılında yani ülke ikiye bölündükten yüz yıl sonra bir Cermen kavmi olan Heruliler tarafından istila edilir.

İtalya tarihinin üçüncü bölümü Şarlman'ın ölümüne kadar olan süreyi anlatır. Roma'nın yıkılışıyla birlikte Cermen kavimler İtalya'yı istila eder. Bu dönemde özellikle Hristiyan halk büyük bir zulme uğrar. Herulileri İtalya'dan çıkaran Ostrogotlar olur. Böylece İtalya öncekine nazaran biraz huzur bulur. Çünkü bu kavmin kendine has kanunları vardır ve bu kanunlara göre yönetilmektedir. Ancak Doğu Roma, kendi kavminden olan İtalya'daki Latinlere yardım edebilmek için Ostrogotlarla

mücadeleye girişir. Lombardlarla ittifak kuran Bizans, sonunda Ostrogotları İtalya'dan çıkarır. İtalya'nın güneyi kendi gönderdiği bir vali tarafından yönetilir. Kuzey taraflar ise Lombardların idaresine girer. Roma bu dönemde İtalya'da başkent değildir. Bizans tarafından gönderilen eksarhlar Ravenna kasabasından bölgeyi idare eder.

Papalık bu yeni idareden memnun olmadığı için Fransızlardan yardım ister. Büyük bir Batı imparatorluğu kurmak isteyen Şarlman, papaya yardım için Roma'ya girer. Bizans egemenliğini sonlandırır. Lombardları Kuzey İtalya'dan çıkarır. Böylece İtalya'da Fransız hâkimiyeti başlar. Şarlman'ın ölümünden sonra imparatorluk koltuğuna oturanlar becerikli kişiler olmadığından İtalya'daki yerli prensler güçlenir ve kendi bölgelerinde müstakil birer hükümet kurar.

Dördüncü bölümde Şarlman'dan sonra yerli prenslerin egemenliği ve İspanya'ya mahkûmiyet anlatılır. 911 yılına gelindiğinde yerli prenslerden Berengar, diğer prensleri kendi etrafında toplamayı başarır. Yerli prenslerin imparatorluk mücadelesi 1121'e kadar devam eder. Geçen iki yüz yılda prenslikleri birleştirecek bir güç ortaya çıkmayınca Kuzeyden Normandlar İtalya'ya girer. Almanlar, İtalya'da bu yeni gücü istemediği için Normandlar İtalya'nın güneyine inmek zorunda kalır. Güney kıyılar ve Sicilya adasında Sicilyatin Krallığı'nı kurarlar. Kuzey bölgeler de Almanya kontrolüne girer.

1268'de Almanların egemenliğinden kurtulan Lombardiya ve Toskana'da müstakil prenslikler kurulur. Ayrıca Fransızlar da bölgeden "Sicilya Ezanı" adı verilen kanlı bir olay sonucu atılmaya başlanır. Roma'da da benzeri bir durum meydana çıkar. Yerli prenslerin baskıları sonucu papalık 1309'da Avignon'a taşınır. Roma'da cumhuriyet idaresi kurulur. Tüm İtalya'da bu dönemde yerli prenslerin egemenliğinde müstakil yönetimler kurulur. Özellikle Rienzo bu prenslikleri birleştirerek tek bir krallık meydana çıkarmaya çalışır. Ancak başarılı olamaz. Müstakil ve güçlü bir krallık kurulamayınca bölge bu sefer İspanyol idaresine girer. Zaten Fransuva ve Şarlken'in uzun yıllar devam eden savaşı da sahipsiz kalan İtalya toprakları içindir. Fransızlar İspanyollara yenilince önlerinde bir engel kalmaz ve İtalya için harekete geçerler.

1505 yılında Sicilyatin'e giren İspanyollar, 1540 yılında Milan'ı da ele geçirir. İspanyolların XVII. yüzyılda gücünü kaybetmesiyle Avusturya bölgeye hâkim olmaya başlar. Milan ve Sicilyatin Avusturya'ya bağlanır. 1789'da Fransız İhtilalı sonrası

Büyük Napolyon İtalya'yı ele geçirir. Ancak Napolyon'un hâkimiyeti uzun sürmez. Napolyon savaşlarda yenilmeye başlayınca İtalya tekrar Avusturya kontrolüne geçer.

Son bölüm, 1738'den sonra başlayan İtalyan özgürlük hareketini işler. Fransız İhtilalı, İtalyanlarda da millet bilincini ortaya çıkarır. İhtilalın yaydığı milliyetçi fikirler doğrultusunda İtalya'da Avusturyalılara karşı gizli örgütler kurulur. İtalyan vatanseverlerin defalarca bastırılan isyanları sonunda sonuç verir. 1856'da Kırım Savaşı'nda Osmanlı'ya Fransızlarla birlikte yardım eden Sardunya Krallığı İtalya'nın durumunu devletlerarası görüşmelere getirir. İtalyanlar bu görüşmede bir sonuç elde edemez ama konu Avrupa devletlerinin gündemine girer. 1859'da Avusturya Piyemonte'ye saldırınca Fransa, Sardunya'ya yardıma gelir ve Avusturya geri çekilmek zorunda kalır. Bu savaş sırasında Avusturya yanında olan yerli prensler de İtalya'dan çıkarılır. Böylece "Büyük İtalya" emeli önünde bir engel kalmaz. 1861'de Sardunya Kralı Vittorio Emanuele kendisi ve ailesi adına "İtalya Krallığı" unvanını alır. 1866'da Prusya ile yapılan bir ittifak sonucu Venedik de İtalya Krallığı'na katılır. 1870'te Fransızlar, Almanlarla İtalyanların kendisi aleyhine birleşmemesi için Roma'da papalığı koruyan askerini çeker. Roma'ya giren İtalyan askerleri papalığı kendi koruması altına aldıklarını ilan ederler ve İtalya, tarihî başkentine kavuşur(1870).

Milli Unsurlar: İtalyanları bir millet haline getiren Roma Devleti'nin büyüklüğüdür. Hatta İtalya coğrafyasının tarihine bakıldığında İtalya'nın uzun yıllar müstakil halde olamadığını görürüz. Devamlı istila altına giren coğrafyada halkın asimile olmamasının en temel sebebi Roma'nın bıraktığı büyük tarihî mirastır.

Ahmet Midhat, İtalya cildi boyunca İtalya tarihinin millet olma yolunda çekilen çileleri anlatan ibretlik bir hikâye gözüyle okunmasını ister. Hatta İtalya tarihindeki olaylara diğer milletlerin tarihinde pek de rastlanmadığını söyler.

Romalıların şaşırtıcı bir hızla ilerlemesini sağlayan şey, halkın cesareti ve imparatorların kabiliyetidir. İlk başta birkaç kulübeden ibaret bir kasaba olan Roma, yürekli askerleri sayesinde giriştiği tüm savaşları kazanır ve İtalya'nın tamamına egemen olur. Bu devleti bütün Akdeniz'e hâkim kılan da Romalıların disiplini, ahlakı ve faziletidir. Romalıların yaptıkları akılcı ve adaletli kanunlar, İtalya'dan çok uzaklardaki milletlerin bile Roma'ya bağlanmasını sağlar. Romalılar bir bölgeyi istila etmek istediklerinde o bölgenin halkı savaşmak yerine Roma egemenliğine girmeyi tercih eder. Romalıların kanun ve nizamlarının güçlülüğü onlarda bu hevesi uyandırır.

Roma'nın yıkılışı ise eski ahlak ve adaletin kaybolmasıyla başlar. Soyluların çalışmayıp zevk ve eğlenceyle meşgul olmaları devlet idaresini bozar. Yönetime erlikten yetişen sıradan askerler gelir ve kendi çıkarlarına çalıştıklarından ülkeyi ilerletemezler. Nitekim Roma yıkılınca İtalya halkı Cermen kavimlerin saldırı ve yağmasına açık bir hale gelir. Böyle bir dönemde halkın, vatan ve millet sevgisi yerine biraz huzuru tercih etmesi yadsınamaz. Önceki dönemde Romalıların adalet ve huzur götürdüğü yerlerdeki halkın Roma egemenliğini seve seve kabul etmesi gibi Roma'dan sonra İtalyanlar da başka bir egemenliği tercih etmek zorunda kalır. Şarلمان'ın İtalya'yı istilasıyla Fransız egemenliğine giren İtalya, Fransızlar gibi tek bir devlet haline girecekken Fransızların zayıflaması İtalya'yı tekrar kontlar ve senyörler elinde parçalar.

İtalyanlar esaret dönemlerinde de eski niteliklerini unutmazlar, istiklallerini kazanmak üzere çalışırlar ancak küçük prenslikler halinde yaşamaları bunu mümkün kılmaz. İtalya'nın parça parça olması Almanların bölgeyi istilasına sebep olur. Almanlar zayıflayınca ise bölge İspanya istilasına girer. Ardından Napolyon bölgeye hâkim olur. En son Avusturya elinde kalan İtalya'da Fransız İhtilalı'nın yaydığı fikirler neticesinde ihtilal komitaları kurulur. Halkta uyanan hürriyet fikirleri Avusturyalılarla kanlı mücadelelere girilmesine yol açar. 1821, 1831 ve 1848'de üç defa topyekûn isyan eden İtalyanlar, Avusturya stratejik öneme sahip her bölgeye asker yığmasına karşın yılmadan savaşa devam ederek sonunda bağımsızlığını kazanır.

Ahmet Midhat, İtalya halkının geleceği konusunda pek ümitlidir. Halkın zekâsı ve çalışkanlığı sayesinde yakın vakitlerde daha büyük bir ilerlemeyle Avrupa'da İngiliz ve Fransız milletlerinin sahip oldukları seviyeye geleceklerine düşünür.

Din: İtalyan halkı ilk çağlarda Yunanlı tanrılara inanmaktadır. Truva savaşından sonra Yunanistan'dan İtalya'ya yapılan göçler bunda etkilidir. MÖ 753 yılında kurulduğu sanılan Roma şehir devleti bir imparatorluğa döndüğünde hükümdar da tanrı sayılmaya başlanır. Tanrılar gibi heykelleri yapılır. Jüpiter, Satürn ve Janus metinde adları geçen tanrılardır. Puta tapan Romalılar, hükümdarlarını da tanrı saydıkları için onların da heykelini yapar. Roma senatosu da hükümdarın tanrı sayılmasını oylayarak ilan eder. 306 yılında Büyük Konstantin'in imparator olmasıyla Hristiyanlık Hz. İsa'nın doğumundan 300 yıl sonra serbest bırakılır. Konstantin'e kadar Hristiyanlara zulmüyle meşhur bazı imparatorlar da yok değildir. Mesela Neron, MS 80'lerde hükümdar olduğunda Hristiyan ayinlerini yasaklayıp, bu dine girenlere işkence yaptığından kilise tarafından bugün bile lanetlenir. Büyük Konstantin, Hristiyanların

arasındaki meseleleri çözmek için İznik'te bir de konsül toplar. Konsülün kararlarına göre sirklerdeki hayvan oyunları ve diğer kanlı oyunlar yasaklanır, kölelerin azat edilmesi sağlanır. Mezhepler arasındaki sorunların çözülmesi için çalışma yapılır.

Konstantin'den sonra Hristiyanlık devletin dini olur ancak Hristiyanlar Roma'da henüz çoğunlukta değildir. Yönetime bazen Hristiyan bazen de putperest hükümdarlar gelir. Hükümdarlar, kendi din mensuplarının desteğiyle tahta çıktıkları için diğer dinin mensuplarına zulmeder. Julianus putperestlikle Hristiyanlık arası yeni bir mezhep icat etmeye çalışır.

Roma'nın yıkılışıyla İtalya bir Cermen kavmi olan Herulilerin eline geçer. Bu kavim Hristiyanlara kin besledikleri için İtalya'da katliamlar yapar. Herulilerden sonraki dönemde İtalya biraz daha huzurludur. 770 yılına gelindiğinde papalık, İtalya'daki otorite boşluğundan yararlanarak siyasi olarak tanınma çabasına girer. Aslında Katoliklerin ruhanî lideri olan papa, bu dönemde kendi mülklerini yönetme çabasına girişir. Böylece Roma'ya yollanan yöneticilerle papalık arasında mülkiyet meselesi ortaya çıkar. Yine bu dönemde papalık, resim ve tasvire tapmayı serbest bırakır. Amacı ise Hristiyanların eski dinlerine meyletmesini engellemektir. Zamanla Hristiyanlık resimsiz ve heykelsiz düşünülemez hâle gelir. Papa II. Gregorius zamanında yasal olarak tanınmayı başaran papalık, Roma şehrini kendi imparatorluğu haline getirir. Diğer memurların hepsini azledip kendi adamlarını siyasi makamlara getirir. Papalık makamına gelmek her papazın hakkı olduğu için de uzun bir dönem papa olmak isteyenlerin entrikaları zaten otorite boşluğu olan İtalya'da papalığı tam anlamıyla siyasi bir arena haline getirir. Papalığı kontrol altına almak isteyen dükler, kontlar, senyörler kendi destekledikleri papazın bu makama gelmesi için çalışır. Almanların İtalya yönetimi döneminde iki Alman hanedanlığın çatışmasında büyük yaralar alan papalık, Roma'dan Avignon'a gitmek zorunda kalır. Aslında papalığın Roma'yı terk etmesi otorite boşluğundan kaynaklıdır. Papalığı Roma'da istemeyen yerli prensler, papalığı sarayından çıkarır ve Roma'da cumhuriyet idaresi kurar. Ancak papalık sıradan bir makam değildir. İtalya'yı birleşik bir krallık haline getirmek isteyen Rienzo, papalığı tekrar Roma'ya davet eder. Roma'ya dönmekte acele etmeyen papalık, 1378'de Papa Urbanus zamanında tekrar Roma'daki sarayına yerleşir.

Şarlman'dan sonra papalık ve Roma, uzun bir dönem Fransızların koruması altında kalır. Hatta İtalya Krallığı bağımsızlığını kazandığında Fransızların hala Roma'da askerleri vardır. Almanya'yla yaklaşan savaşta İtalyanların ve Almanlarla

işbirliği yapmaması için Roma şehrinden Fransızlar askerlerini çeker. İtalya halkı Roma'ya girdiğinde papalık makamına dokunmaz, devlet papalığının korumasını üstlenir.

29 milyonluk İtalya'da halkın ekseriyeti Katolik'tir. 40.000 Protestan ve 20.000 de Yahudi yaşamaktadır.

Sanat ve Edebiyat: *Kâinat* serisinin İtalya Tarihi adlı 13. cildinde Ahmet Midhat serinin diğer kitaplarında olduğu gibi siyasi tarih anlatmaktadır. Bu yüzden sanat ve edebiyat üzerine fazla bir bilgi vermez. İtalyanların edebiyata meraklı bir halk olduğunu söyleyen yazar; resim, müzik, heykel ve mimarîde diğer milletlerden önde olduklarını düşünür. Roma, Floransa ve Torino gibi eski şehirlerdeki sanat eserleri incelenmeden iyi bir sanatkâr olunamayacağını anlatır.

Roma'da soyluların ilim ve fenle uğraştığı zamanlarda ülke büyük bir terakki devri yaşar. Ancak zamanla kibar takımının bu işlerle uğraşmayı bırakması hatta bütün işlerden çekilerek sadece zevk ve eğlenceyle meşgul olmaları Roma'nın sonunu getirir. Aslında İtalya tarihi dendiğinde Roma devrinden sonra akla Rönesans gelir. Ancak Ahmet Midhat XV. ve XVI. yüzyıllardaki gelişimi Mantua, Ferrara, Toskana, Floransa gibi bölgelerdeki hanedanlıkların çabalarıyla ortaya çıkan bir gelişim olarak anlatır. Hanedanlık üyelerinin bilim ve sanata olan ilgisiyle yönettikleri bölgelerin de birer bilim ve sanat merkezi haline geldiğini söyler. Ayrıca Floransa'nın bu dönemde ünlü bir eğitim merkezi haline geldiğine dikkat çeker. Böylece tüm ülke “şeh-rah-ı terakki”de koşa koşa yol alır. Ancak yine de Ahmet Midhat, Rönesans'ı tanımlayacak bir ad kullanmaz ve siyasi tarih anlattığı için bu gelişimler üzerinde bir paragraftan uzun durmaz.

İtalyan özgürlük hareketi esnasında Avusturya ile kanlı bir mücadeleye girilir. Bu esnada hem Avrupa'nın desteğini sağlamada hem de halkta milli mücadele heyecanı uyandırmada yazarlara büyük işler düşer. Basılan eserlerle Avrupa'nın teveccühü kazanılır ve İtalya'ya dikkat çekilmesi sağlanır. Hatta bu yayınlara diğer Avrupalı yazarların da destek vermesiyle İtalyanlara Avrupa halklarından ciddi yardımlar gelir. Ayrıca içerde de İtalya'nın özgürlüğünü hedefleyen bir gizli örgüt kurulur. Avusturyalıların tüm özgürlük yollarını kapatmasına karşın İtalyan halk canlarını vererek bu yolu açar.

Ahmet Midhat İtalya cildinde iki Fransız yazardan alıntı yapar ve adlarını verir. İkisi de siyasî ve politik özellikleri olan yazarlardır. Montesquieu'nun Roma'nın

yükseliş ve çöküşünü anlatan bir yazısından alıntı yapan Ahmet Midhat, bu yazıyı Romalıların büyük bir imparatorluk kurmasını onların ahlakına bağladığı fikrini geliştirmekte kullanır. Victor Hugo'dan ise Lombardların hükümdarlık sembolü olan Demir Taç'ı taşımaya Şarلمان'dan sonra en layık kafanın Napolyon Bonapart'ta olduğunu söylediği yazısını alıntı yapar. Bu, ilkin göre daha siyasi bir yazıdır. Çünkü Victor Hugo bu yazıyla kendi döneminin Fransa İmparatoru III. Louis Napolyon'u eleştirmektedir.

SONUÇ 2: YUNANİSTAN TARİHİ

Fizikî ve Beşerî Coğrafya: Yunanistan, Avrupa'nın Güneydoğusunda kalan küçük bir yarımada'dır. Ayrıca Akdeniz'de bulunan pek çok takımada da bu devlete bağlıdır. Osmanlı-Rus savaşı ardından yapılan Berlin Konferansı'nda Yanya'nın tamamı ve Yenişehir'in büyük bir kısmı Yunanistan'a bırakılınca devlet Kuzeye doğru biraz daha genişler. Ülkenin kuzeyi güneyine göre daha dağlıktır. Pindus adlı bir sıradağ silsilesi Balkanlarla birleşir. Dağlarda zeytin ağaçları tabii olarak yetişir. Yine bu dağlardan gelen sular Yunanistan'ın su kaynaklarını oluşturur. Berlin Kongresi sonrası Yunanistan nüfusu 1.300.000 kadardır. En büyük şehirleri başkent Atina ve Yenişehir'dir. Sanayisi gelişmemiş olan Yunanistan'da tacirler bir ülkenin malını başka bir ülkeye naklederek ticaret yapar. Berlin Konferansı öncesi Yunan halkın neredeyse tamamı Ortodoks'tur. Yenişehir ve Yanya'nın ülkeye katılmasıyla Müslüman ve Yahudi nüfus da Yunan Krallığı'nda bir hayli artar. Ülkenin hükümdarı Danimarka imparatorluk ailesinden gelen Protestan bir prens'tir. Ancak veliahdın Rum Ortodoks mezhebine göre yetiştirilmesi şartı konmuştur.

Ekonomik Faaliyetler: Yunanistan coğrafyasında toprak verimli ve tarıma uygundur. Ancak Yunan köylüleri palikaryalığa yani kabadayılık ve eşkıyalığa meraklı olduğundan toprak boş kalmaktadır. Zeytin Yunan coğrafyasında tabii olarak yetişir. Yunan köylüleri bu ağaçları aşılayarak istifade etmektedir. Zeytinyağı ve sofralık zeytin bölgenin temel tarım ürünü'dür.

Yunan dağlarında İtalya'daki gibi kıymetli maden bulunmaz. Dağlardan kurşun çıkarılır. Ayrıca bölgede saf ve damarsız mermer üretilir. Bu mermerler heykeltıraşlıkta kullanılır. Bölgenin en büyük şehri başkent Atina'dır ve ticaret de bu şehrin limanı olan Pireye iskelesinden yapılır. Yunanistan'ın diğer büyük şehirleri Yenişehir, Korfu ve Şıra'dır. Yunanlıların İngiltere, Fransa gibi büyük ülkelerde zengin tacirleri bulunur.

Yunan topraklarının deniz ticaretine elverişli olması da bu ülkede gemiciliği geliştirmiştir. Ancak Yunanlılar kendi ülkelerinde tarım ve sanayi gelişmediğinden çeşitli ülkelerin mallarını naklederek ticaret yapmaktadır. Yunanistan'ın ihraç mallarının başında zeytin, zeytinyağı, üzüm ve şarap gelir. Ayrıca az miktarda da deri ve yapağı ticareti vardır.

Yunanistan'da MÖ 1500'lerde halk, tarım ve hayvancılıktan pek anlamamakta, biraz hayvancılık ve toplayıcılıkla yaşamlarını sürdürmektedir. Yunanlılar tarımı Mısır ve Fenike göçleri sonrası Pelops zamanında öğrenir.

Med Savaşlarının bitimiyle Yunanistan'da büyük bir terakki devri yaşanır. Bu gelişmelere paralel olarak ticaret de gelişir. Atinalılar etrafta kurduğu kolonilerle zenginleşir. Bu zenginleşme Atina ve Sparta arasında rekabete sebep olur.

İstanbul'da Latin İmparatorluğu kurulduğu 1204 yılında Haçlılara yardım ettiği için ticarete elverişli limanlar Venedik kontrolüne verilir. Girit bu önemli limanların başında gelir.

Ahmet Midhat, Yunanlıların ilerde büyük bir devlet olabileceğine inanmamakla birlikte Yunanlıların ilerde gemicilikte ve ticarete büyük işler başaracak denizciler olacaklarını düşünür.

Tarih: Yunanistan tarihini Ahmet Midhat dört bölüm olarak ele alır. Birinci bölümde “Yunanistan” adının nereden geldiği ve Yunan mitolojisindeki hikâyeler yer alır. Yunanistan'ın yerli halkına Pelasgiler denir. MÖ 2000'lerde Mısır ve Fenike'den Yunanistan'a göçler başlar. Helen göçleri de MÖ 1800'lerde olur. Ancak Helenlerin Asyalı bir kavim olma ihtimali daha güçlüdür. Helenler dört kavimden oluşur. Dor, Aiol, İon ve Achaean denilen bu kavimlerden Yunan kelimesi “İon”lardan gelir. Helenlerden bir kabile olan Greaslar MÖ. 1400'lerde bölgeye egemen olur. Yunanlıların en yaygın adı olan “Grek” bu kavimden gelir. Ahmet Midhat tarihin bu döneminde şehirlerin kuruluşunu anlatan mitolojik hikâyelerin de bir kısmını aktarır. Seçtiği mitolojik kahramanların hükümdarlık etmiş olmasına dikkat eder. Çünkü siyasi tarih anlatmaktadır. Anlattığı hikâyeler arasında Cecrops'un Atina'yı, Cadmus'un Cadmeia'yı, kurması da vardır.

MÖ 1270'te sona eren Truva Savaşı sonrası Yunan tarihinin daha iyi izlenebildiğini söyleyen Ahmet Midhat, bundan sonra aktardığı tarihin daha kesin bilgiler çerçevesinde olduğunu söyler.

MÖ 492’de Med Savaşları başlar. Yunanlılar ve Farslar arasında uzun yıllar devam edecek bu savaş MÖ 450’de sona erdiğinde Yunanistan büyük bir zarar görmüştür. Ancak savaşı kazanan Yunanlılar bu tarihten sonra bilim ve sanatta büyük gelişmeler gösterir.

Med Savaşları sonrası Atina ve Sparta arasında büyük çekişmeler yaşanır. Bu da Büyük İskender’in babası Philip’in bu çekişmeden yararlanarak topraklarını genişletmesine yarar. Ayrıca İskender’in Doğu seferine çıkışına da ortam hazırlar. Tüm Yunanlıları egemenliği altına almayı başaran İskender, MÖ 327’de Hindistan’ın tamamını ele geçirir. Öldükten sonra ise komutanları İskender’in ülkesini aralarında paylaşır. Yunanistan Antipater’in hissesine düşer. Ancak bu uzun süreli bir egemenlik olmaz. Ardından Cassander Yunanistan’a saldırır. Yunanlılar da bunun üzerine birleşerek Achean Birliğini kurar. Ancak Achean Birliğine bir süre sonra Aetolianlar rakip çıkar. İki birlik arasındaki çekişmede Aetolianlar Romalılardan yardım ister. Romalılar seve seve yardıma geldiklerinde bir daha Yunanistan’dan çıkmazlar. Bölge Roma egemenliğine girer.

Ahmet Midhat, Roma egemenliğinde geçen zamanı anlatmaz. Doğu Roma sayılan Bizans’ı anlatmak için bir atlama yapar. Ancak Doğu Roma’nın asla bir Yunan devleti sayılamayacağını, sadece Doğu Roma’yı anlatmaya daha uygun bir tarih bulunmadığından Yunanistan cildinde anlatıldığını aktarır.

Şark İmparatorluğu 395’te İstanbul merkezli olarak kurulur. Batı Roma’ya göre daha avantajlı bir konumda olduğundan daha uzun süre yaşar. İslam ordularının hızlı ilerleyişiyle Bizans’ın elinde Anadolu ve Balkanlar kalır. Kuzeyden Slav ırkların saldırısı güneyden de İslam ordularının ilerleyişi Bizans’ı zor durumda bırakır. Ayrıca İstanbul’da da taht kavgaları ve entrikalar yüzünden merkezî otorite zayıflar. 1204 yılında Bizans’a yardıma gelen haçlılar İstanbul’u yağmalar ve Latin İmparatorluğu kurulur. Elli yıl sonra imparatorluk tekrar ele geçirilir ancak Bizans, ilerleyen dönemde 1453’e kadar Osmanlı toprakları arasına sıkışıp kalır.

Yunanistan tarihinin son dönemi, Yunanlıların Osmanlı’ya karşı ilk istiklal teşebbüsleri ve yeni kurulan Yunanistan’ı kapsar. Rusların kışkırtmasıyla ayaklanan Yunanlılardan ilk ayaklanan Manyot civarında yaşayan halk olur. Bu isyanı Solyot isyanı ve büyük Mora isyanı takip eder. Aslında Yunanlılar kendi güçleriyle bağımsızlıklarını kazanabilecek durumda değildir. Ancak Ruslar ve Avrupalıların

baskıları sonucu 1830'da Osmanlı, Mora'da kurulan Yunanistan'ı tanımak zorunda kalır. Berlin Kongresi sonrasında ise Yunanlılara bir miktar daha arazi vermek zorunda kalır ve Yunanistan son şeklini alır (1878).

Milli Unsurlar: Antik Yunan medeniyetine bize bıraktıkları miras dolayısıyla teşekkür eden Ahmet Midhat, antik Yunan medeniyetine duyduğu hayranlığı gizlemez. Yunan halkını çok cesur ve akıllı bulur. Antik Yunan medeniyeti öyle ileridir ki Romalılar Yunanistan'ı işgal ettiklerinde Yunanlılara kendi medeniyetlerini benimsetemeyip aksine Yunanlıların birer öğrencisi gibi devlet işlerini, ticareti, ekonomiyi, tarımı, askerliği ve sanatı öğrenip geliştirirler.

Ancak Antik Yunan kavimi olan Helenler bugünkü Yunanlılar değildir. Helen kanına önce Roma, ardından Latin kanı karışır. Kuzeyden yapılan göçlerle Slav ırkların Yunan topraklarına girmesiyle bir de Slavlar Yunanlılara karışır. Daha sonra Osmanlı egemenliğine giren bu yerlerde Müslüman kanı da Yunanlılara az çok karışır. Aslında bugün kendisine Helen diyen Yunanlılar Ahmet Midhat'a göre melez ve başka bir kavimdir.

Osmanlı, Yunanlıların kavmiyetlerini koruduğu için Rusların Balkanlardaki kıskırtmalarına çabuk kapılır. Osmanlı'ya Slavlardan sonra Yunan kavimlerden sayılan Arnavutlar isyan eder. Önce Manyotlar ardından da Solyotlar ayaklanmalarıyla Osmanlı'yı meşgul etmeyi başarır. Özellikle Solyotlar öyle cesaretli ve topraklarına bağlı kavimlerdir ki başka yerlere göçüp gitmek yerine canlarını vermekten çekinmezler.

Şimdiki Yunanlılar da milli benliklerini ve vatanlarını koruma hususunda pek özenlidir. Ancak bu işte gereksiz bir aşırılıkları vardır. Bu da onları gülünç duruma sokar. Her işte ifrat ve tefrit uçlarına varılması hoş karşılanmayacağı gibi Yunanlıların da her işlerinde böyle uç noktalara varması, aslen ciddi ve ağırbaşlı adamlar olan Yunanlıları bu izlenimden uzaklaştırır.

Yeni Yunanlıların ilim ve fende ki durumu çok kötüdür. Bunun sebebi de yine kendi milli benliklerine olan bağlılıklarıdır. Yunanlılar, kendi dillerinden başka dilleri öğrenmeyi gururlarına yediremediklerinden ve en güzel dilin Rum lisanı olduğu fikrinde sebat ettiklerinden diğer dilleri öğrenmeyi kendilerine ayıp sayarlar.

Bazı Yunan tarihçiler Osmanlıların ileride Rumlara tabi olacağı gibi hayallere kapılır ancak buna imkân yoktur. Çünkü Yunan milleti zaten askerî meziyetlerini

kaybetmiştir. Solyot ve Manyotların kahramanlıkları ancak mahalli küçük şeyler sayılabilir. Bu çeşit bir kahramanlıkla ancak haydutluk yapılır. Ayrıca Yunanlıların nüfusu büyük bir imparatorluk kurarak doğu kavimlerini egemenliği altına alabilecek kadar da fazla değildir.

Din: Yunanistan coğrafyasına MÖ 1500'den sonra yapılan Mısır ve Fenike göçleriyle o bölgelerin din anlayışı Yunan coğrafyasına yerleşir. Bu bölgelerdeki çok tanrılı dinleri benimsemeye başlayan halk, zaman içinde tanrılarının heykellerini yapar. Ayrıca Yunanlı mitolojik kahramanlar da tanrı veya yarı tanrı olarak benimsenir. Ahmet Midhat Yunan tanrı adlarını Roma mitolojisine göre yazmaktadır. Mesela Zeus yerine Jüpiter'i, Athena yerine Minerva'yı kullanır. Med Savaşları sonrası Yunanistan'da büyük bir ilerleme devri yaşanır. Bu dönemde yine her şehir ve kasaba kendisine bir tanrı edinir.

Roma'da papalığın siyasi varlığının tanınması Konstantinopolis'te de mezhep çatışmalarına sebep olur. İtalya tarihinde etraflıca anlatılan Hristiyanlıkta resim ve tasvire tapma meselesi Bizans İmparatorluğu'nu da derinden etkiler. Slavlar üzerine gönderilen ordular mezhep ayrılıkları yüzünden bozguna uğrar. Resim ve tasvire tapma meselesi 867'ye kadar gittikçe şiddetlenir. Ardından yatışmaya başlar.

XI. yüzyıla gelindiğinde Hristiyanlar Selçukluları Anadolu'dan çıkarmak ve İslam'ı yeryüzünden silmek üzere saldırılara başlar. Ancak saldırılar amacından sapınca İstanbul Latinlerin eline geçer. Ortodoks olan Bizans imparatorları İznik'te bir hükümet kurar. İstanbul 50 yıl kadar Katolikler elinde kaldıktan sonra geri alınır. İstanbul'u tekrar ele geçiren Ortodokslar mezhep birliğini kullanarak Arnavutluk ve Bulgaristan'ı Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlılıkları yoluyla idare eder.

1766'da Ruslar bu sefer de mezhep birliğini kullanarak Osmanlı içindeki Slavlarla Rumları ayaklandırır. 1780'lerde Yunanlılar Avrupa'da kamuoyu oluşturmak için Osmanlı'nın Hristiyan Rumlara zulmettiği propagandasını yapar.

Yunanistan cildinde Hristiyanlığın Yunanlılar, Bizans, Rus ve Avrupalılar tarafından genelde siyasî malzeme olarak kullanıldığı görülmektedir.

Sanat ve Edebiyat: Sanat ve edebiyat bakımından Yunanistan cildinin İtalya cildine göre daha zengin olduğu söylenebilir. Yunan mitolojik kahramanlarına örnekler verilir, Med Savaşlarından sonraki terakki devrinde eser veren ünlü filozof, edip ve sanatkârların adları zikredilir.

Deukalion, Cadmus, Bellerophontes ve Perseus'un başından geçen mitolojik hikâyeler anlatılır. Ayrıca Herkül, Theseus ve İason'un da isimleri zikredilir. Ahmet Midhat, Yunan mitolojisini İranlıların Kahraman Katil hikâyelerinden daha abartılı ama daha latif bulur. Homer'in yazdığı şiirlerle Yunanlıların ahlakını artırdığını söyler. Büyük İskender de gençliğinde Homer'in şiirlerini okur ve en çok Aşil'i taklit etmeye çalışır.

Med Savaşlarını kazanan Yunanistan'da her alanda ortaya çıkan gelişmelerle pek çok bilimin, felsefi düşüncenin ve sanatın temeli atılır veya ciddi şekilde gelişir. Tiyatroda trajedi yazarlarına Eshilos, Sofokles, Eurypides örnek gösterilirken komedya türüne de Aristophanes örnek verilir. Ancak Ahmet Midhat bizdeki orta oyuncularının yaptığı işin rezilane bir sokak oyunculuğu olmasına karşın bahsi geçen yazarların soylu kimseler olduğunu bu yüzden de komedya ve orta oyunculuğunun birbirine benzetilemeyeceğini söyler.

Filozof ve bilim adamlarından başka Ahmet Midhat, Fidias'ın heykeltıraşlıktaki maharetinden söz eder. Yaptığı Yunan tanrı heykellerinden bir kısmı bugün müzelerdedir ve sanatçılığı hayranlık uyandırmaktadır.

Yunanlı yazarlar Osmanlı'ya isyan ettikleri dönemlerde öyle yazılar kaleme alır ki Yunan halk kendisini gerçekten Aşillerin Herküllerin torunları zannetmeye başlar. Halk tekrar İskender'in ülkesini kurma hayallerine kapılır. Ahmet Midhat birçok yerde bugünkü Yunanlıların eski Yunanlılar olmadıklarını kanıtlamaya çalışır. Bugünkülerin melez ve başka bir kavim haline geldiklerini ifade eder. Hatta herhangi bir Yunanlı yazarın Yunanlıların antik dili olan Helenica'yı anlayamayacağını söyler.

Ahmet Midhat'ın İtalya ve Yunanistan'a Bakışı: İtalya ve Yunanistan Akdeniz havzasında, konum olarak birbirine yakın yerlerdir. Roma döneminde yolları keşişen bu iki ülke halkları sonraki dönemlerde de tarihî bağları gereği zaman zaman ilişki içine girer. Ahmet Midhat İtalya tarihini anlatırken İtalyan halkın yanında olduğu görülür. Hatta o kadar destekler ki papalık bile Ahmet Midhat'ın kaleminden Roma'da bir dönem işgalci gibi algılanır. Avusturyalılarla girişilen bağımsızlık mücadelesini hayranlıkla ve okuyucuya örnek göstererek anlatır. Roma şehrinin tekrar İtalya'ya başkent oluşu ve İtalya topraklarının tek bir devlet haline gelmesi İtalya tarihi anlatımı boyunca Ahmet Midhat'ın olmasını istediği şeydir. İtalya'nın yakın zamanda Amerika Birleşik Devletleri gibi güçlü bir devlet olacağını ve Avrupa devletleri arasında sözü

geçen bir yere geleceğini düşünür. Ahmet Midhat, İtalya tarihinin zenginliği, coğrafi şartlarının elverişliliği ve İtalya halkının çalışkanlığını gösterge olarak bu öngöründe bulunur.

Ancak Ahmet Midhat, İtalya halkı kadar Yunanistan halkının yanında değildir ve geleceklerinden de İtalyanlar kadar umutlu görünmez. Yunanlıların modern devrinin anlatımı başlamadan Osmanlı'dan kendi başlarına ayrılacak güçleri olmadığı okuyucuya hissettirilir. Ayrıca Yunanlılara tarih içinde Osmanlı'nın sahip çıktığını, kendi bölgelerinde huzur içinde dil ve dinlerinde özgür olarak yaşarken Rusların kışkırtmalarıyla işlerin karıştığı belirtilir. Yani Yunan ayaklanmasına sebep olarak dışarıdan gelen tahrikler, teşvikler ve yardımlar gösterilir. Yunanlıları ayaklandırmadaki maksat Osmanlı'nın içişlerine müdahale etmek olduğundan aslında Avrupa'nın Yunanlıları pek de önemsenmediği anlatılmak istenir. Bu bakımdan Ahmet Midhat modern Yunanistan tarihini anlatırken tarafsız davranamaz ve Osmanlı'nın devlet politikasına göre eserini oluşturur. Mesela Ahmet Midhat, Yunanistan'a kral seçimiyle Avrupa'nın epey eğlendiğini söyler. Ancak kullandığı üslupla biraz da kendisi eğlenir. Kısacası Yunan meselesine Osmanlıcılık açısından bakar.

Nihad Sami Banarlı, Ahmet Midhat'ın *Kâinat* (1871-1881) adını verdiği serisini L'Univers isimli kitaptan çevirdiğini söyler²⁰. Ahmet Midhat'ın amacı ülkeler hakkında okuyucuya derli toplu bir bilgi vermektir. İtalya ve Yunanistan hakkında da ülkeleri tanıtan ve merak uyandıracak şekilde araştırmaya yönlendiren genel bilgiler verdiğini görüyoruz.

Ahmet Midhat daha çok romancı ve hikâyeci kimliğiyle tanınır. Ancak o, edebi eserlerinde bile edebiyat vasıtasıyla ders vermek amacını güder. Maksudı ise halkın eğitim seviyesini yükseltmektir. Ahmet Midhat'ın roman ve hikâyelerinden farklı olarak *Kâinat* serisinde ülkeler hakkında doğrudan doğruya ansiklopedik bilgiler verdiğini görülmektedir. İtalya ve Yunanistan'a ayırdığı kısımlar da *Kâinat*'ın öteki ülkelerine ayrılan kısımlar gibi milletlerin dünya üzerindeki coğrafi ve tarihî konumlarını anlatmak amacıyla sürdürdüğü geniş bir teşebbüsün ürünüdür. *Kâinat* üzerine yaptığımız bu çalışma, Ahmet Midhat Efendi'nin çok yönlü aydın cephesini bir kere daha göstermiştir.

Kâinat külliyatı, Tanzimat'tan sonra yazarlar arasında pek yaygın olan tarih vasıtasıyla halkı eğitme çabasının bir ürünüdür. Ahmet Midhat Efendi'nin Fransızcadan

²⁰ Banarlı, Nihad, "Ahmet Midhat Efendi", *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, II*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 2001, s. 964-970.

serbest bir tercüme yaptığı anlaşılan bu serinin bugün bile dilimizde sayısı pek fazla olmayan ülkeler tarihi çeviri ve çalışmaları arasında mühim bir yer bulacağını düşünüyoruz.

BİBLİYOGRAFYA

Ahmed Midhat, *Kâinat Külliyyatı: Hükûmât-ı Cermanya, Tercüman-ı Hakikat* Matbaası, İstanbul, H. 1297.

Ahmed Midhat, *Kâinat Külliyyatı: İtalya, Tercüman-ı Hakikat* Matbaası, İstanbul, H. 1298.

Ahmed Midhat, *Kâinat Külliyyatı: Yunanistan, Tercüman-ı Hakikat* Matbaası, İstanbul, H. 1298.

Ahmet Midhat, *Üss-i İnkılâp: Kırım Muharebesi'nden II. Abdülhamid Han'ın Cülusuna Kadar*, Hzl. Talip Galip Seratlı, Selis Kitaplar, İstanbul 2004. s. 19

Ahmet Midhat, *Hace-i Evvel*, Tercüman-ı Hakikat Matbaası, İstanbul, 1287,

Ahmet Midhat, *Kâinat: Mukaddime*, Kırk Ambar Matbaası, ikinci baskı, İstanbul, 1299

Ahmet Midhat, *Medhal ve Tarih Fünûn- ı Coğrafya*, Kırk Anbar Matbaası, İstanbul, 1296

Ahmet Midhat, *Mufasssal*, Tercüman-ı Hakikat Matbaası, İstanbul, 1303

Ahmet Midhat, *Tarih-i Edyan* I. cilt, İkinci Tabı, Şeref Matbaası, İstanbul, 1329

Ahmet Midhat, *Üss-i İnkılâp: Kırım Muharebesi'nden II. Abdülhamid Han'ın Cülusuna Kadar*, Hzl. Talip Galip Seratlı, Selis Kitaplar, İstanbul 2004. s. 19-23.

Banarlı, Nihad, “Ahmet Midhat Efendi”, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, II*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 2001, s. 964-970.

Devellioğlu, Ferit, *Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005.

Mansel, Arif Müfid, *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara, 1963.

Okay, Orhan *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Midhat Efendi*, MEB, 1991

Okay, Orhan, “Ahmet Midhat Efendi”, *İslam Ansiklopedisi, II*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, s. 100-103.

Özkan, Tuğba, *Ahmet Midhat Efendi'nin Dağarcık Mecmuası: İnceleme-Seçme Metinler- Dizin*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013

Özön, Mustafa Nihat, *Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Maarif Matbaası, İstanbul 1941

Parlatır, İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara, 2007.

Pinnow, Hermann, *Almanya Tarihi*, Çev. Fehmi Baldaş, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1940.

Savelli, A., *İtalya Tarihi*, Çev. Galip Kemali Söylemezoğlu, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1940.

Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türki*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2001.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 445-474.

Tekin, Oğuz, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

EK 1: İTALYA

**KÂİNAT
KÜTÜPHANE-İ TARİH**

**BİRİNCİ KISIM
AVRUPA
BİRİNCİ KISMIN ON ÜÇÜNCÜ CİLDİ
İTALYA**

**MUHARRİRİ
AHMET MİDHAT**

**TERCÜMAN-I HAKİKAT'E TEFRİKA OLARAK DERC VE NEŞR
OLUNDUKTAN SONRA AYRICA KİTAP OLARAK TAB OLUNMUŞTUR**

İSTANBUL

1298

(2)MUKADDİME

Kâinat serlevhasıyla Avrupa ülkelerinden her biri için bir tarih-i hususî kaleme almaktan ibaret bulunan şu hizmetimizde bize en ziyade güçlük gösteren ciltlerden birisi dahi İtalya ülkesine mahsus olan şu cilt olacaktır. Eğer ciltlerimizi yalnız elyevm mevcut olan devletlere hasretmiş olsaydık bu güçlük asla görünmez idi. Zira o halde İtalya devlet-i cedidesi için yalnız yirmi senelik bir tarih-i hususi kaleme alarak teşekkülü henüz yirmi seneden ibaret bulunan bu devlet-i cede tarihini kolayca bitirmiş olur idik. Fakat biz devletlerin değil belki ülkelerin ta ittıla-ı tarih hâsıl olduğu zamandan bed ile ahval-i tarihiyelerini hulasa etmekteyiz. İtalya ülkesi ise Yunanistan-ı kadimden sonra tarihin en eski tanıdığı ülkelerden olup bu kıta üzerinde (3)o kadar inkılabat ve tahavvülat görülmüştür ki bunlar yalnız sadece bir ihtar edilmek lazım gelse bile yine sair ciltlerde iltizam eylemiş olduğumuz ihtisar ile kıyas kabul edemeyecek tafsilatı bu ciltte ihtiyar eylemiş oluruz. Zira “İtalya” denildiği zaman bir kere Roma devlet-i cihangiranesinin tarih-i mutaveli dâhil olur. Ondan sonra Roma’da bir aralık “dukalık” suretiyle o kadar hükûmetler teşekkül eylemiştir ki bazı müverrihler bunları bihakkın tadad edebilmek dahi kâbil olamayacağını makam-ı acz ve itizarda dermeyana mecbur olmuşlardır.

Bu müşkülât İtalya’nın hem ahval-i coğrafyasında hem de taksimat-ı tarihiyesinde görülür. Ahval-i coğrafyasında görülen müşkülât İtalya ülkesinin şimdiki hudud-ı İtalya tarihi namıyla burada cem edeceğimiz vukuatı istiaba kâfi olamamasından neşet eyler. Zira İtalya tarihine mezcetmek zaruri bulunan Roma tarihi bir atikin kıtaat-ı sülmesine kol atmış bir tarihtir. Taksimat-ı tarihiye hususundaki müşkülât ise İtalya’nın hemen hiçbir defa yekpare bir (4)devlet suretini almayıp münkasım bulunduğu surette dahi vukuat-ı mühimmenin zaman-ı inkıtaatı yekdiğerine muhtelit kalmasından naşidir.

Şu müşkülata karşı medar-ı teshil olarak müracaat edeceğimiz tedbir ise Roma devletinin fütihat-ı baidesini mümkün olduğu kadar muhtasaran ihtar eyleyerek tarihimizi alâ-kadri’l-imbân İtalya hududu dâhiline hasretmek ve taksimat-ı tarihiye meselesinde dahi mühimlere nispetle ehem ve azam olan inkıtaatı nazar-ı itibara alıp ebvâb ve fusulü ona göre taksim eylemek suretlerinden ibarettir.

(İTALYA’NIN İCMAL-İ AHVAL-İ COĞRAFIYESİ)

İtalya ülkesinin ezmine-i mütekaddime ve ezmine-i cedide tarihleri için icmal-i iktiza eden ahval-i coğrafiyesi bugünkü ahval-i coğrafiyesinden pek çok farklı ise de biz vukuat-ı tarihiyeyi bugünkü ahval-i coğrafyasına tatbik ile uğraşacağımızdan kıta-i mezkûrenin(5) ahval-i hazıra-i coğrafiyesini icmal etmeyi tercih eyledik.

Mezkûr olunan Avrupa kıtasının hükûmat-ı cenubiyесinden garptan şarka doğru saymak üzere üçüncü hükûmat addolunur ki otuz altı buçuk derece arz-ı şimali ile kırk yedi derece arz-ı şimali arasında vâki olmasına nazaran Avrupa'nın en latif memaliğinden olduğu anlaşılır.

Şimal tarafından Almanya ve İsviçre ve şimal-i şarki cihetinden Avusturya ve şimal-i garbi tarafından Fransa ile muhat ve mahdud olup sair cihatından dahi Akdeniz kıta-i mezkûreyi tahdit eyler ki bu deniz İtalya'nın garp tarafında vâki olan parçası için Tirreniyen ve şark tarafındaki parçası için...²¹dahi “Adriyatik” yahut “Venedik Denizi” namını alır.

Ülkenin şekli mahmuzlu bir çizme şeklinde azim bir şibh-i cezire olup tulü bin üç yüz kilometre olduğu halde arzı muhtelif mesafelerdedir. Mesela şimal tarafında arzı beş yüz elli kilometreye kadar (6)vardığı halde cenup taraflarında iki yüz yirmi kilometreden ziyade değildir. Hatta bazı yerleri o kadar darlaşır ki Venedik Denizi ile Tirreniyen Denizi'nin arasındaki kara ancak altmış kilometre mesafeden ibaret kalır. Bu halde umum ülkenin mesaha-i sathiyesi yirmi dokuz milyon altı yüz şu kadar bin kilometre murabba olup bu ülke üzerinde dahi yirmi altı milyon sekiz yüz bin nüfus sakindir. Nüfus-ı mezkûrenin hemen kâffesi Katolik olup koca İtalya'da topu kırk bin kadar Protestan ile yirmi bin kadar da Yahudi'den başka mezheb-i diğer sahibi yoktur.

Akdeniz derununda küçük büyük birtakım adalar İtalya'ya tabi olup bunlar miyanında Sicilya adasıyla Sardunya adası cezayir-i cesimedendir.

İtalya'nın şimal tarafları pek dağlık yerler olup bu dağlar Alp ve Apenin namıyla başlıca iki silsileye inkısam ederler ki bunların şubeleri şibh-i cezireyi yukarıdan aşağıya kadar aykırılayıp Vezüv ismindeki yanardağ dahi bu silsilelerden addolunur. Sicilya(7) Adasında dahi bir başka silsile her tarafa kol atmıştır ki Etna Dağı bu silsilenin en yüksek tepesidir. Ülkenin şimal taraflarında Po isminde bir nehr-i cesim olup Tesino ve Arda ve Oglio ve Mincio ve Trebbia ve Taro ve sair birçok küçük nehirler bu nehr-i cesime karışırlar. Fakat İsonzo ve Tagliamento ve Piave ve Brenta ve

²¹ Kelime silik çıktığı için anlaşılamamıştır.

Adige nehirlerinin deryaya mansıpları vardır. Ülkenin vasatıyla cenup taraflarında dahi birçok küçük nehirler denize dökülmekte olup Arno ve Tiber ve Garigliano ve Volturno ve Pescara ve Ofanto nehirleri bunlardandır.

İtalya kıtasının arz-ı şimalice bulunduğu derecat ile beraber hemen her tarafını denizler ihata eylesine ve bu kadar cibali şahika ve faika ile mestur ve nehirler ile müzeyyen bulunmasına nazaran itidal-i havasına asla söz olmayıp şu kadar ki mevsim-i sayfa harareti İtalya'ya emsal olan mahallerden ziyade olduğu misillü Sirocco tabir olunan rüzgâr Napoli taraflarında havayı ihlal eylediği gibi Toskana etrafındaki miyah-ı rakide ve Etna ve Vezüv volkanlarının mucip olduğu tahavvulat-ı kimyeviye dahi bir dereceye (8) kadar ihlal-i havaya hizmet eylemektedir. Şu kadar ki İtalya arazisi oldukça kuvve-i inbatiye ile meşhur olan yerlerden olup bilhassa Lombardiya tarafları en mümbit araziden olmak üzere şöretşiardır. Binaenaleyh her türlü hububat ile pirincin en ala cinsi husule geldiği gibi Napoli'nin zeytini ve zeytinyağı ve şarabı ve limon portakalı Avrupa'nın her tarafında bihakkın şöret almıştır. Bu memlekette bulunan hayvanat Avrupa'nın her tarafında bulunan hayvanat olup fazla olarak Memalik-i Şahane'de olduğu gibi İtalya'da dahi manda nevi ehliyeteye alıştırılmış ve her türlü hizmette istihdam olunmakta bulunmuştur. Ancak Avrupa'nın sair taraflarında bi-n-nisbe az ve zararsız görülen akrep misillü muziyat İtalya'da kesretle müşahade olunur ve mazarratları da görülür.

İtalya'nın servet-i tabiye menabinden birisi dahi deniz olup sevhilinde balık ve midye ve istiridyenin envaı kesretle bulunur. Sanayi-i sairede o kadar terakkileri görülemeyen İtalyanların balıkçılıktaki terakkileri zararsız olduğundan işbu servet-i bahriyeyi sayd ve Avrupa sevhilinde fûruht ederler.

(9)Dağlarda altın ve gümüş gibi maadin ma'dum hükmünde bulunup bakır ve kurşun ve demir ve çinko ve sair maadin pek çok bulunur ki bunlardan birtakımı oldukça maharetle işletilir. Tuz ve alçı ve bilhassa mermer madenleri pek çok olup Mash ismindeki madenden çıkan mermer heykeltıraşlık sanatına yarayacak kadar safi ve damarsız olduğundan Avrupa'nın sanayi-i nefise merakizine sevk ve fûruht olunur.

Ahalinin sanayice terakkileri pek mahdud olduğu gibi ziraat dahi toprağın istidadıyla mütenasiben derece-i lâzimesinde terakki etmemiş bulunmakla İtalyanların ticaretini dahi bir derece-i adiyede bırakmıştır. İtalyanların en ziyade terakki ile müştehir oldukları sanayi tabak ve çini ve mozaik ve muzika edevatı ve muzika kirişleri

imali olup en mühim merakiz-i ticareti dahi Livorno Cenova ve Venedik'tir. İtalyanların sanayi-i nefiseye merakları ziyade olup edebiyat hususunda terakki eyledikleri gibi muzıka sanat-ı nefisesinde bütün milletlere takaddümleriyle iftihar ederler resim ve heykeltıraşlıkta ve mimarlıkta dahi vasıl-ı mertebe (10) iştihar olmuşlardır. O derecelere kadar ki Roma ve Floransa ve Torino gibi eski ve meşhur şehirlerinde görülen asar-ı muazzama-i mimariye Avrupa'nın her tarafından birçok seyyahları ziyarete celb ve davet eylediği gibi ressam ve mimar ve mühendis sınıflarından birçok adamlar dahi İtalya'ya gelip asar-ı meşhure-i mimariyeyi temaşa ve tetkik etmeyince mesleklerinde vasıl-ı derece-i mükemmeliyet olmuş sayılmazlar.

İtalyan lisanı Roma lisan-ı kadiminden azme bir şey olup şu kadar ki Latin lisan-ı kadimine Fransız ve İspanyol ve saire lisanlarından daha karibdir.

Binaenaleyh İtalyan lisanı yalnız edasındaki halâvetle meşhur olmayıp zenginlikle dahi şöhetşiardır. Şu kadar ki İtalya'nın her tarafında tekellüm edilen lisan bir değildir. Venedik'te Napoli'de söylenen lisanlar pek farklı olup üdebası ise umumiyet üzere Toskana lisanı istimal ederler.

İtalya'nın payitahtı Roma şehridir ki kıdem ve mamuriyet hususunda İtalya şehirlerinin birincilerinden olup (11) bütün Katolik âleminin hükümdar-ı ruhaniyesi bulunan papanın dahi ikametgâhı orası olduğundan cihan içinde şöhet-i şayiası vardır. Devlet-i mezkûre bir kanun-ı esasi mucibince meşrutiyet suretiyle idare olunup Savoy Hanedanı krallık makamında bulunur. Bu tensik İtalya için 1860 senesinden beri mevzu bir tensiktir ki ondan mukaddem İtalya birtakım hükûmat-ı sagireye inkısamda şimdiki Almanya'ya da kıyas kabul etmeyecek bir memleket idi. Nasıl ki keyfiyet aşağıda izahat-ı tarihiye sırasında görülecektir.

TAKSİMAT-I TARİHİYE

İtalya'nın tarih nazarında tanınmaya başlaması o kadar eskidir ki ıttıla-ı tarihin ibtidası hangi asırda olduğunu tayin etmek katiyen muhaldir. Şu halde zulmet-i meçhuliyet-i tarihiye zamanından bu zamana kadar olan ahval-i tarihiyeyi beş büyük bâba taksim eylemek lazım gelir.

İşbu ebvab-ı hamseden birincisinde İtalya'nın ibtida-ı ahval-i tarihiyesinden Roma istilası altına girdiği zamana kadar hulasa-i tarihi icmal olunacaktır ki buraca (12) tayini kabil olamayan bir mebdeden miladın 173 sene-i mukaddemine kadar gelir.

İkinci bâb tamamıyla Roma tarihi demek olarak miladın 173 sene-i mukaddeminden başlayıp 476 sene-i muahharına kadar imtidad eyler. Üçüncü bâb Roma inkırazından Şarlman'ın vefatına kadar vukua gelen inkılabatı havi olur ki 476 sene-i miladiyesinden 814 sene-i miladiyesine kadar güzëran eyleyen zamandır. Dördüncü bâb dahi Şarlman'ın vefatından bed ile İtalya'nın hemen kâmilën İspanya mahkûmiyeti altına girdiği zamana kadar olan vukuat-ı tarihiyeyi ihtiva eyler ki 814 sene-i miladiyesinden 1505 senesine kadar güzëran eyleyen asırlar demektir. Beşinci bâb ise İtalya'nın İspanya mahkûmiyetinden kurtularak nice belıyyat ve mahkûmiyetten sonra nihayet şimdiki ittihadı husule getirdiği zamana kadar güzëran eyleyen seneleri havi olup bu ise 1505 senesinden içinde bulunduğumuz sene-i miladiyeye kadar gelir.

Vukuat-ı tarihiyenin inkıralarından işbu ebvab-ı hamsenin her biri için lüzumu kadar fasıllar tefriki lazım (13)gelince birinci bâb esasen üç fasla taksim olunur ki fasl-ı evvelde senesi tayin olunamayacak kadar eski bir zamandan bed ile miladın 753 sene-i mukaddeminde Roma şehrinin esası vaz olunduğu zamana kadar İtalya tarihinin mebdëi olmak üzere esası esatirü'l-evvelin üzerine mübteni bulunan ahval zikrolunur. İkinci fasılda Roma'nın evâil-i tesisiyle ta umum İtalya'yı zir-i hükmüne aldığı zamana kadar İtalya kıtaat-ı arziyesinin bazı vukuat-ı mühimmesi icmal olunur ki 753 sene-i mukaddeminden 343 sene-i mukaddemine kadar güzëran eyleyen ahval demektir. Üçüncü faslında Roma'nın bütün İtalya'yı bi'l-istila taht-ı hükmüne idhal eylemesi hikâye olup bu da 343 sene-i mukaddeminden 173 sene-i mukaddemine kadar imtidad eyler.

İkinci bâbı altı fasla taksim etmek lazım gelip birinci faslında Roma konsüllerinin bakıyye-i hulasa-i tarihiyeleri arz olunur ki 173 sene-i mukaddeminden başlayarak miladın 29 sene-i muahharına kadar imtidad eyler. İkinci faslında an 29 ila 96 imparatorluğun(14) birinci devri üçüncü faslında an 96 ila 193 imparatorluğun ikinci devri dördüncü faslında an 193 ila 284 imparatorluğun üçüncü devri beşinci faslında an 284 ila 395 imparatorluğun dördüncü devri ve altıncı faslında dahi an 395 ila 476 Roma devletinin beşinci devri hulasa-i tarihiyesi arz olunur.

Üçüncü bâb dört fasla taksim olunmak lazım gelip fasl-ı evvelde Roma devletinin külliye inkırazından bed ile Lombardların vüruduna kadar olan vukuat icmal olunur ki 476 senesinden 568 senesine kadardır. İkinci fasılda nefis-i Roma'da hükûmet-i cumhuriyenin ilanına kadar vuku bulan İtalya inkılabatı hulasa olunur ki 568 senesinden 726 senesine kadardır. Üçüncü fasılda Şarlman'ın vüruduna kadar olan

vukuat hikâye olunur ki 726'dan 774 senesine kadardır. Dördüncü fasılda Şarlman'ın vefatına kadar güzeran eyleyen ahval icmal olunur ki 774'den 814 senesine kadardır.

(15)Dördüncü bâbı beş fasla taksim etmek lazım gelip fasl-ı evvelde Şarlman'ın vefatından İtalya'da yerli prenslerin ilan-ı istiklal ettikleri zamana kadar güzeran eyleyen vukuat yazılır ki 814'den 911 senesine kadar olan vukuat demektir. İkinci faslında Sicilyatin Krallığı'nın tesisine kadar olan havadis zikrolunur ki 911 senesinden 1131 senesine kadardır. Üçüncü faslında İtalyanların umumen ayaklanarak Alman müstevlilerini kâmilten tard eyledikleri zamana kadar vuku bulan ahval zikrolunur ki 1131'den 1268 senesine kadardır. Dördüncü fasılda papaların Avignon'dan avdetine kadar olan vukuat hulasa edilip bu da 1268'den 1378 senesine kadar olan zamanın vukuatıdır. Beşinci fasılda dahi İspanyolların İtalya'yı zir-i tahakkümlerine aldıkları zamana kadar vuku gelen inkılabat hulasa edilip bu ise 1378 senesinden 1505 senesine kadar imtidad eyler.

Beşinci bâbı keزالik beş fasla taksim eylemek lazım gelip bunun dahi birinci faslında İtalya'nın İspanya (16)tahakkümü altına girişinden İspanyollar ile irtibatın tashihine kadar vuku bulan ahval hulasa edilir ki 1505'den 1738 senesine kadar imtidad eyler. İkinci faslında İtalya'nın Fransa tarafından istilasıyla terkine kadar olan vukuat icmal olunur ki 1738'den 1814 senesine kadar devam eyler. Üçüncü faslında Sardunya Kralı Şarl Alber'in istifasına kadar olan ahval zikrolunup bu dahi 1814'den 1849 senesine kadar devam eder. Dördüncü faslında İtalya'nın ilk ittihadı husulüne kadar görülen ahval zikrolunur ki 1849'dan 1860 senesine kadar gelir. Beşinci faslında dahi memleket-i mezkûrenin ahval-i ahîresi dermeyan olup bu ise 1860 senesinden zamanımıza kadar olan vukuat demektir.(17)

BİRİNCİ BÂB

İTALYA'NIN ROMA İSTİLASI ALTINA GİRDİĞİ ZAMANA KADAR

AN... İLA 173 MUKADDEM-İ MİLAD

(BİRİNCİ FASIL)

İTALYA'NIN ESATİRÜ'L-EVVELİNDEN MEBDE-İ TARİHİ

AN... İLA 753 MUKADDEM-İ MİLAD

TAFSİL- Eski Yunanlılar gibi Romalılar dahi kendi millet-i mensubelerinin ibtidai teşekkülü hususunda birtakım esatir tahayyül ve rivayet eylemişlerdir ki bunların

akla yakın şeyler olmadıkları bedihi bulunmakla beraber İtalya tarihi için dahi onlardan başka bir mebde bulunamaz

İmdi Romalıların esatir nevinden olarak rivayet eylediklerine göre İtalya ikliminin en kadim bir zamanda ilk ismi “Satürna” oluvermiş “Satürn” Yunan-ı kadim mabutlarından olup hurafat olunan evvel bâbda verdiği malumata göre azam-ı mabudîn olan “Jüpiter” işbu “Satürn”ün oğlu olarak Girit ceziresinde tevellüt eylediği zaman pederine ferman-ber olmayı reisü’l-mabudin sıfatına yakıştıramayarak babasını Girit’ten (18)tard etmiş ve “Satürn” Akdeniz’i karşı tarafa geçip İtalya’ya vasıl oldukta o zamanlar kıtanın hükümdarı bulunan “Janus” tarafından hürmet ve riayet görmekle buna mükâfaten “Janus”a huruf istimalini ve usul-i ziraatı öğretmiş imiş.

Bunların hepsi hayalat ve hurafattan ibaret olup zaten usul-i ziraatın henüz malum olmadığı bir yerde hükümdar ve tebaası bulunabilmek müteazzir olduğu düşünülürse hurafat-ı mezkûrenin mahiyeti derhal anlaşılabilir.

Elhasıl Yunan-ı kadim zamanında dahi İtalya’nın ismi “Satürna” olmak üzere yâd olunup itikada göre “Truva” muharebe-i meşhuresinden 400 yani milattan 167 sene kadar mukaddem bir zamanda “Arkadyan” denilen kavm-ı kadim Yunanya’dan bir fırka “Oenotrus” nam reislerinin sevk ve delaletiyle İtalya’ya geçip bir heyet-i muhacire tesis eylemiş ve bunların sakin oldukları mahallere reislerinin namına nisbet “Oenotria” tesmiye kılınmıştır.

Nihayet bu reisin ahlâfından “İtalus” isminde (19) bir adam etraf ve civarı daha ziyade keşif ile hüküm ve hükûmetini epeyce tamim eylediğinden buna mensuben “İtalya” ismi evvelki iki isme dahi galebe ile memleket-i mezkûrenin nam-ı umumisi hükmünü almıştır.

Bundan maada milad-ı İsa’nın on üçüncü sene-i mukaddeminde Yunanistan’ın şimdiki Mora kısmından hicret eyleyen “Evander” nam reis dahi Arkadyanlardan diğer bir fırka ile İtalya’ya gelip “Pallantium” namıyla bir şehir bina eylemiştir ki bu şehrin mebni-i aleyhi olan dağa elyevm “Palatine” tesmiye olunur. Bundan biraz sonra Truva rüesa-yı meşhuresinden “Aeneas” dahi Truva’yı tahrip eyleyen Yunanilerin bakıyyetü’s-süyûfu bulunan bir miktar hemşerileriyle İtalya’ya gelip Tiber nehri mansıbından içeriye girdi ve o zaman etraf-ı mezkûrenin kralı bulunan Latinus’un kızı “Lavinia” ile izdivaç ederek mezburenin namına mensuben “Lavinium” şehrini bina eyledi.

İşte bu rivayat İtalya ahali-i kadimesinin Yunanistan'dan hicret etme olduklarını gösterdiği gibi İtalya'da en kadim ahaliyenin “Aber-tiren” ve “Pelasgians” (20)kavminden yani herhalde Yunan-ı kadim ile iltisakı olan ahaliden bulundukları tetkikat-ı saire ile dahi meydan-ı sübuta varmıştır. Bu iki sınıf halka “Tiren” ve “Siculi” dahi derler. Bunlardan maada İtalya'da “OpSci” denilen bir kavim-i kadim dahi görülmüştür ki asıl Tataristan ahalisinden olmak maznundur.

Yunanistan'dan İtalya taraflarına muhaceretin arkası muahharen dahi kesilmeyip Yunanlılar az çok miktarda olarak daima İtalya'ya geçtikleri gibi Gaul ahali-i kadimesinden “Sihbir” ve “Suev” kavimleri bir aralık hücum ve istila ederek birçok taraflarda birleşip kalmışlardır. İşbu en kadim müstevliler miyanında Selut ve Etrüsk kavim-i kadiminden dahi birtakım fırkalar görülmüştür.

Muhacirin-i merkumenin böyle peyderpey vürutları münasebetiyle milattan yedi asır mukaddem İtalya kıtası hemen kâmilan meskûn bir hale gelip zikrolunan fırkaların her biri kendi başlarına birer hükûmet-i müstakile teşkil etmişler ise de bunlar hemen lâyenkati muharebe ve mukatele ile imrar-ı evkat eylediklerinden hükûmetleri payidar olamayıp (21)bir yandan munkarız olur ve diğer yandan yenileri zuhur eder idi.

Nefs-i Roma şehri işte böyle bir fetret ve ihtilal zamanında milattan 753 sene mukaddem tesis olunarak ya da yavaş yavaş büyüyüp etrafındaki memalik ve ahaliyi dahi taht-ı tahakkümüne olmakla İtalya milletinin anasır-ı muhtelif-i kadimesini bayağı tevhide muvaffak olmuştur ki keyfiyetin bu ciheti ber-vech-i ati ikinci faslımızda izah olunacaktır.

(İKİNCİ FASIL)

ROMA'NIN TESİSİ VE İTALYA AHVAL-İ UMUMİYESİ

AN 753 İLA 343 MUKADDEM-İ MİLAD

En sahih hesaba göre Roma şehrinin ilk esası milad-ı İsa'dan 753 sene mukaddem vaz' edilmiştir. Romus ve Romulus isminde iki biraderin bir keçi veyahut aslan tarafından emzirilmesi suretinden ibaret bulunan ustureden kat'-ı nazarla vaka-yı sahihe-i tarihiyeye yakın olarak rivayet olunduğuna göre bu payitaht-ı meşhurun ilk teessüsü birtakım kanlı ve katil ve kaçak güruhunun (22)orada bazı kulübeler inşa etmelerinden ibarettir ki şu halde Roma bir büyücek köyden başka bir şey değil idi.

Roma için Romulus ve Numa Pompilius ve Tullus Hostilius ve Ancus Marcius ve Eski²² Tarquinius ve Servius Tullius ve Âlî²³ Tarquinius namlarıyla yekdiğerini müteakip makam-ı hükûmete geldikleri rivayet olunan ilk yedi kralın ehemmiyet-i sahiheleri araştırılacak olur ise gittikçe cemiyetleri büyümekte bulunan bir eşkıya kumpanyasına riyasetten başka bir şey olmadığı anlaşılır.

Şu kadar var ki bu cemiyetin terakkiyat-ı seriası hakikaten akıllara hayret verecek derecede olup etraf ve civardan birer kabahat ile firar edenler hep Roma'ya bi'l-iltica nüfuslarını artırdıkları gibi mevkinin vücuh-ı kesire ile derkar olan ehemmiyetine mebni birtakım ahali dahi ticaret ve sanat için oraya içtima eylemiş ve diğer cihetten Romalılar Latium vilayetinin her tarafına akınlar ederek daire-i tasallutlarını gittikçe tevsiye başlanmış olduklarından bu yedi nefer hükümdarların dördüncüsü (23) zamanında Roma şehri vüsat ve ehemmiyetini artırarak servet ve galebelikçe emsalin fevkine çıkmış idi.

Roma'ya mücavereti bulunan Latium halkı ile Etrori ahalisi bu cemaat-i cedidenin terakkiyat-ı seria ve fevkaladesinden ürkerek birkaç defa aleyhlerine kıyam eylemişler ise de Romalılar daima kanlı ve katillikten gelerek orada ilticalarından sonra dahi hep âlemi silah ile tehditten hali kalmamakla vuku bulan muharebatta galibiyet daima Romalılarda kalmak zaruri idi. Binaenaleyh beşinci ve altıncı krallar zamanında Latium ve Etrori vilayetlerinin ekser mahalleri Romalıların taht-ı zapt ve istilasına girerek cemaat-i cedide bayağı bir millet ve hükûmet-i cesime suretini almış idi.

Vâkıa bundan mukaddem dahi haber verdiğimiz vechle o zaman İtalya üzerinde sakin bulunan akvam bi'l-küllîye perakende ve perişan bir halde olmayıp da yekpare ve müttehit bir surette bulunsalar idi Romalıların bu kadar seri surette terakkisi mümkün olamayacağı derkar idi. Fakat ahali-i merkume zaten yekdiğerine karşı muharebat ve münazaat (24) ile meşgul bulunduğundan diğer taraftan dahi Romalıların gittikçe artan kuvvetleri ile bunların dalına binmesi yeni müstevililere karşı kendi kudret-i mukavemetlerini zaaf ve acze tahvil eylemiştir.

Yedinci kral addolunan Âlî Tarquinius bu isme asla layık olmamak üzere gayet bed-huy ve zalim bir herif çıkıp ezcümle rüesadan Servius'un gayet halim ve afif bir kızı ile tezevvüç eylediği halde Tullia isminde bir baldızı ile tezevvüç için zavallı zevcesini idam etmesi ve bu sırada Servius'un dahi katlolunması Romalıları pek ziyade

²² (Baba, İlk, I.)

²³ (Gururlu, kibirli)

bizar eylediği gibi memleketin kavanin-i kadimesini tagyire ve halk üzerindeki vergileri teksire kıyamı dahi halkı bi'l-küllîye bizar eylediğinden her ne kadar merkurum bu zulmüyle beraber pek de cengâver olarak hudud-ı memleketi tevsiye epeyce hizmet eylemiş ise de Romalılar merkurumun muamele-i anifane ve şedidanesine tahammül edemeyerek milattan 509 sene-i mukaddime zuhur eden azim bir isyan Tarquinius'ı ıyal ve evladıyla beraber Roma'dan tard ile bir nevi hükûmet-i cumhuriye ilanını mucip olmuştur.(25)

Bu tard ve tebiden sonra Tarquinius birçok defalar Roma üzerine hücum ederek memleketi tekrar zapt ve teshire çalışmış ve bu yolda pek büyük emekler sarf etmiş ise de bütün Roma şehir ve kasabaları merkurumun aleyhinde müttefik bulunmakla her defaki hücumunda mağlubiyetten başka bir semeresini görememiştir. Maahaza bu muharebat-ı dâhiliye Roma'yı fütuhât-ı hariciyeden men ederek bir buçuk asır kadar zaman Roma'nın terakkîyat-ı seriaya olan istidadını bir vukuf ve atalet-i tamme içinde bırakmış ve hatta bazı mahallerin ahali-i kadime tarafından istirdadına dahi fırsat vermiştir.

Yine bu bir buçuk asırlık fetret zamanında idi ki şimal tarafından gelen Gaul efrad-ı vahşiyesi ile İtalya'nın cenup tarafında izhar-ı kuvvete başlayan Samnit kavmi gittikçe kuvvetlerini arttırarak adeta Romalılar ile boy ölçmeye muktedir olabilecek bir cesamet ve ehemmiyet aldılar. Hele miladın 391 sene-i mukaddeminden sonra Gaullar Roma'yı ve bütün İtalya'yı feth ve istila için kılıca sarılarak akvam-ı asliye dahi bunlara mukavemette (26) o kadar sebat ve metanet gösterdi ki kırk sene kadar devam eyleyen muharebat-ı mezkûrede Gaullar emellerine nail olamadılar ise de akvam-ı sairede dahi kuvvet bırakmadılar.

İşbu muharebat ve mukatelât-ı dâhiliyeye mukabil Roma'nın bir büyük cüret ve kudret gösterememesine sebep henüz hükûmet-i cumhuriyenin layıkıyla bi't-teessüs intizamât-ı dâhiliyesini yoluna koyamamış bulunması kaziyesi idi. Bu cumhuriyet konsül denilen iki nefer reisin taht-ı idaresinde bulunur idi ki bunlar her sene intihab-ı ahali ile tebdil olunur idi. Hâlbuki ibtida-yı teessüsünden beri Roma ahalişi patrisyen ve şövalye ve plebien diye üç sınıfa münkasım olup bunlardan patrisyenler kendilerini asıl Romalı addeyleyen kudema-yı kibar ve şövalyeler dahi erbab-ı seyf addolunarak plebienler ise pespayegan ahaliiden ibaret bulunmakla ve iki evvelki sınıf kendilerini son üçüncü sınıftan âlî ve mümtaz addederek hatta aralarında alıp vermek bile tecviz olunmadığından plebienler bu hakareti kabul edememekle fark-ı (27) sülûse arasında

mücadele ve münazaa imtidada ve gittikçe istidada başlayıp işte bu hal dahi Roma Cumhuriyetini ilk asr-ı teessünde ikmal-i intizamdan ve muhacimine karşı mukavemette bihakkın ihtimamdan men eylemiştir.

Münakaşat ve mücadelat-ı dâhiliye yavaş yavaş plebien güruhunun galebesiyle bertaraf olmaya başlayıp bu halde 498 sene-i mukaddimesinde “diktatör” unvanıyla icat olunan bir riyaset-i müstakile ve beş sene sonra yani 493 sene-i mukaddimesinde “tribün” unvanıyla plebienlerden ahz olunan mebuseyn-i müntahaba ve 451 sene-i mukaddimesinde hükkam-ı aşre meclisi namıyla küşad olunan meclis ve nihayet 444 sene mukaddimesinde plebien denilen pespayegan güruhunun patrisyen denilen eazım-ı kibar ile kız alıp vermek derecesinde hukuken tesavisi ve 366 sene-i mukaddimesinde konsüllük ve sair unvanlar ile yâd olunan hükümdarlık hukukunun pespayegana dahi tamimi kaziyeleri Roma sunuf-ı ahalisi miyanındaki münazaatı adeta bi'l-külliyeye bertaraf eyleyerek Romalılara bir yekparelik sureti vermiş ve ondan sonra cumhurun kuvveti arttıkça artmaya başlamıştır.

(28)İşte bu suretle intizamını ve intizamı sayesinde şevket ve kuvvetini yoluna koyan Roma en nihayet Gaulların en şiddetli bir hücumuna daha göğüs vermek lazım geldikte o tehlikeli a'daya karşı o kadar merdane ve kahramanane göğüs vermiştir ki miladın 343 sene-i mukaddimesinde Gaulları perakende ve perşian ricata mecbur eyleyip yalnız kendisini değil Gaul istilasına karşı mahvolmak derecelerine gelmiş bulunan sair İtalya akvamını dahi bu beladan kurtarmaya mecbur olmuştur.

Milattan 343 sene mukaddem olan şu teceddüd Roma için başlı başına bir mebde-i tarih addolunmaya şayandır. Zira tarih-i mezkûrdan sonra Roma cumhuriyeti hakikaten dünyanın o zamana göre daha ziyade muntazamı ümit olunamayacak kadar muntazam bir hükûmet-i ahrarane olup böyle bir intizam-ı ahrarane içinde yetişmiş olan evlad-ı vatan ise fedakârlıkları akıllara hayret verecek eazım-ı merdandan olmak üzere yetişip badehu bi-n-nisbe pek az bir zamanda bütün İtalya'yı istiladan maada Roma'nın esbab-ı cihangiranesini dahi ikmale yol açmıştır ki umum (29)İtalya'nın Roma istilasına altına girmesi işbu birinci babımızın üçüncü faslı olmak üzere ber-vech-i ati bir fasl-ı müstakil teşkil eylemektedir.

(ÜÇÜNCÜ FASIL)

ROMA'NIN BÜTÜN İTALYA'YI İSTİLASI

AN 343 İLA 173

TAFSİL- Gaullar'ın tekml İtalya ve bilhassa Roma aleyhindeki tasallutları bertaraf olur olmaz İtalya'da Romalılar ile Samnitlerin muharebe-i medide ve müteselsilesi zuhura geldi ki bu bela Gaul istilasî belasından daha beter oldu. Samnium denilen vilayet Napoli taraflarında gayet kûhistan bir yer olup ahalisi olan Samnitler ise gayet ceri ve cesur ve vatanperver adamlar idi. Hatta bunların ahlak ve adat-ı milliyesi miyanında en güzel ve en afif ve zengin kızları vatana en büyük hizmet görmüş olan adamlara nikâh etmek sureti dahi var idi ki bu da kendilerinin vatanperverliklerini tezyit eyleyen ahval miyanına dâhil olabilir.

Bir cihette Roma cemiyeti gittikçe dairesini tevsi (30)eylemekte bulunmasına mukabil diğer tarafta Samnitler dahi kendi cemiyetlerini büyütmekte devam ederek bunlar bir zamana kadar İtalya'nın cenup taraflarında bulunan Yunanîlerin hizmet-i askeriyelerinde bulunduktan sonra yabancılara hizmet eylemekten ise kendi hesaplarına askerlik ve ceng etmeyi tercih ederek 424 sene-i mukaddimesinden 421 senesine kadar Capua ve Cumae sancaklarını fetheyledikleri gibi ondan sonra Lucani vilayetini de istila eyleyerek nevbet-i taarruz doğrudan doğruya Roma üzerine gelmişti. Hele Gaulların İtalya'yı hercümerc eyledikleri esnada en ziyade Roma'nın rahnedar olmuş bulunması Samnitlerin ümitlerini artırarak Roma'yı ve tekml İtalya'yı fethetmek azmiyle milattan 343 sene mukaddem bunlar Roma ile muharebeye tutuştular.

Zaten İtalya akvam-ı sairesi dahi umumi bir Roma istilasından havf ve endişe üzere oldukları cihetle Samnitlerin ilan-ı harbini fırsat-ı ittihaz eyleyerek hemen cümlesi onlarla ittifak eylemişler idi. Roma ise yukarıki fasılda dahi beyan olunduğu üzere her bir vatandaşının kahraman addolunacağından...²⁴ cengaveriye ve kahramaniye (31)girmiş olduğundan gerek Samnitlere ve gerek müttetikleri olan akvama karşı son dereceye kadar mukavemet için teşmir-i sak-ı fedakâri eylediğinden bu hal 343 sene-i mukaddimesinde başlanan muharebenin 290 sene-i mukaddimesine kadar yarım asırdan mütecaviz bir zaman imtidadını mucip olmuştur.

Samitler muharebesi Roma tarihinin en mühim bir babını teşkil eyler ki bu babın fasılları olmak üzere müverrihler muharebe-i mezkûre için beş devir tertip ederler. Birinci devir 343 sene-i mukaddimesinden 341 sene-i mukaddimesine kadar devam edip muharebenin bu devrinde Samnitler Sabini akvamından birçoklarıyla müttetik oldukları gibi Latium vilayeti dahi umumen ayaklanmış idi muharebe iki üç sene müddet gayet

²⁴ Kelime silik çıktığı için anlaşılamamıştır.

şiddetle devam ederek nihayet Valerius Corvus nam konsülün Gaurus Dağı eteğinde vuku bulan muzafferiyet-i kâmileşi üzerine muharebenin bu kısmına nihayet verilmiştir.

Bundan sonra on dört sene müddet kâh sükûnet ve kâh muharebe ile vakit geçtikten sonra muharebenin ikinci (32)devrine başlanıp bu da 327 sene-i mukaddimesinden 324 senesine kadar devam eyleyerek Etrüsk akvamından birtakımları dahi Samnitler ile bir heyet-i müctemia akdeylediklerinden her ne kadar harbin şiddeti artmış ise de galibiyet ekseriyetle Romalılar tarafında kalmış idi. Bu defa harbe faysal verilmeksizin muharebenin üçüncü devrine dahi girişilip 324 sene-i mukaddimesinden 318 sene-i mukaddimesine kadar devam eylemiş ve galibiyet ve mağlubiyet her iki taraf için müsavaten arz-ı didar etmekle iki sene müddet akd-i mütarekeye mecburiyet hâsıl olmuştur. Nihayet Papiyrius güruhu ve Pupliliyus Syrus nam serdarların Loteri civarında nail oldukları galebe üzerine muharebenin bu kısmına dahi nihayet verilmiştir.

316 sene-i mukaddimesinden 304 senesine kadar devam eyleyen dördüncü devirde Etroriyen Umbria Marche Paeligni Sabina Hernici nam kabail dahi Samnitler ile ittifak eylediklerinden muharebenin bu kısmı diğerlerine asla makis olamayacak kadar şiddet peyda eylediği halde nihayet Roma serdarı Quintus Rullianus olanca kuvvetini (33)devşirerek Ciminia Ormanında Etrükleri perişan eylediği gibi serdar Papiyrius dahi Umbrialar ile sair birtakım akvam-ı müttefikeyi Vadimon nam göl civarında mağlup eylemiş ve Bubulcus nam serdar ise Longola nam mahalde Samnitleri mahve kadar yormuş olduğundan işte bu muzafferiyetler muharebenin işbu devrinde dahi galibiyet-i tammeyi Romalılar cihetinde bırakmıştır.

Muharebenin beşinci devri 299 sene-i mukaddimesinde başlayıp 9 sene imtidad eylemiştir. Zira muharebenin ilk dört devrinde Romalılar semere-i seyf-i galibiyet olarak Etrori ve Samnium vilayetleriyle havalisinde ne kadar akvamı taht-ı inkıyad ve raiyetlerine almışlar ise cümlesi birden ref-i liva-yı isyan eylemişler idi. Ancak Romalılar yarım asırdan beri sarf eyledikleri mesainin semeresi böyle defaten zail olmasına kail olamayarak olanca kuvvetlerini bazuya vermekle bu defa dahi a'da-yı müttefike üzerine galebe edince İtalya'nın vasat ve cenup taraflarını tamamen ve kâmilan itaat ve raiyyetileri altına aldılar ki şu halde o zamana göre cihanın en büyük devleti Roma Devleti olmuş idi.

(34)Bir yandan Samnitler muharebesi devam eylediği halde diğer taraftan Romalılar İtalya-yı Şimalî akvamıyla dahi muharebe ile uğraşırlar idi. İşbu fütuhât-i

şimaliye muharebatı 221 sene-i mukaddimesinden 173 sene-i mukaddimesine kadar kezalik yarım asır miktarı devam eylemiş olup mevkinin suubet ve menaaatı hasebiyle işbu harekât-ı askeriyenin dahi pek büyük müşkülâtı görülmüş ise de netice-i emr oraların tamamıyla Roma vilayeti olmasına müncer olmuştur.

Zikrolunan muharebat-ı şedide eğerçi Roma için pek büyük metaibi mucip olmuş ise de bir millet gerek askerlikçe ve gerek sair hususatça cevher-i istidadı daima işletmek ile münceli olacağından metaib-i mezkûre Roma'ca sanayi ve fûnun-ı askeriyenin ziyadesiyle terakkisini müstelzim olmuştur. Hatta o zamanlar Afrika sevhili üzerinde müteşekkil bulunan Kartaca Devleti şimdiki İngiltere gibi ticarete gemicilikte ve cengâverlikte şiddetini cihana teslim ettirmiş bir devlet olarak İspanya ve Sicilya'yı dahi berren ve bahren istila eylemiş bulunduğ halde (35)Romalılar İtalya üzerindeki galibiyetlerinin mucip olduğu teşvik ve teşci üzerine Kartacalıları dahi gözlerine kestirerek tabiyen İtalya ülkesi eczasından demek olan Sicilya üzerine dahi saldırmışlar ve 264 sene-i mukaddimesinden 242 sene-i mukaddimesine kadar fırsat buldukça hücum ede ede Sicilya'nın garp tarafını Kartacalılardan nez'e muvaffak oldukları gibi Sardunya'yı dahi ahz ve istila etmişlerdir.

Bu muharebe tarih-i umumide Pönik Muharebatı diye meşhur olan muharebelerin birinci devri olup hâlbuki gittikçe kuvvetini artırmakta ve intizamını ilerletmekte bulunan Roma Pönik muharebatının ikincisine dahi gayet fedakârane bir suretle mukavemet göstermiştir ki bu muharebe bundan evvelki İspanya cildimizde izah olunduğu üzere Kartaca serdarı meşhur Hannibal'ın sevk eylediği ordu ile Roma orduları arasında 219 sene-i mukaddimesinden 202 sene-i mukaddimesine kadar devam eyleyen muharebe-i azimedir.

Muharebe-i mezkûrede Hannibal maiyetinde bulunan Kartaca(36) ordusunu hemen Roma'ya sokacak mertebelerde Romalıları duçar-ı mağlubiyet olmaksayken nihayet olanca kuvveti bazuya vererek Kartaca serdarına karşı metanet göstermekle beraber diğer cihetten Kartacalıları kalbgâhından vurmak için Afrika üzerine dahi bir donanma sevk edince serdar Hannibal ricat ve avdete mecbur olmuş ve binaenaleyh Sicilya'nın şark cihetinden maada tekmi İspanya dahi Roma istilasına altına girmiştir.

İşte buraya kadar icmal eylediğimiz fütuhat Roma devletini adeta şimdiki İtalya devletine makis olabilecek bir cesametle teyit eylediğinden maada yavaş yavaş İspanya dahi asıl Roma terbiye ve intizamını almaya başlayınca Roma devleti o zamana göre

gerçekten dünyanın birinci derecede cesim devleti olmuştur. Zira o zamanlar Yunan ve Mısır ve Kartaca misillü mevcut olan devletler ve milletlerin küçük şeyler oldukları gibi eğerçi Asya içerilerinde gayet cesim devletler mevcut idiyse de onlar âlem-i medeniyet addolunan Akdeniz sevhali için henüz memalik-i mechuleden addolunurlar idi.

(37)İKİNCİ BÂB

AN 173 İLA 476 MUAHHAR

BİRİNCİ FASIL

KONSÜLLERİN BAKİYYE-İ HULASA-İ TARİHİYELERİ

AN 173 İLA 29 MUKADDEM

TAFSİL- İkinci Pönik muharebesinden sonra Roma Cumhuriyeti nizam ve intizam-ı dâhiliyesini itmama sarf -ı mahasal gayret eyledi. Cumhuriyet-i mezkûrenin bu dereceye kadar terakkiyat-i seriasını temin eyleyen şey konsül unvanıyla makam-ı hükûmete getirilen iki nefer cumhur reisine muahharen diktatör unvanıyla bir salahiyet-i külliyei haiz reis-i fevkaladenin inzımamı kaziyesiyle beraber patrisyen ve şövalye ve plebien denilen sunuf-ı ahalinin aralarındaki takaddüm ve teehhür ve imtiyaz ve adem-i imtiyaz farklarını alâ-kadri'l-imbân tadil edilmek kaziyeleri olmakla bu tadil ve tanzim sunuf ve meratib hususunda Roma bir hatve daha atarak cumhuriyetin şimdiye kadar mazhar olduğu muvaffakiyetten birkaç kat bâlâ-terine mazhariyet esbabını dahi tehiye eylemiştir.

(38)Hele umur-ı nafia ve fûnun ve sanayinin terakkiyatına o kadar hizmet edilmiştir ki nefis-i Roma şehri veyahut İtalya şehir ve kasabatı o zamana göre cihanın en mamur ve muntazam memleketlerinden olduklarından fazla ezcümle İspanya misillü Roma'ya mülhak ve merbut olan memalik-i hariciyenin bile intizam ve mamuriyeti ahali-i kadimelerini cidden ve hakikaten Romalılaştırmaya sebep olacak derecelere varmış idi.

Binaenaleyh Roma serdarları seyf-i fütuhâtı çekerek bir yandan şimal cihetine yani Almanya ve Fransa taraflarına doğru ilerlemeye başladıkları gibi bir yandan dahi İspanya fütuhâtını da itmama ve diğer cihetten yani şark tarafından Makedonya ve Yunan-ı kadim üzerine hücum etmeye ve cenuben dahi Kartaca devlet-i kadimesini mahv için Afrika sevhiline velhasıl Suriye taraflarında Selevkos ve Anadolu cihetlerinde birtakım hükûmat-ı sagire üzerine akınlar eylemeye başladılar ki bu

teşebbüsâtın her biri birer emr-i muazzam iken Romalılar her birinde başka başka mazhar-ı muvaffakiyet olurlar idi. Şöyle ki:

(39)Makedonya kıtasının kâmilten Roma'ya tabiiyeti miladın 148 ve Yunanistan'ın tabiiyet-i kamilesi 146 sene-i mukaddimesinde vukua gelip bunlar birer birer Roma vilayeti oldukları gibi yine mezkûr 146 sene-i mukaddimesinde Kartaca devlet-i kadimesi dahi Roma eslihası mukabilinde mağlup ve munkarız olmuştur.

Bundan maada Selevkosların Suriye ve Asya üzerindeki yed-i istilaları kesilerek kendileri Toros Dağlarının öte taraflarına kadar sürüldükleri gibi İspanya ve Portekiz'in Lusitania kısmında isyan ve ilan-ı istiklal eyledikleri ve müddet-i medide yani 146 sene-i mukaddimesinden 133 sene-i mukaddimesine kadar Roma'ya mukavemet gösterdikleri İspanya ve Portekiz tarihlerinde beyan olunan Viriathus ve Numanus nam serdarlar dahi mağlup edilerek oralarda Roma hâkimiyeti tahkim kılınmış ve 125 sene-i mukaddimesinde Gaul memaliğine doğru tevsi-i hudut müyesser olarak Nissa ve Toulouse şehirleri ele girmiş idi.

Bu halde şimdiki İtalya ve Yunanistan ve İspanya ve Cezayir ve Tunus ve Suriye ve Aydın ve Bursa ve Selanik (40)taraflarının tamamıyla Avusturya ve Almanya ve Fransa'nın dahi bazı aksam-ı memalik-i cenubiyesi hep Roma hükmü altına girmiş olduğundan tek mil Akdeniz bir Roma denizi suretini almış idi ki bu kadar vasi bir ülkenin bihakkın cihangirane bir devlet addolunacağı şüphesizdir. Ancak şu azim ve cesim memaliğin kâffe-i emval-i ganimeti ve varidat-ı mertebesi Roma'ya bir altın deresi akıtır ki servet akıtıp bu ise Romalıların sefa ve sefahate inhimaklerini artırdığından eski ahlak-ı kahramanî bir sefahat-i şehvet-perestaneye tahavvül etmeye ve bu ise tamam-ı Roma'nın kemal-i şevketi devri içinde diğer cihetten esbab-ı inkırazını hazırlamaya başlamış idi. Esbab-ı tedenninin ilk alaimi olmak üzere bazı fesadat-ı dâhiliye görülmüştür ki bunlar ber-vech-i ati hulasa edilirler:

Bu servet-i azimeden en ziyade hisseyab olanlar bi't-tabi patrisyenler yani eazım-ı kibar takımı olup mal-ı gayet ve varidat-ı devlet bunlar yedine geçtikten fazla ahali-i memleket bunca orduların donanmaların masarifine başkaca sine-güşâ-yı mukavemet olmakla beraber yine hukuk-ı (41)mülkiye ve medeniyeden bazılarına nail olamamaları azim bir hoşnutsuzluğu istilzam eylediğinden ve Grekus namına iştihar veren birkaç karındaşlar pespayegan-ı ahalinin bu hoşnutsuzluğunu pek muhik görerek onların hukukunu tezyit ve temin için hitabet kürsülerinde nice müessir nutuklar iradıyla

plebienlerin cüretini bir kat daha artırdıklarından eğerçi patrisyenler Grekus biraderlerin teşvikatına karşı sedd-i mukavemet çekmeğe muvaffak olmuşlar ise de patrisyenler ile plebienler arasındaki münazaa-i siyasiye yalnız Grekusların mağlubiyetleri ile neticepezir olmayıp gittikçe kuvvetini artırmakta devam eylemiştir.

Bu muhalefet-i dâhiliyeye zamimeten bir de “Muharebe-i Üsera” meselesi meydana çıkmıştır ki onun da sebab-i mahzı patrisyen kısmının fart-ı servet ü saman muktezasından olan sefahat ve şiddetleri olmuştur. Zira bunlar cihanın serveti kendi yed-i istifadelerine teslim olunmak miktaratından imiş gibi bir dava ile ulum ve fûnun ve sanayiden hiçbir şey iktisabına kendilerini mecbur görmeyerek nefislerini yalnız yiyip içmek ve giyinip gezmek ve nisvan ile zevk u safa (42)eylemek meşagiline hasrederler idi. Bu sefahatlerde o kadar ileriye varırlar idi ki mesarif-i tertibiyesi şimdiki hesapça dahi akıllara hayret verecek kadar mübalağaya varan sofralarda atime-i nefiseyi patlayıncaya kadar yedikten sonra bir mukayyi alarak onları ba'del-istifrağ tekrar ekl-i atime ile zevk-yâb olmak derecelerine varırlar idi. İmdi kibar takımının bu derecelere varan ten-perverliklerine mukabil her ilmi her sanatı öğrenmek vazifesi üseraya kalıp bu biçareler her fende her sanatta iktisab-ı maharet-i tamme ile gerçekten insan-ı kâmil oldukları halde yine efendilerinden gördükleri muamele adeta bahâyimin görecekleri muameleden farklı bir şey değil idi. Tarihin bu rivayâtı mübalağaya hamlolunamaz zira bir insanın pençe-i bahâyimde nasıl telef olduğunu temaşa edip eğlenmek için umumi temaşagâhlarda aslan ve kaplan ve sırtlan gibi müfterisler pençesine üsera atılarak temaşa edilir ve hayvan koşulması lazım gelen değirmen ve dolap gibi şeylere dahi üsera koşularak kamçılar ile telef edilinceye kadar itab kılınır idi.

(43) İşte insaniyeti bu derece tahkire güruh-ı üsera tahammül edemeyerek 133 sene-i mukaddeminde bunlar söz birliğiyle isyan eyledikleri gibi şu ilk isyanları pek ziyade müşkülâtla yatıştırıldıktan sonra 104 sene-i mukaddimesinde bir isyan daha ederek nice mukatelat-ı müthişe ile dereler gibi kanlar akmış ve netice-i muharebede üseranın ahvali biraz ıslah olunmak suretine karar verilmiştir.

Kezalik asıl sebebi Roma kibarının hodperestliklerinden olmak üzere “Muharebe-i İctimaiye” diye şöhret alan bir muharebe daha zuhura gelip 90 sene-i mukaddimesinden 88 senesine kadar devam eylemiştir. Bu muharebeye Roma müstemlekatından addolunan memaliğin hemen kâffesi iştirak eylemişlerdir. Sebebi ise bunlar doğrudan doğruya Romalı ve Roma hukukuna selahiyetli addolunmayarak yalnız servet ve samanları Roma tarafından gasp olunmakta bulunması kaziyesi idi. Maahaza

kendilerini Roma rıbka-i riayetinden kurtarmak için değil belki tamamı tamamına Romalı olmak için umum Romalılar hukukuna malikiyet davasıyla kıyam eyledikleri halde kılıç suretinden başka ruy-ı muvafakat (44)görememeleri bu muharebenin de imtidadına sebep olmuştur.

İşbu mücadelat ve muharebat-ı dâhiliye Roma'nın şiraze-i intizamını gereği gibi rahnedar eyleyerek eğerçi serdarların şiddeti asilerin tedibine kifayet eylemiş ise de patrisyenler ile plebienler arasındaki nifak bir türlü bertaraf olamamıştır. Patrisyenlerin reisi Sulla ve plebienlerin reisi Marius olup nice mücadelat ve münazaat-ı siyasiyeden sonra milattan 82 sene mukaddem patrisyen takımı galebe eyleyip Sulla diktatör nasb olunmuş ve kendisine verilen salahiyet-i kamileyi suiistimal eyleyerek etmediği fenalık kalmamıştır.

78 sene mukaddimesinde Sulla vefat eylediği zaman plebienler alelumum ayaklanarak Roma'yı mülhike-i inkıraza hemen yaklaştırdıkları halde üç fırkaya münkasım olan ahalinin rüesası bulunan Pompey ve Caesar²⁵ ve Crassus üçü birden “Triyumvira” hükûmet-i müsellese suretiyle makam-ı riyasete getirilerek fesadı bastırmak mümkün olabilmıştır. Milattan 53 sene mukaddemine kadar bu hükûmet-i müsellese devam eylediği halde Caesar ile Pompey (45)şiddetli bir rekabete duçar olmalarıyla ortalık yine karışmış idi. Caesar pespayegan ahalinin reisi olduğundan diğer rakiplerine galebe-i tamme ile galip çıkarak diktatörlüğü yani riyaset-i müstakileyi ele aldı ve asayiş ve emniyet-i dâhiliyeyi bi'l-ikmal Avrupa içerilerine doğru birtakım memaliği yeniden fethi muvaffak oldu ise de nihayet 44 sene-i mukaddimesinde suikastla vefat eylediğinden Roma be-tekrar fesad-ı dâhili ile hercümerc oldu.

Bu defa dahi fırka-i mütehalifenin rüesası bulunan Octavianus ve Antonius ve Lepidustri'den mürekkep bir heyet-i müsellese-i rüesa teşkiliyle fesada nihayet verdiler. Lepidustri'nin bir aralık esamisi okunmadı ise de Antonius Mısır taraflarını fethederek mülûk-ı Ptolemaios'un son hükümdarı olan Cleopatra nam kraliçeyi yalnız mağlubu değil belki bir metresi menzilesine tenzil eylediği cihetle Romalılar beyninde kadri dü-bâlâ olduğu gibi Octavianus dahi Romaca kuvvet ve nüfuzunu adeta müstakil bi-r-rey bir imparator derecesinde artırmış olduğundan umum Roma üzerinde bi'l-istiklal ferman-ferma olmak şerefi Octavianus'a mı yoksa (46)Antonius'a mı münhasır kalacağı davası Roma'yı daha müthiş bir tehlikeye yaklaştırmış idi. Bu iki rakip birer azim

²⁵ (Sezar, Kayser) Hükümdar olarak bahsedildiğinde Caesar, unvan olarak bahsedildiğinde kayser olarak yazılmıştır. Ahmet Mithat her ikisi için de “kayser”i kullanmaktadır.

donanma üzerinde birer azim ordu ile Yunanistan sularında ve Aktium nam mahalde yekdiğerini karşıladılar. Tarihin rivayetine göre sevgilisi Cleopatra dahi Antonius ile beraber donanmada idi.

Miladın 31 sene-i mukaddeminde bu muharebe vukua gelip yekdiğerine rampa eden sefineler üzerinde o kadar kan akmış idi ki denizin suları adeta gülğün olmuş idi. Akıbet Antonius mağlup olmakla Octavianus muzafferan Roma'ya avdet eyledi ve Roma heyet-i ayanı kendisine prens unvanını verip badehu miladın 29 sene-i mukaddeminde Agustus namıyla imparatorluk unvanını dahi vermiştir ki bu halde miladın 509 sene-i mukaddeminden yani beş asırdan beri devam eyleyen hükûmet-i cumhuriye bir hükûmet-i imparatoriyeye mübeddel olmuştur.

(İKİNCİ FASIL)

İMPARATORLUĞUN BİRİNCİ DEVRİ

AN 29 MUKADDEM İLA 96 MUAHHAR-I MİLAT

TAFSİL- Roma imparatorluğunun tarihini yazanlar (47)imparatorluk için beş bâb tayin ederler ki bunların birincisinde ilk imparator Agustus ile beraber on bir imparatorun müddet-i hükûmeti ahvalini icmal ederler.

İmparatorluğun bu devrinde Roma hem maddi ve manevi büyük büyük muvaffakiyete mazhar ve hem de birtakım zalame-i hükümdaranın seyyie-i müstebidanesi olarak tarihin tayinat-ı muhıkasına duçar olmuştur.

Agustus evvel-be-evvel memleketin intizamat-ı dâhiliyesini ikmal etmek üzere dâhili ve harici muharebata nihayet vererek Janus Mabedini kapattı. Janus denilen şey Romalıların iki yüzlü bir mabudu idi ki bir yüzü ensesinde olup maziye ve bir yüzü dahi önünde bulunarak müstakbele atf-ı nazar-ı dikkat ediyor diye itikat olunur idi. Roma milleti her ne zaman bir meşguliyet-i harbiye ile meşgul olur ise Janus İbadethanesi açık bulunmak ve muharebeye hitam verildiği anda ibadethane-i mezkûr kapatılmak mutad olduğundan bu defa yeni imparator Agustus'un ibadethaneyi kapatması bir sulh ve selam işaret-i alenisi idi. Vâkıa ufak tefek bazı muharebeler (48)daha vuku bulmuş ise de bu muharebeler başlıca bir cihangirlik maksadına mübteni olmayıp belki zaten cihangirlik hükmünü almış olan Roma Devleti hudutlarını hudud-ı tabiyeye kadar isal için idi.

Roma'nın işbu hudud-ı tabiyesi Avrupa'ca Ren ve Tuna nehirleri ve Avrupa ile Asya arasında Karadeniz ve Asya'ca Fırat nehri ve Afrika'ca Sahra-yı Kebir ve Afrika ve Avrupa'ca dahi Bahr-ı Muhit-i Atlasî idi ki hudud-ı mezkûre dâhilinde bulunan memaliğin kâffesi Roma İmparatorluğu memaliği olmuş idi.

Agustus Roma'nın intizamat-ı dâhiliyesini hakikaten külli-i tadil ve tanzime muvaffak oldu. Kuvve-i hükümrânı kendisi ile meclis-i ayan miyanında müşterek olup meclis-i mezkûr tarafından icrasına istihsal-i mezuniyet eylediği mevadî bir istiklal-i tamm ile mevki-i icraya koyar idi. Eğer Agustus'tan sonra gelen hükümdarlar dahi müşfikane ve gayurane hareket etmiş olsalar idi Roma'nın şan ve şevketi daha ziyade artmak tabii idi.

(49)Fakat kendisinden sonra gelen Tiberius ve Caligula ve Birinci Claudius ve Neron zulüm ve itisaf ile şöhretşiar olan prenslerden olup bilhassa Neron o zaman Roma'da henüz intişara başlayan Hristiyan ayinini berbat etmek için diyanet-i cedide-i mezkûreyi kabul edenler aleyhinde o kadar şiddet göstermiştir ki kilise tarihi hükümdar-ı merkumu kemal-i nefret ve lanet ile yâd eyler.

Neron'a kadar gelen hükümdarlar hep meşhur Kayser-i Rum'un sülalesinden olmak üzere mukayyet bulunup bu sülale Neron'da hitam bulduktan sonra Galba ve Otho ve Vitellius kuvve-i cebir ve kahr ile makam-ı hükümraniye yol bulmuşlardır. Ancak bunlar bir yandan kendilerini istemeyen ahaliye karşı taraftarlarının kuvvetiyle mücadele ve münazaa ile diğer taraftan dahi yekdiğeriyle rekabetten hali kalmadıkları cihetle Roma'da asayiş ve intizam-ı dâhili be-tekrar muhtell olmuş ve sınıf-ı sülselin üçü dahi bu ihtilal-i ahvale bir netice vermek için düşünmeye başlamış idi.

Anasıl pespaye bir adamın oğlu iken maharet-i siyasiye ve askeriyesi sayesinde büyük büyük muvaffakiyetlere (50)mazhar olarak son vakitlerde Filistin taraflarını feth ve istila ile meşgul bulunan Vespasianus hakikaten emniyet-i umumiye-yi celb etmiş bir adam olmasıyla Romalılar onu imparatorluk makamına intihab ve davet eylediler. Vespasianus Roma'ya imparator olmak dâhilen büyük belaya göğüs vermek olacağını düşündüğünden evvel-emrde kabul etmek istemedi ise de kendi maiyetindeki ordu mutlaka imparatorluğu kabul etmesi için tazyik eylediği gibi maiyeti generallerinden Mucianus ve Antonius Primus evvela İtalya'ya geçerek Vitellius'un taraftarı olan bir orduyu Cremona nam mahalde bozdukları ve sair taraflarda bulunan heyet-i askeriye-yi dahi Vespasianus'un imparatorluğunu kabul ettirdikleri cihetle yeni imparator bi'l-

amani Roma'ya gelmiş ve tahtına oturmuştur. Gaul ve İngiltere taraflarının feth ve istilasını ikmal eyleyen bu zattır. Her tarafça intizama fevkalhad riayet ederek bilhassa artık itaatten çıkmaya başlamış olan heyet-i askeriye'yi tekrar itaat-i askeriye kavaninine tâbi kılıp fevkalhad mutasarrıfane bir idare ile umur-ı maliyesini de yoluna koymuştur.

(51)On sene kemal-i intizam ve ihtimam ile idare-i hükûmetten sonra 79 sene-i miladiyesinde vefatı vukua geldiği zaman oğlu Titus makam-ı hükûmete intihab olunmuştur ki bu da hakikaten pederine hayrülhalef olacak bir zat idiyse de 81 sene-i miladiyesine kadar ancak devam edebilen müddet-i hükûmeti zarfında Vezüv volkanı seyyale-i nariye kusarak etrafını harab ve yebab etmesi ve müthiş bir veba ile nefsi-i Roma'da dahi azim bir harik zuhur eylemesi gibi beliyatın sadme-i tesiratını bertaraf etmekle uğraşarak tasavvur-gerdesi bulunan ıslahat-ı azimeyi mevki-i icraya koyamamıştır.

Mumaileyhin de vefatından sonra biraderi Domitianus imparator intihab edilmiş ise de bu zat fevkalhad zalim ve hudakâr bir hükümdar çıkıp miladın doksan altıncı senesine kadar devam eyleyen müddet-i hükûmetinde bütün tebaasının nefretini kazanmaktan başka bir harekette bulunmamıştır. Herkesi aldatarak meramını yürütmek ve hatta sadece eğlenmesi için müthiş müthiş latifeler yapmak bu adamın havâssından olup bir gün kibardan birçok (52)zevatı bir ziyafete davetle cümlesini siyahlar ile mefruş bir salonda cem eylemiş idi. Salonun duvarlarına talik olunan siyah perdeleri kaldırıncı misafirlerden her biri kendisi için tehye edilmiş birer tabut görmekle havf ve haşyetlerinden simsiyah kesildiler. Meğer Domitianus mahza eğlenmek için bu hareketi icra eylemiş bulunduğundan kakhahalarla gülererek misafirleri dağıtmıştır ancak bu yoldaki latifelerden ziyade muamelat-ı gaddaranesi herkes için bir emniyetsizliği mucip olduğu gibi zevcesi Domitia bile kendi hayatından emin olamayarak kölelerinden Etyen nam kimseyi kendisine uydurmuş ve zaten beyn-el-ahali zuhur eyleyen bir isyan hengâmında merkum köle imparatora suikast ederek bu suretle müverrihler için Roma İmparatorluğunun birinci faslına hatime çecktirecek bir tebeddül vukua getirilmiştir.

(ÜÇÜNCÜ FASIL)

İMPARATORLUĞUN İKİNCİ DEVRİ

AN 96 İLA 193

TAFSİL- Zalim Domitianus'un hal' ve izalesinden (53)sonra Roma'da her sınıf ahali bir ittihad-ı umumi teşkil ederek imparator olacak zevatın emr-i intihabında ve

imparatorların emir ve iradelerine derece-i itaat ve inkıyadda daima istişare ile hükümdarların îka’-i mezalime muktedir olamamaları esbabını temin eyledikleri gibi bahtlarına olarak intihab eyledikleri zevat dahi hep yekdiğerine hayrûlhalef addolunmaya layık zevattan bulunmaları hasebiyle imparatorluğun işbu ikinci devri cidden bir devr-i mesud olmak üzere başlamış idi.

Bu devrin ilk imparatoru olan Nerva hilm ve hikmet sahibi bir adam olup bedhahânına bile lütuf ile tekdir etmek cümle-i havassından idi. İkinci imparator olan Trajan dahi ahlak-ı hüsne sahip olmakta Nerva’ya belki de faik olmakla beraber tâli ve meziyet-i askeriyesi dahi pek fevkalade olup o zamana kadar Fırat nehri Asya cihetinden Roma devletinin hudud-ı tabiyesi addolunurken imparator-ı mumaileyh Fırat’ı geçerek Mezopotamya’ya girmiş ve orasını Fûrs devlet-i kadimesi büddünden ahz ve nez eyleyerek Roma hududunu Babil’e kadar tevsi (54)ettiği gibi diğer cihetten Macaristan taraflarını hercümerce gelen barbarlar üzerine de yürüyüp gerek istirdaden ve gerek re’sen nice memalik ve biladı feth ile tevsi-i hududa muvaffak olmuştur.

Mumaileyhin halefi olan Hadrianus ve ona da halef olan Antoninus zamanlarında keزالık Roma’nın inzibat ve intizamına bir kat daha kuvvet verilerek eğerçi bazı mahallerde birtakım valiler serkeşliğe kıyam eylemişler ise de onların da terbiyesi verilerek Roma her halde akıl ve hikmetin mukteziyyatından harice çıkmamıştır. Hele Marcus Aurelius nam imparator “Feylesof” diye aldığı şöhrete bihakkın layık bir adam olup biçarenin zaman-ı hükûmetinde Tiber nehrinin emsali görülmedik derecede tuğyanı ve kaht ve veba gibi belanın yekdiğerini takibi hasebiyle İtalya tarafları pek büyük felakete duçar olduğu misllü Britanya ve Macaristan ve Suriye taraflarında isyanlar dahi zuhur eylemiş ise de Marcus Aurelius öz evladı duçar-ı felaket olan bir peder-i müşfik gibi beliyat-ı dâhiliyenin her birine çareler tedarikine bezl-i makdur edip Britanya ve Macaristan isyanlarını (55)tenkile muvaffak olmuş ve Suriye taraflarındaki isyan ise orada Roma tarafından vali bulunan zatın teşvikiyle vukua geldiğinden Suriye’de bulunan heyet-i askeriye isyan-ı vâkiden dolayı valiyi bi’l-itham ahz ve girift ederek kafasını kesip Roma’ya getirmek suretiyle isbat-ı sadakat eylemiştir.

Tarihin Marcus Aurelius için bulduğu bir kusur zevcesinin bazı mertebe-i aşüfteliklerine ses çıkarmaması kaziyesi olup ancak imparator: “Kendi namusunu muhafaza etmeyen karı için ta’yîb-i umumi ceza-yı kâfidir. İffetli ve iffetsiz kim olduğunu enzar-ı umumiye görüyor ya. Ben kendimden mesulüm o da kendisinden

mesuldür.” diye kendi berâet-i zimmetini bi'l-ispat aşüftenin ayıbını yine onun üzerinde bırakmak cihetini tercih eylemiştir.

İşte şu ilk beş imparatorun her biri hakikaten memleket ve millete hizmet etmiş zevattan olarak bu devirde Roma devleti mülkiye ve askeriyece tanzimat ve inzibatat ve ahlak-ı umumiyece tashihat ile şöhretşiar olmuş(56)iken Marcus Aurelius'un vefatından sonra taht-ı imparatoriye getirilmiş olan Commodus'un melun bir adam çıkması bu devre bir sui-hatime çekmiştir.

Merkum Commodus Marcus Aurelius'un oğlu bulunmak ve gayet iri boylu ve tabiat-ı beşeriyenin fevkinde addolunacak kadar kuvvetli bir kahraman olmak hasebiyle henüz yirmi yaşında iken herkes kendisinden hüsn-i hizmet ve hüsn-i muvaffakiyet ümit eyleyerek itaat ve inkıyadına can atmışlar iken bu habis özü ve sözü doğru olan sadık adamlardan hoşlanmayıp müdaheneci ve riyakâr ve bahusus çapkınlıkla şöhretşiar olan Preasens ve Cleander gibi edanîyi başvekâlet makamına getirmek suretiyle ashab-ı namusu kırdığı gibi Almanya taraflarında bulunan birtakım barbarların isyanlarına karşı kılıcını çekip yürüyerek o kadd ü kametin o kuvvet-i bedeninin layığı olan şecaat ve gayreti göstermeye bedel asiler ile denicesine musalahaya rağbet eyleyip hatta barbarlardan birçoğunu hizmet-i askeriyece kabul etmek suretiyle askeri taifesinin dahi nefretini artırmış idi. (57)Zebanilere mahsus olan rıfat-ı kameti ve devlerde ümit olunabilen gücü ve kuvveti ile korkutmaktan mütelezviz olduğu adamlar silahsız olarak sirk denilen oyun mahaline sokulan birtakım biçaregan müttehimin edilir ki elindeki topuzu veyahut hançeri ile bunları vurup öldürdükçe şu yiğitliği ile iftihar eyler idi. Hele ırz bahsinde hiç kimseye riayeti olmayarak nice ehl-i iffet kadınları telvise dahi başlayarak bu yolda derce-i ifrata varınca artık nefret-i ahali bir isyana mübeddel olarak taraf taraf erbab-ı kıyam merkumun izale-i vücuduna ceht ve ihtimam göstermeye başladılar. Hâlbuki bu da merkuma eli bağlı olarak öldürerek eğlenmek için birçok biçaregan tedarikinden başka bir şeye yaramadı. Müverrihlerin rivayetine göre merkumun bizzat öldürdüğü adamların miktarı yedi yüze varmıştır. Kendi hemşirelerinden Lucilla ve kendi karısı Crispina dahi bu maktuller içinde dâhildir. İlm-i hukuk erbabından Salvius ile eazım-ı ayandan birçok zevatı dahi bi'l-küllîye mazlumen öldürmüştür. Nihayet Marcia isminde bir sevgili metresi (58)kendisinin dahi zalim-i merkum emriyle idam olunmak üzere bulunduğunu hissedince habisi zehirleyip gebertmiş ve şerrinden bütün âlemi kurtarmıştır.

İşte Commodus'un bu suretle idam ve izalesi dahi Roma tarihinin ikinci devri için bir sui-hatime olup ondan sonra hulûl eden üçüncü devir için dahi ber-vech-i ati dördüncü faslımız küşad olunur.

(DÖRDÜNCÜ FASIL)

İMPARATORLUĞUN ÜÇÜNCÜ DEVRİ

AN 193 İLA 284

TAFSİL- İmparatorluğun işbu üçüncü devri Roma tarihlerinde “Fetret-i Askeriye” şiarıyla meşhurdur. Suriye taraflarında askerin bir vali-i asiye tedip için göstermiş olduğu cüret imparatorluğun merkezi olan Roma’ca tahsin edilmesi üzerine heyet-i askeriye bundan pek fena bir yüz bularak her kimden hoşlanmayacak olur ise muahezesine müsaraatla adeta nizam ve intizam-ı askeriye bi'l-küllîye unutmaya başlamışlar idi. Commodus yukarıki faslın sonunda beyan (59)olunan zulüm ve şiddeti ortaya koyarak huruc-ı ahali ile metresi tarafından hal’ ve izale ettikten sonra Romalıların aplebiyet-i ârâ-yı müntehibanesiyle Pertinax makam-ı imparatoriye getirilmiştir ki mumaileyh anasıl bir esirin oğlu olduğu halde gerek barbarlardan ve gerek Romanlardan birtakım asiler aleyhine icra eylediği harekât-ı tedibiye- i askeriyede fevkalhad maharet gösterip Macaristan ve Suriye gibi mühim vilayetlerde valilik ve Roma’da şehreminliği gibi mühim memuriyetlerde bulunmuş ve her birinde isbat-ı asar-ı ehliyet eylemiş bir zat idiğinden şiraze-i intizamına halel gelmiş olan hükûmet-i cumhuriyeyi ıslah için teşmir-i sak-ı ihtimama müsaraat eylediyse de topu seksen yedi gün hükûmet sürebilerek aleyhine ikame olunan isyana karşı maktulen vefat eyledi.

Ondan sonra imparatorluğu heyet-i askeriye birtakım atıyyeler vaadiyle adeta satın almış bulunan Didius Julianus bu vaadini ifâ etmediği cihetle ancak üç ay kadar imparatorluk edip yine askerler elinde katlolunduğu gibi böyle birkaç ay içinde iki imparatorun (60)katlinden dolayı zuhura gelen hercümerc arasında bir tarafta Septimus Severus kendisini imparator intihab ettirdiği halde diğer tarafta dahi Pescennius Niger askerler tarafından imparator nasb olunarak badehu şu iki imparator arasında vukua gelen muharebe-i fetret-i askeriye bir kat daha artırmış ve Pescennius Niger hasmından firar ile Antakya’ya bi'l-iltica orada da dikiş tutturamayarak Fûrs tarafına kaçmakta iken kendi askerleri yedinde maktul olmuştur.

Hâlbuki şu iki rakip bu münazaa ve muharebede iken bir diğer cihette dahi Albinus nam general Britanya ordusu tarafından imparatorluğa intihab olunarak bir aralık Septimus Severus ile hükûmeti taksime razı olmuş ise de sonra aralarında rekabet ve adavet zuhuruyla muharebeye kıyam olunmuş ve galibiyet ve mağlubiyet iki tarafta dahi bir kaçır defa cilve-ger olduktan sonra Albinus Lyon taraflarında yakayı ele verip Septimus Severus'un huzuruna getirildikte kafası kesilmiştir.

İşte miladın 193 senesinde Pertinax ve Didius (61) Julianus ve Pescennius Niger ve Albinus ve Septimus Severus olarak beş imparator sandalye-i hükûmete kuûd ederek bunlardan dördü asiler yedinde maktul olmuş ve yalnız Septimus Severus'un hükûmeti 211 senesine kadar devam edebilmiştir.

Septimus Severus rukabasından kurtularak makam-ı hükûmette müstakil kaldığı zaman Mezopotamya cihetindeki Fürsler Roma hükûmeti aleyhine ref'-i livaya isyan eylediklerinden bizzat o taraflara gidip usât-ı bade't-tenkil avdetinde Roma'da kendi namına bir kavs-ı zafer inşa olunmuştur ki hala bakidir. Harekât-ı şeciane ve akilânesiyle fetret-i dâhiliyeyi epeyce bertaraf edebilmiş olması Romalıları memnun eylediğini görünce Septimus Severus kendisinden sonra dahi birtakım rüesanın imparatorluk münazaasına çıkışmamaları için kendi oğlu Caracalla'yı veliaht olmak üzere Romalılara kabul ettirmiş ve fakat muahharen diğer oğlu Geta dahi şerik olmak üzere işe karıştırıldığından bu dahi bir tuhm-ı fesad yerine kaim olmuş idi.

Bu iki imparatorдан Geta kardeşini kaydırıp makam-ı (62)imparatoride kendisi yalnız kalmak hususundaki tertibatını tamamıyla meydana koyamamaksızın Caracalla merkumun üzerine hücum ederek hatta Geta validesinin kucağına sığındığı halde dahi yine Caracalla yakasını bırakmamış ve elindeki hançer ile Geta'yı vurup öldürmüş bulunduğundan Geta bir dereceye kadar mazlumiyet sıfatıyla safha-i tarihte bir nam kazanmıştır. Ancak merkum Geta'nın taraftarları bu gadr üzerine bir kat daha teşdid-i sevda-yı intikam eyleyerek behemehâl Caracalla'nın izale-i vücuduna kıyam etmeleriyle Caracalla dahi bunlardan eline geçenleri idam suretiyle o kadar sefk-i dimâya koyulmuştur ki hatta ilm-i hukuk-ı meşahir hükemasından Papinianus nam zatın ilmüne hürmeten affı bazı taraflardan kendisine ihtar olunduğu halde kabul etmeyerek onu da harcamıştır.

Bu imparator zulüm ve şiddette sair emsalinden hiçbirisine makis değil idi. İskenderiye ahalisi kendi aleyhine bazı tazyikatta bulunduğundan oradaki askere bir

emir gönderip umum İskenderiye'yi birkaç gün yağma ettirmiştir. Kendisi ne akıl ve dirayet ne de şecaat (63)ve cesaret hususunda hiçbir behre sahibi değil iken herkes kendisini akıl ve cesur bellesin diye tavra-furuşluğu pek sever idiyse de bu dahi beyne'n-nâs kendi hakkındaki nefreti artırmaktan başka hiçbir şeye yaramaz idi. Nihayet Roma şehremini bulunan Macrinus heyet-i askeriye'nin teşvikiyle imparator-ı merkum aleyhine isyan ederek vücudunu bi'l-izale 217 sene-i miladiyesinde makam-ı hükûmete kendisi geçmeye muvaffak olmuştur. Şu kadar ki artık nizam ve intizamını iade etmek istemeyen heyet-i mezkûreyi Macrinus dahi memnun edemeyerek itaat-i askeriye'ye riayet etmeyenlerin tedibi hususundaki şiddeti bu kere dahi kendisini heyet-i askeriye'nin gözünden düşürmesiyle asker bir yandan merkumun kafasını kestiği halde diğer taraftan dahi Heliogabalus nam serdarın imparatorluğunu alkışlamıştır.

Fakat bir kere bir memleketin intizamı bozulduğu zaman intizamsızlık yalnız bir cihette kalmayıp her tarafa taammüm eyleyeceği ve hükümdardan dümen neferine varıncaya kadar herkesin bir türlü kusurlar ile intizamsızlığı artıracığı (64)hakkındaki hikmet-i tarihiyeyi işte Roma'nın bu zamanki hali meydana çıkarmıştır denilse becadır. Zira heyet-i askeriye'nin azgınlığı hemen hiçbir imparatoru rahat döşesinde can vermek nimetine mazhar etmediği halde imparator olanlar dahi bunlara mukabil azgınlıktan geri durmayıp ez-cümle bu defaki Heliogabalus dahi nice mezalim ve taadiyata müsaraat eyledikten maada kadınlar için dahi bir meclis-i ayan açarak validesini oraya reis nasb eylemek misillü istiğrab-ı umumiye da'i hareketlere kıyam eylediğinden ve zulmü ise kendisini imparator ettirmek hususunda en büyük hizmeti görülen Gannys'i de idam derecelerine vardığından heyet-i askeriye bunun da başını keserek daha hal-i hayatında kendisine veled-i manevi edinmiş olduğu Aleksander Severus'u 222 sene-i miladiyesinde imparator eylediler.

İşbu Aleksander Severus "sèvére" yani "şedid" mahlasından dahi müsteban olduğu üzere eğerçi pek ziyade şiddetli bir imparator idiyse de şiddet ve ika'sı hiçbir vakitte haksız olmayıp daima adalet üzere muamele (65)eylediğinden zamanın intizamsızlığından istifade ile hıyanet ve irtikâp misillü kabaihe ve ceraime dönmüş olanları şediden bi't-tedip on üç sene kadar hüsn-i suretle hükûmet sürmeye muvaffak oldu. Fakat bu müddet zarfında heyet-i askeriye'ye hiçbir şey yapmayıp kendi haline terk eylemiş idi. Vaktaki asıl ıslahı lazım olan şey şu heyet-i askeriye olduğunu nazar-ı dikkate alarak onun da salahına teşmir-i sak ihtimam edeyim der iken asker ondan evvel

davranıp isyan eyleyerek 235 sene-i miladiyesinde Aleksander Severus'i dahi eslafının duçar oldukları muamele-i katle duçar eylediler.

Aleksander Severus'den sonra makam-ı imparatoriye gelen zat sekiz Roma kademi boyu olup günde kırk libre²⁶ lahm yiyen ve seksen pint²⁷ şarap içen Maxmin namında bir serdar idi. Tek başına olduğu halde on adamı yerlere serer ve avuçları içine aldığı çakıl taşlarını parmakları arasında toz gibi tahn eyler idi. Bu zat Cermanya taraflarında bulunup Roma'nın devam eyleyen fetret-i askeriyesinden bi'l-istifade isyan etmiş olan (66)barbarları pek güzel tedip eylediyse de Romalıların zihninde imparatorlar aleyhine huruc-ı fikr-i şekavetini çıkarmak için pek çok adamları idam eylediğinden heyet-i askeriye bunun da aleyhine kıyam eyleyerek fakat asker dahi yeni imparatorun intihabında bir nifaka düşerek bir kısmı Maksim Pupienus ve bir kısmı dahi Balbinus isminde birer zatı intihab etmişler idi. Maxmin'in bu haberi aldığı zaman Cermanya taraflarında muharebede bulunup hemen ale-l-cenahü'l-isticâl İtalya üzerine yürüdü ise de maiyetinde bulunan ordu İtalya'da bulunan askeri fırkalarından umum asakirin Maxmin'den yüz çevirdiklerini haber alınca onlar dahi yüz çevirerek hatta o devleri korkutan cesimü'l-cüsse imparatoru katl ve itlaf dahi etmişlerdi.

Maxmin üzerine imparator nasb olunan Maksim Pupienus ve Balbinus ile beraber Roma isyanı Gordian isminde iki serdarı dahi eğer Maxmin'i izale edebilirler ise imparator makamının kendilerine terk olunacağı teşvikiyle hatta daha o anda biat dahi etmişler idiyse de (67)Maxmin'in taraftarı olan generaller merkumları bozup kafalarını da kesmiş olduklarından bu defa meydan-ı münazaa yalnız Pupienus ile Balbinus'a açık kalmış idi. Vâkıa bunların münazaası pek çok sürmeyip iki imparator hükûmet-i müştereke usulüne epeyce hüsn-i riayetle iki üç ay kadar Roma dahi asayiş yüzü gördü ise de her fesadın en büyük mihveri heyet-i askeriye yedinde olarak mutlaka bu fetret-i askeriye bir nihayet verilince icra-yı ıslahat kabil olamayacağını bunlar dahi anlayıp azdan aza ıslahat-ı askeriye kıyam ettiklerinden heyet-i askeriye derhal ikisini de idam eylemişlerdir. Bu halde miladın 235 senesinden 238 senesine kadar üç buçuk sene zarfında Roma sandalye-i imparatorisine oturdukları halde kafaları kesilen imparatorlar miktarı beş nefere varmıştır.

Hâlbuki güya men-i nifak için umum Roma'nın intihabıyla makam-ı hükûmete getirilmiş olan Üçüncü Gordianus evvelce senato tarafından teşvik edilen Gordianların

²⁶ 40 libre yaklaşık 18,5 kiloya denk gelmektedir.

²⁷ Bir galonun 1/8'i. 80 pint yaklaşık 38 litreye denk gelmektedir.

hafidi ve henüz on üç yaşında bir çocuk olduğu (68)ve Roma şehremininin vesayeti altında pek akilâne hükûmet sürdüğü halde o da 242 sene-i miladiyesinde Anadolu taraflarında Acemler ile muharebe üzerinde iken maktul düşmüştür. Fakat tetkikat-ı tarihiyeden anlaşıldığına göre düşman yediyle maktul olmayıp belki kendisinden sonra imparator olan Arap Philip yediyle maktul düşmüştür.

Bu Philip anasl bir haydut reisinin oğlu olup cesaret-i fevkaladesiyle rüteb-i askeriye-i ihraz eyleyerek nihayet Acemlere karşı muharebede genç Gordianus maktul düşünce kendisi imparator olmak üzere ilan olundukta Mezopotamya taraflarını Acemlere terk etmek şart-ı mağlubanesiyle bir muahede-i sulhiye bi't-tanzim Tuna taraflarına hücum eyleyen bazı akvam-ı vahaşiyenin men-i mazarratlarına koşmuş ve badehu Roma şehri tesisinin ikinci senesi hulul etmiş bulunmak hasebiyle icra olunacak bir resm-i umumide hazır bulunmak üzere pay-ı tahtına gelmiştir. Vâkıa bu zat Roma imparatorluğunu yeniden tanzim için gayet akilâne bir harekete başlamış idiyse de (69)heyet-i askeriye taraf taraf ayaklanarak Jotapianus ve Marinus gibi birkaç imparatoru birden ilan eyledikleri cihetle fetret-i mevcuda son dereceye kadar dehşetini artırmış ve Philip bu yeni imparatorları tenkil için en sadık generallerinden Decius nam kimseyi onlar üzerine saldırdıkta vâkıa Decius bunları tenkil eylemiş ise de tac-ı imparatoriye kendi başını daha layık görerek binaenaleyh 249 sene-i miladiyesinde efendisini dahi katl ve idam eyleyerek kendisini imparator ilan etmiştir. Hâlbuki Decius dahi bu kuvvet-i kahîresiyle Roma'da ancak iki sene kadar dikiş tutturabilip yeni bir hareket-i askeriye Gallus ve Volusianus ve Hostilianus isminde üç imparatoru birden makam-ı hükûmete getirip bunlar dahi iki sene kadar hırıştıktan sonra 253 sene-i miladiyesinde heyet-i askeriye Aemilianus isminde bir generali imparator intihab eylemişler idi. Lakin bu zat dahi ancak dört ay kadar imparatorluk edebilip yine tavaif-i askeriyenin ihtilafatı arasında meydan bulan Valerianus nam diğer bir general ile imparatorluk rekabetine mecbur olarak rakibi (70)ile muharebe üzerinde iken kendi askeri “Biz bu herifin ikbali için cenge neden mecbur olalım” diye biçareyi katletmişlerdir.

Elhasıl Aemilianus'dan sonra serdarlardan Valerianus ve onun oğlu Gallienus dahi makam-ı hükûmete gelmişler ise de bunlar dahi hiçbir şey yapamayıp birisi rukabâsından birinin taht-ı esaret-i şedidesine duçar olarak ölünceye kadar binek taşı hizmetinin görmüş yani rakibi Valerianus'un yere yatırıp üzerine basarak ata binmek ile

tahkir ede ede gebertmiş ve diğeri ise yine rukabânın ihtilafat ve rekabeti arasında katlolunup gitmiştir.

İşte buraya kadar verilen izahattan anlaşılmış olacağı üzere artık Roma’da her şey asker elinde kalıp askeri fırkalarının ihtilafatı ise sandalye-i imparatori üzerinde hiçbir kimsenin devamına müsait olamadığından bir aralık asker generallerinden otuz neferi “Otuz Dağlar” ünvanıyla hukuk-ı imparatoriyeyi kendileri miyanında taksim ederek 253 sene-i miladiyesinden 270 sene-i miladiyesine kadar dahi Roma’yı bunlar idare (71)eylemişlerdir. Ancak bunlar miyanında kendilerini tarihe tanıtmış olanları başlıca on yedi nefer kimseden ibaret olup bunlar dahi ya âlemi seyf-i zulm ile öldürmek veyahut kendileri seyf-i intikam ile ölmek suretiyle imrar-ı evkat etmişlerdir. Nihayet miladın 268 senesinde İkinci Claudius isminde bir serdar Roma’da imparator intihab olunarak o zamana kadar fetret-i askeriye’nin gösterdiği sebebiyet üzerine Cermanya ve Fransa taraflarında zuhura gelen gayet vahim ve müthiş isyanları bertaraf eylediği gibi intizamatını iade eyleyecek cüret ve hükûmet dahi bu zatta mevcut idiyse de veba illetine duçar olarak ancak iki sene hükûmet edebilip badehu illet-i mezkûreden vefat etmiştir.

Claudius’un vefatından sonra kardeşi Quintillus maiyetinde bulunan bir fırka asker tarafından imparator ilan olundu ise de diğer cihette Aurelianus nam sahib-i nüfus bir serdarın umum-ı heyet-i askeriye tarafından intihab olunduğunu işitince bu biçare mahcubiyetten dolayı bir hamamda kollarının damarlarını keserek helak-ı nefis etmiş ve binaenaleyh (72)imparatorluğu ancak on yedi gün mümted olmuştur. İşbu Aurelianus her ne kadar anasl bir fakir köylünün oğlu idiyse de rütbe-i askeriyesinin kâffesini birer yararlık mukabilinde ihraz eyleyerek nihayet imparator intihab olunduğu zaman bazı vilayette zuhr eden sahib-i hurucları ve bilhassa Tadmur Kraliçesi Zenobia’yı tedip ve tenkil eylemiş ve binaenaleyh Roma’ya geldiği zaman cümle tarafından azim alkışlar ile istikbal kılınmıştır. Aurelianus Roma şehrini pek ziyade tanzim ve tezyit eylediği gibi bir hayli ıslahata dahi muvaffak olmuş idiyse de heyet-i askeriye’nin itaatsizliğine karşı hiçbir şey yapamayıp askere daima müdara eylemiştir. Nihayet Acemlere karşı dahi bir hareket-i askeriye icra etmek üzere iken azatlı üserasından birisi irtikâp eylediği kabahatten dolayı imparatorun hışmına uğrayacağından korkup ondan evvel kendisi davranarak biçare Aurelianus’un suikastıyla idam eylemiştir ki Roma imparatorlarının zalimleri asker yedinde katlolundukları halde en iyisi addolunabilecek olan bu zatın

dahi bir dost yediyle her halde maktuliyet (73)tecellisine duçar olması garaibden addolunsa sezadır.

Aurelianus'dan sonra makam-ı hükûmete intihab olunan Tacitus yetmiş yaşında ve fezail-i ahlak ile mütehelli bir zat olup Acemlerle başlanan muharebeyi hüsn-i hitama muvaffak olduğu gibi Cermanya taraflarında dahi birtakım isyanları men eylemiş ise de ıslahat-ı askeriye bu da üssü'l-esas ıslahat olmak üzere itikat eylediği için altı ay kadar hükûmetten sonra heyet-i askeriye'nin pençe-i zulmünde maktul olmuştur. Tacitus'dan sonra karındaşı Florianus Roma ayanı tarafından makam-ı imparatoriye intihab olunmuş iken şark taraflarındaki heyet-i askeriye bilakis Probus nam serdarlar yeni imparator olmak üzere ilan eyledikleri için iki imparator yekdiğeriyle muharebeye kalkışarak fakat Florianus'un askeri mağlup olacaklarını anladıkları gibi biçareyi katlederek harbe nihayet vermişlerdir. Binaenaleyh onun da müddet-i hükûmeti ancak iki ay kadar imtidat eyleyebilmiştir.

İşbu yeni imparator Probus hem gayet şeci ve (74)hem de gayet akil bir hükümdar çıkıp nice zamandan beri devam eyleyen fetret-i askerden ferce bulan Suriye ve Mısır ve Gaul vilayetleri ahalisi Roma hükûmeti aleyhine isyan eyledikleri halde yeni imparator bunları birer birer vurup terbiye eylediği gibi Roma'ya geldikten sonra askerin hemen her gün yeni bir imparator tacı hülyasıyla isyanlar ihtilallar düşünmesine sebep-i mahz işsizlikleri olduğunu görerek bunları batakları kurutmak ve yeniden yollar açmak ve kanallar hafretmek gibi menafi-i umumiye hizmetlerine tayin eylemiş ve kendisi dahi onlar ile birlikte çalışmaya başlamış idi. Vâkıa birkaç sene müddet bu suretle hayli iş görmüş ve gördürmüş ise de nihayet itaatsiz asker bu ameliyatı kendi şan-ı askerilerine mugayir görerek isyan edip o biçareyi de koyun boğazlar gibi boğazlamışlardır. Maahaza Probus'un katli 282 sene-i miladiyesinde olup hâlbuki 276 senesinde makam-ı imparatoriye gelmiş olduğundan bi'n-nisbe Roma imparatorları miyanında uzunca müddet hükûmet sürenlerden addolunmuştur.

(75)İşbu fetret-i askeriye devrinin son hükümdarı Carus olup bu zat Mezopotamya'yı Acemlerden istirdat etmek ve Suriye ve Mısır taraflarında Roma hükûmetini tecdit eylemek misillü yararlıklar ve muvaffakiyetler ile herkese kendisini sevdirmiş ve hatta çocukları için bir veraset hükûmeti dahi Roma ayanına ve heyet-i askeriyesine kabul ettirmiştir. Fakat Ctesiphon²⁸ şehrini dahi henüz istirdat eylediği

²⁸ Tisfün

halde bir rivayete göre yıldırım isabeti ve diğer bir rivayete göre bir suikastçı yedi ile maktul düştüğünden ancak iki buçuk sene miktarı hükûmet etmiştir.

İmdi imparatorluğun şu üçüncü devri içinde adeta hiçbir imparatorun makam-ı hükûmette emniyetle zaman geçirememesi ve hiçbirisinin kendi eceliyle vefat edememesi her işi yüzü üstünde bırakmaya sebep olduğundan vilayat-ı baide taraf taraf isyanlara kıyam eyleyerek Roma devleti gerek bunlarla ve gerek askeri fırkalarının imparator intihabı emrinde yekdiğeriyle ettikleri muharebeler metaibinden naşı olanca kuvvetini kaybedip hemen (76)rehn-i inkıraz olmak menzilesini bulmuş idi. Bundan sonraki devirde şu ahval bir dereceye kadar ıslah olunarak Roma'da hükûmet-i imparatoriye bayağı teessüs eylemiştir ki bahsin bu ciheti dahi ber-vech-i ati beşinci faslımızda izah olunacaktır.

BEŞİNCİ FASIL

İMPARATORLUĞUN DÖRDÜNCÜ DEVRİ

AN 284 İLA 390

TAFSİL- İmparatorluğun işbu dördüncü devrinde makam-ı hükûmete geçen ilk imparator Numerianus olup fakat cülusuyla beraber bir güruh-ı azim tarafından muhalefete ve suikast ile katle duçar olmuş idi. Karındaşı Carinus hem biraderinin intikamını almak ve hem de imparatorluğu zapt etmek için taraftarlarının muavenetiyle kıyam eylediyse de askeri rüesasından olup bu aralık saray imparatoru kumandanı bulunan Diocletianus imparator-ı maktulün katili Aper nam serdarı kendi yediyle idam ve Carinus'un iddiasını dahi bertaraf eyleyerek sandalye-i imparatoriye kendisi cülus eylemiştir. Bu vakayı hep (77) miladın 284 senesinde vuku bulup Diocletianus Roma devletinin bu misillü ihtilalatına sebep ülkenin fevk-fevkalhad büyüklüğü olduğunu nazar-ı dikkate almakla imparatorluğu ikiye bi't-taksim garp cihetini Maximianus Herkül nam serdara terk ve kendisi şark tarafına azimet eylemiş idi. Orada Acemlerle muharebeye tutuşup evvelce bunlar Mezopotamya'yı istila eylemiş bulundukları halde ellerinde nez ve istirdat ettiği gibi müteakiben Cermanya cihetinde isyan eyleyen barbarları dahi terbiyeye müsaraat göstermiştir.

Eğer makam-ı imparatoride yalnız kendisi bulunsa idi şu meşguliyeti hengâmında yine bir fetret çıkacağına şüphe yok idi. Fakat şerik-i hükûmeti bulunan Maximianus Herkül Roma'yı taht-ı itaatte zapta muktedir olduğundan Diocletianus o zamana kadar imparatorlara mahsus olan Augustus unvanını kendisiyle şerik-i

hükûmetine hasrederek kayser unvanıyla diğer iki şerik-i hükûmet daha teşkil etmiş ve imparatorluk makamının vilayet ahdi imtiyazını dahi bunlara vermiş idi. (78)

En evvel kayserlik unvanını alanlar Constantius Chlorus ile Galerius nam serdarlar olup Roma vilayetini işbu şürekâ-yı hükûmetî miyanında taksim ile asıl zimam-ı riyaset kendi elinde kaldığından bunlar bi'l-ittifak sarf-ı nakdîne-i himmetle dâhili ve harici fetret ve muharebata nihayet vermişler ve umur-ı devleti gereği gibi yoluna koymuşlardır.

Bir aralık Diocletianus'un şuuruna hâlel gelip Galerius dahi birtakım tehdidatta bulunmakla miladın 305 senesinde hükûmetten bi'l-istifa Salona nam mahale çekilmiş ve orada kendi bahçesini kendisi zer ederek geçinmeye başlamış idi. Diğer şerik-i hükûmeti olan Maximianus mumaileyhi tekrar makam-ı hükûmete davet eylemiş ise de Diocletianus "Ben ancak hükûmetten feragat edeliden beri hayat-ı sahiha ile yaşamaya başladım buraya gel de bahçelerimin ne kadar mamur olduğunu gör." cevabını göndermiş olduğundan bu cevap hükümdar-ı mumaileyhin şuuruna hâlel geldiğini değil bilakis fikrine nur-ı hikmet geldiğini ispat etmiştir. Sekiz sene miktarı bu minval üzere yaşadktan sonra (79) rahat dōşeğinde vefatı müyesser olmuştur ki bu nimetin Roma imparatorlarından pek çoğuna nasip ve müyesser olamadığı şayan-ı dikkattir.

Maximianus Herkül dahi miladın 305 senesine kadar Augustus unvanıyla hükûmet sürdükten ve hakikaten ibraz-ı asar-ı ehliyet eyledikten sonra o zamana kadar kayser unvanıyla ifâ-yı memuriyet eyleyen Constantius Chlorus ve Galerius zikrolunan 305 sene-i miladiyesinde Augustus makamına geçmişler ve Severus ve Maxentius nam serdarları kayser unvanıyla veliahtlık makamına almışlar idi. Bunlar dahi âlâ-kadri'l-imkân hüsn-i idare-i umura bezl-i mehud ederek ezcümle o zamana kadar Roma'da Hıristiyanlar pek muhakkar ve mazlum iken seneden seneye kuvvetini artıran adalet-i kanuniye sayesinde Hıristiyanlar dahi mazlumiyetten kurtulmaya başlamışlardır.

Bu aralık agustuslar ve sezarlar miyanında mukaddematı zuhur etmeye başlayan rekabet Roma'yı be-tekrar hercümerc etmek üzere iken sabık imparatorlardan Constantius Chlorus'un oğlu olup diğer imparator Diocletianus'un (80) ve bütün heyet-i askeriyenin mazhar-ı teveccühü olmuş ve diğer imparator Maxentius'un dahi kızını alarak onun da taraftarlarını kendine rapt ve bend etmiş olan Konstantin Büyük Britanya'daki ordu tarafından 306 sene-i miladiyesinde imparator olmak üzere alkışlanıp bu ordu ile cenuba doğru yürümekle Gaul yani Fransa taraflarını kâmilten

kendisine rapt ve bend eylemiş idi. Kayınpederi Maxentius henüz makam-ı hükûmette bulunmakla damadının şu cüretli gelişinden ürküp bir tarık ile katl ve idamı esbabına teşebbüs eyledikte Konstantin bundan haberdar olarak zaruri kayınpederini bi'l-idam evvela onun dahiye-i rekabet ve adavetinden kurtulmuş idi ki şu vaka 310 sene-i miladiyesinde vuku bulmuş idi.

Badehu İtalya ve sair bilcümle Roma memaliğini gerek agustus ve kayser denilen şürekâ-yı hükûmetten ve gerek sair cebabireden kurtarmak için bayrağını açıp yürüdüğü zaman bir rivayete göre güya semada bir bulut görüp üzerinde bir salib işareti ve altında dahi bir huruf-ı ateşin ile “Bu işaret sayesinde galib olacaksın.” (81)ibaresini görünce salib işaretini bayrağına kabul etmiş ve rukabası üzerine saldırmış idi. Rukabası taraf taraf mağlup olarak birkaç sene zarfında bütün Roma memaliği kendi yed ve uhdesine geçmekle Konstantin Hristiyan ayini kabul ve onu hükûmetin diyanet-i resmiyesi olmak üzere ilan ve taife-i Nasara'yı mazlumiyetten bi'l-küllîye tahlis eylemiştir.

Yalnız Roma-yı Şarkî kürsüsü addolunan İstanbul'da Licinianus imparatorluk davasında sebat ederek Konstantin'e rağmen Hristiyanları makhur etmekte bulunmasıyla 315 sene-i miladiyesinde Konstantin şark tarafına yürüyerek dört büyük muzafferiyetle Edirne'ye kadar bütün Roma-yı Şarkî vilayetlerini istirdat eylemiş idi. Miladın 324 senesinde dahi Licinianus'un bakiyye-i memaliğini istirdat eyleyerek işte o zaman umum Roma memaliğinin bihakkın maliki olmuş ve Roma sirklerinde oynanan kanlı oyunları men ve üserayı azat eylemek ve Hristiyanlık mezahibi arasındaki muhalefetleri bertaraf etmek misillü ıslahata teşmir-i sak-ı ihtimam eylemiştir. Nikaia şehrinde 325 senesinde akdolunan konsül (82)nam cemiyet-i umumiye-ı kıssîsin mesail-i diniyeyi halleylediği sırada imparator-ı mumaileyhi Hristiyanlığın birinci hamisi olmak üzere alkışlamış idi. Fakat zevcesi Fausta üvey oğlu yani Konstantin'in öz evladı bulunan Crispus hakkında bir iftira etmesiyle oğlunu öldürdüğü gibi badehu zevcesini dahi öldürmüş bulunması şan-ı hükûmeti için bir şeyn makamına kaim olmuştur.

Bu zamana kadar Roma devletinin asıl paytahtı nefis-i Roma şehri addolunurken Konstantin o zamana kadar Bizans tesmiye kılınan İstanbul şehrini tamir ve tevsî eyleyerek ve kendi namına nispetle Konstantinopolis yani Konstantiniye tesmiye eyleyerek payitahtını dahi buraya nakletmiştir.

Konstantin'in Hristiyanlar hakkındaki teveccühât-ı mahsusasıyla beraber diyanet-i Nasarayı kabul edip etmemiş olduğu beyne'l-müvverihin câ-yı bahsidir. Müverrihlerden bazıları vefatından mukaddem vaftiz edildiğini rivayet ederler ise de bazıları vaftiz edilmedikten maada (83)hatta evahir-i hükûmetinde kendisini de halka mabut tanıttırmak derecesinde putperestliğe meyleylediğini de rivayet eylerler. İmparator-ı mumaileyh 337 sene-i miladiyesinde vefat eylediği zaman memalik-i vesiasını İkinci Konstantin ve Konstantius ve Konstans nam üç oğluyla ve Dalmatius ve Hannibalianus nam yeğenleri arasında taksim eylemiştir.

İşbu beş hükümdarandan İkinci Konstantin Gaul ve İspanya ve Büyük Britanya taraflarında hükûmet etmeye başlayarak ancak biraderi Konstans'ın zîr-i idaresinde bulunan İtalya'yı dahi elinden almak için ordusuyla İtalya üzerine yürüdüğü zaman 340 sene-i miladiyesinde Aquileia nam mahalde karındaşı Konstans yedinde kâmilten perişan ve kendisi dahi maktulen bî-nam ve bî-nişan olmuştur. Bu galebeye mazhar olan Konstans Büyük Konstantin'in birinci oğlu olup hissesine İtalya ve Afrika kıtaları düşmüş idi. İkinci Konstantin aleyhine kazandığı Aquileia galibiyetinden sonra nazarında diğer şürekâ-yı hükûmetin hiçbir ehemmiyeti kalmayarak kendisini umum Roma (84)imparatoru olmak üzere ilan eylediyse de o kadar mütekebbir ve mağrur bir adam idi ki bütün Roma eazımı müfredat-ı ahvaline kadar her şeyini nazar-ı nefretle görerek merhum 350 sene-i miladiyesinde aleyhine kıyam eyleyen bir fırka yedinde maktul oldu.

Büyük Konstantin'in ikinci oğlu bulunan İkinci Konstantius ise pederinin taksim-i memalik eylediği sırada hissesine şark ve Yunanistan isabet eyleyerek diğer karındaşlarının yukarıda hikâye edilen muharebatını uzaktan temaşa eyler idi.

Karındaşları maktul düştükten sonra sandalye-i hükûmeti gaspa kıyam eyleyen (Magnentius) ve (Vetranio) nam serdarların üzerine azim bir ordu sevk ederek bunları bertaraf eylemekle üç yüz elli sene-i miladiyesinde umum Roma memalikinin hükümdar-ı yegânesi kendisi kaldı fakat hilafgiranı aleyhinde o kadar şiddetli intikamlara yürüdü ki fırka-i askeriye azim bir fetrete duçar olarak eazımdan Julianus nam kimesneyi onun yerine imparator olmak üzere ilan eylediler. İkinci Konstantius olanca (85)kuvvetini toplayarak rakibi üzerine yürüdüyse de esna-yı râhda ve 361 sene-i miladiyesinde vefatı vuku bulmakla düşmanı ile mukabeleye muvaffak olamadı.

İşbu Julianus imparator hanedanına karabeti olmakla beraber evvel-emrde papazlık tarikine süluk eylemiş idi. Ondan sonra sezar unvanıyla vilayet valiliklerinde istihdama başlanılıp Cermanya barbarları üzerine sevk olunan ordular kumandasında dahi bulunarak isbat-ı asar-ı ehliyet eylemiştir.

İmparator Konstantius'un ber-minval-i muharrer vuku-ı vefatıyla Julianus umum Roma memaliği üzerinde başlı başına hükümdar kalınca Büyük Konstantin zamanından beri gittikçe teessüs eylemekte bulunan Hıristiyanlık aleyhine teşmir-i sak-ı ihtimam eyledi. Bazı müverrihler merkumun maksadı yine putperestlik ayinini tecdit ve ihyadan ibaret olduğunu yazarlarsa da sakalını uzatıp filozoflar kisvesini giymesinden istidlal olunduğuna göre asıl maksadı Romalılar için yeni bir mezheb-i felsefe icat eylemek olduğu anlaşılır. (86)

Her ne hal ise İstanbul'a geldiği zaman birtakım nizam-ı akilâne vaz eylemiştir ki o zamana kadar gittikçe muhtell olan umur-ı devleti bayağı ıslaha hizmet eylemiştir. Bir de şu son ihtilal ve fetretler münasebetiyle meydana hali bularak Roma devletini tazyike başlayan Fürs Devleti üzerine kılıcını çekip Ermenistan ve Mezopotamya'yı ahz ve istirdattan sonra İran içlerine doğru ilerleyip gidince velvele-i şevket ve iclali cihanı tutmuş idi. Ancak bir aralık mukaddime-i hezimete duçar olmasıyla bundan fevkalhad arlanarak 363 sene-i miladiyesinde ar ve hicabından vefat eylemiştir.

Bu zatın müddet-i hükûmeti yalnız iki sene kadar mümted olmuş idi. Gösterdiği yararlıklara nazaran eğer beş on sene hükûmet etse idi hakikaten daha pek büyük asar-ı muvaffakiyet ibraz edeceği memul idi.

Müverrihler bu zatın ahval ve ahlak-ı hususiyesi üzerine uzun uzadıya tenkidata girişerek bazı ahvalini tahsin ve bazılarını tel'in ederlerse de şu tenkidat içinde müverrihlerin gayret-i Nasraniyesi kendilerini (87)bî-taraf gösteremez. Eğer Julianus Hıristiyanlar aleyhinde bazı harekât-ı şedidanede bulunmasa idi müverrihin-i Nasaranın tenkidatına duçar olmayarak Roma'nın en iyi imparatorlarından addolunabilir idi.

Julianus'un İranlılar karşısında vuku bulan mağlubiyetini tamir eylemek himmeti serdarlardan Jovianus nam zattan memul edilerek fi'l-hal imparatorluğu ilan kılınmış ise de Acemler Roma ordusunu gereği gibi ihata ve muhasara eylemiş olduklarından orduyu bu beladan kurtarmak adeta imkânın haricine çıkmış ve binaenaleyh Dicle nehrinin öte tarafında bulunan vilayetleri Acem'e terk eylemek suretiyle orduyu şu hal-i müşkülden kurtarmıştır.

Jovianus'un bu muvaffakiyetsizliği ordu nazarında bir    r-i mecburi olmak üzere telakki edilerek mumaillehyin katiyen imparatorluğunu tasdik ve ilan için İstanbul'a gelinmeye karar verilmiş ve yola çıkılmış iken yeni imparator esna-yı r  hda ve 364 sene-i miladiyesinde vefat ederek muvaffak olamamıştır.

Bu halde ordu Afrika valisi Gratianus'un oğlu (88)olup Julianus ve Jovianus zamanlarında Acemlere karşı kumanda eylediği kolordular harek  tınca fevkalhad yararlık göstermiş olan Valentinianus nam serdarın imparatorluğunu ilan eyledi. Bu ilan ordunun Bursa taraflarına takribi esnasında vuku bulup hâlbuki İstanbul'da bir büyük fırka merkum Valentinianus'un karındaşı Valens'in imparatorluğunu tehiye eylemekte bulunduğundan yeni bir nifaka uğranılmamak üzere Valentinianus garp yani Roma taraflarının imparatorluğuyla kanaat ederek şark yani İstanbul İmparatorluğunu karındaşına terk eylemiş idi. Bu esnada Cermanya tarafında birtakım akvam Gaul yani şimdiki Fransa cihetlerine hücum ile her tarafı hercümerc eylediklerinden Valentinianus 365 senesinden 370 senesine kadar zamanını hep şimal barbarlarının tedibi içinde geçirmiş ve bunla beraber diğer cihette ıslahat ve tensikat-ı dâhiliyeye birçok hizmet edebilmiştir.

Bu zat hiddet ve sevreline o kadar mağlup idi ki esna-yı bahs ve cidalde kendisini kaybederek bayılmak (89)derecelerine gelir idi. Hatta muahede-i sulhiye müzakeresinde ecnebi sefir ile dahi böyle bir hadidane mücadeleye girişerek "Ben!" diye enaniyetini ispat için kendi göğsüne   yle bir yumruk indirmiştir ki göğüs kemiğinin birisini kırarak o anda vefatı vuku bulmuştur. Bu vâkıa miladın 378 senesinde vukua gelmiş olup ancak şöyle bir sui-akıbet imparator-ı merkumun tebaasını müteessif değil bilakis memnun eylemiştir. Zira kanında bu derecelere kadar hiddet bulunan bir adamın tebaası hakkındaki muamelesi müstağni-i tarif ve tezkar olup cümle-i mezaliminden olmak üzere hikâye ederler ki yattığı odanın yanında bir demir kafes içinde iki tane azgın ayı bulundurulup katlini lazım gördüğü adamları bu ayıların pençesine atar paralattırır idi.

şark tarafında icra-yı h  k  met eden kardeşi Valens'e gelince: Bu dahi hin-i cülusunda birtakım vilayetlerin isyanına duçar olarak zikrolunan isyanları men'e muktedir olmaktan maada Acemlerle derdest bulunan muharebeyi dahi bir hüsn-i mütarekeye isal eylemiş idi. (90)ancak Got kavmiyle Hun kavminin yekdiğer i aleyhindeki m  nafesesine Valens dahi parmak sokarak Gotları iltizam ve himaye eylemiş ise de Gotlar Roma riayeti altına girdikten sonra Roma devleti memurlarının

muamele-i gaddaranesi üzerine meysus olarak ref-i liva-yı isyan ile birkaç Roma generalini maiyetlerinde bulunan kolordular ile beraber mağlup ve perişan eylemişler idi. Valens zikrolunan barbarları bizzat tenkil ve tedip için ordusuyla harekete geldikte Edirne taraflarında Gotlar bu orduyu da perişan eyleyerek imparator maiyeti halkıyla bir salaş içinde bulunurken Gotlar ateş verip maiyetiyle beraber biçareyi yakmışlardır.

Valens'in bu suretle in'idamı Miladın 338 senesine müsadif olup hâlbuki Roma-yı Garbî'de Birinci Valentinianus'un 375 sene-i miladiyesinde vuku-ı vefatı üzerine mülkü iki nefer oğluna kalarak bunlardan Gratianus imparatorluk makamında bulunmasıyla Roma-yı Şarkî'nin münhal olan tahtına kendi intihab ve irade-i imparatoranesiyle Theodosius nam serdarı Agustus nasb eylemiş idi. (91)İmdi Theodosius'un müddet-i hükûmetine atf-ı nazar-ı ittiladan mukaddem Gratianus'un suret-i güzeran-ı eyyamına nazar olununca görünür ki bu zat Romalıların diyanet-i kadimesi olan putperestliğe pek ziyade husumet gösterip hatta feth ve zafer mabudunun heykelini ibadethane-i mahsusundan defetmekle henüz putperest bulunan Romalılar merkumdan nefret eylemişler idi. Binaenaleyh 383 sene-i miladiyesinde Büyük Britanya'da bulunan ordunun serdarı olan Maximus kendisini imparator ettirmek davasıyla ilan-ı isyan ettiği zaman Romalılar imparatorlarından yüz çevirerek düşmanın galebesini teshil etmekle biçare adamcağız düşmanı yedinde maktulen madum olmuştur. Bu halde Roma'da bir büyük fırka maktul-i merkumun karındaşı ve şerik-i hükûmeti bulunan İkinci Valentinianus'un umum Garp İmparatoru olmak üzere ilan eylediler. Asi Maximus ise bunu da izale eyleyerek bi'l-istiklal imparator olmak için harekât-ı tehdidiyesinde ısrar etmekle Şark İmparatoru olan Theodosius bile merkum Maximus'un Roma-yı Garbi'de İkinci Valentinianus'a şerik-i hükûmet (92)olmasını kabule mecburiyet gördüyse de muahharen merkum Maximus'un bu kadarla iktifa etmeyerek yine tehdidat-ı harb-cûyanesinin devamı üzerine Theodosius ve İkinci Valentinianus bi'l-ittifak Maximus'un üzerine asker çekip 388 senesinde mağlup ve kafasını keserek idam eylediler.

Bundan sonra İkinci Valentinianus hal-i isyanda bulunan Franklar üzerine yürüyüp bayağı tenkillerine muvaffak dahi olmakta bulunduğu sırada Arbogast nam hainin suikastına uğrayarak 392 sene-i miladiyesinde vefat eylemiştir ki zaten genç ve validesinin vesayeti tahtında makam-ı hükûmete gelmiş olduğundan şu gadra duçar olduğu zaman henüz yirmi yaşında idi. Hele diyanet-i Nasraniye'ye fevkalhad muhabbet ve riayeti olup Roma'da vahşi hayvanlar oyununu men ile ahlak-ı umumiye

hissiyat-ı insaniye cihetine celbe çalışmak misillü icraatı bu zatın pek büyük ıslahata muvaffakiyetini ümit ettirirken böyle genç yaşında vefat etmiş bulunduğuna pek ziyade ibraz-ı teessüf ve izhar-ı teessür ederler.

Şark cihetinde imparator olan Theodosius'a gelince: (93)Bu zat hakikaten ceri ve cesur ve akil ve mukdim bir adam olup garp tarafında Maximus'un zuhuru bi'l-ahire şark cihetini duçar-ı tehlike edeceğini anlamakla garp imparatoru bulunan Valentinianus'un istirkab etmedikten fazla ittifakına bi'l-müsaraat yukarıki fıkrada gösterildiği vechle Garp imparatorunu Maximus'un tehlikesinden kurtarmaya dahi himmet eylemiş idi. Ancak yine yukarıki fıkrada beyan olunduğu üzere İkinci Valentinianus'un suikast ile vefatı üzerine meşahirden Eugenius kendisini Garp İmparatorluğuna tayin ettirmek için azim taraftarlarının muavenetiyle kıyam edince Theodosius bir büyük orduyu bi'l-istishab 394 sene-i miladiyesinde merhum Eugenius'i Ankile nam mahal civarında mağlup ve perişan eylemiş ve bütün Roma'nın yegâne imparatoru kalmıştır. Şu kadar ki bu fütuhatından bir istifade-i sahihaya nail olamayıp bir sene sonra vefatı vukua gelmekle hal-i hayatında iken Roma Devletini şarkî ve garbî diye iki kısma katıyen bi't-tefrik şark kısmını Arcadius ve garp kısmını Honorius nam oğullarına vermiş bulunduğundan işte Roma'nın (94)kısım-ı şarkî ve garbîye inkısam-ı katisi bu zaman vukua gelmiştir.

Roma tarihi mumaileyh Theodosius'u en büyük hükümdarlardan olmak üzere zikreder. Roma devletinin bir zamandan beri duçar olduğu intizamsızlığın ıslahına pek büyük himmet edip Hristiyanlığı himaye eylemiş ve putperestleri şediden kahreylediğinden bu diyanet-i kadimenin bakiye-i erbabını köylerde ve ormanlarda ihtifaya kadar mecbur etmiştir. Hatta Katolik mezhebi hilafına kıyam eyleyen Arius nam hakîm ile külliyetli taraftarlarını dahi tenkil eyleyen Theodosius'tir. Şu kadar ki mesaî-yi ıslahat-karanesinde ne kadar mukdim ise isyanların tenkilindeki şiddeti dahi fevkalade olup Antakya ahalisi isyan eyledikleri zaman cümlesini katliam eylediği gibi bir defa dahi Selanik'te yedi bin asiye kılıçtan geçirmiş idi. Hatta bu derecelerde hunrizliği için kilise tarafından tövbe ve istiğfara mecbur edilerek sekiz ay kiliseye girememek cezasıyla mücazat dahi edilmiştir.

İmdi Theodosius'den sonra Roma Devletinin kısım-ı şarkî (95) ve garbîye inkısamı Roma tarihinin beşinci devrini teşkil eylediğinden bu devrin vukuatını icmal için dahi ber-vech-i ati altıncı faslını küşad lazım gelmiştir.

(ALTINCI FASIL)

ROMA DEVLETİ'NİN BEŞİNCİ DEVRİ

AN 395 İLA 476

TAFSİL- Roma Devletinin işbu beşinci devrine mahsus olan malumat-ı tarihiye devlet-i mezkûrenin şark ve garp diye iki kısma inkısamıyla Roma-yı Garbî kısmının barbarlar yedinde inkırazı vakayini hulasadan ibaret olup şu kadar ki bu inkısam-ı tarih-i mezkûrun işbu beşinci devrine girilmezden evvel dahi birkaç defa vukua gelmiş ve ezcümle imparator Diocletianus zamanında yani 284 senesinde Roma'nın şark ve garp payitahtlarına başka başka birer imparator nasb olunduğu gibi 364 ve 376 senelerinde iki Valentinianuslar zamanında dahi yine böyle birer tefrik-i hükûmet vukua gelmiş idi. Fakat bu tefrik ve inkısamlar kati bir şey değil iken son imparator olan Theodosius zamanındaki inkısam bir inkısam-ı kati (96)olarak biraz sonra Roma-yı Garbî kısmının inkırazını intaç eylemiş olmasıyla işte bu hal-i inkısam-ı ahîrin bir devr-i mahsus ve müstakil addolunmasını icab eylemiştir.

Theodosius'in iki oğlundan Roma tarafında imparator olan Honorius nam oğlu makam-ı hükûmete geçtiği zaman ancak dokuz yaşında bir çocuk olup serdarların en maharetlisi bulunan Stilicho gayet cesur ve akil bir adam çıkmasıyla genç imparatora vasilik ettiği zaman şimal cihetinden Roma'yı bizar eylemekte bulunan Cermanya barbarlarına karşı pek güzel mukavemet göstermiş ve adeta Roma'yı bunlar yedinde munkarız olmak tali-i menhusunun tahakkuk-ı ahkâmı beliiyesinden bir zaman-ı muvakkat için olsun tehir etmiş ise de bir aralık genç imparatorun çocukluğuyla beraber kendi muvaffakiyet-i mahsusası üzerine ümidi büyüyerek Honorius'u imparatorluktan bi'l-izale kendisini imparator ilan etmeye kalkışınca Honorius'un nazar-ı dikkati açılarak merkumu ahz ve girift etmiş 408 tarihinde kafasını kesip şerrinden kurtulmuştur. Fakat Stilicho'nun bu (97)suretle idamı üzerine Got taifesinin kralı bulunan Alaric Roma'da artık kendi karşısına çıkacak general göremediğinden mikdar-i külli askerle İtalya üzerine yürüyüp birçok nukat-ı mühimmeyi birer birer vurarak zapt eyledikten sonra 410 sene-i miladiyesinde nefsi-i Roma şehrini de alıp askerine dahi yağma ettirmiştir. Eğer o aralık Alaric vefat etmemiş olsa idi Honorius için değil Roma Devleti için dahi selamet müyesser olmayacak idi. Maahaza barbarların ika' eyledikleri bu sadme üzerine İngiltere ve Fransa ve İspanya taraflarının Roma'ya olan irtibatı münkatı olarak barbarların müdahalesiyle bir nevi istiklale malik olmuşlardır.

Honorius'un vefatından sonra imparator Üçüncü Constantius'un oğlu Üçüncü Valentinianus henüz sagirü's-sinn olduğu halde mücerret eski irtibatın bakiye-i icabı olmak üzere Şark İmparatorluğu tarafından Attila aleyhine imdada gelen bir ordu tarafından Roma'yı Garbî'ye imparator nasb olunmuş ve validesi Placidia dahi vasi tayin (98)kılınmış idi. O zamanlar Vandal kavmi Roma'nın müstemlekat-ı hariciyesini hercümerc etmekte olduğundan Afrika ciheti mezbure Placidia tarafından Vandallara terk olunduğu gibi Üçüncü Valentinianus sinn-i rüşte vasıl olduğu zaman Hunların kralı bulunan Attila dahi şimal cihetinden Roma'yı zir ü zeber etmek tehlikesiyle yürümeye başlamış idi. Roma serdarlarından Aetius olanca kuvveti toplayarak Attila'ya karşı çıkıp 451 sene-i miladiyesinde Chalons Sahrasında merkuma galebe ederek Roma'yı şerrinden muhafaza eyledikten maada eski Gaul eyaletinin bir kısmını dahi istirdada muvaffak olmuş ise de Valentinianus kendisi miskin ve korkak ve her türlü hüner ve marifetten bî-behre bir şey olduğu halde Aetius'un şu muzafferiyetini kıskanıp biçareyi idama kadar varmış idi. Bunun üzerine Attila Roma serdarlarından hiçbirisi kendi harekât-ı askeriyesine mukavemet gösteremeyeceğini görerek kemal-i şiddetle hücumla başladı ve İtalya'nın şimal taraflarını kâmilten zapt u istila ve garet ü yağma eyledi.(99)

Valentinianus ise şöyle bir tehlikeli zamanda kılıcını çekip düşman üzerine yürüyecek iken en büyük yiğitliğini kahramanlığını karılara göstermekle iğtirara kalkışarak Patronius Maximus nam serdarın güzelce bulunan karısını zorla telvis edince Patronius Maximus seyf-i intikama sarılarak 455 senesinde merkumu bi'l-idam kendisi imparator oldu.

Patronius Maximus'un şu hareketi bir dereceye kadar mazur görülür ise de merkum intikamın bu derecesiyle iktifa edemeyerek Valentinianus'u idam eyledikten sonra zevcesi Eudoxiya'yı kendisine teslimiyet için cebir ve tazyike kıyam ederek Eudoxiya ise Maximus'un yed-i intikamından kendisini kurtaramayacağını görünce bir aralık arz-ı teslimiyet etmiş ise de bu hareketten intikam için fırsat aradığı sırada Vandallar kralı Geiserich tarafından Roma üzerine tasallut edilmeye başlandığını görünce kral-ı merkum ile gizlice bi'l-muhabere Roma'yı teslim eylemiştir. Bu vaka Maximus'un cülüsü olan 455 sene-i miladiyesi içinde vukua gelerek Vandalların (100) hücumuna karşı Maximus firar tedbirini mukavemet-i gayretine tercih eylediğinden Roma ahalişi gayrete gelerek merkumu ahz ve idam ile cezasını tayin etmişlerdir.

Vandallar Roma'ya girdikleri zaman Roma ser-amedanı Toulouse taraflarına çekilip tahlis-i vatan için tedbir düşündükleri sırada Hun taifesine karşı pek büyük

yararlık göstermiş bulunan Avitus nam serdarın imparatorluğunu kabul ederek tekrar Roma üzerine hareket eylemişler ise de zaten emr-i intihapta nifak ve şikak vâki olmakla bir büyük fırka Avitus'u imparator tanımadığı gibi Piacenza nam mahalde bir de mağlubiyete duçar olunca imparatorluktan büsbütün ıskat edilmiştir. Avitus bu halde canını dahi kurtarmaktan meyus kalarak papazlık tarikini ihtiyar-ı tarikiyle kurtarabilmiş ve Piacenza kasabasında papaz nasb olunmuş idi. Orada dahi hayatını tehlikede görerek Evreux nam mahale firar eder iken esna-yı rahda vefatı vuku bulmuştur. Müddet-i hükûmeti ancak dört mâh imtidad eyleyebilmiş idi.(101)

Biçare Avitus hakkında bu entrikaları çeviren Ricimer nam patrik olup gerek asker ve gerek ahali üzerindeki nüfuz-ı bî-nihayesi yardımıyla bu kere dahi en be-nam serdarlardan Maiorianus nam zatı imparatorluk makamına getirmiş idi. Mumaileyh Maiorianus hakikaten akıllı ve cüretli bir adam olup ahali üzerinde teraküm eyleyen bekayayı afv ve varidat-ı devleti kablü'l tahsil olacak surette yeniden tarh ve tanzim ve kavanin-i askeriyesini ıslah eyledikten sonra Roma'yı istila eyleyen barbarların tard ve tebidine ibtidar eylemiş ve Vizigot taifesini kat-ı ön ederek şimdiki Fransa içinde bunların kralı bulunan İkinci Theodoric'i bir mağlubiyet-i rezilaneye duçar eylediği gibi Vandalların kralı bulunan salifü'z-zıkr Geiserich dahi tenkil için Afrika cihetine dahi sevk-i semend-i himmet etmiş idi. Ancak patrik-i mahud Ricimer bu kadar cengâver bir imparatora dahi nazar-ı emniyetle bakamadığından 460 sene-i miladiyesinde biçare aleyhine bir isyan çıkartmakla bu gayretli ve himmetli zat asiler yedinde maktul düşmüştür. (102)Patrik Ricimer'in bu defa imparatorluk makamına getirdiği zat Libius yahut Serpentius Severus isminde bir adamdır ki tamamı dört sene müddet imparatorluğa mahsus sarayda kendi keyfiyle bi'l-iştigal ihtiyar-ı mahbusiyet ettiğiinden hudakar ve müstebit patriğin tamamen işine gelecek bir adam idi. Bu müddet zarfında akvam-ı vahşiye-i şimaliye İtalya'yı istedikleri gibi hercümerc etmişlerdir. 465 sene-i miladiyesinde bu adamcağız mesmumen vefat etmekle herkes Ricimer tarafından tesmim ve idam olunduğuna kail olmuştur.

Patrik Ricimer ondan sonra kendi kayınpederi Anthemius nam kimesneyi makam-ı imparatoriye getirmiş ise de bu zatın 467 senesinden 472 senesine kadar devam eyleyen müddet-i hükûmetinde merhum Ricimer doğrudan doğruya kendisi icra-yı hükûmet etmiş olduğu gibi yine merhum tarafından hal' ve def olarak Olybrius nam kimesneyi makam-ı hükûmete getirilmiştir.

Bu zat Roma-yı Şarkî yani İstanbul Hanedan-ı İmparatorisi ile sıhriyet peyda ederek Roma'yı merkum (103) Ricimer'in tasallut-ı müstebidanesinden kurtarmak için İstanbul İmparatoru Birinci Leo tarafından gönderilmiş idi ise de Ricimer merkumu iğfal ederek imparatorluk tacını kendi kafasına geçirmek vaadiyle adeta esareti altına almış idi. Şu kadar ki Olybrius bu denaetin mükâfatı olan imparatorluğun zevkini ancak birkaç mah süre bilip badehu vefatı vukua geldiği ve bu vefatın mevt-i tabii olduğuna kanaat hâsıl oldu ise de malum olan entrikalar cihetiyle bu mevtin tabii olduğu tahakkuk edemedi.

İmparator-ı merkumun ol suretle vefatı üzerine anasl neferlikten yetişme Glycerius isminde bir adam bazı tarafların iltimasıyla asker tarafından imparatorluk makamına getirilmiş ise de Olybrius'a havale eylediği işin başa çıkarılamamasından dolayı gazaplanarak imparator Birinci Leo biçare Glycerius'un cülusunu tasdik ve tebrik etmeyerek bilakis Julius Nepos isminde bir adamını sırran Roma'ya sevk etmesiyle Julius Roma'ya gelerek vehleten Glycerius'un aleyhine kıyam (104)edince Glycerius ne yapacağını şaşırarak sandalye-i hükûmetten kaçtı ve eski nefer yeni imparatorluğuna bedel despotluk rütbesine kanaat eyleyerek bir rivayete göre okumak bile bilemediği halde Salona nam mahale başpiskopos nasb olundu.

İşbu Julius dahi Roma'da imparatorluk değil adeta her tarafa müdara suretiyle bir nevi alçaklığa katlanarak bir sene kadar devam edebildikten sonra Orestes isminde bir patrik merkumu tard eyleyerek imparatorluk tacını Augustus namında olan kendi oğlunun başına koymuş idi. Ancak Roma sandalye-i imparatorisinin şu son senelerde böyle şunun bunun yed-i gaspında oyuncak olup kalması Heruli nam barbarların reisi bulunan Odoacer nam kralın cüretini arttırarak o zaman zaten Roma'nın hüküm ve nüfusu kendi havalisinden harice çıkamamakta bulunduğu cihetle merkum Odoacer Roma'yı bi's-suhule zapt ve Augustus'u Campania tarafına nefy ve tard eyleyerek 476 sene-i miladiyesinde Roma-yı Garbî devletinin tarih-i mevcudiyetine hatime çekti. (105)

Romanın kısım-ı şarkîsi addolunan İstanbul İmparatorluğu dahi her ne kadar Roma-yı Garbî'den daha muntazam ve şevketli bir halde değil idi ise de tabiat-ı mevkiyesi iktizasınca Roma-yı Garbî'nin duçar olduğu muhacemattan masun kalarak ve fakat o dahi dâhilen ve haricen birçok entrikalara ve fesatlara uğrayarak birkaç asır daha yani zuhur-ı Osmaniyana kadar can sürümüş ise de bizim zaten Roma tarihini hulasatü'l-hülasa olarak ahz ve derc edişimiz İtalya tarihinin bu asırlara ait kısmını nakıs

bırakmamak maksadına mübteni olup Şark İmparatorluğu'nun ise İtalya tarihinden ziyade Yunan ve bhusus Osmanlı tarihine taalluku bulunduğundan onu burada İtalya tarihine katmamak cihetini tercih eyledik. Binaenaleyh İtalya ülkesinin Roma devletinden sonraki vukuat ve inkilabatını hulasa için ber-vech-i ati üçüncü babımızı küşad eylemek lazım geldi. (106)

ÜÇÜNCÜ BÂB

ROMA İNKIRAZINDAN ŞARLMAN'IN VEFATINA KADAR

AN 476 İLA 814

(BİRİNCİ FASIL)

ROMA İNKIRAZINDAN LOMBARDLARIN VÜRUDUNA KADAR

AN 476 İLA 568

TAFSİL- Roma-yı Garbî yani asıl İtalya Garp İmparatorluğunun yekdiğerini müteakiben duçar olduğı inkilabat ve tahavvulat-ı rezilaneden naşı zaten ahalice killet ve servet-i umumiyece fıkdan beliyyelerine duçar olmuş bulunduğı gibi aralık aralık hücum eden barbarlar dahi her tarafı yağma ve garete ve ahali-i asliyeyi katliamlara müsaraat gösterdiklerinden zeval ve inkiraza takarrüp eden yalnız Roma devleti değil belki tek mil İtalya kıtası ve ahalisi için bir inkiraz-ı külli-i muhakkak eylemiş idi. Hele en sonra Odoacer nam krallarının sevkiyle Roma üzerine yürüyüp tarih-i istiklaline hatime çekmiş olan Heruli kavmi akvam-ı Cermanya'nın en vahşi ve zalim barbarlarından olup Hristiyanlığa dahi suret-i mahsusada (107) şiddet-i husumetleri olduğundan bunlar İtalya'yı o kadar tahrip ve yağma eylemişlerdir ki umum İtalya bir harabe-zardan ibaret addolunsa mübalağa edilmemiş olur.

Herulilerin İtalya'da müddet-i ikametleri pek çok devam etmeyip 493 sene-i miladiyesinde Ostrogot kavmi daha galip bir kuvvetle İtalya üzerine yürümüş ve Herulilerin bir kısmını tekrar Cermanya taraflarına firara icbar eyleyerek İtalya'yı kendi istilaları altına almış idiler. İşbu Ostrogotlar Herulilere ve sair akvam-ı vahşiyeye makis olmayıp bundan evvel sair ciltlerde izahat-ı lâzimesi verilmiş olduğü üzere bunların kanun-ı bedavetleri adeta bir medeniyet-i muhtele içinde bulunan milletlerin kanunlarına da faik olduğundan İtalya taraflarında bayağı temel tutabilmişler ve 552 sene-i miladiyesine kadar memleketi sair muhacimine karşı müdafaa ile biraz istirdad-ı rahat ve mamuriyet edebilmesine imkân hâsıl eylemiştir.

Ostrogotları en ziyade yoran muhacimler Rumlar idiler. Zira Garp İmparatorluğunun inkırazı artık Latin milletinin izmihlali demek olup bu halde İstanbul'da (108)baki kalan Şark İmparatorluğu Yunan-ı kadim milletini ihya için Yunanîlik unvanıyla hükûmet-i mevcudalarına dahi “Bizans” imparatorluğu namını vermişler ve bu nam ile İtalya'yı yeniden feth ve istila azmine düşmüşler idi. Şarkiyyun'un bu azimlerini tervice medar olan bir kaziye dahi İtalya'nın cenup tarafları anasl Yunanistan'dan hicret etmiş ahali tarafından meskûn olması ve bir aralık oralara “Yunanistan” tesmiye edilmiş bulunması kaziyesidir. Binaenaleyh Garp İmparatorluğunun inkırazını müteakip İstanbul tarafından birçok serdarlar İtalya üzerine sevk olunarak hatta Herulilerin Ostrogotlar yedinde perişan olmalarını teshil eyledikleri gibi onlardan sonra Ostrogotlar üzerine dahi saldırmaktan hali kalmamışlar idi.

Zaten Şark İmparatorluğunun intizamat-ı dâhiliyesi ve Şarkiyyun'un şecaat ve besalet-i askeriyesi dahi Garp İmparatorluğundan pek de ilâ ve bâlâ derecede olmadığından Heruliler ve Ostrogotlar gibi barbar akvamına karşı koyabilmek Rumların kârı olmadığından Ostrogotlar bunların (109)taarruzlarına birçok vakitler bi's-suhule mukavemet edebilmişler ise de sonraları Rumlar Lombard denilen akvam-ı şimaliyeyi dahi Ostrogotlar aleyhine İtalya'ya davet eylediklerinden işte Ostrogotları asıl perişan edenler bu Lombardlar olmuştur.

Tarih-i kadimde Lombardlar “Longu Bardi” yahut “Lango Bardi” tesmiye edilmiştir. Bunlar anasl İskandinav taraflarında görülmüş bir kavim olup nice asırlarca Cermanya içinde geşt ü gûzar eyledikten ve Romalılar ile kâh muharebe ve kâh onlara muti olduktan sonra nihayet sair birtakım akvamla birleşerek Tuna nehri sahiline inmişler ve elyevm Moravya denilen vilayette sakin olmuşlar idi. İşte Roma-yı Garbî devletinin inkırazı esnasında kavm-i mezkûr Moravya taraflarında görülmüş olup etrafında bulunan ve Gepid denilen diğer bir kavmi mağlup eyleyerek onların kurmuş oldukları bir nevi hükûmet-i kraliyei kendi ellerine almışlar idi. Kendilerini İtalya üzerine davet eden ise Narses nam Bizans generali olup merhum İtalya'nın cenup tarafından (110)Ostrogotları tazyik eylediği gibi şimal taraflarından dahi Lombardlar sıkıştırarak olurlar ise Ostrogotlar'ı mahvetmek mümkün olacağını düşünmüş idi.

Bu davet için Lombardların reisi bulunan Alboin nezdine gönderdiği sefir eğer Ostrogotları İtalya'dan tard edip de İtalya'yı kâmilten fetheylemek müyesser olur ise kısm-ı şimalisi kendisine verilmek ve yalnız kısm-ı cenubisi Bizans Devletine tabi olmak suretini arz eyledikten Alboin bu şartı kabule mecbur olmuştur. İmdi

Lombardların şimal taraflarından hücumları esnasında Narses dahi cenup tarafından Bizans ordularını sevke başladıkta Ostrogotlar kendi kuvvetlerini ikiye taksim eyleyerek iki düşmanın ikisine dahi mukavemete başlamışlar ve senelerce müddet muharebeden yüz çevirmemişler ise de encam-ı kar acz-i külli ile aciz kaldıklarından garp taraflarına doğru çekilerek meydana iki düşman müttefike terk eylemişlerdir.

Rumlar ile Lombardlar umum İtalya'yı bu suretle fetheyledikten sonra filhakika evvelki mukaveleleri mucibince (111) İtalya'yı miyanelerinde taksim eylemişlerdir ki keyfiyet ber-vech-i ati ikinci fasılda izah olunur.

(İKİNCİ FASIL)

ROMA'DA CUMHURİYET İLANINA KADAR

AN 568 İLA 726

TAFSİL -Bir taraftan Bizans ordularının ve diğer taraftan Lombard fırkalarının İtalya'da Ostrogotlar üzerine hücumlarıyla bunların onlara mukavemetleri 568 senesinden 572 senesine kadar dört sene mümted olarak hakikaten pek hunrizane muharebattan sonra Ostrogotlar munkarız olabilmişler idi. Ostrogotların bu suretle inkırazından sonra İtalya ülkesi Bizans İmparatorluğu ile Lombardlar arasında taksime konulup şimal cihetinden Lombardlar hissesine isabet eden kısmına “Barbar İtalya” yahut “Lombardiya” namı verildi ve Bizans Devletine düşen kısım-ı cenubisine dahi “İtalya-yı Yunanî” yahut “İtalya-yı Romanî” tesmiye olundu.

İtalya-yı Şimalî'de Lombardların kurdukları hükûmet evvela akvam-ı vahşiye üzerinde riyaset eden kralların (112) hükûmet-i pederaneleri suretiyle bir nevi krallık ve bir aralık dahi otuz iki nefer düklerden mürekkep bir meclisin idaresiyle cumhuriyet ve nihayet intihapla nasb olunur adeta krallık olmak üzere bu faslın tayin eylediği müddet zarfında kâmilan devam eyledikten fazla aşağıdaki faslın dahi birçok senelerine yani 774 senesine kadar devam eylemiş ve yirmi üç nefer hükümdar makam-ı hükûmete gelmiştir. Şu iki asırlık müddet içinde Lombardların ettikleri muharebat bazı mertebe tashih-i huduttan ibaret neticeler göstermiş ise de böyle hulasa ve icmal yollu tanzim olunan asarda netaic-i mezkûre herhalde cüzziyat kabilinden addolunacağı cihetle izah ve tafsillerine lüzum görülememiştir.

Bizans İmparatorluğuna tabi olan İtalya-yı cenubiyeye gelince: Artık Roma bu kıtaya merkez olmaktan kalarak Ravenna kasabası merkez ittihazıyla orası İstanbul'dan gönderilen eksarh namında bir vali vasıtasıyla idare olunmaya başlamış idi. Bu idareye

muahharen bir de “Pentapolis” namı verilmiştir ki Rumca “Kasabat-ı Hamse” (113)manasına olup Rimini ve Pesaro ve Fano ve Senigallia ve Ancona kasabalarından her biri birer mutasarrıflık olmak suretiyle Ravenna kasabasındaki valiye tabi bulundukları için bu unvan verilmiş idi.

Lombardlar müddet-i devam-ı hükûmetlerinde iştigal eyledikleri muharebat şimal cihetinden kendileri gibi barbar akvamına mukavemetten sonra hemen münhasıran işbu Ravenna Eksarhlığı aleyhine vuku bularak bunlar bütün İtalya’dan Yunanîleri tard edip memaliği kâmilen kendi zapt ve idarelerine almak ve Roma’yı kendi krallarına payitaht etmek isterler idiyse de şu emellerini tamamıyla ve kemaliyle kuvveden fiile çıkarabilecek surette bir hareket-i şedide ve medide göstermediklerinden husul-i maksatları daima tehhür eyler idi.

Bu inkılabat miyanında nefis-i Roma’ya gelince: Yukarıda denildiği vechle Garp İmparatorluğunun inkıraz-ı küllisinden sonra Roma şehri artık payitaht olmak şerefinden dahi mahrum kalıp Pentapolis hududu dâhilinde bulunur idiyse de orası başlı başına bir dükalık addolunarak (114)Ravenna Eksarhı tarafından bir de dük tayin ve irsal kılınmış idi. Şu kadar ki bu zamana kadar artık Hristiyanlık dairesi gereği gibi tevessü ederek Roma ise Hristiyanlığın merkezi-i umumisi olduğu gibi papa bulunan zevat hükûmet-i ruhaniyelerini yavaş yavaş hükûmet-i cismaniyeye tahvil etmeye dahi başladıklarından Ravenna Eksarhı tarafından Bizans imparatoru namına olarak gönderilen dukalar Roma’da yalnız lâfzî murad bir surette hükûmet ederek asıl zimam-ı hükûmet ise papa bulunan zatın yed-i idaresinde bulunur idi.

İşte İtalya’nın hulasa-i ahvali-i umumiyesi şundan ibaret olarak her halde şuriş-i dâhili ona galip olmakla rahatça zaman geçirilmekte ve İtalya kıtası Romalılar zamanındaki terakkiyat ve mamuriyete yavaş yavaş tekrar avdet eylemekte iken bir de Hristiyanlık âlemince büyük bir mesele addolunan resim ve tasavire ibadet meselesi Roma’da bir büyük inkılâba daha sebep oldu şöyle ki:

Asl-ı Nasraniyette muayyen ve mukarrer kilisenin bile vücudu zaruriyetten olmadığı halde Hristiyanlar yavaş yavaş (115) kilisesiz Hristiyanlık mümkün olamayacak bir surete tahvil eyledikleri gibi asıl ayin-i Nasranî’de putlara ve tasvirlerle taabbüd külliyyen mefkud olduğu halde yavaş yavaş Hazret-i İsa ve Meryem’in ve bazı melaikenin ve sairenin resimleri kiliselere talik olunarak bunlar evvel-emirde güya zevat-ı muazzezeyi ihtar-ı efkarine mebni olarak tecviz edilmiş iken sonraları papazlar

sadedilan-ı ahaliye bu putlar bu tasvirler doğrudan doğruya ait oldukları zevatın kendileri olduklarını bi'l-ikna sadedilan dahi bunlara adeta arz-ı perestişe başlamışlar idi. Hala dahi Hristiyan mezhebinin birçoğu tasavir-i mezkûrenin bizzat irâe eyledikleri eşhasın kendileri olduklarına inanarak önlerinde mum ve kandil yakmak ve bunların piş-gehlerine gelindikçe bazı alaim-i mahsusasıyla arz-ı ibadet eylemek meselelerine esas-ı kavanin-i diniyeden olmak nazarıyla bakarlar.

İmdi bu faslımızın havi olduğu seneler içinde Nasaradan bir taife bu misillü putlara arz-ı perestiş edilmemesi ve ibadete layık ancak Cenab-ı Hak olduğu beyanıyla (116)asıl şariat-ı İseviye'ye riayet olunması cihetini iltizam eyleyince diğer kısmı dahi bunların hilafına kıyam eylediklerinden yalnız papazlar mahafilinde bahs ve cidalin gittikçe şiddet almasıyla kalınmayıp kiliselerde muzarebeler ve mukateleler dahi vukua gelmeye başlamış idi. Bizans İmparatorluğu ise zahir halde şu münazaayı men etmek ve hakikatte papazların bu cihetten halk üzerinde peyda eyledikleri nüfuzu kendi eline almak mütalaasıyla işe müdahale ederek bilhassa Roma'da kiliselere asker sevki ve ahalinin icra-yı ayin etmeleri hususuna kuvve-i cebriye ile müdahale ikası gibi harekâta kıyam eyleyince şu hal papalık makamını dil-gir eyleyerek Roma ve civarında bulunan mutaassıp Katolikler umumen papanın sevkine tâbi olarak Bizans hükûmeti aleyhine kıyam eylemişler idi.

Vâkıa Ravenna kasabasında Bizans imparatoru tarafından eksarhı bulunan zat Roma'nın şu isyanını men edebilir ise de yine o aralık şimal tarafından Lombardlar Pentapolis heyetini tehdide ve bazı yerlerini istilaya başlamış olduklarından iki meşguliyetle iştigal eylemek ikisi (117) ile de başa çıkamamayı müstelzim olacağı mülahazasıyla Bizans imparatoru Roma şehriyle müsalahaya rıza-dade olmuş ve Roma ile civarında bulunan bir hayli yerler Ravenna valisine asla tabi olmamak ve doğrudan doğruya papa bulunan zatın idaresi altında bulunmak üzere müstakil bir cumhuriyet teşkil eylemiştir. İmdi Roma kiliselerinde resmen ve bilâ-mâni tasvirler ve putlar talik ve bunlara perestiş edilmek işte bu cumhuriyetin cümle-i muvaffakiyatından olmak üzere husule gelmiştir ki bazı müdekkik müverrihler şu hal Roma ahalisi için eski putperestlik zamanından kalma bir muhabbet-i esnam eseri olduğunu hükmederek eğer ahalinin gözleri önüne birtakım mabutlar konulmayacak olsa idi Hristiyanlık putperestliğe galebe edemeyerek mutlaka bir saneme tapmak hevesinde bulunan ahali yine putperestliğe avdet eder idi derler.

İşte Roma'nın velev cumhuriyet suretiyle olsun bu yolda bir istiklal peyda etmesi Fransa hükümdarları sayesinde o daire-i istiklali bi'l-tevsi eski ehemmiyetini yavaş yavaş iadesine mukaddime olmuştur ki keyfiyet ber-vech-i ati üçüncü fasılda izah olunur. (118)

(ÜÇÜNCÜ FASIL)

ŞARLMAN'IN VÜRUDUNA KADAR

AN 726 İLA 774

TAFSİL- Roma'da suret-i teessüsü yukarıki fasılda beyan olunan cumhuriyet muahharen papalık makamında görebilen ve ehemmiyeti arta arta bir aralık papanın ta imparatorlar imparatoru olmasına kadar tezyid-i nüfuzuna bais olan hükûmet-i cismaniyenin mebdעי olmuştur. Cumhuriyet-i mezkûreye gelinceye kadar Roma'da bulunan reis-i ruhani nefs-i Roma şehrinin despotu addolunup fakat Patras'ın kaymakamı addolunmadan naşi sair taraflarda hükûmet-i ruhaniye icra eyleyen despotlar üzerine riyaset kılıflı bir tefevvuku görülür idi. Papalar riyaseti altında olarak Roma cumhurunun teessüsünden sonra ise bilhassa İkinci Gregorius nam papanın fevkalade kudret-i diplomatikiyesi semeresiyle papalık makamının hükûmet-i cimsaniyesi bir üss-i metin üzerine teessüs eylemiştir şöyle ki:

Mumaileyh İkinci Gregorius Roma'da Bizans imparatorluğu aleyhine zuhur eden isyan ile imparatorluğun (119)Roma'dan eli kesilmesi üzerine Bizans İmparatorluğu tarafından mensup ne kadar memurlar var ise cümlesini tard ve tebid eyleyerek yerlerine yine hep papaz takımından memurin-i cedide nasb eylemiş idi ki papazlar için umur-ı dünyeviye ile iştigal-i memnu olmasıyla mumaileyhin şu hareketi mucib-i istigrab olmuş ise de hükûmet-i cismaniyei hükûmet-i ruhaniyeden ayırmış olmak tarzında bir te'vil ise şu ilk istigrabı bertaraf eyledikten sonra halk dahi bu hale alışıp gitmiştir.

Katolik papazları miyanında hiçbir vakit hükümden düşmemiş olan bir uhuvvet-i mahsusa iktizasınca henüz mukaddime-i teşekkülünde bulunan bu idare-i sagireyi gayet dirayetli ve muktedir papazlar o kadar hüsn-i idare eylemişlerdir ki bi'n-nisbe pek az bir zaman içinde Roma'nın intizam ve serveti artarak şu hal civarda bulunan ve Rumlar yediyle Bizans İmparatorluğu namına idare olunan Pentapolis vilayeti ahalisini adeta gıptaya mecbur eylemiştir. Binaenaleyh Bizans hükûmeti işbu Roma cumhurunin lağvını emel edinerek bir yandan tazyik ve tehdide başladığı gibi diğer (120)tarafıdan

Lombardlar dahi gerek Pentapolis memaliğini Rumlardan ve gerek Roma'yı papa idaresinden nez ederek umum İtalya'yı bir Lombardiya devleti suretine ifrağ için Aistulf nam kralları zamanında teşmir-i sak-ı ihtimam eylediklerinden ve birçok mevaki ve memaliği zapta dahi muvaffak olduklarından Roma gerçekten bir büyük tehlike altında kalmış idi.

Şu halde papalık makamı Bizans İmparatorluğu ile bi'l-ittifak Lombardlara karşı mukavemet teklifinde bulundu ise de Rumlar güya Roma'yı istiladan sonra Lombardlara başkaca meram anlatabilecekler imiş gibi bir cüret ve hesap üzerine Roma'nın bu teklifini kabul etmedikten fazla bilakis Lombardları Roma aleyhine teşvik için onlar ile ittifak eylemek hevesinde bulunurlar idi. Hâlbuki Lombardlar Rumların işbu ittifak tekliflerine dahi ustalıkla bir suretle mukabele eyleyerek hareketlerinden geri durmamakla İtalya'nın cenup taraflarına doğru hatevat-ı muzafferanelerini sıklaştırarak Pentapolis memaliğinden Bizans eksarhını tard ve ol memaliği kâmilten istila etmeye muvaffak oldular.(121)

Bu halde Roma dahi Lombardların pa-yı istilasını önünde açık ve müdafaasız bir halde kalmış idi. Ancak o zamanlar taht-ı idare-i müstakilesinde bulunan Frankları hem temdin ve terbiye ve hem de harekât-ı cesime-i askeriyyeye sevk ederek Fransa'yı ciddi bir krallık suretiyle teşkil etmekte bulunan Pepin le Bref zaten şark cihetinden Lombardların taarruzatı devam etmesinden dolayı bizar olduğu gibi papalık makamında bulunan İkinci Etien²⁹ dahi bir name ve sefir irsaliyle Katolik mezhebinin merkez-i umumî-yi ruhanisi olan Roma'yı Lombard barbarlarının pa-mali olmaktan kurtarmak için himmet ve muavenetini talep eylemiş bulunmasıyla Pepin le Bref külliyetli bir Frank ordusuyla Alp dağlarını geçerek İtalya üzerine yürümüş ve nice hunrizane muharebelerden sonra Lombardları berbat eyleyerek Pentapolis vilayetinden maada 754 sene-i miladiyesinde daha birtakım memleketleri dahi feth ve istila eylemiştir.

Pepin le Bref'in bu muzafferiyeti Roma'yı yalnız Lombardlardan kurtarmak suretiyle bir nimet addolunmamıştır. Belki Bizans Rumlarının tasallutundan dahi katiyen temin (122)eylemiştir. Zira Pepin fetheylediği memaliği yani Ravenna kasabası merkez olmak suretiyle Pentapolis memaliğini dahi papalık makamına mahsus ve onun hükûmet-i cismaniyesine tabi malikâneeler olmak üzere İkinci Etien'e terk ve teberru eylemiştir ki "İta-Romen" yani "Roma Hükûmet-i Cismaniyesi" diye doğrudan doğruya

²⁹ Papa II. Stephanus, Papalık zamanı: 26 Mart 752 - 26 Nisan 757

papa hükûmeti-i cismaniyesi altında bulunmak üzere ta zamanımıza kadar devam edip gelen hükûmetin esası işte bu zaman tahkim ve teyit edilmiştir.

Pepin le Bref Roma'ya birtakım hayrat inşası ve varidat ve servet tehiyesi ve mamuriyet ve ziynetinin tezyidi gibi hizmetler dahi görmüştür ki kendisinden sonra papalık makamını bir kat daha teyit ve hükûmet-i cismaniyesi hududunu tevsi eyleyerek ona mükâfaten Garp İmparatorluğu namını almış bulunan Şarlman'ın muvaffakiyatı için bunlar pek güzel birer mukaddime yerini tutmuştur.

Maahaza Pepin İtalya taraflarında Lombardlara karşı ale'd-devam muhafaza için bir ordu bırakıp bu halde papa hükûmeti Fransa mahmisi suretini aldığından o zaman göre (123)İtalya yeniden üç mühim kısma taksim olunmuştur. İşbu aksam-ı süluseden birincisi “İtalî Frank” yani İtalya'nın Franklar istilası altında bulunan kısmı ve ikincisi “İtalî Lombard” yani İtalya'nın Lombardlar istilası altında bulunan parçası ve üçüncüsü dahi “İtalî Grek” yani İtalya'nın Rumlar istilası altında bulunan eczası olup kısm-ı evvel yukarıda dahi beyan olunduğu üzere evvelki Pentapolis memalîği ile Ravenna ve Roma ve saireden ve kısm-ı sani Lombardların fakat dukalık olarak idare etmek şartıyla muhafazasına muktedir oldukları Benevento Dukalığından ve kısm-ı salis dahi deniz sahillerinde vâki bazı memalikten ibaret kalmıştır. İşte Şarlman'ın İtalya'ya vürudu esnasında İtalya kıtası bir büyük inkılap ve bir büyük intizamı hüsn-i telakkiye müstait olabilecek şöyle bir halde idi.

(DÖRDÜNCÜ FASIL)

ŞARLMAN³⁰,IN VEFATINA KADAR

AN 774 İLA 814

TAFSİL- İtalya üzerinde yukarıki faslımızda (124)hulasa eylediğimiz ahval-i ahîreyi tagyire çalışan Lombardların son hükümdarı Desiderius oldu ki maiyetinde bulunan gayet kesretli ve intizamlı Lombard asakirine mukabil sevhilde kalan Rumları hiç menzilesinde tuttuktan fazla Pepin le Bref'in İtalî-Frank kısmında bırakmış olduğu Frankları dahi gözüne kestirerek harekât-ı askeriye kiyam eylemiş idi. O zaman papa bulunan birinci Hadrianus Fransa cihetinde terakkiyat-ı maddiye ve maneviyeye hakikaten hüsn-i hizmetle beraber bir azm-ı cihangirane ile azim bir garp imparatorluğu teşkiline çalışmakta bulunan Şarlman'a elçiler koşturarak Lombard kralı Desiderius'in harekât-ı hasmanesinden şikâyet ve Roma'nın selameti namına olarak Şarlman'ın lutf

³⁰ Charlemagne

ve himayetine iltica ve dehalet etmesiyle Şarlman azim bir Frank ordusunu maiyetine alarak İtalya'ya hücum etmiş ve birkaç galebat-ı azime ile iki buçuk asırlık Lombard hükûmetini zir ü zeber ederek krallarının namını da bî-nişan eylemiştir.

Bu galebe-i azime üzerine Şarlman Roma'da Pepin Le Bref'den (125)ziyade hayrat inşa eylediği ve ol payitaht-ı mukaddesin ziynet ve mamuriyetini tezyit ettiği gibi yeni fetholunan memalikten Perugia Sancağı ile Spolet Dukalığını dahi papalık makamının hükûmet-i cismaniyesi altında bulunan memaliğe zammeyleyerek bu hükûmetin hududunu tevs-i himmetinde dahi bulunmuştur.

Şarlman'ın işbu lutf ve himem-i mahsusasına mukabil papa dahi kendisini Garp İmparatoru olmak üzere takdis eylemiştir ki bu imparatorluk hemen şimdiki İtalya'nın ve Fransa'nın tamamı ile Almanya'nın nısf-ı garbisinden ve İspanya'nın dahi bir kısm-ı şimalisinden ibaret olarak Roma şehri bu kıtanın payitaht-ı fahrısı olmak şerefini kazanmış idi. İtalya tarihinin bu kısmı yani Şarlman'ın şu cihangirliği bi'l-vücuha Fransa tarihine nispet olunmak müreccah bulunduğundan keyfiyet Fransa tarihinde tafsil ve izah kılınmıştır.

Burada işin şu cihetini izah etmek faideden hali değildir ki o zamana göre Avrupa'nın en mühim devleti Lombard hükûmeti olup iki buçuk asırdan ibaret (126)bir zamandan beri Lombard krallarının tetevvüc eyledikleri tac “Demir Tac” diye Lombardlar nezdinde gayet mukaddes addolunduğu gibi hükümdaran miyanında dahi pek meşhur ve mühim bir alamet-i hükümrani olduğundan gerek Şarlman'ı Lombardların dahi kendilerine hükümdar-ı meşru tanımaları meramına ve gerek umum Avrupa hükümdaranına bir eser-i galibiyet göstermek maksadına mübteni olmak üzere papanın dahi tensib ve takdisi ile Şarlman zikrolunan tac-ı âhenini imparatorluk alameti ittihaz eylemiş ve ondan sonra meşhur Şarlken zamanına yani miladın 1530 senesine kadar Garp yahut Roma veyahut Almanya ve Cermanya imparatorları gibi cüzi mütehalif unvanlar ile makam-ı imparatoriye geçen ve hakikatte cümlesi Şarlman'a ahlâf addolunan hükümdaranın kâffesi işbu tac-ı âhenini alamet-i imparatori olmak üzere tetvicde devam ede gelmişlerdir. Şarlken'den sonra tac-ı mezkûr bir aralık bir mahfaza-i ehemmiyette bir yadigâr olmak üzere mahfuz kalarak ta Birinci Napolyon Bonapart Fransa'nın şimalen ve şarken hududunu tevsiden maada (127)İspanya ve İtalya'yı dahi bi'l-istila adeta Şarlman'ın Garp İmparatorluğu muadil bir kıta-i vasiyede istediği yerlere akraba ve mensubatından krallar nasb eyleyerek kendisi şehenşah olduğu sırada işbu tac-ı ahenini papalık makamının tecviz ve adem-i tecvizine

bakmayarak bizzat başına geçirmiştir. İmparator-ı müşarünileyhin darabat-ı dest-i galibiyetine hayran olan Fransız şair-i meşhuru Victor Hugo bu kaziyeyi zemin-i ittihaz eyleyerek Şarlman'ın talik ettiği seyf-i galibiyetin kabzasına yakışık olabilecek bir dest-i himmet ancak büyük Napolyon'da görüldüğü gibi o cengâver ve er oğlu er Lombard krallarının tac-ı âheninine layık bir kafa dahi Şarlman'dan sonra ancak büyük Napolyon'un omuzları üzerinde görüldüğünü pek latif bir surette ve sonra zuhur eden Üçüncü Louis Napolyon'u makam-ı tezyifte tasvir eylemiştir.

İmdi kişverküşa-yı zaman addolunan Şarlman'ın taht-ı himayet-i lütuf-karisinde Roma'nın şan u şerefi ve ziynet ü mamuriyeti arttıkça artarak Şarlman'dan sonra dahi bir zamana kadar imparatorluk merkezi orası addolunmakla (128) ehemmiyet-i vâkıası gittikçe artmakta devam eylemiştir ki keyfiyetin bu ciheti ber-vech-i ati dördüncü babımıza taalluk eyleyen ahval-i tarihiyedir.

DÖRDÜNCÜ BÂB

ŞARLMAN'IN VEFATINDAN İTALYA'NIN İSPANYA'YA MAHKÛMİYETİNE KADAR

AN 814 İLA 1505

(BİRİNCİ FASIL)

İTALYAN PRENSLERİNİN İSTİKLALİNE KADAR

AN 814 İLA 911

TAFSİL- Şarlman Roma-yı Garbi imparatorluğuna alamet olmak üzere tac-ı âhenini tetevvüc eyledikten sonra İtalya'nın adeta Fransa himayesi altında yaşıyor gibi telakki olunacağı yukarıki faslın mütalaasıyla müsteban olmuştur. Vâkıa böyle bir istihma bir millet-i müstakile için tecviz olunamayacak zilletlerden addolunur ise de o zaman henüz İtalya milliyeti teşekkül etmemiş bulunduğundan böyle Fransa nüfuz ve himayeti altında bulunmak mucib-i zillet olmadıktan fazla bu halin terakkiyat-ı intizamiye ve medeniyece külli kaidesi dahi görülmüştür.(129)

Şarlman'ın vefatından sonra evlad ve ahfâdı kendilerine İtalya kralı unvanını dahi verdiklerinden şu hal inde'l müverihin İtalya'da ilk hükûmet-i kraliyenin tesisi gibi telakki olunmuş ise de tac-ı âhenini tetevvüc edenler İtalyan prensi olmayıp belki Fransa hanedan-ı kraliyesi olan Karolenjiyen Hanedanına mahsus bir imtiyaz-ı krali olmasıyla İtalya'nın bu krallığını bihakkın bir İtalya krallığı addetmeye imkân yoktur.

Bahusus ki Şarlman'dan sonra gelen ashab-ı tac-ı ahenin hep zayıf ve liyakatsiz prenslerden ibaret olarak bunların İtalya üzerindeki himayeleri dahi bir himaye-i lafziyeden ibaret idi.

İtalya ve Roma tarihinin bu kısmı içinde papalık makamının muahharen adeta bir mülk-ül mülûk makamı addolunmak derecelerine kadar terakki eyleyen ehemmiyeti ilk mukaddime-i terakkisinde bulunmakla ve pespaye bir papaz iken bir intihab ile böyle ruhani ve cismani bir hükümdar olmak şerefi bütün ömrünü mahrumiyetle geçiren her papazı naire-i tahassürle yakmaya başlamakla papalığa hasret-keş olan erbab-ı hırs ve tama (130)nice entrikalara başlamışlardır ki bu yüzden vukua gelen münazaat hakikaten mucib-i istigrab olacak dereceleri aşmıştır bile. Bu garabeti anlatabilmek için işbu dördüncü babımızdan birinci faslın havi olduğu bir asırlık müddet zarfında yirmi sekiz nefer papa bu makama gelmiş olduklarını arz eyler isek erbab-ı mütalaa dahi beher neferi için üçer sene ve bir kaçır mah isabet eylediğini görerek papaların yekdiğerini kaydırmak için ne büyük himmetler eylediklerini bundan kıyas edebilirler. Kezalik Altıncı Stephen nam papanın kendisinden evvel papalık eden Formosus nam zatın naaşını mezardan çıkararak ve papalara mahsus bir elbise giydirip konsül tabir olunan meclis-i umumi-i kıssisin pişgahına bi'l-ihzar “Bu herif papalığı cebren ve kahren gasp etmiştir kilise kanununun hilafında olarak böyle bir harekete cüret eyleyen idam olunur.” diye bir hüküm ısdar eyleyerek meclisin resmi cellâdı vasıtasıyla kadidin kafasını kestirdikten sonra kemikleri Tiber nehrine attırması olduğunu ihbar eyler isek karilerimiz papaların yekdiğeri aleyhindeki (131)husumet ve kin ve adavetlerinin derecesini dahi mukayese eyleyebilirler.

O zamanlar “Anti-pope” unvanı bir vakitler “Sahib-i Huruc” unvanının almış olduğu ehemmiyette olup bir tarafta bir konsül falanca zatı papa intihab eylediği halde diğr tarafta diğr bir konsül dahi başka birisini intihab eyler ve bu intihabı ise şedid ve medid muharebat-ı dâhiliyeyi mucip olur idi.

Vâkıa bu yoldaki ihtilalat-ı dâhiliye İtalyan familyaları miyanında birtakımlarının nüfuzlarını arttırarak zaman-ı hükûmeti ele almaya bayağı yeltenmelerini mucip olmasıyla ve bir memlekette iki kuvve-i hükümrâninin ferman-ferma olmasına imkân olmadığından erbab-ı tahakküm ve tecebbür istedikleri papaya birçok nüfuz ve salahiyet verdikleri halde istemedikleri papanın dahi hükm ve salahiyetini bi'l-küllîye selbe kadar vardıklarından bu hal papalık makamının ehemmiyetini zamma değil bilakis tenzile yardım etmesiyle bir zaman için papalık

makamı adeta pek büyük bir tehlike altında kalmış idi. Ancak papaların imâl-i letaif-ül hiyeldeki maharetleri hiçbir(132) vakitte kendilerini erbab-ı tahakkümün mağlub-ı küllisi etmediğinden bazı buraların hulul ve indifaından sonra hesabın yekûnunda yine papalık makamı karlı çıkar idi.

İşte bu hal miladın 888 senesine kadar devam eyledi ki tac-ı hükümrani bu müddete kadar hep Karolenjiyen Hanedanından bir prensin başında bulunur idi hâlbuki bu zamana kadar İtalya'da gerek Karolenjiyen ve gerek sair hükümdar hanedanlarıyla sıhriyet peyda eylemiş bulunan birtakım dukalar ve saire dahi meydan alarak malikâneleri haricinde dahi İtalya mehamm-ı umurunca nüfuzlarını arttırmış ve Karolenjiyen Hanedanının zayıf prensleri artık bunlara hükmedememeye başlayarak nihayet zikrolunan 888 tarih-i miladisinde mütetevvic-i tac-ı âhenin olan Şarl le Gros İtalya ülkesini taksimen idare eyleyen dukalar ve senyörler tarafından hal' ve tebid olunarak kendileri üzerine İtalyan kralı olmak üzere Berengar nam prensi intihab eylemişler idi.

Bu zat Friuli Dukası Eberhard'ın oğlu olup yine Karolenjiyen hanedanından Louis le Debonaire nam kralın(133)kızı bulunan Judith'den tevellüt etmiş bulunmasıyla krallığa istihkakı sair heveskaran-ı tac-ı aheninden ziyade görülmüş ise de Spolet Dukası Guy ve Cermanya Kralı Arnolf ve Arelat Kralı Boso'nun oğlu Louis mumaleihin intihabını tasdik etmeyerek ve krallık için her biri kendi liyakat ve istihkakını tervic davasına kıyam eyleyerek işte bu hal İtalya'da şimdiye kadar emsali görülmemiş birtakım muharebat-ı dâhiliyeye meydan açmıştır. Bu halde Berengar Garp İmparatoru addolunamadığı gibi salif-ül esami üç nefer ashab-ı huruc ile bunlardan maada daha birtakım prensler ve senyörler Berengar'a mağlup olmadıklarından cümlesi rey ve idarelerinde müstakil bulunmakla İtalya tarihinin bu kısmına yerli prenslerin devr-i istiklali unvanı verilmiş idi. Bu ahval 888 sene-i miladiyesinden 911 sene-i miladiyesine kadar devam eyleyerek ondan sonra Berengar idare-i vahide altında tevhide başlamıştır ki keyfiyet ber-vech-i ati ikinci fasılda görülecektir.(134)

(İKİNCİ FASIL)

SİCİLYATIN KRALLIĞININ TESİSİNE KADAR

AN 911 İLA 1131

TAFSİL- Yukarıki fasılda Spolet Dukası Guy ve Cermanya Kralı Arnolf ve Arelat Prensi Louis nam rakiplere karşı tac-ı âhenini tetevvüc eylemiş olduğu haber

verilen Berengar 911 sene-i miladiyesine kadar rukebası indinde adeta mağlup olarak zaman geçirdikten sonra kendisinin her halde min-cihetin Karolenjiyen hanedan-ı kadim-i muazzamına mensubiyeti cihetiyle İtalya senyörleri peyderpey mumailayhe tebaiyet etmeye başlayarak zikrolunan 911 sene-i miladiyesinden sonra vuku bulan muharebatın aglebinde ve belki kâffesinde nesim-i zafer kendi bayrağını temevvüc ettirmeye başlamış ve birkaç sene zarfında rakiplerine kâffeten ve kâmilten galebe eyleyerek 915 sene-i miladiyesinde umumen imparatorluğu kabul ve ilan kılınmıştır.

Bu zatın tek mil müddet-i hükûmeti otuz altı sene devam ederek şu müddet zarfında İtalyanlar üzerindeki nüfuz-ı hükümraniyesi arttıkça yeniden yeniye hasutlar rakipler (135)peyda olarak binaenaleyh İtalya hemen huzur ve asayiş yüzü görmemiş idi. Nihayet zikrolunan hasutlar yalnız kendi kuvvetleriyle krala bir şey yapamayacaklarını görünce Burgundy Transjurane kralı bulunan İkinci Rudolph'u teşvik eyleyerek merhum Rudolph bir fırka asker ile İtalya'ya girdiği zaman rukeba ve hasudanın kâffesi onun başına toplanarak ve bhusus Berenger Kontu hemen Kral Rudolph'un kuvvetinden ziyade bir kuvvetle imdada gelerek işbu kuva-yı müttefikeye karşı aciz kalmakla 923 sene-i miladiyesinde mağluben a'dası eline esir düşmüş ve Verona nam mahalde hapse atılarak bir sene sonra mahbusta maktulen vefat eylemiştir.

Zikrolunan İkinci Rudolph zaten İtalya hükümdarlığına hahişkar olan birçok rakipler miyanında bu maksadına nail olduğu cihetle makam-ı ikbale gelir gelmez zaten bu makamın harisi bulunan birçok rakipler onun da etrafını almışlar idi. Bu rakipler miyanında Provence hükümdarı bulunan Hugh sairlerinden dışlı çıkmakla Rudolph İtalya'da dikiş tutturamayacağını anlayarak o zaman (136)Almanya'ya tabi bulunan İsviçre taraflarına çekilmiş ve orada imparator Birinci Henry'nin kendisine terk eylediği malikâneler kuvvetiyle tecdid-i kuvvet eyleyerek tekrar İtalya üzerine yürümüş ise de bu defa rakibi bulunan Hugh ile bir muahede imza eyleyerek muahede-i mezkûre mucibince Hugh Provence taraflarını Rudolph'a terk etmiş ve bu halde Rudolph İtalya'dan el çekmesine mukabil Bourgogne Krallığı'nı teşkile muvaffak olmuştur.

Bu derecelerde şiddetle mağbut-ı ekâbir olan İtalya Krallığının gerçekten bir kral olmak üzere umum İtalya üzerinde ferman-ferma olduklarını hülyaya mahal yoktur. İtalya tarihinin bu devirlerinde umum İtalya ülkesi hasr ve tadada sığmaz birtakım prensler ve dukalar ve kontlar ve senyörler yed-i idaresinde münkasım olup bunca fedakârlıklarla krallığı igtisaba çalışanlar ise yine öteden beri ferman-ferma oldukları memalikte hükümrân olarak onun haricinde bazı memaliğe tasallut hevesine düştükleri

zaman dahi mukavemet-i müsellahaya göğüs vermek lazım gelir idi. Hugh bu kaziyeyi nazar-ı dikkat ve ehemmiyete (137)alarak Roma'yı ve bu münasebetle vusta İtalya'yı kendi hükm-i kralisi altına sokmak için Marozia isminde bir kadın ile izdivaç eyledi ki Kral Hugh'un tarih-i hususiyesindeki ehemmiyet hemen münhasıran bu kadın yüzünden hâsıl olduğu cihetle mezbure hakkında bazı mertebe izahat-ı tarihiyeye lüzum vardır:

Mezbure Marozia Roma'nın servet ve nüfuz ile be-nam bir familyasına mensup olduğu gibi o zamana kadar Roma'da hiçbir misli görülmemiş melahatla beraber şeytanları aciz bırakacak zekâyâ dahi malik olduğundan bu kadının İtalya tarihinde pek büyük hükm ve tesiri olacağı daha gençliği hengâmında prens ve senyörlerin adeta kâffesi kendisine meftun ve müptela olmakta bulunmasından anlaşılır idi. 906 sene-i miladiyesinde Tusculum kontu Alberic ile izdivaç ederek mumaiyleh Camerino vilayetinin dahi markisi bulunduğundan bu izdivaç kadının ehemmiyetini artırdığı gibi tez vakitte kocası vefat edince Tusculum ve Cornion'un vesayet-i hükümdarisi dahi kendisine intikal eylemiş idi. İtalya senyörlerinin kâffesi bu (138)kadının cemaline âşık olduğu gibi serveti ve hudakarlığı dahi yardım eyleyerek az vakit zarfında umum muteberan üzerinde azim bir nüfuz peyda eylemiş ve ilk kocasından sonra iki defa daha bi't-tehhül malikânelerini de tevsiye muvaffak olmuştur.

Bu kadının nüfuz ve iktidarı bir dereceye varmış idi ki papalık makamının asıl sahibi sanki kendisi imiş gibi beğenmediği papaları azil ve istediği zevatı papa nasb etmek yed-i ihtiyarında idi. Hatta Theodora nam hemşiresi kendisine rakip olmak hasebiyle Onuncu John nam papayı Marozia'ya rağmen intihab ettirmiş olduğu cihetle Marozia öfkelenerek ikinci kocası olan ve Toskana dukası bulunan Guido'yu cebr ile Papa Onuncu John'u tard ve idam ettirmiş ve 931 sene-i miladiyesinde dahi kendi oğullarından henüz pek genç bulunan birisini On birinci John unvanıyla papalık makamına oturtmuştur.

İşte İtalya kralı olan Hugh'un üçüncü koca olmak üzere tezevvüc eylediği Marozia bu kadındır ki onu tezevvüc ile İtalya üzerine tamim-i hükmeyleyeceğini ümit (139)etmekte vâkıa Hugh pek haklı idi. Fakat bu kadın ne kadar müteazzım ve hudakar ise Hugh dahi bu nispette zalim ve gaddar olup kendi hükmüne itaat etmeyenleri en ağır cezalara duçar eylediğinden ve ezcümle Marozia ile izdivacından sonra mezburenin evvelki kocasından müntakıl Toskana Dukalığına nasb eylemiş olduğu kendi öz karındaşı Lambert'in cüzi bir muhalefetinden naşi gözlerini çıkarttığından bu kadar zulm ve şiddeti ile kendi kendisini bir belaya uğratacağı zaten görülmekte idi. İşte bu

hiddet ve şiddetinden naşi bir gün Marozia'nın büyük oğlu olan Alberic'e bir sille vurduğu gibi kendi yeğeni olan ve Ivrea markisi bulunan Berengar'ın dahi gözlerini çıkarmaya kalkıştığından bunlar zaten Hugh'un cevir ve zulmünden müşteki olanları başlarına toplayarak azim bir isyan çıkarmışlar ve doğrudan doğruya Kral Hugh'un asakir-i hassası üzerine hücum ederek cümlesini kılıçtan geçirdikten sonra Hugh'u Provence taraflarına kaçırdıkları gibi Marozia dahi Saint Ange şatosuna hapis ve tescin eylemişlerdir.(140)

Hugh meferrinde ve Marozia dahi mahbesinde vefatlarına kadar kalarak ancak Hugh'un Lothair isminde olan oğlu zaten pederinin hayatında iken şerik-i hükûmeti bulunduğundan bu zat bir zamana kadar Berengar aleyhine mukavemet etmeye çalışmış ise de muvaffak olamamıştır.

Berengar'ın kâffe-i rukebaya galebesi ile İtalya Kralı unvanını alması 950 sene-i miladiyesinde müyesser olup ancak o zaman Almanya imparatoru bulunan Otto umum İtalya'yı Almanya malikânelerinden birisi etmek azmine düştüğünden Berengar imparator-ı mumaileyhe dahi muhalefet ve mukavemete kalkışmış ise de müddet-i medide mukavemet edemediğinden 952 senesinde Almanya İmparatorluğunun İtalya üzerinde dahi hükümranlığını tanımaya mecbur olmuştur. Vâkıa 961 senesinde be-tekrrar Almanya imparatoru aleyhine kıyam eylemiş idi ise de bu defa yakayı ele vermekle Bamberg Zindanına atılmış ve 966 senesinde orada vefat etmiştir.

İmdi İtalya kıtası bu suretle umum Almanya İmparatorluğunun hükümranlığı altına girdikten sonra artık İtalya dahi Almanya İmparatorluğunu teşkil eyleyen (141)birçok eczadan birisi olmuş kalmıştır. Vâkıa Almanya'ya tâbi olan kısım yalnız İtalya'nın kısm-ı şimalisinden ibaret idi ise de kısm-ı cenubi dahi Bizans İmparatorluğuna tebaiyetle bunların yed-i idaresinde bulunduğu cihetle bundan İtalya için bir istiklal-i kâmil hükmü çıkartmaya imkân kalmamıştır. Şu kadar ki İtalya'nın Almanya'ya mahkûmiyeti demek doğrudan doğruya Almanya'nın raiyyesi demek değil idi. Hükûmat-ı Cermanya nasıl ki her biri ducalık veyahut kontluk suretiyle birer hükûmet oldukları halde Almanya İmparatoru namıyla intihab olunan zata tâbi idiyeler İtalya'nın münkasım olduğu ducalıklar kontluklar senyörlükler dahi ala-halihim Almanya imparatoru bulunan zatın hükümranlığını tanımak ile mükellef idiler. Almanya İmparatoru Üçüncü Henry 1039 senesinden 1056 senesine kadar İtalya üzerine birkaç ordu sevk ederek Rumlar yedinde bulunan memalik-i cenubiyeyi dahi Almanya'ya raptetmeye çalışmış ise de buna pek de muvaffak olamayıp şu kadar ki

papalık makamını doğrudan doğruya Almanya İmparatorluğu'nun nüfuzu altına (142)alabilmiştir ki bu da yalnız umum İtalya üzerinde değil belki Katolik mezhebine zahib ve salık olan milletlerin kâffesi üzerinde bir dereceye kadar nüfuz peydasına sebep olmuştur.

Papalık makamının bu suretle Almanya İmparatorluğuna mahkûmiyeti 1073 senesinde bu makama gelen Yedinci Gregory zamanına kadar devam edip mumaileyh gayet maharet ve kuvvetle davranarak papalık makamının eski istiklal-i tammını istirdad eyledikten maada bir kere şu istirdadı ele aldıktan sonra papalığı imparatorluk makamının dahi fevkine çıkarmak için tevcih-i menasib-ı ruhaniye ve cismaniye meselesini büyüttükçe büyütmüş idi. Bu mesele gerek Avrupa tarih-i siyasîsine ve gerek kilise tarih-i mukaddesine pek büyük bir mesele olduğundan burada bazı mertebe izahına lüzum görülmüştür:

Malumdur ki papalık makamında bulunan zat Katolik kilisesinin reis-i ruhanisi olduğu gibi bu makama mahsus olan memaliğin de hükümdar-ı cismanisi olmuş idi. Hâlbuki bu hükûmet-i cismaniyenin teessüsünden (143)sonra Avrupa'nın gerek prenslerinden ve gerek sair erbab-ı servet ve eshab-ı emlakinden birçokları rızaen-lillâh kiliselere arazi ve emlak vakfına başlayarak gide gide malikâneler dahi vakfedilmeye başlamış idi. Şu halde birçok yerlerde kontluk senyörlük gibi sıfat-ı resmîye-i cismaniye yine oraların arşevklik ve evklik gibi sıfat-ı resmîye-i ruhaniyesiyle birleşmek lazım gelip hâlbuki aslolan şey malikâneler malikiyet meselesi olmakla şu mansıb-ı resmîyi Almanya imparatoru veyahut malikânenin ait olduğu mahalin kralı tevcih eylediği sırada o yerin papazlığı mansıb-ı ruhanisini dahi tevcih etmiş oluyor idi. Papa Yedinci Gregory bir imparator veya krallık gibi mansıb-ı ruhani tevcihi kilise kanununa asla tevfiik kabul etmeyecek bir madde olup hâlbuki papalık makamının hükûmet-i cismaniyesi dahi bulunmakla şu halde kendisi duka ve kontluk gibi memuriyetleri tevcih edebileceği davasını kıyam eyledi ki bu dava nice seneler uzanıp gitti ve kendisinden sonra gelen birçok papalar dahi hep bu münazaada sebat eyleyerek (144)nihayet papalık makamı istediği şeye nail olmakla işte bu hal papaların adeta mülk-ül mülûk olmaları maksadını itmam eyledi.

İmdi papalık makamı kendisini bu suretle Almanya tasallutundan kurtarmaya çalıştığı sırada İtalya senyörleri dahi Almanya'nın mahkûmiyet-i siyasîyesinden kurtulmaya birkaç defa davranmışlar ise de her defasında Almanya imparatorları asker sevk ederek bunları tedibe muvaffak olmuşlar idi. Fakat bir başka cihetten İtalya kendisi

için başka bir medar-ı istiklal hazırlamakta idi ki o dahi Normandların İtalya-yı Cenubî'yi istilaya başlamaları kaziyesidir.

“Normand” lafzı *Kâinat*’ın sair cüzlerinde defaatle izahat-ı tarihiyesi verilmiş bir millet ismi olduğu cihetle burada izahat-ı zaideye lüzum görülmez. Bunlar on birinci asr-ı miladın evahiriyle on ikinci asr-ı miladın ibtidalarında İtalya-yı Cenubî’deki Rumlar üzerine hücumla başlayarak kendilerinden mukaddem İtalya’da birleşmiş kalmış olan Lombardlar dahi Rumlarla bi'l-ittifak (145)Normandlara mukavemet göstermişler idi ise de muktedir olamamışlar idi. Bunlar gerek Rumları ve gerek Lombardları mağlup eyledikten sonra Sicilya’nın iki kısmını dahi kendi ellerine alarak orada Sicilyatin namıyla bir krallık teşkiline kıyam eylediler. Vâkıa Almanya İmparatorluğu dahi bu yeni krallığı istememiş ise de kuvvete ancak kuvvetle galebe edilebilmek lazım gelip bunları men kuvveti ise bir tarafta bulunamadığından 1121 sene-i miladiyesinde Normandlar kendi reisü'l-rüesaları bulunan Roger nam zatı oraya kral nasb eylediler ve bu suretle İtalya tarihinin işbu dördüncü babı için aşağı ki üçüncü faslımız gibi bir fasl-ı mahsus küşadına lüzum gösterdiler.

(ÜÇÜNCÜ FASIL)

ALMANYA MÜSTEVLİLERİNİN TARDINA KADAR

AN 1131 İLA 1268

TAFSİL- İtalya ülkesinin bir kısm-ı cesimi olup İtalya tarihinin bu kısmında bir krallık suretiyle teşekkül etmiş olması tarih-i mezkûrun ehemmi ve eazım-ı vukuatından (146)bulunan Sicilyatin kıtası Akdenizin en büyük adalarından birisi olan bir cezire ile onun karşısında vâkı ve İtalya şibh-i ceziresinin en güzel bir parçası olmak üzere meşhur olan bir kıta-i araziden müteşekkildir. Ezmine-i kadimede bu kıta Yunanistan-ı kadimin en mühim malikânelerinden birisi olup badehu Roma devletinin taht-ı hükmüne girmiş ve Roma’nın inkırazından sonra Vandal ve Got ve Bizans Rumları gibi müstevlilere sırasıyla tabi olarak nihayet yedinci asr-ı miladide envar-ı İslamiyet’in her tarafça şaşaa-paşı galibiyet olduğu sırada da Araplar bu cezireye dahi akın ederek 827 sene-i miladiyesinde Benî-Ağleb orada bir hükûmet-i müstakile teşkil eylemiş idi. Benî-Ağleb’in inkırazından sonra Mısır Fatımîleri Ağlebîlerin Ağleb memaliğini zir-i zapt ve istilalarına aldıkları esnada yani 917 sene-i miladiyesinde bu kıtayı dahi fethederek ta on birinci asr-ı milada gelinceye kadar Sicilyatin’in ekser kısmı hükkam-ı Fatimiye

idaresinde kalmış ve bazı yerleri dahi hala Bizans İmparatorluğuna mülhak bulunmuş idi. (147)

İmdi Normandiyalılar İtalya üzerine yürüyüş eyledikleri zaman evvela Sicilyatin'in bazı aksamına malik olan Rumlar üzerine hücum ederek onları bi's-suhule mağlup eyledikten sonra eğerçi Araplar Normandlara karşı şediden mukavemete kıyam eylemişler ise de bu asır İspanya taraflarında dahi ehl-i İslam'ın şikak ve nifaktan dolayı kuvvetlerinin zaafa mütehavvil olduğu bir asr-ı menhus olmasıyla Fatımilerin Normandlara karşı gösterdikleri mukavemet dahi müfid olamayarak Sicilyatin işbu müstevlilerin eline düşmüş ve Roger nam reisleri yukarıki faslın nihayetinde dahi haber verildiği vechle bu kıtaya hükümdar olmuştur. Normandların asıl meşgul oldukları vakayı İtalya'nın kara addolunan kısmı üzerinde görülerek oralarda sarf olunan himmet Sicilyatin cihetini taarruzattan masun bir halde bulundurmakla bu kıta muahharen duçar olduğu inkılabata kadar hep bi'n-nisbe bir asayiş-i tamm içinde tasavvur olunmak lazım gelir.

İtalya tarihinin bu devirlerinde Roma'ya atf-ı nazar edilecek olur ise oraların hali yine fenalaşmış (148)olduğu görülür. Yukarıki fasılda dahi beyan olunduğu üzere tevcih-i menasib-ı ruhaniye ve mülkiye meselesinden mütevellit mücadele ve münazaa en şiddetli hükmünü bu faslın havi olduğu senelerde gösterip papa bulunan zevat Roma makamını imparatorlar tahakkümünden kurtarmak için cidden ve hakikaten bezl-i mahasal iktidar ederler idiyse de bunların nefsi-i Romaca mevkileri tehlikeden tehlikeye duçar olmakta idi. Bazı kere imparatorluk tarafından gönderilen kumandanlar ve ekseriya İtalya'yı kendi nüfuz ve tahakkümleri altında bulundurmak davasına kalkışan yerli prensler Roma üzerine asker çekerek papaları ya tard ederler veyahut firara mecbur eylerler idi. Hatta imparator Dördüncü Heinrich üç sene süresiyle Roma'yı bi'l-mahasara zapt ve papayı tard eylemiştir. İkinci İnnocent ve İkinci Anaclet nam papalar yekdiğeriyle rekabet eyledikleri sırada yani 1140 sene-i miladiyesinde Arnould de Brescia Romayı taht-ı tahakkümüne alarak orada bir hükûmet-i cumhuriye teşkil eyledi 1281 sene-i miladiyesinde dahi Roma'da ferman-ferma olan asilzadegan (149)takımı Dördüncü Martin nam papanın Roma'ya duhulünü men için bir mukavemet-i müsellaha göstermişlerdir.

Binaen-ala-zalik nefsi-i Roma'nın bu zamanki ahvalini ahval-i muntazamadan addeylemeye asla imkân olmayıp bunu adeta bir fetret-i mütemadiye addeylemek evladır.

İtalya'nın sair taraflarına gelince: Bunlar Lombard ve Normand gibi anasl barbar bulunan müstevlilerden ziyade Almanya İmparatorluğunun tahakküm ve tehekkümünden bizar olarak imparatorluk aleyhine defaatle isyan eyledikleri ve her defasında şediden tedib olundukları halde yine fikr-i isyandan vazgeçmeyerek 1161 senesinde Almanya'yı pek büyük sademata duçar eyleyen Welf ve Hohenstaufen³¹ münazaasına bi'l-iştirak silaha sarılmışlardır.

Keyfiyet Almanya tarihinde dahi izah edildiği üzere Welfler Bavyera Dukasının sevkine ve Hohenstaufen dahi Swabia ve Hohenstaufen senyörlerinin riyasetine tabi olarak Almanya imparatorluğu tacını kendi mensup ve metbularının başına giydirmek gayretiyle kıyam etmişler idi. Evvel-emirde Hohenstaufenlerin reisi Conrad imparator intihab olunduğu halde (150)Welfler onu tanımamakla Almanya'nın her tarafından kendilerine müttelik aradıkları sırada İtalyanlar en büyük müttelikleri olmak üzere bunlara iltihak eylemişler idi. Hatta Almanya içinde Welfler mağlup oldukları halde İtalya cihetinde mücerret İtalyanların muavenetiyle galibiyet kendilerinde kalıp papa dahi imparatorlardan kurtulmak için bunların tarafını iltizam eylediğinden Milan ve sair Lombardiya biladı Almanya İmparatorluğunun hukuk-ı hükümransini lağv ile cumhuriyet gibi birer hükümet teşkil eylediler. Vâkıa Bavyera taraflarında bu fırka imparatora sadık kalmış idiyse de onların ol kadar ehemmiyeti olmayıp şu kadarki Friedrich Barbarossa nam Almanya İmparatoru bir aralık kuvve-i galibe ile gelerek Milan'ı istila eylemiş ve Lombardları be-tekrar taht-ı itaatine sokmuş idi. 1176 senesinde İtalyanlar be-tekrar silaha sarılarak 1183 tarihine kadar uğraşıp Lombadiyanın istiklalini tekrar istihsal eylediler. Ancak imparator İkinci Frederich 1238 tarihinde tekrar Milanlıları bozmuş idi ki eğer Almanya taraflarında zuhur eden yeni karışıklıklar imparatorluk (151)makamını bir tehlike-i azime içinde bırakmasa idi İtalyanların hali müşkil olur idi. Almanya'nın dâhili karışıklıkları 1250 sene-i miladiyesinden sonra Welf ve Hohenstaufen münazaasını İtalya'nın dâhiline mahsus bir münazaa-i mahalliye olmak üzere tahdid eylediğinden ve bu halde İtalya şehirlerinden veyahut senyörlerinden bazıları bazılarına karşı cenk ediyor demek olduğundan bu muharebe-i dâhiliye dahi 1268 tarihine kadar devam ederek bir yandan İtalya'nın bilad-ı cesimesi mülhakatıyla beraber kendilerine birer hükümet-i cumhuriye veyahut bazı senyörler ve hükümdarlar idaresi altında birer hükümet-i müstakile teşkil eyledikleri gibi diğer

³¹ Ahmet Mithat "jibelon" olarak adlandırmaktadır ancak hanedanlığın yaygın ismi Hohenstaufen olduğu için adın geçtiği yerlerde bu isimle yazılmıştır.

taraftan dahi İtalyanların umumu birden Almanlar aleyhine bir nefret-i azime ile kıyam ederek İtalya'nın her tarafında ne kadar Alman varsa harice çıkarmışlardır.

(DÖRDÜNCÜ FASIL)

PAPALARIN AVİGNON'DAN AVDETİNE KADAR

AN 1268 İLA 1378

TAFSİL-Almanların İtalya üzerindeki dest-i tasallutları münkatı olup da İtalya bilad-ı meşhuresi (152)kendilerine birer istiklal peydasına başladıkları zaman dahi muharebat-ı dâhiliyeye katiyen faysal verilememiş olması nazar-ı dikkatte tutulacak ahvaldendir. Bu mücadelat ve muharebat hengâmında İtalya üzerinde teşekkül eden hükûmetlerin hâl ve mahal hasebiyle en mühimleri Lombardiya ve Toskanadır ki bunlar birer hükûmet-i cumhuriye suretinde bi't-teşekkül silah-ı mukavemeti şimale çevirerek Alp Dağlarını daima nazar-ı tarassuttan ayırmadıkları cihetle Almanya İmparatorluğunun son taarruzat-ı meyusanesi dahi boşa çıkarılarak artık o cihetten hiçbir gûne endişeleri kalmamış idi.

Münazaat-ı dâhiliyenin en ziyade hüküm sürdüğü taraf ise Roma olup orada papanın hükûmet-i cismaniyesine karşı birtakım senyörler türlü türlü iddia ve vesilelerle taarruzata kıyam eylediklerinden eğerçi papalık makamı bunlara karşı mukavemette hiçbir kusur etmemiş ise de encam-ı kâr Roma'nın Katolik kilisesine merkez-i umumi olması imtiyazının muhafaza edilemeyeceğini anlayarak ve Şarlman zamanından beri Fransa'nın Roma üzerinde peyda olan şan-ı himayesinden istifadeye dahi yol bulunamayarak (153)1309 sene-i miladiyesinde papa bulunan Beşinci Clement hem Roma şehri senyörlerinin tasallut ve taarruzundan kurtulmak ve hem de Fransa himayesine takarrüp etmiş bulunmak için Roma'yı terk ile papalık makamını Avignon şehrine nakleylemiştir.

Hâlbuki Roma'da münazaun-fih olan şey yalnız papalık makamından da ibaret olmayıp en mühim ve müthiş olan mesele senyörlerin yekdiğeri aleyhindeki rekabet ve husumeti kaziyesi bulunmakla bu mücadele biraz zaman daha devam eyledikten sonra nasılsa bunlardan bir ekseriyet peyda olabilerек Roma ve tevâbini be-tekrar bir hükûmet-i cumhuriye idaresine almışlardır.

Sicilyatin cihetine gelince yukarıki faslımızda denildiği vechle kıta-i mezkûre yeni teşkil olunan hükûmetin mesaib ve sademat-ı hariciyeden berî kalması sayesinde bir hayli müddet rahat yüzü görebilmiş ise de memalik-i mezkûrede hükûmet süren

Anjou Hanedanı Fransa'ya mensup bir hanedan olmak hasebiyle birçok Fransızların Sicilyatin'e gelerek zimam-ı hükûmeti ele almış ve memleketin (154)menabi-i serveti yavaş yavaş hep bunların yedine geçmesi İtalyanları meymus ve bizar etmekle bir zamandan beri Fransızlar aleyhinde sevda-yı intikam İtalyanların dimağında büyümeye başlayarak 1282 sene-i miladiyesi martının otuzuncu günü yani paskalya içinde dâhil bulunan pazartesi günü herkes kiliseye gider iken bir muteber Fransız'ın bir İtalyan kadınıni tahkir etmesi yüzünden hâsıl olan münazaa büyüye büyüye azim bir mukateleye tahavvül etmiş ve kiliselerde heyecan çanları çalınarak İtalyanlar nerede Fransız buldular ise idam etmeye kıyam eylemiş idi.

Bu suretle idam olunan Fransızların miktarı sekiz bine vardırılmakta olup bazı Fransız tarihlerinin zannına göre şu katliam Anjou Hanedanından Charles'ın rakibi bulunan Aragon prensi Peter'in suret-i mahsusada gönderdiği John da Procida nam bir muharrikin eser-i tahriki olup İtalyanlara evvelce verilen talimat iktizasınca paskalya içinde dâhil bulunan salı günü kiliseye davet için çalınacak olan çan katliama (155)işaret olmak üzere kararlaştırılmış imiş. Bu sebebe mebnidir ki şu vakanın ismine "Vespers Sicilian" yani Sicilya Ezanı tesmiye olunmuştur.

Bu vaka-i hailenin neticesinde Sicilyatin'in cezire kısmı kara kısmından ayrılıp Anjou Hanedanı kara kısmında yani Napoli'de hükümdar kaldığı halde cezire kısmı İspanya hanedanlarından Aragon Hanedanı yedine düşmüştür ki bu hal İspanya'nın İtalya'ya mukaddime-i istilası addolunabilir.

Bu halde İtalya'nın hükümât-ı müstakilesi Lombardiya ve Toskana ve Roma ve Napoli ve Sicilya hükûmetleri olup ancak bunlar dahi irili ufaklı birçok kontluklara ve senyörlüklere münkasım bulunmalarıyla taksimat-ı mezkûre İtalya'nın şekl-i vahidde bulunmasını mani olduktan maada işbu hükümdarların kâffesi en zalim hükümdarlara rahmet okutacak kadar zulüm ve itisaf ile küçüğü büyüğüne takaddüm daiyesinde bulunduğundan bu inkısam miyanında biçare İtalya adeta umumî bir insan selh-hanesine dönmüş idi. Şu felaket-i hâle netice verebilmek istidadıyla Rienzo isminde (156)bir adam türedi ki senyörlerden ağlebinin mümanaat-ı müsellahası men etmese idi İtalya daha o zaman sahib-i şevket bir hükûmet olabilir idi. Şöyle ki:

İşbu Rienzo anasl bir meyhanecinin oğlundan ibaret ise de gördüğü talim ve terbiye ileride kendisinin usta bir meyhaneci olmasını değil belki milletin pek mesut bir inkılâba muvaffakiyetini temin eyleyecek surette idi. İtalya'nın birçok ecza-yı

mütehalifeye inkısamını ve bahusus papaların Roma'dan bi't-tevhiş Avignon'a ilticasını umum İtalyan milliyeti için gayet muzır görerek ve millet-i merkume her nasıl bir suret-i hükûmetle olur ise olsun ittihat eyleyip de Roma'yı merkez-i umumi ittihaz ve papalık makamını dahi yine oraya iade eyleyecek olurlar ise Katolik mezhebinin nüfuzu sayesinde hemen bütün Avrupa İtalya'ya mahkûm kalacağını hesap eyleyerek 1347 sene-i miladiyesi mayısının yirminci günü neşreylediği beyannamesinde bu esas üzerine umum İtalya'yı bir hükûmet-i cumhuriyeye davet etmiş ve zaten o vakte kadar pek çok kimseleri (157)bu ittifaka idhal eylemiş bulunduğundan umum Romalılar mumaileyhin başına toplanarak Roma'yı taht-ı tasallutlarına almış bulunan baronları kâmilten tard ve def eylediği gibi bunların cellâtlık hizmetinde istihdam eylemekte bulundukları haydut makulesi birtakım kanlı ve katilleri dahi alelumum idam ettirmiş idi. Şu halde Roma yeni bir cumhuriyet altına girmiş demek olup cumhuriyet ise hakikaten adl u namus dâhilinde hareket eyleyeceğini ilk neşriyatıyla cihana temin edip ezcümle papaları Avignon'dan avdete davet etmiş bulunduğundan İtalya'nın birkaç büyük şehri cumhuriyet-i mezkûreye iltihakı arzu ve kabul etmişler ise de papalar vuku bulan davete teşekkürle beraber hemen kalkıp gelmekte istical göstermemişler idi. Rienzo'nun kendi tarafgirana ulüvv-i himmet ve atıfeti ne kadar büyük ise o zamana kadar Roma'yı yed-i istibdatlarında bulunduran zaleminin tarafgirani aleyhindeki şiddeti dahi o nispette olup hâlbuki Roma haricinde bulunan senyörler mumaileyhin husul-i emelini kendilerinin mahvıyla beraber bilerek bu halde zikrolunan senyörler (158) Roma'da Rienzo'dan memnun olmayan guruh ile bi'l-ittifak şehir-i mezkûr üzerine yürüyünce biçare Rienzo esbab-ı mukavemet tedarikinden aciz kalmış ve Prag taraflarına firar ile Almanya imparatoruna dehalet eylediyse de imparator kendisini himaye etmeyip hilafgirana teslim için tekrar Roma'ya iade edince Rienzo esna-yı rahda vefat ederek kurtulmuştur.

Biçare Rienzo'nun başlayıp da muvaffak olamadığı işin bir kısmını yani papaların Avignon'dan be-tekrar Roma'ya avdetine Albornoiz isminde bir İspanyol kardinali muvaffak olmuştur. Mumaileyh Albornoiz eğerçi papaz takımından ise de umur-ı siyasiyede ve hatta askeri kumandanlığında dahi behre-i küllîye sahip bir adam olup anasl Castile Kralı On Birinci Alfonso'nun mukarreblerinden iken Alfonso'nun vefatından sonra kral olan zalim Peter mumaileyhe hışmederek Albornoiz dahi Avignon'da mukim olan Papa Altıncı Clement'e iltica etmiş idi. Altıncı Clement kendisini kardinallik rütbesine isâd eylediği gibi ondan sonra Altıncı Innocentius

mumaileyh Albornoz'a (159)Roma'ya gidip ahali ile bi'l-müzakere papalık makamının yine Roma'ya iadesi esbabını tehiye misillü büyük ve güç bir memuriyet vermiş idi. Albornoz bu memuriyeti hüsn-i îfâ eyleyerek fakat o zamana kadar Altıncı Innocentius'un yerine Beşinci Urbanus papa olduğundan 1378 senesinde papalık makamını işbu Beşinci Urbanus'un riyasetiyle Roma'ya iade ettirmiştir.

(BEŞİNCİ FASIL)

İSPANYOLLARIN İTALYA'YI ZİR-İ TAHAKKÜMLERİNE ALMALARINA KADAR

AN 1378 İLA 1505

TAFSİL-Papaların Avignon'dan avdeti üzerine İtalya'yı taksim eyleyen prenslerin yekdiğeriyle rekabetleri bertaraf olmamakla beraber bunların her biri kendi idareleri dâhilinde bulunan mahaller terakkiyatını müsabakaten ve rekabeten yed-i iltizama almalarıyla şu hal İtalya tarihinin bu faslında icmal edilen devrini bayağı bir devr-i terakki suretine ifrağ eylemiştir.

Milan şehrinde 1277 sene-i miladiyesinde türeyip yavaş yavaş o kıtayı tamamen yed-i idaresine alarak 1448 (160)senesine kadar devam eyleyen Visconti Hanedanıyla ondan sonra makam-ı hükûmete gelen Sforza Hanedanı olanca himmet ve gayretleriyle çalışarak kıta-i mezkûreyi cesim ve kavi bir dükalık haline koydukları gibi Milan şehrinin dahi esbab-ı mamuriyetini ikmal etmişlerdir.

Diğer cihette Savoy vilayeti dahi “Comte Vert” denilen hükümdarının himmetiyle 1243 senesinden sonra ehemmiyet-i vâkıasını tezyide başlayıp İtalya'nın en kuvvetli aksamından birisi dahi Savoy olmuştur. Hele anasıl deniz içinde birkaç küçücük adalar üzerine mebni bulunan ve kendine mahsus bir hükûmet-i müstakile sayesinde ticaret-i bahriyesini ve mamuriyet-i mahalliyesini artırdıkça arttırmakta bulunan Venedik şehri 1300 tarihinden sonra ehemmiyet-i siyasiyesini artırmaya başlayarak kara cihetine el uzatmış ve birçok yerlerin feth ve istila ile hududunu tevsiye muvaffak olmuştur. Bu hükûmet bir nevi cumhuriyet idi ki reisleri intihab olunduktan sonra hemen istiklal-i kâmile karib bir iktidar ile hüküm sürerek ticaret-i bahriyesini de muhafaza için büyük bir (161)kuvve-i bahriyeye malik olduğu gibi sonraları kuvve-i berriyesini de ikmal etmiştir.

Bundan maada Este unvanına şöhret veren bir hanedan dahi Ferrara eyaletini bir hükûmet-i muntazama şekline sokup yine bunlar gibi Gonzaga Hanedanı da Mantua

vilayetini tanzime başlayarak terakkiyat-ı sahihalarına hizmet etmişlerdir. Toskana kıtası içinde Floransa şehrine gelince meşhur Medici Hanedanı orada hükûmet sürmeye başlayıp bu hanedandan gelen senyörler miyanında birçoğu ulum-ı âliye ve sanayi-i nefiseyi bilhassa nazar-ı iltizam ve himayette tutarak Floransa'yı umum İtalya'nın dâr-ül-maarifi addolunacak bir ehemmiyetle teşkil etmişlerdir.

İmdi işbu hükûmat-ı cedide dahi evvelden mevcut olan hükûmetlere munzamm olunca İtalya kıtası üzerinde taksimat-ı siyasiye çoğalmış ve ikinci ve üçüncü derecede addolunan hükûmetler ve senyörlükler daha ziyade tekessür etmiş ise de her birinin böyle yekdiğeriyle müsabakaten tamir-i memlekete çalışmaları İtalya'yı gerçekten şehrah-ı terakkide koşa koşa yol aldirmaya sevk eylemiş (162)idi. Şimdiki Amerika hükûmat-ı müctemiası veyahut Almanya hükûmat-ı müttehede-i imparatoryası gibi bir ittihad dahi o zaman İtalya'da vâki olsa yani İtalya'nın ecza-yı münkasımasından her biri kendi daireleri dâhilinde müstakil bi-r-rey ve müstakil bi'l-idare olmakla beraber umumî bir hanedanın riyasetine tabi olsa idi muahharen Fransa ve İspanya misillü iki rakibin İtalya üzerine nazar-ı tamalarını açarak dereler gibi kanlar dökülmesine meydan kalmaz idi.

Vâkıa bu fikir ve mütalaa İtalya senyörlerine dahi gelmemiş değildir. Hele bundan evvel zikri sebkat eden Rienzo'nun bir kanun-ı esasi tarzında neşreylemiş bulunduğu beyanname İtalya için bir üssü'l-esas-ı ıslahat olmak üzere herkesin ezberine girmiş ise de mevcut olan hanedanların her birisi ufacık dağları kendileri yaratmış olduklarına kâil olmak mertebesinde müteazzım bulunduklarından riyaset-i umumiyei her biri kendileri için hülya ederek şu ittihadı muvaffak olamamışlardır.

Hâlbuki diğer tarafta Fransa ile İspanya devletleri (163)İtalya kıtasının servet ve letafet-i tabiiyyesinden maada mamuriyet-i mütahsilasına dahi gıpta eyleyerek bilhassa Fransa devleti kıta-i mezkûreyi feth ve kendi mülküne raptetmek daiyesiyle ve türlü türlü vesilelerle İtalya üzerine asker sevk eylediği gibi zaten Sicilya taraflarının maliki bulunan İspanya devleti dahi bu emel ile sevk-i askere kıyam etmiş ve işte Fransa Kralı Birinci Fransuva ile İspanya hükümdarı meşhur Şarlken muharebat-ı medidesi bu gıpta ve hırs ve rekabet ile zuhur etmiştir.

Birinci Fransuva ve Şarlken muharebatına dair Fransa ve Almanya ve İspanya tarihlerinde vermiş olduğumuz izahatın burada tekrarı lazım gelmeyip yalnız işin şu ciheti ihbar edilmekle iktifa olunur ki galibiyet ve mağlubiyetin neticetün-netaicinde

İtalya kıtası İspanya'nın yed-i galibesinde kalmaya muncerr olup bu halde bir istiklal-i sahih olmak üzere yalnız Venedik kıtası müstakil kalmış ve diğer kıtaatın kont ve dük ve baron ve senyör misillü hükümdarları İspanya kralını kendileri (164)üzerinde bir metbu-i umumî tanımaya mecbur oldukları gibi İtalya taksimatından en büyük ve mühimlerinin hükümdarlığı dahi doğrudan doğruya hanedan-ı mezkûra intikal etmiştir.

İmdi İtalya tarihinin şu İspanya mahkûmiyetinden sonraki ahvalini hulasa etmek için ber-vech-i atı beşinci babımızı küşad eylemek lazım gelir.

(BEŞİNCİ BÂB)

İTALYA TARİHİNİN DEVR-İ AHİRİ

AN 1505 İLA...

BİRİNCİ FASIL

İSPANYA DEVLETİYLE TASHİH-İ İRTİBATA KADAR

AN 1505 İLA 1738

TAFSİL-İspanya devletinin Fransa ile rekabeten İtalya'yı istilaya başlaması üzerine İspanyol hâkimiyetinin ilk takarrür ve teyit eylediği yer Sicilyatin kıtasıdır ki 1505 sene-i miladiyesinde bu iki kıta doğrudan doğruya İspanya hanedanına irtibat eyledikten sonra İspanyollar Milan'ı ele geçirmeye çalışmışlar ve ona dahi (165)1540 sene-i miladiyesinde muvaffak olarak o zamana kadar dükalık suretiyle idare olunan kıta-i mezkûreyi kendilerine bir vilayet itthaz eylemişlerdir ki Milan'ın ehemmiyet-i mevkiye ve coğrafyasına nazaran bu halde İtalya-yı Şimalî ile İtalya-yı Cenubî kıtalarını kâmilten yed-i muhafazaya almışlar idi.

Ondan sonra İtalya'nın sair taraflarını dahi İspanyollar istedikleri vechle tanzime muvaffak oldular. Hem de bu defa İspanya'nın İtalya üzerindeki tasallutu bundan mukaddem Almanya'ya olan irtibat gibi değil idi. Şarlken'in peyda eylediği hukuk-ı hükümrani iktizasınca İtalya adeta doğrudan doğruya İspanya müstemlekatından madud olup yalnız Venedik kıtası hariçte kalmış idi.

İşbu İspanyol tasallutu eğerçi İtalyanlara kendi hürriyet ve istiklalleri yolunu kapamış ise de bunların istiklalleri zaten millet-i vahidenin yekparelik halindeki istiklaline şebih olmayıp münazaat-ı dâhiliye kendilerini büsbütün berbat eylemekte bulunduğundan işbu İspanya mahkûmiyeti (166) hiç olmaz ise münazaat ve mücadelat-ı dâhiliyeye meydan bırakmamak suretiyle olsun nafi olmuş idi. Hele İspanyol hanedanı

Katolik mezhebince taassupla pek meşhur olarak papalara edecekleri iyiliği Aynila nam hazret-i yesuiyye ubudiyet olmak üzere addeylediklerinden papalık makamını o zamana kadar taciz eyleyen birtakım senyörlerin tasallutunu mene muktedir olmuşlardır. Binaberin İspanyol istilasından dolayı en ziyade Roma şehri karlı çıkarak İkinci Julius ve Onuncu Leo nam papalar şehir-i mezkûru mamur etmeye pek çok çalıştıkları gibi ahlâfı dahi bu esere iktifa ve be-tahsis Sixtus nam papa bu yolda cümleye takaddüm eyleyerek Roma şehri yalnız ziyaretçilerin değil birçok sanatkârların seyyahların ve âlimlerin nokta-i içtimaı olmuş ve gittikçe şöhretini artırmakta devam eylemiştir.

İmdi İtalya ahval-i umumiyesinin bu hal üzere devamı iki asır kadar bir müddet için memalik-i mezkurenin bi'n-nisbe huzur ve asayiş içinde güzeran-ı eyyamını temin eylediği cihetle İtalya şehirlerinin hemen kâffesi (167)bu asayıştan istifade ederek birçok meşahir-i ulema ve erbab-ı sanayi dahi İtalya tarihinin parlaklığını artırmaya başlayınca hizmet etmişlerdir. Ancak on yedinci asr-ı miladi içinde İspanya'nın duçar olmaya başladığı inhitat ve inkıraz İtalya üzerindeki nüfuz-ı hükümrâninin dahi azalmasını icap ederek hele on sekizinci asr-ı evailde yani 1706 senesinden 1721 senesine kadar Avusturya ve İtalya hanedanları arasındaki rekabet ve münazaanın neticesi Milan Dukalığı ile Sicilyatin kıtalarının kâmilten İspanya mahkûmiyetinden ayrılıp Avusturya malikâneleri sırasına geçmelerine müncer olmuş idi. Hatta İspanya'nın bi'l-küllîye İtalya'dan el çekmesi dahi tahakkuk etmiş iken 1735 ve 1738 senelerinde İtalyanlar İspanya hanedan-ı kralisi bulunan Bourbon Hanedanının evlad-ı sagirinden iki şubenin Parma ve Sicilyatin kıtalarında hükümrân kalmalarını İtalyanlar kabul eylemişler ise de bu hükümrânlık İspanya Devletine raiyyet ve mahkûmiyet nazarıyla görülmeyerek belki yalnız İspanya hanedanına mensup (168) prenslerin bu kıtalarda bi'l-istiklal hükümdar sayılmaları şûrut-ı esasiyeden olmak üzere iki tarafça dahi kabul olunmuştur.

İşte İspanya'nın İtalya üzerindeki hâkimiyeti bundan ibaret kaldıktan sonra sair kıtalarda türlü türlü unvanlar ile hükûmet süren senyörler dahi artık hiçbir tarafa mahkûm sayılmadıklarından kendi istiklallerini itmam etmiş oldular ve binaenaleyh büyük inkılâp esnalarında Fransızlar İtalya'yı feth ve istila hırsıyla kıyam eyledikleri zaman İtalya'yı işte böyle münkasım ve kuvve-i umumiye-i milliyesi dahi müteferrik bir halde buldular.

(İKİNCİ FASIL)

İTALYA’NIN FRANSA’YA MAHKÛMİYETİ VE HALÂSİ

AN 1738 İLA 1814

TAFSİL-İtalya’nın birçok senyörler yedinde münkasım bir memleket olmakla beraber evvelki hal-i inkısama nispetle bayağı asayiş içinde ve terakkiyat-ı cedideye hizmet ve himmette devam etmesi ta Fransa’da büyük inkılâbın baş gösterdiği 1793 senesine kadar devam ederek inkılab-ı mezkûr (169)olanca dehşetiyle meydana çıktığı ve bunun sademat-ı azimesi Avrupa’nın her tarafını hercümerc etmeye başladığı zaman sademat-ı mezkûre ile en ziyade mütezelzel olan yerlerin birisi dahi İtalya olmuştur. Fransız ihtilalcıları dâhilen kendi kendileriyle boğaz boğaza gelerek pek az zaman içinde birkaç türlü usul-i hükûmetin vaz’ı seller gibi kanlar bahasına oturduğu gibi bunlar harice dahi azim ve cesim ordular sevk eyledikleri sırada İtalya’ya dahi akınlar eylemiş ve ezcümle o zamanlar henüz bir genç general olan Napolyon Bonapart İtalya kıtasını altüst eylemiştir.

İmdi Bonapart “konsül” unvanıyla Fransa’da adeta bi’l-istibdat ferman-ferma olduğu sırada yani 1801 senesinde İtalya muharebatına güya hitam vermek için Savoy İle Piyemonte eyaletlerini doğrudan doğruya Fransa’ya raptederek Avusturya Devletine tâbi olan Milan eyaletini dahi devlet-i müşarünileyhaden nez’ ile “Sizalpin Cumhuriyeti” namıyla başlı başına bir cumhuriyet suretine ifrağ eylemiş ve bu nez’den dolayı Avusturya devletini (170) tazmin için dahi Venedik şehrini kara cihetinden malik olduğu memalik ile beraber Avusturya’ya terk ettirmiş idi. O zamana kadar İspanyol Hanedanına mensup prensler idaresinde bulunan mahaller dahi “Etrurie Krallığı” namıyla yalnız bir İspanyol prensinin zir-i hükmünde kalıp işte şu hal birkaç sene yani 1805 senesine kadar mümted olduktan sonra sene-i mezkûrede Napolyon Austerlitz muharebe-i meşhuresi üzerine artık Avrupa üzerinde bi’l-istibdat kendisi ferman-ferma olmak şerefini ihraz ve imparatorluk tacını dahi kendi başına giymekle “Fransa İmparatoru ve İtalya Kralı” unvanıyla kesb-i imtiyaz edince Pressburg’da akdolunan bir muahede neticesinde Venedik kıtasını kara cihetinden mülhak olan memalik ile beraber Avusturya’dan ahz ve istirdat ederek Sizalpin Cumhuriyetine rapteylemiş ve o cumhuriyeti ise bir “İtalya Krallığı” suretine tahvil eyleyerek krallık tacını da kendi başına koymuş idi. Bundan maada Cenova vilayetini de evvelki Savoy ve Piyomente vilayetleri misillü doğrudan doğruya Fransa’ya raptetmiş olduğu gibi eğerçi Fransız orduları Napoli (171)Krallığını dahi feth ve istila etmişler ise de orada İspanyol hanedanından kral bulunan Dördüncü Ferdinand Napolyon’a yalvarıp yakarak Sicilya

adasını kendi hükmünde muhafaza edebilmiş ve Napoli kıtası ise doğrudan doğruya Fransa'ya raptedilmeyip dolayısından bir irtibat demek olarak oraya evvela Napolyon'un karındaşı bulunan Josef ve biraz sene sonra dahi kayını bulunan Murat³² kral nasb edilmiştir.

1807 senesinde ise Etrurie kraliçesi bilahare Napolyon'un mağlubu ve mağzubu olmaktan ise hükûmetten istifa eylemeyi tercih eyleyerek Napolyon dahi memaliğini kâmilten Fransa'ya rapt ve ilhak eylemiş idi. Yine bu esnada idi ki Napolyon ikinci derecede hükümdarı bulunduğu İtalya Krallığını dahi Roma'da papanın hükûmet-i cismaniyesi dâhilinde bulunan memaliğin bir kısmı ve Tirol vilayetinin cenubî parçası ile tevsi eylemiş ve papa hükmüne tâbi olan memaliğin bakiyesi ise doğrudan doğruya Fransa'ya raptolunmuştur.

Bu halde İspanyol hanedanından olan prensler idaresine (172)tâbi yalnız bir Sicilya ceziresi ile bir de Savoe Hanedanına tâbi olan Sardunya kıtasından maada bütün İtalya kıtası Napolyon Bonapart'ın hükmü altına geçmiş ise de bu hal doğrudan doğruya bir Fransız mahkûmiyeti olmak üzere vukua gelmeyip belki Napolyon bu yerlere dört türlü unvan ile malik olmuş idi. Şöyle ki:

İtalya ülkesinin şimal-garbîsi kâmilten Fransa'ya raptolunup bu kıtadan yalnız Lucca Emareti ile Piombino Malikânesini Napolyon kendi büyük hemşiresi bulunan Elisa'ya pişkeş etmiş idi.

İtalya'nın kısm-ı şarkîsi ise İtalya Krallığı namıyla doğrudan doğruya Napolyon'un kendi mülkü addolunup onu oğlu bulunan Eugene'i bu hükûmete kral vekili tayin eylemiş idi. Napoli Krallığı'nın güya istiklaline dokunmadığı halde oraya dahi kayını Murat'ı kral nasb ederek o sırada Napolyon bilcümle eski hükümdarları azlettiği gibi papayı dahi azleyleyerek mülkünü kendisinin İtalya Krallığı ile yine kendisinin Fransa İmparatorluğu arasında taksime koymuş idi.(173)

İşte ahval bu merkezde iken 1814 senesinden sonra Napolyon'un necm-i ikbaline ârız olan inhisâf üzerine 1815 senesinde Viyana'da akdolunan kongre papanın hükûmet-i cismaniyesine tâbi olan yerleri yine papalık makamına iade eylediği gibi Savoy ve Piyemonte ve Nissa eyaletlerini yine eski memaliği bulunan Savoe Hanedanına iadeden maada fazla olarak Cenova'yı dahi vermiş ve Milan ve Venedik ve Lombardiya taraflarını Avusturya'ya raptedip Toskana ve Mudena emaretlerine dahi bir

³² Joachim Napoléon Murat (Myura diye okunur),

Avusturyalı prens nasb eylemiş ve Parma Dukalığını dahi Avusturya prenslerinden olup Napolyon ile tezevvüc eyleyen Marie Louise'ye terk ederek Lucca emaretini de mukaddema Parma Dukalığında bulunan ve Bourbon Hanedanının bir şubesi addolunan hanedana rapteylemiştir. Şu halde Murat bir zaman daha Napoli Krallığı'nda kalmış ise de yine 1815 senesinde o dahi Napoli'den azlolunarak kıta-i mezkûra hükümdar-ı sabık bulunan Dördüncü Ferdinand'a iade olunmuş ve Avusturya'ya birçok mahallerde ikame-i asker hakkı verildiği cihetle bu hak iktizasınca umum İtalya (174)Avusturya istila-yı askerisi altında farz olunmak lazım gelmiş idi.

(ÜÇÜNCÜ FASIL)

ŞARL ALBER³³'İN İSTİFASINA KADAR

AN 1814 İLA 1849

TAFSİL- İtalya tarihinde en ziyade ehemmiyet alan kısım bu faslın havi olduğu devir addolunsa sezadır. Şimdiye kadar İtalya üzerinde birtakım milletler tahakküm eylemiş iseler de bu tahakküm birer cihetten İtalya'nın menafine muvafık olduğu münasebetiyle millet-i merkumenin hissiyat-ı milliyesini ol kadar tahrik edememiş idi. Bu defa Napolyon'un inkırazından sonra güya İtalya bir nevi istatiko haline irca edilmiş ise de en mühim mevaki-i askeriyeye kuvve-i külliye vaz'ı için Avusturya devletine hak verilmesi istiklal içinde bir mahkûmiyet veya mahkûmiyet ve makhuriyet içinde bir istiklal rengini aldığından İtalyanlara ziyadesiyle girân gelmiş idi. Mesela İtalya'nın münkasım olduğu hükûmattan birisinin kuvve-i askeriyesi var ise de bu kuvve-i askeriyeye ne işe yarayabilir idi ki (175)hin-i hacette memleketi müdafaa edecek olsalar müdafaa noktaları zaten Avusturyalılar tarafından tutulmuş olduğu cihetle yerlerinden kımdanamayacakları gibi bir tarafa taarruz edecek olsalar taarruz noktaları dahi tutulduğundan meyusiyyet muhakkak idi.

İşte İtalyanlar şu halde tamamıyla dilgir ve bizar oldukları gibi Fransa'da büyük inkılâbın vukuuyla her millet nezdinde hürriyet ve istiklal fikirleri uyandığından bu fikir İtalya'da dahi uyanmış. Hem de min-ciheten idare-i müstebide aleyhine teyakkuz-ı efkâr husulüyle beraber min-ciheten ahiri Avusturya işgal-i askerisi aleyhine dahi fikirlerde galeyan hâsıl olmaya başlamış idi. İtalya'nın en hamiyetli muharrirleri dahi hep bu devirde kaleme sarılarak teyakkuz-ı umumiyyi tesri ve teşdid eylediklerinden yakın vakitte Avusturyalıları ziyadesiyle işgal ve it'ab edecek mesail-i siyasiye meydana

³³ Carlo Alberto

çıktı ki bu mesail miyanında en büyük oyunu oynayan fırka dahi Carbonari cemiyeti oldu.

Zikrolunan Carbonari cemiyeti o zamana kadar görülmüş (176)olan cemiyat-ı hafiyenin hiçbirine kıyas kabul edemez. Hatta şimdiki nihilistler bile bunlar derecesine varamamıştır denilse becadır. Cemiyat-ı mezkûre birçok onbaşı takımlarından mürettep olarak bu halde on kişiden ziyade efradı yekdiğerini şahsen tanımaz ve maahaza herhangi kendisini Carbonarilere tanıtmak istese işaret-ı mahsusasıyla tanıtmakta dahi zahmet çekmez idi. Bunların her tarafta adamları muhbirleri bulunup devair-i hükûmet ve devair-i askeriyede esrara dair hiçbir şey bulunmaz idi ki haber almasınlar. Kendilerine hiyanet edenleri mutlaka öldürürler ve tahsis olunduğu adamlara yıldırım gibi isabet eden hançer kastıyla cihanı titretirler idi.

İşte bu cemiyetin delaletiyle İtalyanlar 1821 senesinde Avusturyalılar aleyhine azim bir hareket ederek pek fedakarane muharebat-ı müthişe üzerine mağlup olmuşlar ise de mağlubiyet vâkıa gözlerini yıldırmadıktan başka bilakis fikr-i intikamlarına şiddet verdiğiinden 1831 senesinde dahi müthiş bir ihtilal çıkarmışlar idi. (177)İşbu muharebat-ı dâhiliyede İtalyan erbab-ı kıyamının gösterdiği fedakârlıklar hakikaten dehşet-fermay-ı ukul edilir. İtalyan vatanperveri ile bir Avusturya neferi arasındaki husumet ve adavetin şiddeti hiçbir muharebede iki düşman arasında görülmüş şey olmayıp hele İtalyanların eline düşen Avusturya neferi için eşna suretle idam olunmak muhakkak idi. Her ne hal ise bu defa dahi isyanın önü alınabilmiş ise de on sene sonra yani 1841 senesinde isyanın teceddüdü evvelkilere dahi makis olmadığından Avusturya asakiri birçok noktaları tahliye ve terke mecbur oldular.

Bu defa muharebat-ı dâhiliye müddet-i medide imtidad eyledi. Bütün Avrupa'nın gözü İtalya vatanperverleri üzerine açılmış idi ki bunlar bir taraftan idare-i müstebide ve diğer taraftan işgal-i ecanib aleyhine muharebe eyledikleri için Fransa erbab-ı inkılâbına dahi kıyas olunamayarak Avrupa erbab-ı kaleminden birçoğu teveccüh-i ammeyi zikrolunan erbab-ı kıyam lehine ihale eder ve binaenaleyh birçok yerlerden İtalya'ya imdat ve muavenet gelir idi. (178)

Elhasıl 1848 sene-i miladiyesinde Avusturyalıların ekser mahallerde duçar-ı mağlubiyet olmaları üzerine Sicilya adası dahi Napoli'de mukim olan kralları aleyhine isyan edince ahval bi'l-külliyeye başkalaşarak cezire-i mezkûre bi'l-istiklal bir idare tahtına

girmiş ve muahharen Napoli ve Floransa ve Torin’de dahi istibdat aleyhine kıyاملar vukua gelerek her birinde kendilerine mahsus kanun-ı esasiler ilan olunmuştur.

İmdi İtalya’nın her tarafı böyle hercümerc olmak suretini bulduğu esnada Roma dahi hal-i sükûnette kalamayıp papanın hükûmet-i cismaniye ve ruhaniyesi aleyhine bir isyan çıkarılarak be-tekrar hükûmet-i cumhuriye ilan kılınmış idi. Diğer cihette Milan ve Venedik gibi doğrudan doğruya Avusturya idaresine tâbi olan yerlerde dahi ahali umumiyet üzere silaha sarılarak muharebe-i dâhiliye ateşi her tarafı cayır cayır yakmaya başlamış idi. Modena ve Parma Dukalıkları ahali dahi kendi dukaları aleyhine kıyam ederek birer hükûmet-i cumhuriye teşkili için silaha sarılmış oldukları cihetle İtalya’nın (179) hiçbir tarafı hareketsiz ve asayiş içinde olmak üzere tasavvur kılınamaz idi.

İtalya’nın her tarafında alev-riz-i iştiâl olan bu naire-i isyanın ocağı Sardunya olup kralı bulunan Şarl Alber kendi vatani olan İtalya’yı Avusturya tasallut ve tahakkümünden kurtarmak için bir azm-ı ciddi ile teşmir-i sak-ı ihtimam eyleyip gerek Carbonarileri ve gerek Avusturya aleyhine harp eden ahali fırkalarını açıktan açığa himayet eyler idi.

O zamana kadar görülen muvaffakiyetler hep mumaileyh Şarl Alber’in himmet-i mahsusası semeresiyle vukua gelmiş bulunduğu halde İtalyanlardan bazı hamiyetsizler Avusturya tarafından edilen itmâ' ve işfale kapılarak ve birtakım fırkalar rüesas dahi yekdiğeriyle ihtilafa düşerek 1849 senesi martının üçüncü günü Novara nam mahalde Şarl Alber azim bir mağlubiyete duçar olmuş ve binaenaleyh hükûmetten istifasını vermeye mecburiyet görmüş idi. Şarl Alber’in bu suretle inhizamı İtalya ahval-i umumiyeye-i siyasiyesini bi'l-küllîye tebdil ve tağyir (180)eylemiştir ki keyfiyet ber-vech-i ati dördüncü faslımızda beyan olunur.

(DÖRDÜNCÜ FASIL)

İTALYA’NIN İLK İTTİHADININ HUSULÜ

AN 1849 İLA 1860

TAFSİL -Şarl Alber’in salifü'z-zikr mağlubiyet ve istifasından sonra o zamana kadar İtalya üzerinde vukua gelmiş olan tebeddülâtın kâffesi ke-en lem yekün hükmüne girdi. Birer hükûmet-i cumhuriye veyahut kanun-i esasi vaz' ve ilan eylemiş olan yerler bunlardan tekrar mahrum edilerek 1821 senesinde ilk isyanın vukuundan evvel ahval ve usul-i idare neden ibaret idiyse yine o surete müracaat olundu. O zaman Avusturya asakiri hangi noktaları işgal etmekte idiyse tekrar ve kâmilten işgal olunduktan fazla

mevaki'-i askeriye teksir ve miktar-ı asakir dahi tezyit olundu. Yalnız Sardunya hükûmeti bu tebeddülattan masun kalıp kanun-ı esasi ve millet meclisini lağva imkân bulunamadı.(181)

Avusturya devletinin şu muzafferiyeti semeratını temin eyleyen başlıca iki sebep vardır ki eğer bu sebepler olmasa idi İtalya'da isyan-ı umumî teceddüt eyleyerek Avusturya'nın başına bir bela daha açmak muhakkakattan idi. Zikrolunan sebeplerden birincisi İtalya prens ve senyörlerinden celbi mümkün olanların kâffeten ve kâmilan Avusturya devleti tarafından bi't-taltif celp olunması kaziyesidir. İtalya hürriyet-perverânı bunu görünce şayet silaha sarılacak olsalar bu defa evlad-ı vatanın yekdiğeriyle mukatelesi lazım geleceğini anlayarak bir fırsat zamanının vüruduna intizar cihetini tercih eylediler. İkinci sebep ise Kırım Muharebesinin vukuudur.

Avrupa devletlerinden İngiltere ve Fransa devletleri Rusya'ya karşı Devlet-i Aliye'nin imdadına yürüdükleri zaman Sardunya devleti dahi asker ve donanmasını düvel-i müttefikeye arz etmiş ve bundan bir büyük maksadı o zamanlar Fransa cumhuriyeti riyasetini yeni bir Fransa imparatorluğuna tahvil ederek Avrupa üzerinde Büyük Napolyon'un devri gibi Fransa'ya şaşalı (182) bir devir küşad eyleyeceğini ümit ettirmeye başlamış olan Üçüncü Napolyon'un bilahare kahrından kurtulup lütfuna mazhar olmaktan ibaret bulunmuş idi. Bir millet muharebe-i hariciye ile meşgul iken mücadelat-ı dâhiliyeye zaman bulamayacağı cihetle bu hal İtalya'yı Avusturya'ya karşı isyandan men eylediği gibi 1856 muahedesi Avrupa düvel-i sittesi miyanında bir nevi ittifak yerine kaim olarak binaenaleyh İtalya devletinin de Avusturya ile hoş-güzeranlığı lazım geldiğinden her halde İtalya için ihtiyar-ı sükût ve sükûnet taht-ı mecburiyete girmiş idi.

İmdi İtalya üzerinde gerçekten bir asayiş-i zarurî ve mecburî tesis etmeye başlamış iken Avusturya devleti Piyemonte vilayeti hakkında birtakım metalib vesilesiyle 1859 sene-i miladiyesinde vehleten Piyemonte üzerine hücum edince umum İtalya hürriyet-perveranının efkârı teheyyüç eyleyerek hele Sardunyalılar son dereceye kadar mukavemet için silaha sarıldılar.

Vâkıa Sardunya orduları Avusturya askirine hüsn-i müdafaada (183) kusur etmediler ise de İtalya'nın sair taraflarında bulunan prenslerden birçoğu dahi imparatorun sevkine tabi olarak Sardunya aleyhine ayaklanınca iş bir raddeyi bulmuş idi ki adeta Avusturya'nın umum İtalya'yı istila-yı sahih ile istila etmesine ramak kalmıştı.

Bu suret Fransa imparatoru Üçüncü Napolyon nezdinde şayan-ı nefret bir haksızlık görünmekle beraber İtalya'nın Avusturya tarafından istilas-ı bi'l-umum Avrupa muvazenesini ve bi'l-husus Fransa menafini ihlal eyleyeceğinden Üçüncü Napolyon bir kuvve-i azime ile Sardunya kralının imdadına müsaraat gösterdi. Montebello ve Palestro ve Magenta ve bhusus Solferino'da Avusturya asakiriyle İtalya ve Fransa asakir-i müttefikesi arasında vukua gelen müsademe ve muharebeler cidden pek dehşetli şeyler olup bunların kâffesinde Avusturyalılar mağlup ve münhezim oldular. Binaen-ala-zalik Lombardiya kıtası Avusturya'dan bi'l-ıfraz Sardunya'ya raptolunduğu gibi bu meselede Avusturya imparatorunun teşvikatına kapılmış bulunan İtalya prenslerinin kâffesi dahi memleketlerinden tard ve tebid kılındılar.(184)

Şu mesele-i harbiyeye nihayet vermekle beraber İtalya ahvaline dahi bir karar-ı kati verilmek için Villafranca ve Zürih'de akdolunan konferanslarda İtalya'nın münkasım olduğu hükûmat-ı sagirenin Amerika Hükûmat-ı Müttehidesi misillü bir hükûmet-i müctemia suretine ifrağı kararlaştırılmış ise de General Garibaldi'nin riyaseti tahtında bulunan ve umum İtalya'nın cesim-i vâhid ve devlet-i vâhide suretinde ittihad maksadını kendilerine esas maksat ittihaz eyleyen hürriyet-perveran fırkası zaten hin-i musallahada kendi maksatlarını yürütmek için hengâm-ı muharebede kuvvetlerini dahi arttırmış bulunduklarından bunlar Villafranca ve Zürih muahedelerini kabul etmeyerek Napoli ülkesini kendilerine üssü'l-harekât-ı ittihaz ile azim bir ihtilala kıyam eylediklerinden ve Sardunya'nın gösterdiği muavenet üzerine işbu ateş-i ihtilal serian İtalya'nın her tarafını istiab ettiğinden 1860 senesinde Garibaldi'nin seyf-i galibanesi sayesinde verilen karar üzerine hükûmat-ı sagirenin "İtalya" unvan-ı umumisi altında bir cism-i vâhid ve bir hükûmet-i vâhide suretine ifrağı maksadı hâsıl oldu. (185)

O zaman yalnız Venedik kıtası kara cihetinden havi olduğu memaliğin ve Tirol vilayetiyle beraber Avusturya'da kalmış ve papanın hükûmet-i cismaniyesine tâbi bulunan memalik yine papalık makamına iade kılınarak hatta Garibaldi mutlaka Roma şehrinin İtalya payitahtı olmasını iltizam eylediği ve bu maksadın dahi husulü kendisi için pek kolay bulunduğu münasebetiyle İmparator Napolyon papanın hükûmet-i cismaniyesini muhafaza için Roma'da bir fırka-i askeriye bırakmaya mecbur olmuş idi.

(BEŞİNCİ FASIL)

İTALYA'NIN AHVAL-İ AHÎRESİ

AN 1860 İLA...

TAFSİL- İmdi yukarıki fasılda beyan olunan ihtilallar muharebeler neticesinde İtalya hükûmatı hükûmet-i vâhide suretine tahavvül eyledikten sonra çünkü İtalya'nın tevhidi davasında en ziyade ileriye giden Savoe Hanedanı yani Sardunya hanedan-ı kralisi olup bunlar İtalya ittihad-perverlerini daima himaye eyledikleri gibi Avusturya devleti aleyhine dahi pek çok muharebelerde (186) bulunduklarından ve bhusus İtalya hanedanlarının en kadimlerinden bulunmakla beraber Sardunya Krallığı dahi İtalya taksimat-ı ahîresi miyanında en cesimlerinden olduğundan 1861 senesi martının on yedisi tarihiyle neşrolunan kararname-i umumi iktizasınca Sardunya Kralı Vittorio Emanuele gerek kendisi ve gerek evladı ve ahlâfı yani hanedanı için İtalya Krallığı unvanını almış ve o zamana kadar yalnız Sardunya'ya mahsus olan kanun-ı esasinin hükmü dahi İtalya üzerine tamim kılınmış idi.

Şu muvaffakiyetin İtalyanları ne derecelere kadar memnun eyleyeceği tafsilden müstağni ise de İtalya milletinin en büyük husumet gösterdikleri Avusturya devletinde Venedik kıtası kalmakla İtalyanlar o kıta dahi ele geçirilmedikten sonra maksatlarının tamam-ı icra olunmuş addolunamayacağını hükmeyletikleri gibi asıl emelleri dahi papanın hükûmet-i cismaniyesini fethederek Roma şehrini umum İtalya payitahtı ittihaz eylemeye münhasır bulunduğu ve bu emeli birçok şairler muharrirler gayet parlak birer suretle (187) tasvir eyleyerek küçük büyük bütün İtalyanlar bu sevda ile çıldırdıkları halde Roma'nın hala papalar hükmünde kalmış bulunması maksad-ı milliyi bütün bütün nakıs husule gelmiş addettirmekte idi. Hatta İtalyanların cüzi bir fırsat üzerine Roma'yı istila eyleyecekleri hafaya-yı umur-ı siyasiyeden olmayıp adeta hakayık-ı muterefê ve bedihiyeden bulunmasıyla Fransa devleti papanın hükûmet-i cismaniyesini muhafaza için Roma'da daimi suretle bir fırka asker bulundurmaya mecbur olmuş idi.

İşte İtalya ahvali bu surete girmiş olduğu halde bir de 1866 sene-i miladiyesinde birden bire bir muharebe baş gösterince ve Prusya Hariciye Nazırı Prens Bismarck bi'n-nisbe Prusya'dan pek çok cesim olan Avusturya devletine karşı İtalya'nın dahi ittifakına lüzum görerek mükâfat olmak üzere Venedik kıtasını irae eyleyince İtalya derhal bu ittifakı kabul eylemiş ve berren ve bahren Avusturya üzerine ilan-ı harp eylemiş idi. Eğerçi Lissa nam mahalde vukua gelen muharebe-i bahriyede Avusturya Amirali Tegetthoff bir ahşap sefine ile İtalya'nın en (188) büyük zırhlısı olan Vittorio Emanuele sefinesini gark etmek derecelerinde yararlıklar göstererek galebe eylemiş olduğu gibi berren dahi Avusturyalılar İtalyan fırkalarını aciz bırakmışlar ise de Prusyalılar hemen Viyana'ya girmek derecelerinde galebat-ı azimeye nail olduklarından şu halde

akdolunan muahede-i galibane Venedik kıtasının Avusturya'dan bi'l-ıfraz İtalya devletine ilhakını temin eylemiş idi.

Roma'da papanın hükûmet-i cismaniyesine tâbi olan yerlere gelince: Bunlar 1870 sene-i miladiyesine kadar hep Fransa askerinin himayesi sayesinde olarak papaya tâbi olagelmiş ise de sene-i mezkûrede Fransa ile Almanya arasında azim ve müthiş bir muharebe baş gösterince mukaddema Prens Bismarck'ın İtalya'yı Venedik ile itma eyleyerek Avusturya aleyhine ittifaka celbeylediği gibi bu kere dahi Roma ile itma eylerek Fransa aleyhine ittifaka celbedebileceği anlaşıncı bu tehlikeye mahal kalmamak ve İtalya Devleti Roma'yı kendi kendisine zapt edebilmek için Roma'yı himaye etmekte bulunan Fransa askeri Civitavecchia İskelesinden çıkarılıp Fransa'ya istiade edilmiş idi. (189)

İmdi öte tarafta Fransa ile Almanya boğaz boğaza cenk ederler iken beri tarafta Kral Vittorio Emanuele Roma üzerine bir fırka asker sevk edince papa bulunan Dokuzuncu Pius cenaplarında mukavemet kudreti olmadığından Roma arz-ı teslimiyet eylemiş ve vâkıa papa cenapları Vittorio Emanuele'nin şu hareketi bir gasplık olduğundan bahisle protestoya müsaraat göstermiş ise de bu protesto İtalya askerinin Roma'yı istila edebilmelerini men eyleyememiştir.

İmdi Roma'nın ve ona tâbi olan ve papanın hükûmet-i cismaniyesi altında bulunan mahallerin dahi umum İtalya'ya iltihakı 1870 senesi teşrinievvelinin dokuzu tarihiyle neşrolunan hatt-ı krali mucibince ilan olunarak payitaht-ı kraliyet dahi Roma'ya nakledilmiş ve işte İtalya milletinin şu maksadı dahi bu suretle husul bulmuştur. Şu kadar ki İtalya devleti yalnız papanın hükûmet-i cismaniyesini fethederek hükûmet-i ruhaniyesine ise taarruz etmediğinden maada onu himaye etmeyi dahi şan-ı hukuk-perverisine müterettib bir borç addeyledğinden (190)öyle sair vakitlerde Roma'nın istilası halinde vuku bulduğu üzere bu defa papanın Roma'dan tardı tarikine gidilmeyerek papa cenapları yine Vatikan sarayında kalmışlardır. Hatta hükûmet-i cismaniyesi mevcut olduğu zaman bazı devletler nezdine gönderdiği elçileri ve Roma'da bulundurduğu hariciye nazırını ve bir küçük müfreze-i askeriye dahi lağvetmemiş ise de artık bunlar mahzâ Vittorio Emanuele aleyhine neşreylediği protestonun hükmünü muhafaza etmek yani Roma'nın İtalya tarafından zapt olunmamış ve hükûmet-i cismaniyesinin lağvedilmemiş olduğunu ve bu igtisab herhalde bir igtisab-ı muvakkat addolunacağını âleme göstermek için lağvedilmemiştir. Yoksa papalık

makamı şimdiki halde yalnız Katolik mezhebinin kürsi-i riyaset-i umumiyesinden ibaret olup artık hükûmet-i cismaniye ve politika ve diplomaside hiçbir ilişkisi kalmamıştır.

(İFADE-İ UMUMİYE)

İtalya tarihini bir nazar-ı mahsus-ı ibret ve intibah ile okunur ise terakkiyat-ı milel hususunda insana gerçekten (191) birtakım hakayık-ı müfide arz eyler ki hakayık-ı mezkûre başka tarihlerde pek de tamamıyla bulunamaz.

Esatirü'l evvelin zulûmat-ı mechuliyetine kadar varan rivayat-ı tarihiye olsa olsa tarihin asıl ve esası nerelere kadar varabildiğini insana göstermek için bir hizmet edebilip yoksa bir kurt tarafından emzirilmiş itikat olunan Romus ve Romulus'un mesela Büyük Napolyon gibi eşhas-ı cedide-i tarihiyeden addolunmasına imkân-ı tasavvur olunamaz. Tarihi-i kadim ahval ve inkılabat-ı medeniye hakkında hüküm çıkarmaya çalışan feylesoflardan ziyade âlem-i tahayyülatta puyan olmaktan lezzet arayan şairlere yarar bir şeydir.

İmdi işbu İtalya tarihinin birinci babını bir mebde bir mukaddime olmak üzere terk eylersek nazar-ı muhakememize ilk isabet eden şey Roma tarihi olur. Roma tarihi birçok müverrihler tarafından yazılıp bu devlet-i kadimenin akıllara hayret veren terakkiyat-ı cihangiraneleriyle yine akıllara hayret veren inkırazına dair o kadar muhakemat-ı dakikaya girilmiştir ki bizler için bu keyfiyeti yeniden veyahut (192) tekraren nazar-ı muhakemeye çekmek lazım gelmeyip yalnız müdekkikin hükemanın muhakematını gözden geçirmek kifayet eyler. Biz ise iktidarımızın yettiği kadar muvaffak olduğumuz mutalaattan anlayabildiğimize göre karilerimize dahi deriz ki:

Romalıların terakkiyat-ı cihangiranesine teshil ve temin eyleyen bir şey var ise o dahi evvel-emirde Roma'da birkaç kulübeden ibaret bir cemiyet peyda olduğu zaman bu cemiyetin azası etraf ve civarda bulunan ahaliye nispetle pek çok ziyade ceri ve cesur olmalarından ibarettir. Silah-ı galibiyetin ilk muzafferiyatı Roma cumhurini bir İtalya hükûmet-i mütekaddimesi addolunabilecek kadar büyülttüğünden sonra bu hükûmeti cihangir bir hükûmet olmak mesaisinde teyit eyleyen şey dahi eski Romalıların fezail-i ahlakta milel-i kadimenin kâffesini geçmiş olmasından bu fezail-i ahlakın imlâ eylediği oldukça dürüst ve akilâne kanunlarına dahi kâffeten ve kâmilten tatbik-i hareket ve muamelede kusur etmemelerinden ibarettir. Yani o zamanlar bir Roma generali bir kıta-i arziyeyi fetheyledikte öyle ahali-i (193) kadimesini ölümü göze alarak ya feda-yı can edinceye kadar mukavemete veyahut terk-i dâr ve diyâr etmeye mecbur eyleyecek ahval

görülmemesi ve Roma asker ve memurları o mahalde biraz zaman meks ve aram eyledikten sonra ise bunların kanun ve nizamları ahali-i kadimeye dahi hoş görünmesi yeni fetholunan memaliğin itaat ve inkıyadından Roma hükûmetini temin eyledikten fazla daha ilerilere de seferler edilerek hudud-ı cihangiraneyi bir kat daha tevsiye Romalıları teşvik eyler idi. Yoksa birtakım barbarların bazı memaliği istilaları gibi Romalıları dahi vardıkları yerleri harab ve yebab edecek olsalar idi vesait-i nakliyenin henüz mükemmel olmadığı bir zamanda merkezi İtalya'da bulunan bir hükûmetin Britanya ve Macaristan ve Kafkas ve Babil ve Afrika-yı Şimalî ve İspanya misillü memalik-i baideye azim ve cesim ordular sevk ederek cihangirane muharebeler etmeye imkân tasavvur olunamaz idi.

Tarihin enzar-ı hükûmet-perestane arz eylediği en mühim hakayıktan birisi olmak üzere kabul etmelidir ki sevda-yı vatan ve hamiyet-i milliye her kavim için hulkî ve cibillî (194) olmakla beraber asayiş ve istirahatı sevmek dahi insanlar için hiç olmaz ise bir tabiat-ı saniye oluyor hâlbuki bu tabiat-ı saniyenin insanlar üzerindeki hükmü tabiat-ı evveladan ziyade görünür. Zira tabiat-ı evvelaya galebe etmeyince bir tabiat-ı saniye husulü zaten kabil değildir. Bu hakikati istizah için öteden beri kendi vatanları dâhilinde müstakil olarak yaşamakta bulunan milletlerin bir aralık milel-i ecnebiye istilasına girdikleri zaman eğer huzur ve asayiş görürler ise o huzur ve asayiş evvelki hürriyet-i milliye ve istiklal-i mahsusalarından ziyade sevdikleri kaziyesine müracaat etmelidir. Her nerede milel-i galibe ve müstevliye bir memleketi istila edip de ahali-i kadimeye adl ve refet göstermiş ve huzur ve istirahatlarını muhafaza eylemiş ise ahali-i kadime o milel-i müstevliyei kendi rüesa-yı kadimesinden ziyade sevmiş ve binaenaleyh itaat ve inkıyadlarında dahi kusur etmemiştir.

İşte Romalıları böyle ahali-i kadimeyi kendilerinden memnun eyleyen müstevlilerden oldukları için devr-i cihangiranelerinde taht-ı raiyetlerine giren milletlerin adeta kâffesinden (195) mukavemet ve muhalefet yerine inkıyad ve itaat ve muavenet görmüşlerdir. Vâkıa Roma kavanin-i kadimesinde nefis-i Romalıların dahi birtakım aksama inkısamı ve bunlardan birtakımının raiyeden beter olmak üzere üseradan addolunması gibi haller elyevm tahsin olunur kavaninden addolunamaz ise de o zamana göre milletlerin istidatları bundan ibaret olup bir millet-i mahkûme alelumum katliam edilmek derecelerinde felaketlere dahi uğrayabilir idi ki bunu da tasavvur eylemek hemen muhalattandır.

Birçok yerlerde ve ezcümle İspanya taraflarında anasl ahali-i kadimeden olan birçok meşahirin anasl Romalı olanlardan ziyade Romalılaştırmış olduklarına bakılır ise Roma istilasına altına giren mahaller ahalsinin Romalılıktan kaçınmakta değil bilakis Romalılığa yaklaşmakta oldukları dahi görülür. Hele daha sonraları vilayat-ı baidede zuhur eyleyen isyanların ahali-i kadime tarafından değil belki yine Roma tarafından mansub olan valiler veyahut askerî kumandanları tarafından ika edildiklerine bakılır ise bu dahi devr-i cihangirane (196) ahali-i ecnebiyenin Roma istilasından mütevahhiş olmamış ve bilakis yavaş yavaş alışmış olduklarını isbata kifayet eyler.

“Roma’nın Azamet ve İnkırazı” serlevhasıyla hakîm-i meşhur Montesquieu’nun yazdığı bir muhakeme-i müşîkafanede dahi Roma’nın azamet-i cihangiranesini teshil eyleyen başlıca bu fezail-i ahlak olduğu hükmedilmiştir. İmdi böyle zamanına göre mamure-i cihanın hemen kâffesini hükûmet-i vahide altına almış olan bir devletin esbab-ı inkırazına gelince: Malumdur ki insanı faallığe ve çalışkanlığa sevk eden şey mahzâ ihtiyaçtan ibaret olup hatta fezail-i ahlaktan birçokları dahi ihtiyaç sayesinde beka bulmaktadır. Hiçbir şeye ihtiyacı olmayan adamın çalışkan olmakta dahi hiçbir mecburiyeti olmayacağı gibi hüsn-i ahlak iktizasından olan tevazu ve hoşgüzeranı ve celb-i teveccüh ve temin-i ebna-yı beşer gibi şeylere de mecburiyeti kalmaz. Şahs-ı vahidde görülen bu hal milletlerde dahi görülmekte olup Romalılar ise bütün cihanın servet ve samanı kendi ellerine geçmekle o kadar (197) müstağni olmuşlar idi ki cihanda yalnız safa-yı nefislerinden başka hiçbir şeye ehemmiyet vermemeye başlamışlar idi. Ulum ve fûnun iktisabıyla hâiz-i şeref olmaya da ihtiyaç görmeyerek bunu güya kibar için mucib-i zillet olacak bir meşguliyet add ile şeref-i ilm ve marifeti üseraya terk eyledikleri gibi bir aralık kendi meziyet-i kadimleri olan meziyat-ı askeriye de ehemmiyetten düşürerek binaenaleyh askerlik ve terakkیات-ı askeriye şerefi neferlikten yetişmekte olan birtakım adamlara kalmış idi. Hâlbuki gerek konsül ve gerek imparator unvanıyla Roma hükümdarı olmak bir intihab kazanmaya vabeste olarak bu intihab ise kuvve-i cebriye ile dahi husule geleceği ve hatta cebren makam-ı ikbale gelmek daha kolay olacağı görülünce işte derun-ı tarihte görüldüğü vechle rüesadan her biri imparator olmak daiyesine kıyam etmiş ve bu daiye ise vilayet valilerine ve derecat-ı mütenasibiyle ta pespaye memurlara kadar taammüm eylemiş olduğundan bu hal Roma ihtilalat-ı mütemadiye-i dâhiliyesine en büyük bir yol açmıştır. (198)

Roma'nın inkırazına başlıca sebep eski hanedanlar evladının ne ilmiye ne mülkiye ne askeriye mesleklerince hiçbir behre ve meziyet istihsaline kendilerini mecbur addetmeyerek yalnız kendi safalarıyla meşgul olmalarına mukabil üsera ve efradın kesb-i hüner ve marifet ederek makamat-ı aliyeye göz atmaları ve binaenaleyh memleketi muharebat-ı daime-i dâhiliyeye duçar etmeleri kaziyesinden ibaret olduğuna asla şüphe edilemiyor. Zira muharebat-ı mezkûre Roma'ya tâbi olan ahaliyi bezdirip bizar eylediği gibi kuvve-i harbiyeyi dahi dâhilen israfa sebep olmuş ve binaenaleyh hariçten hücum eyleyen a'daya mukavemet kudreti bırakmamıştır.

Eğer Roma Devleti şarkî ve garbî diye iki kısım-ı azime taksim edilmemiş olsa idi ihtimal ki Roma-yı Garbî inkırazdan kendisini biraz daha muhafaza edebilir idi. Zira muhacemat-ı hariciyeye en ziyade göğüs veren Roma-yı Garbî kısmı olup şark tarafı ise muhacemat-ı mezkûreden masun kaldığı gibi muharebat-ı dâhiliye dahi en ziyade garp tarafını hercümerc (199) ederek şark tarafı min-ciheten bu beliyeden de azade idi. Binaenaleyh Roma evvelki yekpareliğini muhafaza eylese idi şark tarafının hâsıl edeceği kuvvetle garp cihetini dahi daha bir zaman muhafaza eyler idi. Ancak şark kısmı garp kısmından ayrılınca Roma-yı Garbî fetret-i dâhiliye hasebiyle kuvvetini zayı etmiş bulunduğu halde muhacemat-ı hariciyeye mukavemetten bi'l-külliyeye aciz kalarak munkarız olmuştur.

Roma'nın inkırazından sonra bu devlet-i kadimenin medeniyet-i umumiye-i insaniyeye ettiği hizmet tetkik olunacak olursa Romalılar her halde medeniyete hizmet etmiş bir millet olmak üzere telakki ve kabul olunurlar. Yunan-ı kadimin ne kadar maarifi var ise Romalılar ona varis olarak hatta bazı fûnunu terk ettirmeye dahi muvaffak olmuşlardır. Bundan maada Hristiyanlığın terakkisi dahi Romalılar yedinde müyesser olarak vâkıa ihtilafat-ı mezhebiyenin pek çok fenalıklara sebep olduğu ve diyanet-i Nasraniyenin aslından bi'l-külliyeye çıkarıldığı asla inkâr kabul edemez ise de Katolik mezhebinin Avrupa'da geşt ü güzar (200) eyleyen birçok akvam-ı vahşiyeyi tesis eylemek hususundaki hizmeti dahi inkâr olunamaz.

Bazı Hristiyan müellifleri bu hakkı teslim etmeyerek Roma devletinin terakkiyat-ı Nasraniyeye hizmet değil muhalefet eylediğini iddia ederler ve birkaç defa Hristiyanlar aleyhine icra olunan mezalimi bürhan makamında irad eylerler ise de bu muhakemede adalet etmemiş olurlar. Roma'da icra olunan mezalimin din aleyhine değil belki diyanet-i cedide-i Nasraniyeyi kabul edenlerin etvar-ı politikiyeleri hasebiyle politika aleyhine bir tehdit olduğu adil olan müverrihin nezdinde sabittir. Eğer Roma

Devleti Hristiyanlığın intişarını tecviz etmemiş olsa birkaç asır müddette Hristiyanlığın nesyen mensiyyen hükmüne gireceğine hiç şüphe yok idi. Vâkıa bazı mutaassıp Hristiyanlar “İşte mahza Romalılar Hristiyanları mahvetmeye çalıştıkları için Hristiyanlık kuvvet buldu” derler ise de öyle manasız sözlerin hakayık-ı tarihiyeyi setredemeyeceği ve olsa olsa yalnız her işittiğine inanan birtakım sade-diler nezdinde bu sözlerin tesiri olabileceği aşikârdır.(201)

Roma’nın inkırazından sonra birtakım akvam-ı vahşiye-i şimaliyenin bu kıtaya hücum ve istila etmeleri tarih nazarında ehemmiyetle telakki olunacak neticeler hâsıl etmemiştir. Zira hâsıl olan neticeler o zamana kadar adeta cins-i vahid suretini almış olan Romalılara birtakım anasır-ı ecnebiyenin karışmasından ibaret olup muahharen Şarlman’ın İtalya’yı istilasıyla vukua gelen inkılabat esnasında bu anasır-ı ecnebiyenin birtakımı tekrar çıkıp gitmiş ve bakiyesi dahi ahali-i kadime ile kaynaşarak “İtalyan” denilen millet bilahare milliyet-i vahideye müşabih bir suret almıştır. Eğer Şarlman’ın Lombardlardan alarak Garp İmparatorluğuna mahsus bir taç ittihaz eylediği tac-ı âhenin hep Roma’da imparatorluk tacı olmak üzere beka bulmuş olsa idi İtalya kıtası muahharen birçok prensler yedinde münkasım bir memleket olup kalmayarak Fransa gibi cism-i vahid suretinde bir hükûmet haline pek kolay girebilir idi. Lakin imparatorluğun bilahare bir Almanya İmparatorluğu suretini alması ve bu imparatorluğun dahi Almanya tarihinde tafsil edilmiş bulunan birtakım rekabetlere (202) duçar olması İtalya’nın birtakım prensler ve senyörler yedinde inkısamını müstelzim ve bununla beraber cesamet ve ehemmiyetçe hemen Almanya’ya müsavi olan koca İtalya mücerret müttehit bulunamadığı için nev-umma Almanya istilası altında farz olunmuştur.

Almanya’nın dahi mahza yekpare halinde bulunmayarak münkasım bir halde bulunmasından neşet eyleyen münazaat-ı dâhiliyesi ve bahusus Welf ve Hohenstaufenler mücadelesi İtalya’ya fırsat vererek Almanya mahkûmiyetinden kurtulmasına yol açmış ise de millet müttehit olmadıktan sonra öyle aksam-ı sagirenin muhacemat-ı azimeye mukavemet edebilmesi kabil olamayacağı derkardır. Binaenaleyh İtalya senyörlerinin yekdiğerine karşı mukabereleri bilahare Almanya mahkûmiyetinden henüz kurtulan İtalya’yı bir de İspanyol mahkûmiyeti altına sokmuştur.

Nispet edilecek olur ise İspanya mahkûmiyeti İtalya için min-ciheten menfaatli bir mahkûmiyet olmuştur. Zira İspanya hanedan-ı kralisinden İtalya’nın başlıca aksamı üzerinde hükûmet süren prensler bir aralık (203) tebaalarıyla münasebet-i tabiiyet ve

metbuiyeti tashih eyleyerek kendilerini adeta yerli hükümdarlar sıfatında bulundurmuşlar ve taht-ı idarelerinde bulunan ahaliye bi'n-nisbeten huzur ve rahat dahi ettirmişlerdir.

İtalyanların en müthiş müstevlileri Avusturya ile Fransa addolunabilir. Avusturyalılar İtalya'yı bir raiyet-i ciddiye altına almaya haris çıktıkları gibi Büyük Napolyon dahi memleket-i mezkûreyi doğrudan doğruya kendisine bir malikâne ittihaz edinmiş idi. Napolyon'un sükûtundan sonra Viyana Kongresi güya İtalya'da ahval-i ahîreyi iade eylemiş ise de bu suret Avusturya'nın kuvve-i tasallutunu artırmaktan başka hiçbir şey demek olmayıp eğer İtalyanlar o halde kalmış olsalar idi şimdiki halde Avusturya'ya tâbi bulunan Macaristan kadar da nimet-i istiklale mazhar olamazlar idi.

Bazı Fransız müverrihleri İtalya'nın Fransa tarafından istilasını İtalyanlarda sevdayı hürriyeti uyandırdığı için muzır değil bilakis müfit olduğunu iddia ederler ki bir dereceye kadar hakları dahi vardır. (204)Vâkıa Fransa'da uyanmış olan fikr-i hürriyet ve istiklal tarik-i diğerle dahi İtalya'ya gelebilir idiyse de Fransız orduları bu fikri daha vasi bir mikyasta olarak İtalyanlara nakletmiş ve onlardan sonra İtalya muharrirleri yirmi- yirmi beş milyon nüfus ittihat edecek olur ise kendisini her ecnebinin tasallutundan kurtarıp Avrupa milel-i muazzaması idadına idhal eyleyebileceğini ve bu da memleketi beyinlerinde taksim eyleyen prenslere ve senyörlere ittiba ile değil belki hürriyet-i umumiye vesilesine bi't-tevessül ittihat ile hâsıl olacağını cümleye ikna eylemiş bulunmalarıyla onar sene fasıla ile vukua gelen İtalya kıyıamları işte bu gayretle vuku bularak encam-ı kâr bir Sardunya devlet-i sagiresi bugünkü İtalya devlet-i muazzaması suretine ifrağ olunabilmiştir.

Şu halde İtalya milliyeti İtalya devleti gibi pek yeni bir milliyet olmak üzere telakki edilir. Zira yakın zamana kadar mevcut olan taksimat-ı siyasiye milletin tavır ve istidadını dahi mütehalif bir halde bulundurup umum İtalya tavır ve lisan ve efkâr-ı siyasiye cihetiyle henüz tamamen (205)bir halde değildir. Lakin millet-i mezkûre pek zeki ve seriü'l-intikal ve vahdaniyet-i milliyeye cidden âşık olduğundan ve elyevm tâbi oldukları kanun-ı esasi hakikaten serbestane bir kanun idiğinden İtalyanların yakın vakitlerde daha ziyade terakki ederek Avrupa içinde İngiliz ve Fransız milletlerinin haiz oldukları mevkiyi ihraz edeceklerinde şüphe yoktur. Bu muvazenede İtalya'yı Almanya'ya kıyas etmek istemeyiz. Zira bugünkü günde İtalya müttehit bir millet olduğu halde Almanya henüz İtalya derecesinde ittihat edememiştir. Hâlbuki cümleden ziyade şu İtalya tarihinin yukarıdan aşağıya kadar bize ispat ettiğine göre bir millet

cism-i vahid suretinde müttehit olmadıktan sonra her türlü vahdaniyet-i suveriyenin bekası olamayıp perişanlık tehdidi o millet üzerinden kalkamaz. İtalya ise kendisini bu tehlikeden kurtarmış ve tamam-ı terakkiyat-ı sahihe ve ciddiye devrine girmiştir.

(intiha)

İTALYA TARİHİNİN FİHRİSTİ

Sahife

2	MUKADDİME
4	İTALYA’NIN İCMAL-İ AHVAL-İ COĞRAFİYESİ
11	TAKSİMAT-I TARİHİYESİ

(BİRİNCİ BAB) İTALYA’NIN ROMA İSTİLASI ALTINA GİRDİĞİ ZAMANA KADAR

17	Birinci Fasl - İtalya’nın Mebde-i Tarihi
21	İkinci Fasl - Roma’nın Tesisi ve İtalya Ahval-i Umumiyesi
29	Üçüncü Fasl - Roma’nın Bütün İtalya’yı İstilas

(İKİNCİ BAB) ROMA TARİHİ

37	Birinci Fasl - Konsüllerin Bakıyye-i Hulasa-i Tarihiyeleri
46	İkinci Fasl - İmparatorluğun Birinci Devri
52	Üçüncü Fasl - İmparatorluğun İkinci Devri
58	Dördüncü Fasl - İmparatorluğun Üçüncü Devri
76	Beşinci Fasl - İmparatorluğun Dördüncü Devri
95	Altıncı Fasl - İmparatorluğun Beşinci Devri

(ÜÇÜNCÜ BAB) ROMA İNKIRAZINDAN ŞARLMAN’IN VEFATINA KADAR

106	Birinci Fasl - Roma İnkırazından Lombardların Vüruduna Kadar
111	İkinci Fasl - Roma’da Cumhuriyet İlanına Kadar
118	Üçüncü Fasl - Şarlman’ın Vüruduna Kadar
123	Dördüncü Fasl - Şarlman’ın Vefatına Kadar

(DÖRDÜNCÜ BAB) ŞARLMAN’IN VEFATINDAN İTALYA’NIN İSPANYA’YA MAHKÛMİYETİNE KADAR

128	Birinci Fasl - İtalyan Prenslerinin İstiklaline Kadar
134	İkinci Fasl - Sicilyatin Krallığının Tesisine Kadar
145	Üçüncü Fasl -Almanya Müstevlilerinin Tardına Kadar
151	Dördüncü Fasl - Papaların Avignon’dan Avdetine Kadar

159	Beşinci Fasıl - İspanyolların Tahakkümlerine Kadar
(BEŞİNCİ BAB) İTALYA’NIN DEVR-İ AHÎRİ	
164	Birinci Fasıl - İspanya Devletiyle Tashih-i İrtibata Kadar
168	İkinci Fasıl - Fransa’ya Mahkûmiyet ve Halası
174	Üçüncü Fasıl - Şarl Alber’in Vefatına Kadar
180	Dördüncü Fasıl -İtalya’nın İlk İttihadı
185	Beşinci Fasıl - İtalya’nın Ahval-i Ahîresi
190	(İFADE-İ UMUMİYE)

EK 1: YUNANİSTAN

KÂİNAT
KÜTÜPHANE-İ TARİH

BİRİNCİ KISIM
AVRUPA
BİRİNCİ KISMIN ON DÖRDÜNCÜ CİLDİ
YUNANİSTAN

MUHARRİRİ
AHMET MİDHAT

TERCÜMAN-I HAKİKAT'E TEFRİKA OLARAK DERC VE NEŞR
OLUNDUKTAN SONRA AYRICA KİTAP OLARAK TAB OLUNMUŞTUR

İSTANBUL

1298

(2)YUNANİSTAN

Tarih-i kadimde “Yunanistan” namıyla yâd olunan mahallerin hemen kâffesi muahharen Devlet-i Aliye-i Osmaniye’nin hudud-ı istilası altına girmiş olduğu gibi tarih-i ceditte ‘Yunanistan’ ismini alan yerler dahi ancak yarım asr-ı mukaddem bu namı tecdit etmiş olduklarından bu eserde bizim devletler ve milletler tarihini değil belki ülkeler tarihini yazdığımıza nazaran Yunan tarihini müstakil bir tarih olmak üzere kaleme almayarak bunu adeta Osmanlı tarihine katmaklığımız lüzumu varid-i hatır olur ise de ezmine-i kadimeden Yunanistan’ın Osmanlılar tarafından feth ve istilasına kadar mürur eyleyen zamana nispetle bu mahallerin idare-i Osmaniye altında kaldığı müddetin azlığıyla beraber Yunan-ı kadimin medinetü’l hükema namını alarak medeniyet âlemine etmiş olduğu pek büyük hidematı dahi göz önüne alarak ve bu gün Avrupa’nın taksimat-ı coğrafiyesi (3)iktizasınca dahi orası bir kıta-i müstakile suretini almış bulunmasına nazar olunarak her halde tarih-i Yunanistan’ı dahi bir cild-i müstakil suretinde kaleme almak ciheti tercih olunmuştur.

Bununla beraber Yunanistan için tarihin ıttılai yettiği bir zamandan bed ile şimdiye kadar gelmek üzere muttasıl ve müteselsil bir tarih kaleme almaya yine imkân yoktur. Zira ileride taksimat-ı tarihiye kısmında dahi görüleceği üzere Yunanistan-ı kadim Roma tarafından istila olunduktan sonra Yunan tarihi Roma tarihiyle ihtilat eyleyerek birçok zamanlar o suretle devam eylemiş ve keza Roma-yı Şarkî yani Bizans namıyla yâd olunan ve nasılsa müverrihin nezdinde bi-gayr-i hakkın bir devlet-i Yunaniye addedilen hükûmet dahi Osmanlılar tarafından ahz ve istila edildikten sonra bu cihetin tarihi de birkaç asr-ı müddet Devlet-i Aliye-i Osmaniye tarihine memzuc kalmış bulunduğundan işte şu iki fasıla-i azime Yunan tarihi için bir düziye ittisal ve teselsülü men etmekte bulunmuştur. Fakat İtalya tarihinde asıl İtalya’ya mahsus olması lazım gelen ahval-i (4)tarihiyenin Roma İmparatorluğu tarihine karıştığı gibi burada dahi Yunan’a mahsus olan tarihin ihtilatları lazım gelen tarihler ile haltı misillü müracaatı zaruri olan bir çare bizim için her halde bir müstakil Yunan tarihi vücuda getirmeye tarik imkânı açabilir.

(YUNANİSTAN’IN İCMAL-İ AHVAL-İ COĞRAFİYESİ)

Yunanistan’ın ahval-i coğrafiyesini dahi ‘kadim’ ve ‘cedid’ diye iki suretle yazmak zaruridir. Zira Yunanistan-ı kadim coğrafyasınca birtakım esami muahharen tebeddül eylediği gibi taksimat-ı arziyesi dahi bi’l-küllîye tebeddül etmiştir. Biz burada

evvel-be evvel Yunanistan-ı cedidin ahval-i coğrafiyesini hulasa ve icmal eyler isek coğrafya-yı kadiminin dahi bir büyük kısmını yazmış olacağımızdan cedidi kadime tercih eyledik.

Yunanistan-ı cedid Avrupa kıtasının cenub-ı şarkisinde vâki küçücük bir devlettir ki şibh-i cezire (5)ve bir miktar kara ile birtakım dahi cezairden ibaret bulunduğu için büsbütün karada bulunan ülkeler misillü hududunu birer hadd-ı fasıl tefrik edemez. Yalnız şimal tarafından Devlet-i Aliye-i Osmaniye ile hemhudut olup Rusya ve Devlet-i Aliye arasında vukua gelen muharebe-i ahîre üzerine Berlin'de akdolan bir kongre Yunan'a arz-ı semahat için Devlet-i Osmaniye mülkünden bir miktar daha araziyi Yunanistan'a ilave etmezden evvel hududu Arta Körfezinden Golos Körfezine kadar mümted olan bir hadd-ı mevhum tefrik eyler idi. Bu halde Epirus denilen Yanya vilayeti ile Teselya denilen Yenişehir tarafları tamamıyla eyalat-ı Osmaniye'den addolunur idiyse de Berlin Kongresi üzerine Devlet-i Aliye ve Yunanistan arasında akdolan mukavele-i hususiye muktezasınca Epirus cihetinden bir miktar arazi ile Teselya cihetinden bir hayli yerler ve nefsi-i Yenişehir dahi Yunan'a ilhak olduğundan hadd-ı hudut evvelkiye nispetle bir hayli daha şimale doğru vüsat bulmuştur.

İşbu hudud- ı şimaliyeden maada Yunanistan şark cihetinden Adalar Denizi ile mahduttur ki buna Yunanistan-ı (6)kadim zamanında 'Eja' denizi derler idi. Cenup tarafından Akdeniz ve garp tarafından dahi Bahr-ı Yunan denilen ve Venedik Körfezi'nin ağzı addolunan kıta-i bahir ile muhattır. Bu hudut ile tahdit olunan memalik-i coğrafya-yı kadimde Peloponnesos tesmiye olunan Mora şibh-i ceziresiyle bir de asıl kara addolunan Yunanistan'ı havi olup bunlardan maada küçük büyük birtakım cezair dahi Yunan memaliğinden addolunur ki bunların dahi başlıcaları Yunan Denizinde vâki cezair-i seba ve onlar miyanında da en mühimi Korfu ceziresidir. Şark-ı cenubî cihetinde vâki Syros adası dahi Yunanistan'ın en mamur bir ceziresi ve en işlek bir iskelesi addolunur.

Bu ülkenin üzeri ekseriyetle dağlık olup ezcümle Pindus namıyla cenuptan şimale doğru uzanan bir silsile ta Balkan Dağlarına kadar varır ve Olimpos ve Othrys ve Pelion ve Ossa ve Oeta ve Parnassus ve Helicon ve Kithairon ve Pentelicus misillü birtakım küçük silsileler ve tepeler dahi işbu Pindus silsilesinden teşaub eder. Bu dağlardan birtakım enhar-ı sagire nebean eyler ki bunların ezmeye-i kadime (7)esamisinden olmak üzere bu kere dahi tecdit olunan isimleri Arachthos ve Acheloos

denilen dereler olup garp cihetine ve Pineios ve Spercheios ve Sefis denilen nehircikler dahi şark tarafına ceryan ederler. İşbu dağlar ve dereler yalnız kara kısmına ait olup Mora şibh-i ceziresinde dahi tesirat-ı cebeli ve bundan nebat eyleyen Ladon ve Evrostas nehirleri vardır ki bu isimler dahi Yunanistan-ı kadim esamisinden oldukları halde istiklal-i ahir hengâmında tecdit olunmuşlardır.

Ülke-yi mezkûr her ne kadar ekseriyetle dağlık ise de dağların dahi ağlebi mümbit toprak ve güzel ormanlar ile mestur olduğundan hemen her tarafının ziraata kabiliyeti der-kardır. Şu kadar ki Yunan'ın köylüleri palikaryalık kahramanlık davalarını çiftçilik saadetine tercih eylediklerinden ziraatları pek geridedir. Maahaza memleket on sekiz derece ile yirmi dört dereceye doğru arz-ı şimali arasında bulunup havası gayet latif olduğundan ve dağlarda zeytin ağaçları pek çok bulunduğu Yunanîler bunları aşılayarak ve terbiye ederek külliyyetli zeytin tane ve yağı hâsıl etmek suretiyle istifadede bulunur. (8) Bu dağlarda kurşun ve mermer madenleri dahi epeyce çoktur. Hele mermerleri gayet beyaz ve safi olduğundan heykeltıraşlık sanatına pek ziyade yararlar.

Ahiren ilhak olunan araziden mukaddem Yunanistan'ın umum nüfusu bir milyonu az tecavüz eder idi. Arazi-i mülhaka üzerinde dahi üç yüz bine karib nüfus bulunduğu tahmin kılınmaktadır. Atina şehir-i kadimi bu devletin payitahtı olup kıtanın şark cihetinde ve bahre yakın bir mesafede vâkidir. Pireye nam mahal Atina'nın iskelesi addolunur. Payitahttan sonra en mamur kasabaları Korfu ve Şira olup araz- i mülhaka miyanında dahi Yenişehir vardır ki şimdiki halde Yunanistan'ın Atina'dan sonra en büyük ve en mühim şehri demek olur.

Yunanîler pek zeki adamlar olup Avrupa elsine ve ulûmuna dahi rağbet eylediklerinden İngiltere ve Fransa ve Avusturya ve Romanya iskelelerinde zengin tacirleri bulunur. Mevkilerinin dahi mevaki-i bahriyeden olması yardımıyla bunlar gemicilikte pek mahirdirler. Birçok sefain-i cesimleri Avrupa denizlerinin kâffesine ve bir dereceye (9) kadar bihar-ı baideye dahi gidip gelirler. Fakat kendi memleketlerinin mahsulât-ı ziraiye ve sanaiyesini nakil ile ticaret etmeyip Avrupa emtiasını bir mahalden diğer mahale nakil ile ticaret ederler. Zira evvelce dahi demiş olduğumuz vechle Yunanistan'da ziraat pek geride olup sanayi ise ziraattan daha geride olmakla Yunanistan zeytin tanesi ve yağı ile biraz da Corinth taraflarından üzüm ve şarap ve pek cüzi deri ve yapağı ihracıyla iktifa eder. Hatta çobanlık dahi bu kıtada o kadar ileriye gitmemiştir.

Yunan devleti bir kanun-ı esasi mucibince idare olunur bir krallık olup kralı dahi Danimarka hanedanından intihap olunmuş bir prenster ki kendisi hanedanının mezheb-i kadimine zahib olup fakat veliahdının Rum Ortodoks mezhebi üzere terbiyesi şart-ı intihap iktizasındandır. Yunanîlerin adeta kâffesi dahi Ortodoks mezhebine zahibdirler. Mukaddemleri yalnız Eğriboz adasında birkaç Müslüman familyası vardır. Şimdi ise memalik-i mülhakada bir hayli Müslüman ve Yahudi ahali dahi (10)bulunduğundan Yunan devleti muhtelifü'l mezahib ahaliyi idare edecektir.

İmdi hulasa-i ahval-i coğrafyası şundan ibaret bulunan Yunan kıtası ezmine-i kadimede şimdiki gibi yekpare bir hükûmetten ibaret olmayıp şimdiki halde liva ve kaza gibi taksimata mukabil ve fakat miktarca onlardan daha çok olmak üzere birtakım hükûmata münkasım idi ki bunların her biri ayrı ayrı müstakil idiler. Maahaza Yunanistan-ı kadim başlıca üç kıta-i cesimeye münkasım addolunur idi ki kıta-i şimaliye Epirus ve Teselya'dan ibaret olup kıta-i mutavassıtaya yani Epirus ve Teselya ile Mora arasındaki memaliğe 'Hellas' tesmiye olunur ve asıl Yunanistan dahi burası itibar kılınır idi. Kıta-i cenubiye ise Peloponnese denilen Mora şibh-i ceziyesinden ibaret idi.

Epirus ve Teselya birçok zamanlara kadar pek de Yunanistan'a tabi olmadığından hükûmat-ı Yunanya yedinde münkasım olan yerler Hellas ile Peloponnese kıtaları idiler ki bunlardan Hellas kıtası tarafından şark tarafına doğru (11)Acarnania ve Aetolia ve Doris ve Locris ve Phokis ve Boeotoi ve Athikes ve Megaris diye başlıca sekiz hükûmet bulunur ve Mora'da dahi Achaea ve Corinthia ve Argolis ve Laconia ve Arcadia ve Messenia ve Elis diye başlıca yedi hükûmet tadat olunur idi. Vâkıa bu hükûmetler birçok inkılabat-ı tarihiyeye uğramışlar ise de şu isimler birer hükûmet ismi olmaktan ziyade kıtaat-ı mezkûrenin esamisi olmak üzere baki olup hatta Yunanistan ahiren istirdad-ı istiklal eylediği zaman dahi ekseriyetle bu esamiyi livalar ve kazalar isimleri olmak üzere tecdit eylemiştir.

Birtakım müverrihler bazı münasebat-ı tarihiye ve etnolojikiyeden intikal eyleyerek İtalya'nın bir kısmını ve şimdiki Selanik vilayeti olmak üzere Makedonya'yı ve keزالık şimdiki Edirne vilayeti olmak üzere Trakya ve İstanbul ve şimdiki Bursa ve Aydın vilayetlerini dahi hep Yunan-ı kadim tarihinin ihata eylediği hudut dâhilinde addederler ise de asıl Yunanistan'ın şu yukarıda tayin eylediğimiz yerlerden ibaret bulunmasında cumhur-ı müverrihinin ittifakları vardır.

(12)(YUNAN TARİHİNİN TAKSİMAT-I ESASİYESİ)

‘Yunanistan’ namına yazılacak olan bir tarih-i hususîyi tarihin ilk ıttılayı yettiği zamandan bu zamana kadar mutarriden getirmek mümkün olamayıp mukaddimedede dahi beyan olunduğu üzere Yunanistan’ın Roma istilasına duçar olması arada bir inkıta hâsıl eyler. Ondan sonra Şark İmparatorluğunun Devlet-i Aliye tarafından istilası dahi diğer bir inkıta hâsıl eylemekte olup şu kadar ki eğer Şark İmparatorluğu ekseriyetle Devlet-i Aliye’ye tabi bulunan mahallerde müesses olmasına nazaran tarihini dahi Osmanlı tarihine derc ü decl edecek olsak Yunan tarihinin inkıtaatı daha ziyade çoğalıp uzanacağı ve apleb-i müverrihin ise Şark İmparatorluğu tarihini Yunan tarihinden addeyledikleri münasebetle tarih-i mezkûru dahi Yunan tarihinden addeylemeye zaruret görülmüştür.

Bu halde Yunan tarihini esasen dört bâba taksim eylemek cihetini tercih eyledik ki bab-ı evvelde Yunanistan’ın hurafât-ı (13)evvelin zamanından bed eyleyen tarihini ta İskender-i Kebir’in zuhuruna kadar hulasa edip göreceğiz. Bab-ı sanide dahi İskender-i Kebir’den bed ile Yunanistan’ın Roma istilasına altına girdiği zamana kadar olan vukuat-ı tarihiyesini hulasa ederek ondan sonra asıl Yunanistan addolunan Mora şibh-i ceziresi ve Epirus ve Teselya’yı Roma tarihinin hudud-ı ahkâmı dâhilinde addeyleyerek ta Roma’nın şarkî ve garbî diye iki kısma inkısamına kadar tarih-i Yunan’ı meskût-ı anı bırakacağız. Üçüncü babımızı ise Roma’nın kısm-ı şarkî ve garbî diye ikiye inkısamından bed ile Osmanlılar tarafından İstanbul’un fethine kadar getireceğiz. Bundan sonra ikinci inkıta olmak üzere dahi tarih-i Yunan’ı tarih-i Osmanî’nin hudud-ı ahkâmı dâhilinde farz ederek dördüncü babımızı Mora ihtilalinin zuhuruyla Yunanistan istihsal-i istiklale kıyam eylediği zamandan bed ile bu güne kadar götüreceğiz.

Öyle ise birinci babımız tarihin ıttılayı yettiği bir zamandan bed ile miladın 336 sene-i mukaddimesine kadar gelecek ve ikinci babımız mezkûr 336 sene-i mukaddimesinden başlayarak (14)146 sene-i mukaddemine kadar dayanacaktır. Üçüncü babımız dahi 395 sene-i miladiyesinden başlayarak 1453 senesine kadar gelir. Dördüncü babımız dahi 1828 senesinde Navarin Vakasından başlayarak bugüne kadar mümted olur.

Yunan tarihinin taksimat-ı saniyesine gelince: birinci babı beş büyük fasla taksim eylemek lazım gelir ki birinci fasılda ıttılayı tarihin hemen vasıl olamadığı derecelerde kadim bir zamandan bed ile Yunanistan’ın ahval-i ibtidaiyesini milattan

1643 sene mukaddem Atina şehrinin tesisine kadar olan ahval zikrolunacaktır. İkinci faslında ise zikrolunan 1643 senesinden bed ile milattan 1270 sene mukaddem meşhur Truva muzafferiyetine kadar olan kısm-ı tarih hulasa olunacaktır. Üçüncü fasıl dahi 1270 sene-i mukaddimesinden başlayarak milattan 509 sene mukaddem Med Muharebesinin başlangıcına kadar gelip dördüncü fasılda dahi 509 senesinden 404 sene-i mukaddimesinde Atina'nın Ispartalılar tarafından istilasına kadar devam eyleyecektir. Beşinci fasılda ise mezkûr (15)404 sene-i mukaddimesinde Büyük İskender'in tarih-i zuhuru olan 336 sene-i mukaddimesine kadar devam olunacaktır. İkinci bab üç fasla taksim olunarak birinci fasılda Makedonya'nın devr-i cihangiranesi vukuatı icmal olunacaktır ki miladın 336 sene-i mukaddeminden başlayarak 284 senesine kadar gelir. İkinci fasıl dahi mezkûr 284 sene-i mukaddimesinden başlayarak bundan 216 sene-i mukaddimesine kadar Yunanistan'ın istirdat ve istiklal muharebat-ı meyusanesi icmal olunacaktır. Üçüncü fasılda dahi 216 senesinden sonra Romalıların Yunanistan'a taarruza başlamaları hikâye olunarak 146 senesinde bütün Yunanistan'ı bir Roma vilayeti hükmüne koydukları zamana kadar gelecektir.

Üçüncü bab dört fasla taksim olunarak bunun fasl-ı evvelinde Yunanistan-ı kadimin Slavlar tarafından istilasına kadar vukuat-ı tarihiye icmal olunacaktır ki 746 sene-i miladiyesine kadar devam eyleyecek demektir. İkinci faslında Şark İmparatorluğunun bu Slavları taht-ı itaat ve riayetne alarak ta 1204 sene-i miladiyesinde (16)imparatorluğun ehl-i salib tarafından fethi zamanına kadar güzerean eyleyen vukuat-ı cesime hulasa edilecektir. Üçüncü fasılda ehl-i salibin tesis eyledikleri Latin hükûmatının an 1204 ila 1260 devamıyla eski imparatorluğun avdetine kadar olan vukuat zikrolunup dördüncü fasıl dahi bütün Şark İmparatorluğunun ve Yunanistan'ın Devlet-i Aliye-i Osmaniye'ye tabi olduğu zamana kadar gelecektir ki bu tamami-i istila dahi 1453 senesinde İstanbul şehrinin fethinden sonra daha bir yüz sene zarfında müyesser olmuştur.

Dördüncü bâba gelince: dört fasla taksim olunarak birinci faslında Yunanistan'ın ilk teşebbüs-ı istiklal-cuyanesi hulasa edilecek ki 1779 senesinde Manyotların Mora'da mağlubiyetlerine kadar devam eyleyecektir. İkinci faslında Tepedelenli Ali Paşa devri hikâye olunarak bu dahi 1821 senesine kadar imtidat eyleyecektir. Üçüncü fasılda ise mezkûr 1821 senesinde zuhur eden isyan-ı umumiden bed ile 1830 senesinde Yunanistan'a istiklal verildiği zamana (17)kadar devam olunacaktır. Dördüncü faslında dahi ibtida-yı istiklalden bu zamana kadar Yunanistan'ın ahval-i ahîresi yazılacaktır.

(BİRİNCİ BAB)

YUNANİSTAN-I KADİMİN DEVR-İ EVVELİ

AN... İLA 336 MUKADDEM-İ MİLÂT

(BİRİNCİ FASIL)

İBTİDA-YI TARİH-İ YUNANİSTAN

AN... İLA 1643 MUKADDEM-İ MİLÂT

Tafsil- Muhaceret-i evvelinden haber veren etnografya fenni her milletin anasıl nerelerden çıkarak nereleri dolaşıp nihayet nerede ve nasıl karar kıldıklarını epeyce izahat ve tafsilat ile haber verdiği halde Yunanistan üzerinde görülen ilk ahalinin mevridlereri hakkında lüzumu kadar izahat veremiyor. Vâkıa kadim Yunanîler kendilerine ‘Eteocretan’ yani üzerinde bulundukları toprak üzerinde mütehassıl yerli ahali namını vererek başka yerlerden muhaceretle gelmemiş olduklarını dava ederler ise de bu davaları tamamıyla müsellemler görülmüyor. Yunanistan’da en (18)eski ahali olmak üzere tanınmış bulunan Pelasgi kavmi birtakım aksam ve şubata münkasım oldukları halde anasıl Asya ahalisinden bulunduklarına zehap edilir ise de bu kolu teyit ve ispat dahi müşkül görünüyor.

Pelasgilerin Asya’dan Yunanistan’a muhaceretleri pek kadim bir şey olduğu için nazar-ı ittıla-ı tarih o zamanlara kadar yetişmemiştir. Hâlbuki pek çok sonra ve fakat milad-ı İsa’dan iki bin sene kadar mukaddem olan bir zaman-ı kadimde Mısır ve Fenike taraflarından bir hayli muhacirlerin bahren Yunanistan’a gelerek sevahil-i cenubiyesinde yerleşmiş oldukları Fenike ve Mısır tarihlerinde haber verildiği gibi işbu Mısırlılar ve Fenikelere nispetle Pelasgiler adeta bahayim nevinden vahşi kalarak binaenaleyh onların dahi mümkün mertebe temeddünlerine hizmetleri olmuştur. Muhacirin-i merkumenin reisi İnachus olup Argos şehrinin esasını milattan 1986 sene mukaddem koymuş ve oğlu Phoroneus dahi bu şehri tevsiye hizmet eylemiştir.

İşbu Fenike ve Mısır muhacirlerinin Pelasgi akvamını taht-ı itaate sokmaları harpten ziyade irşat tarikiyle (19)vukua gelmiş olduğu bu hizmetlerinde pek ziyade suhulet ve süratle muvaffak olmalarından anlaşılıyor. Zira rüesadan Ogygos miladın 1869 sene mukaddemlerine doğru Boeotoi ve Athikes ahalisini taht-ı itaatine aldığı gibi 1880 sene-i mukaddimesinde Isparton nam reis kendi namına mensup olan Isparta

şehrinin esasını koymuş ve 1742 senesinde dahi Likurgos nam reis şehr-i mezkûra metanet vermiştir.

Muahharen isimlerini bütün Yunanistan'a tamim eylemiş olan 'Helen' yahut 'Elenus' kavmi işte Mısır'dan ve Fenike'den gelmiş ve Yunan'ı yavaş yavaş mamur etmeye başlamış olan bu muhacirlerden sonra peyda olarak artık bunların Asya ahalisinden oldukları hakkındaki zan daha kuvvetli görülmüş ve hatta Kafkasya tarihiyle Karadeniz boyundan dolaşarak Bulgaristan'ı ve şimdiki Edirne vilayetini geçip geldikleri dahi cümle-i zanniyattan bulunmuştur.

İşbu Helen akvamı 'Dorlar' ve 'Aiollar' ve 'İonlar' yani Yunan ve 'Achaeanlar' diye başlıca dört kavimden müteşekkil olarak on dördüncü asr-ı (20)mukaddem-i milada kadar Pelasgların yerlerine hemen tamamıyla dağılmışlardır ki o halde Pelasgların ekserisi dahi Avrupa'nın garp taraflarına doğru hicret eylemişlerdir. Yine bu aksam-ı erbaa-ı Yunaniyeden 'Graeco' yahut 'Greas' isminde bir kabile az vakitte ehemmiyetini artırıp Yunanistan-ı kadimin en münteşir ismi olan 'Grek' ismi bunlardan kalmıştır.

İmdi eski Pelasglar ve sonradan gelen Mısırlılar ve Fenikeliler ile bir de Helenler imtizaç ederek Yunanistan'ın medeniyete müstait ilk ahalisini teşkil eyledikleri şu hengâmda idi ki rüesa-yı Mısriyeden Cecrops nam zat dahi maiyeti halkıyla Yunanistan'a gelerek 1643 senesinde Atina şehrinin esasını vaz eylemiş idi. Binaenaleyh ekser müverrihin indinde mumaiyleh Cecrops Yunanistan'ın vâzı-ı üssü'l-esası addolunur ve Yunan tarihi dahi ekseriya bu zattan bed eyler.

(İKİNCİ FASIL)

TRUVA MUZAFFERİYET-İ MEŞHURESİNE KADAR

AN 1643 İLA 1270 MUKADDEM-İ MİLÂT

Tafsil- Cecrops Atina şehrini tesis eylediği (21)sırada ve milattan 1635 sene mukaddemlerinde Deukalion isminde diğer bir reis dahi Teselya yani şimdiki Yanya taraflarında temdin-i ahaliye hizmet eyler idi. Esatirü'l-evvelinde işbu Deukalion hakkında bir rivayet vardır ki hemen aynıyla Hazreti Nuh aleyhisselamın tufan hikâyesine müşabih olması şayan-ı dikkattir. Merhum Deukalion zamanında Yunanistan'da bir tufan-ı umumi vuku bulmuş ki sebebi ahali-i mahalliye'nin sui-ahvali imiş. Pyrrha nam zevcesiyle Deukalion ise hüsn-i ahval sahibi olmalarıyla hatif-i gayb vuku-ı tufanı bunlara haber vererek badehu sular yükselmiş ve kendilerinden maada

umum ahali bu tufana gark ve mahvolmuş. Bade't-tufan yine hatif-i gayb "Yeryüzünün tekrar ibna-yı beşer ile meskûn olmasını ister iseniz koca validenizin kemiklerini etrafa saçınız" diye nida etmesiyle onlar koca validenin kemikleri demekten maksat dünyanın kemikleri demek olan taşlar olacağını bi't-teferrûs her tarafa taş atmaya başlamışlar. Deukalion'un attığı taşlar erkek ve zevcesi Pyrrha'nın attığı taşlar kadın olarak canlanırlar imiş.

(22)Vâkıa bu rivayetin hurafattan olduğuna şüphe yok ise de Yunanistan'ın en yüksek dağları üzerinde dahi bazı hayvanat-ı bahriye kemikleri bulunmakla hükema bunun bir tufan eseri olduğuna hüküm vererek tufan-ı Nuh ile Deukalion tufanının bir şeyden ibaret olup olmadığını düşünürler. Elhasıl cenup tarafından Cecrops'un ve şimal tarafından dahi Deukalion'un Yunanistan'ı ilk temdine çalışan hükümdarlar olduğuna şüphe yoktur.

Cecrops Deukalion'dan sonra yine hurafat-ı evvelîye zamanının ricalinden olmak üzere Cadmus nam prensin ismini Yunanistan-ı kadim tarihi teşhir eyler. Bu zat Fenike Kralı Agenor'un oğlu olup kral-ı merkurun 'Avrupa' namındaki kızını güya Jüpiter mabudu kapıp götürmesi üzerine o dahi oğlunu takibe göndermiş ise de hemşiresini ele geçiremediğinden Cadmus babası nezdine gelmeye cesaret edemeyerek Yunanistan'a yanaşmış Boeotia kıtasında kendi namına nispetle 1580 senesinde Cadmeia şehrini kurmuş ki muahharen bu şehir Thebai hükûmetine merkez olmuştur. Cadmus'un vüruduna kadar (23)Yunanîlerde huruf istimali malum değil iken Fenikelilerin istimal eyledikleri hurufu Yunanistan'a nakleden bu zat olduğu maznundur.

Milattan 1572 sene mukaddem Argos şehrinde Danaus ve 1500 sene-i mukaddimesinde Girit ceziresinde Minos nam ukala-yı hükümdaran zuhura gelmiş olup bunların kavanin-i kadimesi Yunanîlerin ilk temeddünlerine hayli yardım eylemiş Pelops nam hükümdarın Alfeo taraflarında zuhuru dahi Mora şibh-i ceziresinin kendisine nispetle Peloponnesos tesmiyesine sebep olmuştur ki bu hal mumaileyhin şibh-i cezire üzerinde bayağı tamim-i nüfuz eylemiş bulunmasına delalet eder.

İşbu meşahir-i evvelinin Yunanistan'ı temdine hizmetleri öyle terakkیات-ı ilmiye ve sanayiye devrinin hululü kadar mühim bir şey olmak üzere telakki olunamaz. Bu zamanlar Yunanîler ziraat hakkında malumat-ı ibtidaiyeden bile mahrum olarak yalnız pek cüzi bir derecede çobanlık edebilir ve nebatattan dahi tabiatıyla yetişen bazı

şeyleri yed-i istifadelerine alırlar iken çobanlığın tevsiiyle (24)beraber zemini sürüp ziraat etmek ve sair bazı kaba sanayiye heves eylemek işte ilk defa olmak üzere bu zamanlarda görülmüştür. Bu zamana kadar Yunanîlerin dince dahi hemen hiçbir behreleri yok iken Mısır ve Fenike'nin birçok erbab-ı muhayyileye tapmaktan ibaret olan diyanet-i kadimleri bu sırada Yunanistan'a intikal eylemiş ve diyanet denilen şey bir nevi kanun makamına kaim olmakla kavanin-i diniye ile beraber Mısır ve Fenike'den bazı kavanin-i mülkiye dahi Yunanistan'a gelmiştir.

Tarih-i Yunan'ın bu kısmı her biri hurafat-ı evvelinden ibaret olmak üzere birtakım vukuat-ı kahramananenin inzimam eylediği zamandır ki vukuat-ı mezkûrenin vakıa hakayık-ı tarihiyeden addolunmasına imkân yok ise de letafetleri dahi inkâr olunamaz.

Vukuat-ı mezkûreyi ika ile şöhret bulan kahramanlardan birisi Yunanistan'dan Epirus denilen kıta-i sagirenin hükümdarı Glaukos'un oğlu Bellerophontes olup bir sayd ve şikâr mahalinde kazaen karındaşını idam etmekle pederinden korkarak Argolis hükümdarı Proetus'a (25)iltica eyledikte kralın Stheneboea namındaki zevcesi genç Bellerophontes hakkında mukavemeti gayr-i kabil bir hiss-i âşikaneye müptela olmakla mumailiye arz-ı visal eylemiş ise de Bellerophontes bu teklife muvafakatı hukuk-ı mihman-nevaziye mugayir bir küfran-ı nimet addıyla iba ve ictinab eylediğinden mezbure bilahare def-i hicaba medar olmak üzere güya Bellerophontes kendi ismetine taarruz için cebir ve tazyike kıyam eylediğini kocasına bildirmiş ve Proetus dahi merkumu Lykia hükümdarı bulunan kayını Iobates nezdine gönderip Bellerophontes'in vusul-i anda idamını dahi mahremane tavsiye etmiş idi.

Iobates kendisine misafir gibi gelen bir adamın hun-ı mazlumî ile yed-i gadrini leke-dâr etmek istemediğinden bu genç prensi birtakım umur-ı müşkülenin ifasına saldırdı ki şayet metaib ve mehâlik-i mezkûre miyanında kendi kendisine mahvolur diye hesap eylemiş idi. Bellerophontes'in saldırıldığı işler şimal tarafında vâki birtakım barbarların tenkili olup ezcümle bunlar miyanında 'Amazon' denilir bir fırka var idi ki deşt-i vahşette puyan olan (26)birtakım kadınlardan ibaret olup aralarında hiç erkek bulunmaz ve yalnız levazım-ı tenasülden dolayı bazı mamure kenarlarına inip rast getirdikleri erkekler ile muvasaladan sonra yine deşt-i vahşete çekilerek medeniler ile muharebeden bir an hali kalmaz idiler.

Güya Minerva nam mabuda Bellerophontes'e harikulade Pegasus isminde bir at vermiş olduğundan bu ata râkib olduğu halde genç prens ale'd-devam muzaffer olmuş ve bir muharebeden avdetinde kendisine suikast için pusuya konulan neferattan dahi bu at sayesinde kurtulup cümlesini katleylemiş imiş. Genç prensin böyle her tehlikeden kurtulması mücerret mabutların kendi hakkında bir teveccühleri eser-i mahsusu olduğunu Iobates hissedince bundan Bellerophontes'in ismet ve berâet-i zimmetini hükmeyleyerek kızlarından birisini bi't-tezvic kendisine veliaht ittihaz eylemiş.

Bellerophontes'in icra eylediği esatirü'l-evvelinde rivayet olunan muharebat ve müsademat İranîlerin Kahraman Katil³⁴ hikâyatından daha mübalağalı ve fakat pek latif şeyler ise de bu (27)eserde iltizam olunan gayet ihtisara menafi olduğu için terk olundu. Yine bu yoldaki esatirü'l-evvelin kahramanlarından birisi dahi Perseus'dur ki güya Jüpiter mabud-ı azamının bir baran-ı zerrin suretini alarak bezmigâh-ı visaline duhul eylediği Danae nam prenesten doğmuş ve validesiyle beraber bir sandığa konulup denize itilerek Serifos adasına çıkıp cezire-i mezkûre kralı Polidette nezdinde büyümüş idi. Bir aralık kral-ı mummaileyh Polidette kendi validesine tasallut etmekle validesini bu tasalluttan müdafaa eylemiş ve Medusa nam mabudenin kafasını keserek onun kanından dahi yukarıki fıkra da ismi sebk eden Pegasus nam at vücuda gelmiş imiş.

Güya mabuda Medusa saçlarının letafetiyle Minerva mabudesine karşı rekabete çıktığından mabuda-i merkume Medusa'nın giysilerini birer dil-hıraş yılana tahvil ile beraber her kim mezburenin kafasına bakacak olur ise taş kesilmesini dahi tecelli eylediğinden Perseus Medusa'nın kafasındaki bu hâssiyete hayran olarak ve fakat bu kafayı kesmek için ona nazar eylediği halde kendisi taş (28)kesilmekten korkarak yine Minerva'nın nasihatıyla bu işte ayna istimal edip kafayı kesmeye muvaffak olmuş ve ondan sonra bu kafayı düşmanlarına bi'l-irae cümlesini taş etmek suretiyle galebata başlamış imiş.

Elde böyle bir kafa ve altta dahi Pegasus gibi bir at tasavvur olunur ise Perseus'un ne gibi muzafferiyata mazhar olacağı artık vüsat-ı hayale havale olunur. Muzafferiyat vakası miyanında en latifi Andromeda nam peri çehreli bir mehleke-i azimeden kurtularak tezevvüç etmesidir. Larissa yani şimdiki Yenişehir taraflarında umumi müsabakat oyunlarına giderek hataen kayınpederini idam eylediğinden onun yerine Argos kralı intihap olunup Mycenae şehrini tesis eylemiştir ki müverrihler bu

³⁴ Hikâye-i Tercüme-i Kahraman Katil, Çeviren: Mehmed Emin Yumni, İstanbul, 1869: Hacı Hüseyin Efendi Matbaası

tesisi milattan 1397 sene mukaddem olmak üzere kaydederler. Perseus'u bade'l-vefata güya Jüpiter gökyüzüne çekerek kendi namına mensup olan cemiyet-i sevabite ondan teşekkül eylemiş imiş.

Elhasıl her biri işte bu Bellerophontes ve Perseus vakayii gibi vakayi-i harikulade ile tarih esatirü'l-evvelini tezyin eyleyen Herkül ve Theseus ve İason nam kahramanları hep (29)Yunanistan-ı kadim tarihinin bu devrinde gelmiş oldukları gibi vuku-yı miladın 1330 sene-i mukaddimesinde olmak üzere kaydedilen Argonotlar seyahat-i bahriyesi bu hengâmede vuku bulmuştur ki bu seyahat Yunanistan'dan Karadeniz'e doğru icra olunan bir keşf-i bahriden ibaret olup hikâye-i mezkûreye karıştırılan hayalat ve hurefat bertaraf edilir ise o zamana kadar Marmara ve Bosfor ve bahusus Karadeniz Yuanîlerin malumu değil iken bu sırada keşfedilmiş olduğu anlaşılır.

Kezalik eski Yunanîlerin dört senede bir kere Yunanistan'ın şimal taraflarında vâki Olimpos Dağı civarında bi'l-ictimâ barış yollu umumi oyunlar oynamaları dahi tarih-i Yunaninin bu devrinde icat olunmuş ve dört sene bir devir itibariyle Yunanîler senelerin güzeranını işbu Olimp oyunları ile saymaya başlamıştır.

Yine bu devrin vukuat-ı mühimmesinden olmak üzere mukaddema Cadmus tarafından Cadmuse namıyla tesis olunarak tevessü ve ehemmiyeti tezayüt eylediği zaman Thebai tesmiye olunan ve Yunanistan'ın en mühim hükûmetlerinden birisine merkez olmak (30)şerefini dahi alan şehir üzerine yedi hükûmetin ittifakıyla iki defa şedid ve medid muharebe vuku-yı tevarihte mukayyet ise de bu muharebelerin vukuları zamanını tayininde külli ihtilaf görülmektedir. Nihayet Truva muharebe-i meşhuresi tarih-i Yunanistan-ı kadimin bu devrine hatime çekmiştir şöyle ki:

Truva denilen şehir Gelibolu Boğazının haricinde Asya sahilinde bir şehir-i cesim ve kadim olup elyevm harabesi bile tamamıyla meydanda değildir. Bu şehrin hükümdarı bulunan Priamus bir taraftan Bahr-ı Sefid'e ve diğer cihetten Marmara'ya doğru tevsi-i hudut etmesi zaten mütecavirlerinin hasedini gıcıklamakta iken bir de merkumun Paris namındaki oğlu Yunanistan prenseslerinden Helen'i kaçırmakla şehinşah-ı Yunan Agamemnon'un riyaseti altında bütün Yunanistan bi'l-ittifak Truva üzerine yürümüşler ve on sene muhasara ve muharebeden sonra milattan 1270 sene mukaddem bir zamanda şehir-i mezkûru bi'l-istila hâk ile yeksan addolunacak mertebelerde tahrip eylemişlerdir. İşbu Truva muzafferiyeti Yunanistan-ı kadim tarihinin en mühim vukuatından madud (31)olup tarih-i mezkûrun devr-i hurefat-ı

kahramananesine bu muzafferiyetle hitam verilerek ondan sonra vukuat-ı Yunaniye sıhate epeyce karib olmak üzere kaydolunmaya başlamıştır.

(ÜÇÜNCÜ FASIL)

MEDİK MUHAREBESİNİN ZUHURUNA KADAR

AN 1270 İLA 509 MUKADDEM-İ MİLAT

Tafsil- Truva muharebesinin vukuu esnalarında Heraklit denilen ve Herkül nam kahramanın ahlâf ve tevabii addolunan müstevliler Mora şibh-i ceziresine yayılarak oradaki memaliği peyderpey yed-i istilalarına almış ve asıl Helen kavmi ise şimal taraflarına doğru ilerleyerek Yunanistan-ı vasatiden maada Teselya cihetlerini dahi feth ve istila eylemiş idiler. Oralarda kendilerine kuvvet ve metanet verdikten sonra reisleri olan Pelops'un oğulları kumandasıyla tekrar cenup taraflarına tahvil-i silah-ı galibiyet ederek Heraklitler dahi mukavemette kusur etmemeye çalışmışlar ise de muvaffak olmadıklarından tamamıyla duçar-ı mağlubiyet olarak hatta şibh-i cezireyi terk ve firara dahi mecbur olmuşlar idi.

(32)Truva muzafferiyetinden seksen sene sonra yani miladın 1190 sene-i mukaddimesine doğru Heraklidler Helen akvamından Doryanlar ile ittifak ederek tekrar Mora şibh-i ceziresine hücum eyledikleri zaman Pleops evlat ve mensubatı olan ve kendisine nispetle Pelopid tesmiye kılınan evvelki galipler dahi İonyan ve Aiolyan kavimleri ile bi'l-ittifak mukavemete kıyam eylemişler idi. Fakat bu defa dahi galibiyet Heraklitler tarafında kalarak şibh-i cezireye malik olmuşlardır. Şu muharebeler bir zaman için Yunanistan'ı terakkiyat-ı medeniyeden men eylemiş ise de ondan sonra vuku bulan devir sulh ve asayiş içinde terakkiyat-ı medeniye süratini artırarak Yunanîler birtakım memaliğe muhacirler dahi sevkiyle tevsi-i daire-i ümrana himmet eylemişlerdir ki Anadolu sahilinde İonya ve Aiolya ve Dorya denilen ve şimdiki Aydın vilayetine mensup mahallerden ibaret olan yerler bu esnalarda mamur edildiği gibi Trakya yani şimdiki Edirne vilayeti taraflarına dahi bir heyet-i muhacire gelmiş ve azim bir heyet dahi İtalya'nın cenup taraflarına giderek bundan evvelki İtalya Tarih'inde izah olunduğu üzere (33)zikrolunan şibh-i cezirenin ekser taraflarına muhacirin-i Yunaniye bi'l-intişar oraya 'Yunanistan-i Kebir' namı dahi verilmiştir. Hâlbuki diğer birer fırka-i muhacire Fransa'nın cenup ve İspanya'nın şark sahillerine kadar giderek Fransa ve İspanya tarihlerinde beyan olunduğu üzere oralarını mamur etmeye başlamışlar idi ki

şimdiki Marsilya şehrinin ahalisi anasıl cins-i Yunanî'ye mensup olması dahi işte bu muhaceret-i kadimeden kalma bir şeydir.

Şair-i meşhur-ı Yunanî Homer bu devr-i terakkinin ricalinden olup neşreylediği eşar-ı latife Yunanlıların nezaket-i ahlakını artırmış ve o zamanlar dince dahi bir terakki husule gelerek şehir ve kasabat-ı cesimeden her birisi kendilerine mahsus birer mabut ittihazıyla ona tapmayı itiyat eylemiştir.

Yine bu devrin terakkiyatından olmak üzere 898 sene-i mukaddimesine doğru Isparta'da Likurgos türeyip Ispartlıların intizam-ı kadimesini bazı kavanin-i cedide ile teyit eylemiştir. Yunanistan'ın her tarafında o zamana kadar (34)krallık suretiyle idare olunan hükûmat-ı sagire birer birer hükümdarlarını hal' ve tebid ve hatta Atina kralı dahi hal' olunarak her tarafta cumhuriyet ilan olunmuş iken Ispartalılar kendi hükûmet-i kraliyelerini muhafazaya muvaffak olmuşlardır. İşbu cemahir-i Yunaniye'de en başlıcaları Atina ve Argos ve Elis ve Corinth ve Arcadia ve Messenia cumhuriyetleri olup 624 sene-i mukaddimesine doğru zuhura gelen Drakon ve 590 sene-i mukaddimesine doğru iştihar eden Hakîm Solon Atina kavanini ıslaha muvaffak olmuşlardır. Bir aralık Peisistratos evladının taht-ı riyasetinde bulunan ve o nama mensubiyetle Peisistratid denilen fırka Atina'yı tekrar bir hükûmet-i kraliye suretine ifrağ etmeye kalkışmışlar ve ortalığı epeyce hercümerce muvaffak olmuşlar ise de bunların muhalifi bulunan fırka 509 sene-i mukaddimesinde galip gelerek cümlesini Atina'dan ihraç ve tard etmişlerdir.

İşte Peisistratidlerin bu suretle Atina'dan tard ve ihraçları dahi Yunan tarihinin bu devrine hatime ittihaz olunarak bundan sonraki devrin akdem-i eazım-ı vukuatı (35)ise Med Muharebesi addolunur ki ber-vech-i ati dördüncü faslımızda izahatına girişilir.

(DÖRDÜNCÜ FASIL)

MEDİK³⁵ MUHAREBESİNDEN ISPARTLARIN ATİNA'YI İSTİLASINA KADAR

AN 509 İLA 404 MUKADDEM-İ MİLÂT

Tafsil- Fürs-i kadim devleti Media denilen kıta-i kadime-i memalîği istila eyledikten sonra bu nama nispetle Media hükûmeti tesmiye olunmuş ve bu sebebe

³⁵ Yunan bakış açısıyla "Med Savaşları" olarak adlandırılır.

mebni Fûrs-i kadim ile Yunan arasında vukua gelen üç muharebeye Yunan tarihinde Medik Muharebesi tesmiye kılınmıştır.

Muharebenin sebab-i vukuu Dareios yani Dara nam Fûrs-i kadim hükümdarının bütün Anadolu'yu istilaya çıktığı zaman Akdeniz'in Anadolu sahili üzerinde vâki Yunan memaliğine Atina tarafından gönderilen muavenetten dolayı Fûrs kumandanlarının Atina'yı dahi zapta kıyam etmelerinden neşet eylemiş idi. Binaenaleyh Fûrsler İonya hükûmet-i Yunaniyesini taht-ı itaate aldıktan sonra bahren azim bir donanma sevk eyledikleri gibi berren Trakya yani Edirne vilayeti tarikiyle bir de azim ordu sevk eylemişler idi. (36)Ancak zikrolunan donanma müthiş bir fırtınaya tesadüfle Aynoroz Dağı pişgahında perakende ve perişan mahv ve nabud olduğu gibi ordu dahi Trakya kıtasına girdikte bir gece ahali-i vilayet bağıteten orduyu basıp perişan ve yağma etmişlerdir. Bu vaka 492 sene-i mukaddimesinde vukua gelip ondan iki sene sonra yani 490 senesinde Datis ve Artaphernes nam Fûrs serdarları üç yüz bin adamdan mürekkep bir orduyu ta Yunanistan içine kadar sevk ederek Attika kıtasını istilaya kadar muvaffak olmuşlar ise de Miltiades nam Atina serdarı Marathon sahra-yı meşhurunda bu orduyu bi'n-nisbe az bir asker ile karşılayarak bir mağlubiyet-i rezilaneye duçar eylemiştir.

Muharebenin kısm-ı evveli bu suretle hitama reside olduktan on sene sonra yani 480 sene-i mukaddimesinde Dara'nın oğlu Kserkes daha büyük bir orduyu Trakya ve Makedonya ve Epirus ve Teselya üzerinden Yunanistan'a sevk ederek memalik-i mezkûreyi kâmilan taht-ı istilaya aldığı gibi Leonidas nam Yunan serdarı Teselya ile Yunanistan arasındaki geçitleri kuvve-i azime ile (37)müdafaaya gitmiş ise de Fûrsler Leonidas'ın müdafa-i kahramanesini dahi def edip derun-ı Yunanistan'a girmişler ve en meşhur şehirleri ve nihayet Atina'yı yağma ve ihrak eylemişlerdir. Ancak Themistokles nam diğer bir serdar Salamis sahrasında Acemlere karşı bir muzafferiyet-i azimeye nail olduğu gibi Leotychides Xanthippus nam serdarlar dahi Mycale nam mahalde Acem donanmasını mahvederek Pausanias ve Cimon nam serdarlar dahi Acemlere göz açtırmayarak binaenaleyh Fûrs serdarları hemen bir müsalahaname akdiyle âli-cenahü'l-istical firara mecbur olmuştur.

Med muharebesinin üçüncü kısmı 450 sene-i mukaddimesinde vukua gelip bu defa serdar-ı Yunan Cimon Acemlere karşı taarruza başlayarak Kıbrıs Adasını feth ile harekât-ı muzafferanesinde devam eder iken vefatı vuku bulmuş ise de herhalde Yunanistan için galibane bir muahede akdine muvaffak olarak bu muahede iktizasınca Avrupa ve Asya kıtalarında bulunan Yunan memaliği tasallut-ı icamdan kurtulmuştur.

(38)Med muharebesinin indifaından sonra Yunanistan'da fûnun ve sanayi terakkiye başlayarak Eshilos ve Sofokles ve Eurypides tiyatronun trajedi kısmında pek ziyade terakkiyat ile nam ve şan kazanmışlar ve Aristophanes ve saire dahi komedyası kısmında bunlara peyrev olmuşlar ise de bu zatlar öyle erazil-i nastan orta oyuncularını olmayıp her biri Yunanistan'ın eazım-ı kibarından idiler. Ebu't-tarih unvanını alan Herodot ve Tukidides fenn-i tarihi müceddiden tesis ettikleri gibi hükemadan Thales ve Demokritos ve Pisagor ve Parmenides ve Heraklitos ve Anaksagoras dahi feylesofinin mesalik-i mütenevviyesini vaz ve tesis eyleyerek Yunanistan'a medeniyetü'n-hükema namını kazandırmışlardır. Hele Sokrates ve onun şakirdanı olan Platon ve Aristo feylesofiden maada diğer birçok fûnunun dahi tesis ve tevsiiinden bir behre-i azime asarı göstermişlerdir ki muahharen adeta bilcümle milel için esas fûnunun bu zevat-ı izam tarafından tesisine kemal-i hiss-i minnettari ile teşekkür edilmesi zaruret tahtına girmiştir. Yine bu devr-i terakki içinde Hipokrat hakîm-i fenn-i tıbbi tesis edip heykeltıraş Fidias dahi bütün (39)Yunanistan mabutlarını asar-ı nefisesiyle tezyin etmiştir ki asar-ı mezkûreden bazıları şimdi antikahanelerde temaşa edildikçe tabiata suret-i taklidi ve letafet-i imal ve tıraşı akıllara hayret vermekte bulunmuştur. Yine bu meşahir miyanında Perikles siyasetkarlık ile hitabette malum-ı evvel addolunmaya seza görülecek kadar maharet gösterip Atina'da otuz sene müddet sürdüğü hükûmet hüsn-i siyaset emrinde bir numune ittihazına şayandır.

İmdi Yunanistan terakkiyat-ı maddiye ve maneviyesini şu derece-i kemale isal ile beraber derekat-ı zevali dahi takip eyleyerek Atina ile Isparta arasında zuhura gelen bir rekabet-i facia bu iki hükûmeti yekdiğeriyle muharebeye düşürmüş ve an 431 ila 404 yirmi yedi sene müddet devam eyleyen muharebat-ı şedidede o kadar müsademat-ı facia vukua gelmiştir ki ezmine-i ahîrede bile en büyük muharrirlere en şöhretli asar için sermaye-i zemin olmuştur. Muharebat-ı mezkûrede Alcibiades ve Nicias ve Cleon ve Brasidas ve Lysander nam serdarlar pek büyük yararlıklar göstererek Ispartalıların nam ve şanını ila eylemişler idi. Nihayet (40)Atina şehri 404 sene-i mukaddimesinde Ispartalıların yedine geçmiş ve bu halde Yunanistan'ın her tarafı Isparta kavaninine tabiiyetle bir nevi harçgüzar olmuş kalmıştır.

(BEŞİNCİ FASIL)

İSKENDER-İ KEBİR'İN ZUHURUNA KADAR

AN 404 İLA 336 MUKADDEM

Tafsil- Yukarıki faslın nihayetinde beyan olunduğu üzere Atina Ispartalıların taht-ı tahakküm ve tagallüplerine girdiği zaman müstevliler kendileri tarafından Atina'ya 'Otuz Zalim' unvanıyla otuz nefer hâkim nasb etmişler idi ki bütün umur-ı hükûmet bunların rey ve emri ile görülür idi. Zikrolunan otuz nefer hükkam-ı ağlebi Lacedaemonians ahalisinden olup içlerinden yalnız birkaç tanesi Atinalılardan alınmış ve fakat bunların hükümleri hiçbir mertebesinde bulunmuş idi.

Atinalılar henüz istiklal-i tammlarına nail iken mukavemet edemedikleri bir düşman-ı galibin böyle otuz nefer zalimler vasıtasıyla kendilerini taht-ı raiyete almalarını bir türlü çekemedikleri gibi filvaki onların dahi suiistimalatı (41)artırmaları üzerine bir sene sonra herçibâdâbâdı göze aldırarak umumen kıyam ve isyan etmişler ve zaleme-i merkumeyi Atina'dan tard ve tebid eylemişler idi. Maahaza Yunanîler Isparta aleyhine ikame edilen bu kıyamda sebat ve metanet gösterilmeyecek olursa bilahare Ispartalıların şiddet-i intikamlarına duçar olacaklarını göze aldırarak umumi habl-ı ittifak ve ittihat ile bağlandılar. Bu vakada Konon ve Iphicrates ve Habrias Atinalılara riyaset ile bunların evvelki tefevvuklarını iadeye himmet eylemişler idi. Hâlbuki diğer cihetten Pelopidas nam reis dahi Ispartalıların Thebai şehrindeki asakir-i müstahfazasını oradan tard ve def etmeye muvaffak olduğu gibi Epaminondos namında diğer bir serdar dahi 371 sene-i mukaddimesinde Isparta'yı tazyike başlamış ve nihayet orasını istila ve Boeotia hükûmetine rapt ve ilhak ile Boeotia namının şan ve şerefini ayyuka çıkarmıştır. Şu kadar ki vatani için kazanmış olduğu bu şan ve şeref ancak kendisiyle kaim olarak 363 sene-i mukaddemide merkum Mantinea nam mahalde öyle bir mağlubiyete (42)duçar olmuş idi ki o zamana kadar kazandığı şan ve şeref dahi kendisiyle beraber mahvolup gitmiş idi.

Bundan sonra Yunanistan bir de Muharebat-ı Mukaddese denilen meşagil-i harbiye ile iştigale başladı. Muharebe-i mezkûrenin sebebi 355 sene-i mukaddimesinde Phokis ahalisinin meşhur Delphoi ibadethanesini yağma etmesi kaziyesi olup şu taarruz o zaman Makedonya hükümdarı bulunan ve meşhur İskender-i Kebir'in babası olan Philip'e Yunanistan'a tahakküm için bir fırsat açtı. Muahharen Yunan müverrihleri Makedonya'yı dahi Yunanistan'dan addeylemişler ise de bunların anasıl Yunanî olmadıkları işte bu asra gelinceye kadar Yunan tarihinde dâhil bulunmadıkları ve bu asırda ise Yunanistan'ın a'dası ve müstevlileri sıfatıyla meydana çıkmış bulunmaları ile müstedeldir. Makedonyalıların anasıl Arnavut oldukları davasında bulunan bazı müverrihin-i cedidenin iddiaları doğruya daha ziyade karibdir.

Her ne ise Philip Yunanistan'ın küçük büyük her bir umuruna müdahale etmeye başlayıp eğer Yunanîler Isparta (43)aleyhine olduğu gibi Philip aleyhine dahi bi'l-ittifak ve bi'l-ittihat mukavemet göstermiş olsalar idi kendilerini kurtaracaklarına hiç şüphe yok idi. Fakat bunlar ittifaka bedel şikak ve nifaka duçar olarak Philip'e daha ziyade meydan açmış olduklarından Philip dahi bu fırsatı ganimet bilerek azim bir ordu ile Yunanistan üzerine yine yüklenmiş ve Demosthenes nam bilgin halkı teşvik ve teşcii semeresiyle Atinalılar epeyce mukavemet eylemişler ise de Makedonya asakirinin kuvveti galip gelerek bu defa dahi umum Yunanistan Makedonya'nın mağlup ve mahkûmu olmuştur.

Yunanistan'ın Philip'e mağlubiyeti 338 sene-i mukaddimesinde Khaironeia nam mahalde kaybeyledikleri muharebe üzerine vukua gelip ondan sonra Philip'in vefatıyla yerine oğlu İskender-i Kebir'in henüz genç iken hükümdar olması bir aralık Yunanîlerin ümitlerini kuvvetlendirdiğinden bunlar İskender-i Kebir'e karşı şiddetli bir isyan çıkarmışlar ise de hükümdar-ı mumaiylehin gençliği yalnız kuvvet ve celadetini artırmak gibi bir eser gösterip yoksa tedabir-i askeriye ve mülkiyede pek çok pirlere ders-i maharet verecek (44)kadar mükemmel bir hükümdar olduğundan Yunanîlerin isyanları bertaraf edildikten maada İskender-i Kebir Makedonya ve Yunanistan'ı birleştirip ikisinin kuvve-i müctemiasıyla aşağı ki babda görülecek fütuhat-ı cihangirane meydanına dahi girmiştir. Yunanistan'ın ibtida-yı ahvalinden bu suretle Makedonya istilasına girdiği zamana kadar olan ahval-i tarihiyesi hemen müstakilen kendi tarihi demek olup bundan sonra ise Makedonya ile müşterek bir tarih demek olacağından o kısmı kısm-ı evvelden bi't-tefrik bir bab-ı müstakil suretinde yazmayı tercih eyledik

(İKİNCİ BAB)

YUNANİSTAN-I KADİM TARİHİNİN KISM-I SANİSİ

AN 336 İLA 146 MUKADDEM

(BİRİNCİ FASIL)

İSKENDER-İ KEBİR

AN 336 İLA 284

Tafsil- İskender-i Kebir bazı şarkiyyun nezdinde Yunanistan'ın esatir ve hurafat-ı evvelin erbabından gibi (45)bir suretle telakki olunur ise de hükümdar-ı mumaiyleh Yunanistan'ın artık devr-i tarihine gereği gibi girmiş olan bir zamanî ricalinden olup

bahusus her tarafta zuhur eden asar-ı atıkası tarih-i İskender-i Kebir'in fikirâtı için arz-ı şahadet eylediklerinden tarihin hükümdar-ı mumaiyleh hakkında verdiği malumat adeta malumat-ı sahiheden olmak üzere telakki olunur.

Mumaileyh Makedonya Kralı Philip'in sulbundan ve Olympias nam zevcesinin rahminden Pella şehrinde 356 sene-i mukaddimesinde dünyaya gelerek Aristo nam hakîm genç prensin talim ve terbiyesine memur olmuş idi. Bir zaman nasıl bir hükümdar-ı cihangir olacağı daha çocukluk zamanındaki hususiyet-i ahvalinden anlaşılır idi. Zira şair-i kadim-i Yunanî Homer'in asar-ı nefisesine merak ederek şairin tasavvur ve tecsim eylediği hurafat-ı evvelin kahramanlarının hal ve tavırlarını beğenip ezcümle Aşil nam kahramanı herhalde taklide çalışır idi. Maahaza gücü kuvveti dahi bu taklide yardım eyler idi. Zira ulum ve fünü-ı mevcuda ile kuvve-i zekâsını takviye eylediği gibi enva-ı riyazet-i bedeniye ile (46)dahi vücudunu takviye ederek o kadar kuvvet-i bedene nail olmuş idi ki 'Bucephalus' diye hemen rical-i tarihiye derecesinde şöhret alan ata hiçbir kimse binmeye muktedir olamadığı halde İskender-i Kebir kuvvet-ı bazusu ile bu atı zapt ederek binmeye muvaffak olmuştur.

O zaman İskender henüz erkek addolunamayacak bir çocuk idi. Zira ondan sonra pederi Bizans ve Yunanistan üzerine muharebeye gidip de kendisini kral kaymakamı bıraktığı zaman İskender henüz on altı yaşında bulunarak bununla beraber kabail-i mütecavireden birkaçını vurup taht-ı itaate almak ve pederinin Triballi ahalisine karşı açtığı bir muharebede hayatı bile tehlikeye duçar olmuş iken babasının canını kurtarmak ve yukarıki faslın nihayetinde haber verilen Khaironeia galibiyet-i katiyesini pederine kendisi kazandırmak gibi muvaffakiyât-ı azime ile cümlelerin enzar-ı tahsinini kazanmış idi.

336 sene-i miladiyesinde pederinin sandalye-i hükûmetine cülus eylediği zaman henüz yirmi yaşında (47)bir civan olup Yunanlılar böyle yirmi yaşındaki bir çocuğun kumandasına tabi olan orduyu pek kolaylıkla perişan edecekleri ümidiyle isyana kalkışmış iseler de İskender yıldırım gibi bir şiddetle a'da üzerine saldırarak hücum ile zapt eylediği Thebai şehrini ihrak-ı bi'n-nar edince Atinalıların akılları başlarından gidip daha doğrusu akılları başlarına gelip amana düşmüşler idi. Binaenaleyh İskender Atina'yı tahrip etmedi.

Tarihin bu asırlarında Fürs-i kadimin hükmü bütün Anadolu ve Suriye ve Mısır'a doğru taammüm eylemiş ve İskender-i Kebir ise Acemlerden ziyade

Yunanlıların istila-yı âleme müstait oldukları davasına kıyam etmiş olduğundan bütün Yunanistan ve Makedonya'nın mecmu-ı kuva-yı harbiyesini cem eyledi ki miktarı otuz bin piyade ile beş bin dahi bargire baliğ oldu. Bu askere kendisi başkumandan olarak 334 sene-i mukaddimesinde Anadolu'ya geçip Furs-i kadim şahı Dara'nın askerini Anadolu üzerinde zebun ve perişan etmekle Anadolu'nun kısm-ı azam-ı şimalisi İskender'in yed-i zaptına girdi.

(48)İskender her nereye uğrar ise bir miktar asker bırakarak ve bıraktığı kadar adamı dahi o mahalden alarak geçip ilerler imiş. Bu suretle Suriye'ye doğru ilerlemekten kendisini hiçbir kuvvet men edemeyip bir aralık terli terli nehre girmiş yıkanmış olması hasebiyle şiddetli bir hastalığa duçar olarak pek az bir zaman için hareket-i askeriyesini tatil eylemiş ise de beriü't-tamm kesp eder etmez tekrar harekete gelerek 333 sene-i miladiyesinde İssos nam mahalde Acem ordusunu bir daha bozmuş idi. Bu muharebede Dara bütün familyası halkıyla İskender'e esir olmuş ise de İskender Dara'nın sebilini tahliye ederek hakkında muamele-i dil-nüvazı ve civanmerdiyi dahi diriğ etmemiştir. Ondan sonra İskender Suriye içine dalıp sevahil üzerinde bulunan memleketleri bir bir muhasara ile fethederek Mısır'a varmış ve orada İskenderiye şehrinin esasını vaz ederek badehu Habeş içlerine doğru dahi azimetle kendisini Jüpiter nam mabud-ı azamın oğlu olmak üzere ilan ettirmiştir.

(49)İran üzerine başlamış olan bir hareket-i askeriyede böyle yolunu Mısır'a sapıtmaktan maksat ne olduğu tarihçe düşünülecek bir kaziye olup bu maksat ise o aralık Mısır'ın dahi Furs'e tabi olmasından ve orada bir Acem ordusu bulunmasından naşı İskender şayet şarka doğru harekette devam edecek olursa Mısır ve Suriye taraflarında bulunan Acem ordularının kendi hatt-ı ricatına düşerek bilahare azim bir bozgunluk verdireceği derkar olmasından dolayı işte mücerret bu tehlikeyi bertaraf etmek için olmalıdır. Hatta oraya aman vermesi dahi kendisi Suriye ve Mısır taraflarında meşgul iken Dara'nın arka taraftan yüklenip tazyik etmemesi için bir cemile-i mecbure olduğu varid-i hâtır olur. Zira Suriye ve Mısır fütuhâtını ikmal eyledikten sonra İskender-i Kebir Dara ile Erbil nam mahalde bir daha çarpışarak bu defaki bozgunlukta Dara gerek hataen ve gerek amden katl dahi olunmuş ve binaenaleyh bütün Furs ve Media memalîği İskender'e intikal eylemiştir.

Şu muzafferiyet-i azime üzerine İskender-i Kebir bir âlâ-yı vâlâ (50)tertîp eyleyerek Babil şehrine girmiş ve ondan dahi Persepolis nam-ı diğer Istahar şehir-i kadim ve cesimine tevcih-i inan-ı azimet eyleyerek şehir-i mezkûrda Furs-i kadim

şahlarının saray-ı âlisini bir sarhoşluk neşesiyle ihrak-ı bi'n-nar eylemiştir. Fütuhâtın bu derecesi dahi İskender'in heves-i cihangiranesini mutmain edemediğinden şimdiki Afganistan ile Belucistan'ı geçip Hint üzerine dahi varmış ve esnâ-yı rahda İskit denilen akvam-ı vahşiyeyi kâmilten perişan eylediği gibi 327 sene-i mukaddimesinde bütün Hindistan'ı da fetheylemek azmine kuvvet vermiş ise de maiyetinde bulunan ordu daha ileriye varmaktan iba ve imtina eylediği cihetle İskender Babil'e kadar avdet eylemiştir.

Ordunun bu imtinana yalnız yolların uzaklığı sebep olduğu teslim olunamaz. O zamana kadar İskender-i Kebir maiyetinde bulunan serdar ve rüesa ve efrada hep arkadaş muamelesi eder ve kimseye unfla muamele göstermez iken besbelli cihangirliğin verdiği kibir ve gurur üzerine birkaç kimseyi katl ve idam eylediğinden ve şu hal (51)orduca kendi hakkındaki teveccühü azalttığından kariben zannolunur ki serdarlar kendi hayatlarından emin olamadıkları için daha ileriye varmaya cesaret edememişlerdir. Hatta Asya hükümdarlarında görülen efal-i zevk ve sefaya İskender-i Kebir dahi tamamıyla kapılarak kadınlar ile ıyş ve nuşa o kadar koyulmuş idi ki 323 sene-i mukaddimesinde henüz otuz üç yaşında bir babayiğit iken vuku-ı vefatını bazı müverrihler içki ve cimada ifratına hamlederler. Bazıları ise eser-i tesmim olmak üzere vefat eylediği zannında bulunurlar.

Bu zat hareket-i cihangiraneye mücerret tahrib-i âlem ve istirkak-ı ümem için çıkmayıp belki medeniyet-i Yunaniye'yi bütün ebna-yı beşer miyanına bi't-tamim cihanı mamur etmeye çıkmış idi. Bu sebebe mebni idi ki hiçbir tarafta gerek kendisinin ve gerek generallerinin muamele-i gadr ve zulmü ile ahali-i mağlube miyanında isyanlar zuhura gelmeyip müceddiden bina eylediği memalik ise yetmiş adedi geçmiş idi. Maiyetinde bulunan otuz bin Yunan askerinden yalnız birer neferi fetheylediği şehir ve kara ve kasabata bekçi bıraksa yine (52)kifayet edemeyeceği derkardır. Hâlbuki her nereye vardı ise teksir-i kuvvet eyleyerek askerinin miktarını gittikçe artırır idi. Hamle hükümdar-ı müşarünileyhin bu hareket-i cihangiranesinden fûnun-ı mevcudaca husule gelen terakki pek mühimdir. Maiyetinde birçok ulema ve hükema mevcut olarak bunlar coğrafya ve tarih fenlerinden maada ilm-i hayvanat ve nebatat ve vaktiyle Keldaniler yedinde bulunan ulum-ı felekiye ve sairece malumatlarını artırmışlar ve Yunanistan'a avdet eyledikleri zaman yeni kitaplar telifiyle maarifi tevsi eylemişlerdir.

İskender vefat eylediği zaman Dara'nın kızı olup müstefreşesi olan Roxana gebe olmasıyla ondan bir oğlu tevellüt ederek ismine İskender Aegus tesmiye kılınmış ise de İskender'in generallerinden Cassander bu sabiyi derhal idam eylemiş idi. Zira İskender

hin-i vefatında kimseyi kendisine veliaht olmak üzere tayin etmediğinden ve belki generalleri miyanında hangisi elyak ise onun hükümdar olması gibi önu açık bir vasiyette bulunup generallerinin her biri dahi en yiğit ve elyak kendisi olduğu davasına kıyam (53)eylediğinden bunlar memalik-i mevcudeyi kendi aralarında taksime koymuş idiler. Bu taksimden Asya üzerinde birtakım hükûmat-ı cedide zuhura gelmiştir ki Asya'ya mahsus bulunan ve inşallah *Kâinatımız*ın kısım-ı evvelisini teşkil eden şu Avrupa kısmından sonra kısım-ı sanisini teşkil eyleyecek olan Asya tarihleri miyanında izahat-ı lâzimesi verilecektir. İskender'in vefatından sonra asıl Yunanistan ahvaline gelince:

Cihangirin vefatından sonra Yunanistan artık İskender'e teslim eylemiş olduğu zaman-ı istiklal ve ihtiyarını tekrar ele geçireceği ümidine düşerek Demosthenes'in teşvikiyle tedrikat-ı lâzimesini bi'l-ikmal her zuhurata mukavemet-i intizarında iken bir de İskender'in Asya seferine hin-i azimetinde Makedonya ve Yunanistan'a vali olmak üzere terk eylemiş ve bir aralık İskender'in validesi tarafından azline yürünülmüş olan Antipater sair generaller miyanında taksim olunan memalik-i İskenderiye'den Yunanistan kendi hissesine isabet eylediği beyanıyla meydan-ı iddiaya çıka gelmiş idi. Yunanlılar olanca kuvvetleriyle merkurum üzerine saldırarak (54)bir aralık 323 sene-i miladiyesinde Lamian nam mahalde Antipater'i bozmuşlar ve taht-ı muhasaraya almışlar idiyse de bir sene sonra Crannon nam mahalde Antipater Atinalıları mağlubiyet-i şeniaya duçar etmesiyle bütün Yunanistan'ı taht-ı raiyete almıştır.

320 sene-i mukaddimesinde Antipater'in vuku-ı vefatı üzerine İskender'in generallerinden Cassander Yunanistan'a saldırıp bu defa dahi Yunanlılar onun bar-ı raiyetini çekmişler ve nihayet Antigonus'a mağlup olmuşlar idi. Yunanlıların bu derecelere kadar zaaf ve mağlubiyete duçar olmalarına sebep kendi ihtilafat-ı dâhiliyeleri olmasıyla şu ihtilafı ortadan kaldırmak için 'Achaean Heyet-i İttihadiyesi' namıyla bir heyet-i ittihadiye teşkiline muvaffak oldular ki ber-vech-i ati ikinci faslımızda izah olunur.

(İKİNCİ FASIL)

ACHAEAN HEYET-İ İTTİHADİYESİ

AN 284 İLA 216 MUKADDEM-İ MİLÂT

Tafsil- Yunanlıların harici müstevliler yedindeki mağlubiyetleri mahza kendileri arasında ittifak bulunmamaktan (55)neşet eylediğini en evvel Achaean denilen ahali

tahattur eylemiş ise de ittifaksızlığa sebep dahi güya düşmana bilmukabele galibiyet husule geldiği zaman bunun şan u şerefi kime ait olacağı davasından ibaret bulunmakla bu halde bir ittifak husulü için evvel-be-evvel lazım gelen şey bir general intihabından ibaret kaldığı derpiş kılınmış idi. Bunun üzerine umum Achaeenlar bir cemiyet akdederek içlerinden bir reis intihap etmeye ve artık o reisin şan ve şerefine hiçbir kimse tarafından gıpta edilmeyerek her ne emir ve işaret eyler ise umumen itaat edilmeye karar verilip bu suretle vücuda getirilen heyete ‘Achaeen Heyet-i İttihadiyesi’ namı verilmiş ve birkaç sene hafıyyen itmam-ı tehiyyat eyledikten sonra 280 sene-i mukaddimesinde hepsi birden Makedonya hükûmet-i müstevliyesi aleyhine kıyam etmiş idi.

Filhakika müttefikane edilen hareket kendi müteşebbislerini nail-i galebe ve muzafferiyet etmekle heyet-i mezkure Makedonyalıların tasallut ve tahakkümünden kurtulmaları üzerine etraf ve civardan daha birçok memalik dahi işbu ittifaka dâhil (56)olmuşlar ve bu suretle kuvvet-i cemiyeti artırmışlar idi. Bu halde heyet-i ittihadiyeye bir nevi hükûmat-ı müttehida sureti verilerek ‘Megalopolis’ yani büyük şehir namıyla müceddiden tesis olunan bir şehri kendilerine merkez-i hükûmet ittihaz eylemişler idi. Elhasıl heyet-i ittihadiye bütün Mora şibh-i ceziresi üzerindeki memleketleri daire-i ittifaka almak suretiyle gittikçe kuvvet ve nüfuzunu artırmaya başlamış ise de bu halde dahi diğer bir heyet-i ittihadiye buna muhalif çıkarak himmet-i müttehidiye-i müdafa-kâriyi nihayet neticesiz bırakmaya sebep olmuştur. Şöyle ki:

Aetolian ahalisi İskender-i Kebir’in vefatından sonra Yunanistan’ı taht-ı mahkûmiyete almaya çalışan Craterus ve Antipater gibi müstevlilere karşı kendi hukuk ve istiklallerini müdafaaya çalışmışlar ise de muahharen Antigonus’a gelince onunla ittifak ederek Yunanistan-ı Garbîyi kendi istilaları altına almak tamama düşmüşler idi. Bu halde teşkil eyledikleri heyet-i ittihadiyeye Messenia ve Acarnania ve Elis taraflarını dahi idhal eyleyerek Achaeen heyet-i müttehidesiyle muharebeye kalkışmışlar idi. Antigonus’un vefatından sonra bunlar müttefiklerini kaybeylediler (57)ise de bütün Yunanistan’ı kendi istilaları altına almak hırsından vazgeçmeyip artık Achaeenler ile muharebe-i mütemadiyeye koyuldular.

Bu muharebe miladın 220 sene-i mukaddimesinden 217 sene-i mukaddimesine kadar devam ederek bir aralık Achaeenler Makedonya kralı tarafından dahi mazhar-ı müzaheret olmakla Aetolianlara galebe eylediler. Hâlbuki Aetolianlar dahi gerek Achaeenlerden ve gerek Makedonyalılardan intikam almak için Romalılardan istimdada

kalkıştılar. Bu zamanlar Romalılar tamam-ı devr-i cihangiranelerinin ibtidalarında bulundukları için vuku bulan istimdadı canlarına minnet bilerek Aetolianların imdatlarına koşmuşlar idi ki şu hal Romalılar için Yunanistan feth-i umumisinin ilk vesilesi olmuş idi. Ancak Aetolianlar Romalılara külli muavenetle bir hayli muzafferiyetler kazandırdıktan sonra bunların kendilerine mededres değil adeta Yunanistan'ı istilaya gelmiş bir nevi düşman olduklarını görerek istimdatlarından nadim ve pişman oldular. Binaenaleyh bu kere dahi Antakya'da hükûmet süren Antiochus'dan istimdada kalkıştılar ise de artık Romalılar (58)bir kere Yunanistan'ın istilasını azmedinmiş olduklarından müttetiklerinin kendilerinden yüz çevirmeleri üzerine onlar Yunanistan istilası için harekât-ı askeriyeden yüz çevirmediler. İşte mücerred-i tefrika ve nifak Yunanistan'ın bilahare Roma Devleti tarafından bi'l-istila Roma raiyeti altına girmesini intaç etti ki tarih-i Yunan'ın bu kısmı dahi ber-vech-i ati üçüncü faslımızda izah olunur.

(ÜÇÜNCÜ FASIL)

YUNAN'IN ROMA İSTİLASI ALTINA GİRMESİ

AN 216 İLA 146 MUKADDEM-i MİLÂT

Tafsil- Aetolianların Romalıları ilk davetleri üzerine Romalıların ilk girdikleri ve hemen taht-ı idarelerine alarak bir daha Yunanistan eczasından addetmedikleri yer İlliri yani şimdiki Arnavutluk tarafları olup buraları miladın 229 sene-i mukaddimesinde Roma memaliğine rapt ve ilhak olunmuş idi. Ondan sonra Aetolianlar Antiochus ile bi'l-ittifak Romalılar aleyhine mukavemet etmeye kıyam eyledikleri zaman Romalılar dahi silah-ı feth ve istilayı bunlar aleyhine hasrederek 190 sene-i (59)mukaddimesine kadar bütün Aetolia memaliğini memalik-i müttetike ve mülhakasıyla beraber zapt ve kendi mülklerine ilhak ve rapteylediler.

Bu halde Makedonya ve Epirus hükûmetleri bu gidişle bütün Yunanistan'ın Roma raiyeti altına gireceğini anlayarak bi'l-ittifak Romalılara mukavemete ibtidar eylemişler ve filvaki bir hayli seneler galebat-ı mütetabiaya dahi mazhar olmuşlar ise de ittifakları öyle metin ve mütetadi bir şey olmadığından 168 sene-i miladiyesine doğru müdafa-i a'dada artık aciz kalarak kendi memleketleri dahi Roma mülküne munzam olmuştur.

Romalılar Yunanlıları bi'l-küllîye kendilerinden tevhiş etmemek ve bahusus fetholunan memalik ile henüz derdest-i feth ve istila bulunan memaliğin bi'l-ittifak bir

isyan çıkarmalarını men eylemek için evvela girdikleri yerlerin ahalisine asla taarruz etmezler ve istiklal-i kadimlerine ilişmezler idi ki bu halde yalnız mevaki-i askeriye'nin Romalılar tarafından zapt edilmesine dahi ahali-i mahalliye ses çıkarmazlar idi. Bu tedbir Flamininus nam (60)Roma generalinin tedbiri olup hatta Achaeen Heyet-i Müttehidesinin Makedonya ile ittifakını bozmak için heyet-i mezkûre ile kendisi ittifak etmiş ve o heyete dâhil bulunan memleketlere asla taarruz edilmeyeceğini de temin eylemiş idi. Ancak Makedonya'yı filân taht-ı istilasına aldıktan ve artık bütün Yunanistan'ın Roma işgal-i askerîsi altında bulundurulmasına imkân husule geldikten sonra Achaeen ittihadına dâhil bulunan memalîge dahi asker sokup şu kadar ki güya evvelki taahhüdünü ihlal etmemiş olmak için Yunanistan'ın kemâfi's-sâbık bir memleket-i müstakile olduğunu ve idare-i mülkiye ve mezhebiyeye Romalıların asla karışmayacaklarını tekrar temin eylemiş idi.

Yunanistan'ın her tarafı bu suretle Roma istilasına altına girdiği zaman her tarafın gayretli ve hamiyetli olan eazımı Corinth şehrine ricat eyleyerek binaenaleyh orası mecma-i ekâbir olmuş ve Romalılar dahi şehir-i mezkûrun istilasını tehir eylemiş idiler. Yunanlılara evvelce verilmiş olan teminatın hükmü kalmamak için Yunanistan serdarlığı Mummius namında başka bir Roma generaline ifrağ olundukta (61)bu zat gelip Flamininus'un muahedesini hiç tanımadıktan başka Corinth üzerine dahi hareketle miladın 146 sene-i mukaddimesinde orasını da zapt ve istila edince artık Yunanistan'dan Roma'ya merbut olmadık hiçbir kıta kalmamış ve umum Yunanistan 'Epirus Vetus' namıyla Roma'nın bir vilayeti hükmüne girmiştir.

İşte bu istila-yı umumiden sonra Yunanistan-ı kadim tarihine artık hatime çekilmiş oldu. Tarih-i Yunan'ın bundan sonrası Roma tarihine indirac eyleyerek hatta bir aralık Mithridates namıyla Anadolu sahilinde türeyerek Roma istilasına mukavemete kalkışan Yunanî'l-asl bir hükümdar Romalılara bayağı mukavemette bulunmasıyla bütün Yunanistan'ı da bi't-teşvik azim bir isyan çıkardı ise de bu isyan Yunan tarihi-i kadimine müteallik bir fıkra olmaktan ziyade Roma devletinin bir kısım reayasının isyanı olmak üzere yine Roma tarihine müteallik görüldü. Bahusus ki Roma serdarı Sulla hemen Atina üzerine asker çekerek ve dereler gibi kanlar dökerek bu isyanı bertaraf eylemiştir. Maahaza Yunanîler Roma istilasına altına girmekle (62)bir zillet ve hakaret içine düşmüş olmadılar. Romalıların ibtida-yı devr-i cihangirîleri demek olan şu avanda terakkiyat-ı medeniyeleri henüz hiç nispetinde olarak Yunanîler ise fûnun ve sanayide yed-i tûlâ ashabı adamlar olmasıyla bu behre-i ilmiye ve sanaiyeleriyle

Romalılar nezdinde mümtaz olarak onlara dahi talim-i fûnun ve irae-i sanayi ederek memduh ve muteber olmuşlar idi. Hatta denilebilir ki Roma kendi silah-ı galibiyetiyle gelip Yunanîlere mağlup olmuştur. Zira asıl galibiyet bir memlekete cebren girmekten ibaret olmayıp belki o memleket ahalisini kendi medeniyet-i kadimelerinden çevirerek fırka-i galibenin kanun ve usul-i medeniyetine idhal eylemekten ibaret sayılacağına göre Romalılar bilakis Yunanîlerin şakirdi olarak ulum ve maarif -i Yunaniye'ye tebaiyetle onlara mağlup olmuşlardır.

Yunan-ı kadim tarihinin devr-i sanisine dahi burada hitam verdikten sonra Roma devletinin kısım-ı şarkî ve garbî diye ikiye inkısamı zamanına kadar tarih-i Yunan'ı Roma tarihinden ibaret addederek üçüncü babımızı dahi Roma'nın inkısamından bed ile ber-vech-i ati küşat ediyoruz.

(63)ÜÇÜNCÜ BAB

ŞARK İMPARATORLUĞU

AN 395 İLA 1453

(BİRİNCİ FASIL)

ISLAVLARIN İSTİLASINA KADAR

AN 395 İLA 746

Tafsil- Serlevhamızda 'Şark İmparatorluğu' tabir eylediğimiz devlete 'Baz Ampir' ve 'Yunan Devlet-i Şarkiyesi' ve 'Bizans İmparatorluğu' ve 'İstanbul İmparatorluğu' namları dahi verilir. Roma Devleti rub'-ı meskûn ve mamuren hemen kâffesini idare-i vahidesi altına alarak asırlarca müddet-i devam dahi eylediği cihetle cihanda bu vüsat ve bu devam adeta hiçbir devlete müyesser olamamış ise de ondan sonra Şark İmparatorluğunun bir aralık haiz olduğu vüsat-ı hudut dahi başka bir devlete nasip olamamış denilse müstebit olamaz. Zira Roma-yı Garbî Roma-yı Şarkî'den ayrıldığı zamanlar şimdiki Yunanistan ve Bulgaristan ve Edirne vilayeti ve Şarkî Rumeli ve bütün Anadolu kıtaları Şark İmparatorluğunun (64)hissesine isabet eylediği gibi Roma-yı Garbî'nin barbarlar yedinde inkıraz-ı küllisinden sonra İtalya'nın cenup tarafı ve Afrika kıtasında vâki kâffe-i Roma müstemlekatı ve İspanya'dan henüz nail-i istiklal olmayarak Roma'ya tabi bulunan yerler ve Suriye tarafları dahi hep Şark İmparatorluna tabi olarak İstanbul'dan gönderilen valiler imparator namına icra-yı hükûmet ederler idi.

Vâkıa bu devlet şimal cihetinden Hunların ve cenup ve şark taraflarından dahi Acemlerin taarruzatına uğrayarak daha bidayet-i teşekkülünde rahat ve huzur yüzü görememiş idiyse de memaliğinin vüsatine ve nüfusunun kesretine nazaran eğer bir de muntazam idaresi olsa idi işbu şimal ve cenup müstevlilerine galebe ederek Roma devlet-i cihangiranesine hüsn-i halef olabilir idi. Fakat Romalıların en büyük sefahetleri İstanbul eazım-ı kibarını dahi tegayyür-i ahlak musibet-i müthişesine uğratmış olduğundan İstanbul’da gerek imparator hanedanları ve gerek sair kibarın suiahlak ve ahvali Şark İmparatorluğunun belıyyat-ı günagundan kurtulamamasını mucip olmuştur. Sair ciltlerimizde (65)yaptığımız gibi eğer bu cildin şu faslında dahi makam-ı hükûmete gelen ve yahut gelmek sevdasıyla teşebbüsat-ı harisaneye kalkışan zevatın vukuatını yazacak olsak miktarı yüzleri geçen bu adamların kâffesinde değil ise de ağılebiyet-i azimesinde sevda-yı hükûmet ve hubb-ı riyaset saikasıyla iltizam olunmuş birtakım cinayat-ı faciadan başka hiçbir şey görememiş oluruz ki bu halde ne kadar ihtisarı iltizam eylemiş olsak Şark İmparatorluğuna mahsus olacak olan şu babımız *Kâinat*’ın şimdiye kadar çıkarılan ciltlerinin kâffesinden daha büyük bir cilt teşkil etmiş olmakla beraber o cildi dahi inkılabat-ı ahval-i mileli mübin bir tarih değil belki yalnız cinayat-ı müthişe mecmuası haline ifrağ etmiş olacağımızdan burada o cihetten sarf-ı nazar kılınmaya mecburiyet-i ciddiye hâsıl olmuştur.

Ehemmiyet ve menafi-i tarihiyeye muvaffak olan inkılabata gelince: En evvel Şark İmparatorluğuna taarruza başlayanlar Acemler oldu ki Yunanistan-ı kadim tarihinden beri bunların garp tarafına doğru teveccüh etmiş olan nazar-ı ehemmiyetleri Romalıların Asya seferleriyle teeyyüt eyleyerek devlet-i mezkûrenin (66)duçar-ı zaaf olduğu zamanlarda ise Fûrs devleti Ermeni ve Gürcü misillü ahaliyi teşvik ve kendi ordularıyla dahi teyit eyleyerek bütün Ermenistan Şark İmparatorluğundan ayrılmış idi. Şimalen dahi Hun akvamı Avrupa’nın her cihetini hercümerc eyledikleri sırada Tuna nehrini geçerek tâ İstanbul civarlarına kadar bütün Rumeli ve Yunanistan’ı pa-mal-i huyul eylemişlerdir. Ancak o aralık Şark Devletinin kuvveti henüz israf edilmemiş olduğundan Anadolu’nun bakiyesini kurtardıktan ve Hunlardan dahi tabiatıyla kurtulduktan sonra Roma-yı Garbî inkıraz-ı küllîye uğradığı esnada İtalya taraflarına ordular sevk ederek İtalya-yı Cenubî’yi taht-ı idaresine almaya ve İspanya ve Afrika ve Suriye’yi dahi iltihaka muvaffak olmuştur.

Ondan sonra ise İstanbul’un gevşekliği ve vilayat-ı baidenin dahi İstanbul’a bakarak adeta kendi başlarına idare olunmak hevesatına düşmeleri altıncı asr-ı miladi

içinde Şark İmparatorluğu için yeniden yeniye zuhura gelen müstevlilere hüsn-i mukavemeti men eylemiştir. Bu yeni (67)müstevlilerin bir kısmı Lombardlardır ki bundan evvelki İtalya tarihinde izah olunduğu üzere bunlar İtalya'nın şimal taraflarında yerleşmiş bulundukları halde Roma'nın zaafı ve bahusus inkırazı üzerine bütün İtalya'yı zapt ve istila için cenuba doğru yürümeye başlamışlar idi. İmdi sair müttetikleriyle beraber Lombardlar Şark İmparatorluğuna tâbi olan mahallerin üçte ikisini zapt ve istila eyledikleri halde imparatorluk ancak sevhil-i bahirde vâki bazı memalîği donanma kuvvetiyle müdafaa edebilip İtalya'nın içerilerinde bulunan memalikten dest-keş-i feragat olmaya mecburiyet görmüştür.

Hâlbuki diğer cihetten Bulgar ve Sırp ve Hırvat misillü Slav akvamı dahi Tuna nehrini geçerek İstanbul'da imparator bulunan zevat olanca kuvvetlerini bunlar üzerlerine göndermekte kusur etmezler idiyse de zaten olanca kuvvetleri bu düşmana mukavemete kâfi olmadığı gibi ordu serdarlarından dahi her biri bir entrikaya tâbi olduklarından Slav akvamı gittikçe ilerlemekte devam eyler idi. Şimal taraflarında Slavların işbu muhacimat-ı daim (68)ve müstemirresine mukabil bir de bu senelerde (an 622 ila 650) semt-i cenupta millet-i muazzama-i İslamiye tarihi-i umumi-i âlem için yeni bir bab-ı azim küşad eylemiş idi. Hulefa-yı raşidin efendilerimiz zamanında ordu-yı Müslimin Suriye ve Mısır taraflarına yürüyerek oralarını kâmilan Şark İmparatorluğundan nez'e muvaffak oldukları gibi Benî Ümeyye zamanında dahi bahren Kıbrıs ceziresine hücum ve zapt olunmuş ve berren memalik-i Afrikiye'ye doğru hatve-endaz-ı galibiyet ve muzafferiyet olmak müyesser olmuş idiğinden işte koca Şark İmparatorluğu şimal tarafından Slavların ve cenup cihetinden Arapların tazyiki arasında şaşırılmış kalmış idi.

Bu iki kuvve-i tazyikiyenin hangisi hangisinden mühim ve müthiş olduğunu tayin edebilmek erbab-ı muvazeneyi haylice işgal eyler. Zira İslam'ın ibtida-yı devr-i cihangiranesinde şarken ve garben hatavât-ı istilasını men eyleyecek hiçbir kuvvet bulunamayıp biraz evvelleri nefis-i İstanbul şehrini muhasaraya kadar gelmiş olan Acem devletini harita-i âlemden külliye hakketmiş olduğu gibi şimalen Bizans (69)İmparatorluğunun dahi mukavemete iktidarı olmayarak 671 ve 678 sene-i miladîyelerinde ordu-yı İslam iki defa İstanbul'a kadar gelerek vaz-ı muhasaraya muvaffak olmuş ve bu hareket-i galibanenin eseri olmak üzere Arap Cami-i Şerifi bir yadigâr-ı ebedî kalmıştır. Hâlbuki şimal cihetinde Slavların harekât-ı istila-karanesi dahi bundan az müthiş değil idi. Tuna nehrini tecavüz eden Slav fırkaları ta Edirne

havalisine kadar Rumeli'nin her tarafına yayılarak yerleşip kaldıkları gibi bir cihetten Makedonya yani Selanik taraflarını dahi kendilerine mesken eyledikten maada Teselya'yı da mürur ile nefs-i Yunanistan'a ta Mora şibh-i ceziyesine kadar ilerlemişler ve bu mahallerin kâffesinde yerleşip kalmışlardır.

Eğer o zamanlar beynelmilel turuk-ı muhabere küşade bulunsa da Araplar Slavlar ile haberleşebilseler idi iki müstevliler Şark İmparatorluğunu pek kolay hazfederek Karadeniz Bosfor Marmara Denizi Dardanel Boğazı hadd-ı fasıl olmak üzere Şark İmparatorluğu memaligini pay edebilirler idi. Ancak bir tarafta olan işlerden diğer tarafın (70)haberi olamaması böyle bir hareket-i azime-i müttefikeyi mani olduğundan Şark İmparatorluğunun daha pek çok zamanlar can sürümesine meydan açılmıştır.

(İKİNCİ FASIL)

İSTANBUL'UN EHL-İ SALİB TARAFINDAN FETHİNE KADAR

AN 714 İLA 1204

Tafsil- Fasl-ı sabıkın nihayetinde Şark İmparatorluğunun daha birçok seneler devamına 'Can sürümek' diye tabir edişimiz beyhude bir tabirden ibaret değildir. Büyük binaların hal-i harabîleri dahi bir hayli zamanlar devam etmesi kabilinden olan devama bir devlet-i muazzama için ancak can sürümek tabirinden başkası bulunamaz. Cenup tarafından Araplar bütün Suriye ve Mısır ve sair memalik-i Afrikiye'yi ve hatta İspanya'dan ve Sicilya'dan Rumlara tâbi olan yerlerle beraber yerli hükûmetlerine de tâbi olan mahalleri istila eyledikleri ve şimal tarafından Slavların İstanbul'a kadar bi-t-tehdit her tarafta yerleşip kaldıkları halde Şark İmparatorluğu kendi elinde kalan yerlerce intizamat-ı mülkiye ve askeriyesini ikmale bezl-i mahasal iktidar eyleyeceğine (71)orta yere bir mezhep münazaası çıkarak bir taraftan Roma'da papaların hükûmet-i cismaniyesi dahi tanınmak suretiyle İtalya cihetinde Şark İmparatorluğuna tâbi ne kadar yerler var ise cümlesi ayrıldığı gibi İstanbul'da dahi kiliselerde birtakım tesavire arz-ı perestiş caiz midir değil midir davasıyla beyne'l-halk azim bir ihtilal husule gelmiş ve bu mücadele senelerce uzanıp giderek Akdeniz adaları ahalisi Şark İmparatorluğundan ayrılmakla beraber Slavlar üzerine gönderilen orduların dahi gayretlerine fütur gelip azim ve müthiş mağlubiyetlere duçar olunmuş idi.

Bu hal 867 sene-i miladiyesine kadar gittikçe dehşetini artırarak devam edip tarih-i mezkûrda câlis-i sandalî-i imparatori olan Makedonya hanedanı birkaç mukdim

ve gayûr hükümdarların ikdam ve ihtimamı sayesinde ahvale epeyce intizam vermeye davranmışlar idiyse de makam-ı imparatoriye hahişker olan sair hanedanlar ile birçok dahi ashab-ı huruc o gayretli prensleri de bihakkın iş görmekten men ederler idi. Hâlbuki Bulgar (72)ve Rus ve Peçenek gibi Slav ve Tatar akvamı daima fırsat gözetmekte olduklarından imparatorlukça dahilî bir karşılık görüldüğü anda bazıları ufak kayıkları ile Karadeniz'den ve bazıları atları ve arabaları ile karadan İstanbul üzerine bi'l-hücum envai tahkirat ve terzilata kadar mütecasir olurlar idi. Nihayet Makedonya hanedanından olan prenslerin himmet ve gayretlerine Rum serdarlarının biraz terk-i nifak etmeleri dahi yardım eyleyerek Bulgar ve sair akvam-ı Slavya'ya taraf taraf galebe edilmekle bunlar amana düşürülmüş ve badema kavmiyetlerinin dahi mahvı zımında kendilerinden kız alınıp verilmeye başlanarak bu suretle anasıl Yunan ve Roman-ı kadim mahlûtu olan Şark-ı Rum milletine bir de Slav anasırı karışarak cümlesi bir nevi yekparelik peyda eylemekle aralarında evvelki husumet mahvolmaya yüz tutmuştur.

Şimal cihetince görülen şu muvaffakiyet-i muvakkitenin bir aynı dahi cenup cihetince görülmüş idi. Zira Akdeniz'e çıkarılan donanma Kıbrıs ve Girit ve Sicilya adalarını muvakkaten tekrar Şark İmparatorluğuna rapteyledikleri (73)gibi Halep taraflarına gönderilen bir ordu dahi oraların istirdaden istilasına muvaffak olmuş idi. Ancak bu muvaffakiyetler dahi çok zaman devam edemedi. Miladın on birinci asrı ibtidalarında Selçukiye denilen Türk akvamı şark tarafından zuhur ederek izahat-ı lazimesi ileride Osmanlı tarihinde ita olunacağı üzerine akıllara hayret verecek bir sürat ile Anadolu'nun üçte ikisini Şark İmparatorluğundan nez etmiş ve azim bir hükûmet-i Türkiye kurmuş oldukları gibi Avrupa cihetinde Bulgarlar dahi tekrar daiye-i istiklale kıyam ile kendilerini imparatorluğun raiyetinden kurtarmışlar idi.

Bu esnalarda makam-ı hükûmete gelen Aleksios ve Yannis ve Manuel Komnenos eğerçi azm-ı azîm sahibi adamlar idiyse de her tarafı düşman ihata eylemiş olduğu bir zamanda yararlıklarından pek az istifade olunabildi. Yani yalnız Karadeniz sevhili üzerinde vâki Sinop ve Trabzon gibi bazı vilayat-ı şarkiyenin imparatorluğa rabita-yı iltihakı muhafaza olunmakla iktifa edildi. Ancak diğer cihetten İtalya'yı (74)istila eylemiş bulunan Normandlara karşı mukavemet mümkün olamayarak Sicilya ve sair Akdeniz müstemlekatı kâmilten bunların yed-i zaptına geçmiş oldukları gibi Macarlıların dahi eyalat-ı şimaliye üzerine muhacemata başlamaları Şark

İmparatorluğunun olanca kuvvetini sarf ettirmeye lüzum gösterdiği halde yine hiçbir netice-i müfide husule getirememiştir.

İmdi Şark İmparatorluğu için bu kadar metaib ve felaket yetişmemiş gibi bir de Avrupa taraflarından alay alay toplanıp güya millet-i muazzama-i İslamiye'yi dünya yüzünden mahvetmeye gelmiş olan ehl-i salib kahramanan-ı Müslimin pençesinde hırpalanması üzerine silah-ı istila-cuyaneyi Şark İmparatorluğu üzerine çevirmesinler mi? Zaten elinde Anadolu'nun bazı kıtaatı ile bir de Yunanistan kalmış olan ve onların kuvveti dahi şimal ve cenup muharebelerinde sarf edilip bitirilmiş bulunan Şark İmparatorluğunun bütün Avrupa kuva-yı müctemiası demek olan ehl-i salibe karşı durmaktan bi'l-küllîye aciz kalarak 1204 sene-i miladiyesinde imparatorluğun payitahtı olan İstanbul şehri bunlara arz-ı teslimiyete mecbur olmuştur (75)ve bu suretle Şark İmparatorluğuna ilk defa olmak üzere hatime çekilmiştir.

(ÜÇÜNCÜ FASIL)

LATİN İMPARATORLUĞU

AN 1204 İLA 1260

Tafsil- Ehl-i salibin Şark İmparatorluğuna suhuletle galebesini temin eden şey vehleten İstanbul'un onlar yedine düşmesiyle beraber bir de Venediklilerin donanma ile bunlara muavenet etmeleri kaziyesi olmuş idi. Yoksa İstanbul şehri kendisini ehl-i salibe karşı müdafaa etmiş ve Venedik donanması dahi imdada gelmemiş olsa idi Şark İmparatorluğu bu vartayı dahi geçirebilir idi. Zira bazı memalik-i fetihten sonra dahi hükûmet-i kadimelerine sadık kaldıkları gibi ehl-i salibin donanması olmadığından Şark İmparatorluğu bunlara her halde mukavemet edebilir idi.

Ehl-i salib Flandre dukası olan Baudouin kumandasıyla İstanbul'a girdikleri zaman Rumların hükûmetleri külliye mahv ve na-bedid olmayarak İstanbul'daki hanedan-ı (76)imparatori Marmara Denizi tarikiyle İznik tarafına naklederek orada 'İznik İmparatorluğu' diye hemen şimdiki Bursa valiliğinden daha küçük bir hükûmetçik kurdukları gibi Trabzon vilayeti dahi yine bir Rum imparatorluğu olmak üzere baki kalmış ve bir de Yanya tarafları bir Rum emareti suretiyle teşekkül eylemiş idi.

Bununla beraber ehl-i salib dahi Şark İmparatorluğunu yekpare bir suretle yeni bir imparatorluğa tahvil edememiştir. Zaten heyet-i salibiye yekvücut olmayıp birçok prenslerin senyörlerin sevkine tâbi perakende perişan bir heyet olduklarından ehl-i

İslam'ı mahv ve memaligini fethe bedel Şark İmparatorluğunu mahv ve memaligini fetheyledikleri zaman bunu birçok senyörler miyanında taksime koymuşlar idi ki başlıcaları on iki hükûmet-i müstakile idiler. Bunların dahi en mühimleri İstanbul İmparatorluğu Selanik Krallığı ve Yunanistan'da vâki Achaea Emaresi ve Atina Dukalığı ve Naksos Dukalığı ve Girit'te Venedik Hükûmeti idiler. Zira ehl-i salib Venediklilerin muavenet-i vâkıalarına mükâfaten Girit'ten maada ticarete elverişli sair bazı (77)sevahili dahi onlara ihdâ ve teslim eylemişler idi.

Şark İmparatorluğu heyet-i umumiyesiyle müttehit bulunduğu halde bile bir taraftan şimalen Bulgar ve sair Slav prenslerinin ve diğer cihetten dahi cenuben Etrak-ı Selçukiye'nin tehdidat-ı daimesinden kendisini koruyamayıp durur iken bu defa Latin İmparatorluğunun şu müteferrik ve perakende haliyle kendisini hiç muhafaza edemeyeceği ve binaenaleyh hükûmetin çok vakit devam eyleyemeyeceği anlaşıp durmakta idi. Maahaza hükûmet-i mezkûre yarım asır kadar devam edebildi ki yine şaşılacak bir devam addolunur. Bu müddet zarfında Latinlerden beş imparator makam-ı hükûmete gelerek hâlbuki bunlar Slav ve Latinlerden maada bir de Nikea yani İznik İmparatorluğunun tazyikat-ı mütemadiyesine göğüs vermeye mecbur olmuşlar idi. Nihayet beşinci imparator bulunan İkinci Baudouin henüz on bir yaşında bulunduğu halde makam-ı hükûmete gelerek hâlbuki Baz Ampir'in sefaheti şehvetperestliği entrikanlığı gibi suahlakı dahi tamamıyla işbu Latin İmparatorluğuna intikal ederek dâhilen ve haricen seyyiat içinde (78)kalmakla şu hal şimal taraflarında Bulgarlara ve cenup tarafından dahi İznik İmparatorluğuna meydan-ı fırsatı açmış ve İznik'te imparator bulunan Mihail Palaiologos büyük bir fırka asker ve bahren dahi bir ince donanma ile İstanbul üzerine yürümüştür.

İkinci Baudouin bu hücumu mukavemet mümkün olamayacağını anlayınca Avrupa'dan istimdat için feryatlara başlamış ise de zaten ehl-i salib harekâtı bile ciddi bir şey olmayarak adeta bir hareket-i mecnunane kabilinden olmasıyla Avrupa'dan hiçbir kimse biçarenin imdadına yetişmeyince o dahi taht ve tacı Mihail'e terk eyleyerek İtalya taraflarına savuşmuştur. İşte Mihail Palaiologos'un bir suretle tekrar İstanbul'a girerek eski Şark İmparatorluğunu tecdit eylemesi miladın 1260 senesinde vuku bulmuştur.

(DÖRDÜNCÜ FASIL)

İSTİLÂ-YI OSMANÎ'YE KADAR

Tafsil- Nikea yani İznik şehrindeki imparatorluk (79)bi't-tekrar İstanbul'a nakl-i kürsi-i hükûmet etmeye muvaffak olduğu zaman Şark İmparatorluğunun adeta bilcümle vilayâtı gerek Latinler ve Venedikliler tarafından istila olunmak ve gerek ahali-i mahalliyesi tarafından başlı başlarına idare edilmek suretiyle nail-i istiklal olmuş bulunduklarından imparatorluğun hududu adeta nefis-i İstanbul şehrinin suru ile mahdud ve muhat gibi bir şey kalmış idi.

Bunu üzerine İstanbul İmparatorları kuvve-i cebriye-i harbiyeden ziyade Rumların hissiyat-ı milliyelerini tahrik suretiyle ahalisi Rum olan vilayattan bir hayli yerleri tekrar daire-i itaat ve inkıyada aldığı gibi ahalisi Rum olmayarak fakat Ortodoks mezhebine salık olan Arnavutluk ve Bulgaristan'dan bazı mahaller dahi Dersaadet'te bulunan Rum patriğinin nüfuz-ı ruhanisi semeresiyle oldukça itaat ve inkıyada gelmiş ve nihayet Şark İmparatorluğu bayağı bir kuvvet peydasından sonra biraz donanma tedarikiyle Akdeniz'den Venediklilerin zapt eyledikleri sevhilden bazılarını dahi istirdada muvaffak olmuş idi. Maahaza şu istirdad-ı memalik kaziyesine evvelki hudut ve şevketin istiadesi (80)gibi bir mana verilemez. Bulgaristan'da Sırbistan'da Arnavutluk'ta filanda hep birer hükûmet-i müstakile bulunarak bahusus ki bunlar Şark İmparatorluğuna tâbi kalan mahaller üzerine çeşm-i hırs ve tama'ı daima açık bulundurmakta idiler.

İşte miladın 1294 senesinde Konya Devlet-i Selçukiyesinin inkırazıyla meydan-ı şevket ve şan hanedan-ı celilü'l-unvan-ı Osmanî'ye açık kaldığı zamanlar Şark İmparatorluğunun hali şundan ibaret olup Gazi Sultan Osman ve Sultan Orhan zamanlarında Marmara ve Bosfor'un cenup cihetleri yani Anadolu tarafında bulunan Şark İmparatorluğu memaliği kâmilten zir-i zapt-ı Osmaniyan'a geçtiği gibi Sultan Murad-ı Evvel ve Bayezid-i Evvel zamanlarında Marmara ve Bosfor'un şimal cihetinde yani Rumeli taraflarında vâki memalik dahi ağılebiyet üzere fetholunmuş ve Osmanlı orduları Kosova sahralarında ve Tuna vadilerinde parlattıkları kılıçları ile yalnız Şark İmparatorluğunun değil Avrupa'nın dahi yüreğini titretmiş idiler.

Kosova'da Sultan Murad'ın uğradığı felaket-i (97)³⁶facia Osmanlıları teşebbüsat-ı istila-karilerinden asla men etmemiş ise de Bayezid-ı Evvel'in yed-i gadr-ı Cengiz'de duçar olduğu felaket bu teşebbüsat-ı cihangiraneyi azim bir sekteye

³⁶ Kitabın basımı sırasında 80'den 97'ye atlanarak basım hatası yapılmıştır. Kitabın sonunda "İhtar" başlığıyla hatanın sadece numaralarda olduğu Ahmet Mithat'ça bildirilmiştir.

uğratmıştır. Eğer Cengiz galesi çıkmamış olsa idi İstanbul'un daha evvel yed-i Osmaniyan'a geçeceği şüpheden vareste olup gerek Cengiz'in fitnessi ve gerek muahharen Bayezid Han'ın şehzadeleri miyanında zuhur eden rekabet muharebeleri feth-i İstanbul'u Sultan Mehmed-i Sani-i Fatih Hazretlerine nasip eylemiştir. Maahaza Fatih zamanına gelinceye kadar İstanbul üzerine edilen birkaç hücumun semeresi olarak sur-ı haricî tamamıyla huyul-ı Osmaniye'nin cevelan-gahı olarak imparatorların hükümleri harice çıkamamakta idi.

Yed-i galibe-i Hazret-i Fatih ile İstanbul'un fethi miladın 1453 senesinde müyesser olarak umum müverrihler bu tarihi yalnız Şark İmparatorluğunun tarih-i inkırazı olmak üzere kabul etmekle kalmayarak hatta tarihin ezmine-i mutavassıta ile ezmine-i cedide arasında hadd-ı fasıl olarak dahi bu feth-i Konstantiniye tarihini kabul ederler ise de öteden beri (98)Yunanistan dâhili addolunan ve Şark İmparatorluğuna dahi tâbi olmuş bulunan yerlerin Osmanlılar tarafından tamami-i istilası bu tarihte vukua gelmiş olmayıp vilayet-i sairenin Devlet-i Aliye'ye tamami-i inkıyadı ancak yüz sene sonra müyesser olabilmıştır.

Vâkıa işin bu ciheti sırf tarih-i Osmanî'ye ait bir mesele ise de burada dahi şu kadarcık bir haber verelim ki İstanbul şehri feth ve istila olunduktan sonra Rumlar bu istilayı dahi evvelki Latin istilasına gibi muvakkat bir şey sanarak bir aralık Trabzon'da teşekkül eden imparatorluktan büyük büyük ümitler hâsıl eylemişler ise de Tuna sevhiline kadar mahaller idare-i Osmaniye altına geçmiş olduktan sonra artık bu ümide mahal kalmayacağı gibi asıl Mora ve mülhakatından ibaret bulunan Yunanistan'ın muhafaza-i istiklali hususundaki ümitleri dahi Hazret-i Fatih'in Ömer Paşa nam serdarı himmetiyle mahvedilerek oraları da üç sene zarfında zapt olunmuş ve dergâh-ı Osmaniyan'dan firar ederek Arnavutlukta ilan-ı isyan eyleyen İskender Bey'in müddetü'l-umur istila-yı Osmanî'ye mukavemeti de bir netice (99)hâsıl edemeyerek 1467 senesinde onun da vuku-ı vefatı üzerine bütün Arnavutluk Devet-i Aliye'ye itaat göstermiştir.

Berren vukua gelen işbu esfarda asakir-i Osmaniye'nin harekât-ı galibanesi pek mükemmel idiye de bahren henüz esbab-ı taarruz ve müdafaa mükemmel olmadığından Venedikliler ellerinde kalan mahallerin istirdadı daha ziyade suûbet göstermiş idi. Zira bunlar daha İstanbul'da Latin İmparatorluğunun tesisi esnasında istila eyledikleri yerlerden maada Şark İmparatorluğunun yed-i Osmaniye ile inkıraz ve mahvından sonra dahi Hristiyanlıkta olan cihet-i camia hasebiyle Rumlar ile bi'l-ittifak

ile birtakım yerleri de Venedik hükûmeti bayrağı altına sokmuşlar idi. Nihayet sevahil-i mezkûreden bazıları üzerine berren ve bazılarına dahi bahren varılarak nice muharebat-ı şedide ve medide üzerine bunlar birer birer ele geçirilmiş ve 1573 senesinde Venedikliler dahi artık sevahil-i Osmaniye tesmiyesi lazım gelen yerlerden yed-i istilalarını katiyen çekmeye mecbur olmuştur.

(100)DÖRDÜNCÜ BAB

YUNANİSTAN-I CEDİT

AN 1766 İLA...

(BİRİNCİ FASIL)

YUNANİSTAN'IN İLK TEŞEBBÜSAT-I İSTİKLAL-CÛYANESİ

AN 1766 İLA 1779

Tafsil- Yalnız Yunanistan'da değil Avrupa-yı Osmanî'nin her tarafında bulunan akvam-ı Nasraniye'de istiklal sevdalarını uyandıran Rusya devletinin amal-i cihangiranesi kaziyesi olmuş idi. Devlet-i Aliye-i Osmaniye Rusya'nın işbu amal-i cihangiranesine karşı en metin bir seddolmakla beraber devlet-i mezkûrenin en ziyade uzanıp tevessü edeceği mülk dahi mülk-i Osmanî olmakla ve fakat kuvvet ve şevket-i Osmaniye öyle kolaylıkla galebe edilebilir şeylerden olmamakla eğer Devlet-i Aliye'yi anasır-ı müterekkibesine fesat vererek zayıf düşürür ise hem onun mülkünden yerler alarak tevessü eylemek ve hem de Avrupa'nın sair taraflarına hücum edecek olur ise Devlet-i Aliye'nin taarruzundan masun kalmak gibi iki başlı bir menfaati hesap eylemiş idi.

(101)İmdi Rusya Devleti böyle bir hesap üzerine akvam-ı Osmaniye'yi ifsat için evvela birtakımlarının İslav cinsinden olması ve saniyen hemen kâffesinin Rum Ortodoks mezhebine tâbi bulunması cihetlerinden istifade arayarak Yunanistan hakkındaki teşvikatı ise Rumlardan evvel Karadağlıları uyandırmış ve binaenaleyh 1766 senesinde bunlar hükûmet-i Osmaniye'ye karşı isyan eylemiş idi. Rusya'nın Karadağ'da ve hatta Yunanistan'da bile teşvikat vâkıasından çarçabuk semere görmesi ve hâlbuki Bulgaristan cihetlerince bu semereyi daha pek çok sonra iktitaf edebilmesi emrinde bir büyük sebep ve hikmet vardır ki o da Yunanistan ve bilhassa Karadağ tarafları doğrudan doğruya hudud-ı Osmaniye dâhiline girmiş olmakla beraber Devlet-i Aliye'nin bu tebaayı yalnız umur-ı mezhebiyelerinde değil hatta birçok cihetlerce umur-ı

kavmiyelerinde dahi serbest bırakmış olması kaziyesinden ibarettir. Hele Karadağ'da yerli vladikalar ibtidai fetihten beri hükümden düşmeyerek bunlar hükm-i zamana göre kâh Devlet-i Aliye'ye arz-ı meskenet ederler ve kâh kendilerini bi'l-küllîye müstakil (102)hükümdar şeklinde gösterirler idi. Yunanistan'a gelince: Bu memlekete yalnız büyücek şehir ve kasabalarında yarı Türk ve yarı Rum olmak üzere peyda olan bir miktar ahali-i İslamiyeden maada Müslüman girmeyip mevaki-i askeriyede ikame edilen müstahfizlar memurin-i hükûmeti teyit ederler ve bunlardan maada zaptiye ve kır serdarı gibi efrat hep Rumlardan istihdam olunurlar idi. Bazı sarp ve sabû'l-mürur mahallerde ise Rum ahali bi'l-küllîye müstakil ve muhtar olarak canları ister ise hükûmet-i Osmaniye'ye hiç de müracaat etmezler idi. İşte bu sebeplere mebni Rusya memurlarının bunlar üzerindeki teşvikatı derhal tesiratını göstererek Karadağlılar bâlâda beyan olduğu üzere bir isyan-ı aleniye cesaret edince eğerçi bunlar bir dereceye kadar tedip ve tenkil kılınmışlar ise de şu isyan Yunanistan'da bulunan Rumların dahi gözlerini açmış ve cüretlerini artırmıştır.

Karadağlılardan alınan cüret üzerine Yunanistan tarafından en evvel ayaklanmış olan ahali Manya Sancağı ahalisidir. Bu sancak Mora şibh-i ceziyesinin cenub-ı (103)şarkisi cihetinde vâki kırk elli bin nüfuslu bir sancak idi dağları gayet sarp ve bununla beraber sevhili dahi yerlilerinden başka gemicilerin pek de takarrüp edemeyecekleri birçok limanları havi olduğundan ahali-i merkume öteden beri hükûmet-i Osmaniye'ye tamamıyla itaat etmemiş ve Trabzon'da kurulan Rum İmparatorluğunun son hükümdarı olarak buraya iltica eyleyen David Komnenos'un ahfadı addolunan Komnenos familyasından bir ihtiyarın riyaseti altında bir nevi istiklal üzere yaşaya gelmiş idiler. Bu reise 'Protoje Rust' denilir idi ki 'Birinci İhtiyar' demek olup bundan maada sair jeronetler yani ihtiyarlar dahi umur-ı kavmiyede rey ita ederler idi. İşte bu ahali hadd-ı zatlarında dahi pek cesur hırsız ve haydut olduklarından Karadağlılarda gördükleri numune üzerine 1769 senesinde bi'l-küllîye ref-i liva-yı isyan eylemişler ise de o zaman hükûmet-i Osmaniye şu isyan öyle tevahhuş nevinden bir şey olmayıp belki bir büyük fesadın netice-i semeresi olduğunu anlayarak bunlar üzerine derhal asker sevkiyle tedip (104)ve tenkillerine müsaraat göstermiş idi. Lakin yerlerin menaa ve ahali-i mezkûrenin şecaati sebebiyle isyan ve muharebe on sene kadar devam ederek nihayet 1779 senesinde isyan bertaraf edilebilmiş ise de ahali-i mezkûre bir daha kıyama cüret bulamayacak surette tenkil edilemeyip neyumma mütareke ve musalaha gibi bir suretle tesviye-i maslahat edilmiştir.

(İKİNCİ FASIL)

TEPEDELENLİ ALİ PAŞA

AN 1779 İLA 1821

Tafsil- Manyotlar işbu ilk isyanı eğerçi hadd-ı zatında bir isyan-ı umumi addolunacak şeylerden değil idiye de Yunanistan'ca hissiyat-ı vatanperverîyi uyandırarak sevda-yı istiklale gereği gibi kuvvet vermeye pek ziyade yardım eylemiştir. Usat-ı merkumeye muavenet için yalnız Memalik-i Şahane'den ahalisi Rum olan vilayetleri değil Avrupa'nın bilad-ı meşhuresini dahi seyahate çıkan memurlar “Barbar Türkler elinde esir kalarak artık takat getiremedikleri rıbka-i esareti (105)boyunlarından atmak için silaha sarılan Rum milletinin pişdarlarına muavenet lâzıme-i hamiyet-i Nasraniyettir” diye usatın lehinde ve hükûmet-i Osmaniye'nin aleyhinde o kadar sözler neşreylemişlerdir ki Devlet Aliye'ye tâbi olan bütün Rum ahalinin gözleri hükûmet-i Osmaniye'ye husumet ve asilerine şefkat nazarıyla bakmaya başladıkları gibi memalik-i ecnebiyece dahi bu hüküm tamamıyla hâsıl olmuş idi.

Rusya devletine gelince: Birçok kiliselere hediyeler ve birçok mekteplere kitaplar irsaliyle teveccüh-i ammeyi celbe çalışmaktan maada erbab-ı isyana ve muharrik-i fesat olanlara külli muavenet-i nakdiyede bulunur ve nefis-i İstanbul'da Fener Rumları dahi hissiyat-ı istiklal-cuyanenin uyandırılmasına yardım eyleyecek neşriyat ve muavenatta asla kusur etmezler idi.

Bu yoldaki teşvikatın en büyük tesiri yerlerindeki menaata isnaden zaten nim-i müstakil ve muhtar bulunan Manyotlar gibi ahali üzerinde vâki olacağı der-kâdır. Hâlbuki Yanya taraflarında Soli denilen nahiyenin ahalisi bulunan (106)Solyotlar evvelki Manyotlardan ziyade cesur ve öteden beri kendi kavimlerinin muhafaza-i istiklaline gayretkeş bir kavim olarak Manyotlardan sonra bunlar üzerine icra edilmeye başlanan teşvikat dahi tesirat-ı seriasını göstermekle Manyotları müteakiben bunlar dahi ref-i liva-yı isyan eylemişler idi.

Bu defa Solyotların isyanı Manyotların isyanına dahi şebih olmayıp o zamana kadar devam eyleyen neşriyat-ı Yunaniye semeresiyle bütün Yunanistan ve sair ahalisi Rum olan vilayetler ve Bükreş ve Marsilya gibi Rumluğa az çok münasebeti olan büyük şehirler ile bilhassa Rusya devleti her türlü muavenet tedarikinde müsaraat göstermeleriyle ve Solyotlar dahi anasıl Arnavut cinsinden olarak hakikaten cengâver

adamlar bulunmasıyla bunlar kendi üzerlerine gelen asakir-i Osmaniye'ye taraf taraf mukavemet eyleyerek işi gittikçe müşkülata sardırdılar.

O zamanlar Tepedelenli Ali Paşa henüz ilk mukaddeme-i içtihadında olarak Tırhala valisi bulunup Rumların şu isyanını men edecek iktidar ise ancak kendisinde (107)görölmüş olduğundan Yanya valiliği müşarünileyhin uhdesine tevcih olunmuş ve binaenaleyh Ali Paşa dahi külliyetli Arnavut askeriyle Solyotları tazyike başlamış idi ancak Solyotlar Yunanistan'ın istirdad-ı istiklali gayretinden ziyade kendi gayret-i kavmiyeleri cihetiyle Ali Paşa'nın tazyikat-ı vâkıasından bi-t-tevahhuş son dereceye kadar mukavemeti göze aldirdılar. Binaenaleyh 1790 senesinde Ali Paşa'nın bunlar üzerine göndermiş olduğu kuvve-i askeriye bir münasip mahalde karşılayarak hakikaten hunrizane bir muharebe ile ricata mecbur eylediler.

Solyotların işbu galebeleri bayağı bir temin-i istiklal makamına kaim olup Yunanistan ise bu galebeyi alkışlar ile ayyuka çıkarmış ve taraf taraf teşekkül eyleyen ihtilal komiteleri adeta bir isyan-ı umumi tehiyatını ikmale başlamış olduğundan Ali Paşa mağlubiyet vâkıası hicabından ziyade bilahare işin sarpa sarmasından ürkerek Arnavutlukça kuvvetini tezyitten maada serdarlarını Yunanistan içine dahi saldırarak kâffe-i nukât-ı mühimmeyi işgale başlamış idi. Bu suretle Solyotların sair (108)taraf lar ile iltisak ve tarik-i muhaberesini kestikten sonra 1792 senesinde bunların üzerine bir hücum daha eyledi bu defa Solyotların Arnavut askerine gösterdikleri mukavemet hakikaten akıllara hayret verecek bir şey idi. Ölümü gözlerine alan ve artık ölüm dahi kayıtlarında bulunmayan siba-yı vahşiye gibi dişisi erkeği silah be-dest-i mukavemet olarak feda-yı can edinceye kadar dövüşürler idi. Nihayet galebe Ali Paşa askerinde kaldı ise de Solyotların mağlubiyetleri dahi Ali Paşa nazarında bir galibiyet kadar hüküm göstererek bunlar aleyhine asıl galebe sayılacak bir şey var ise o dahi kendilerinin Soli Dağlarından çıkarılmaları kaziyesi olduğunu nazar-ı dikkate aldı. Lakin bu maksat dahi husulü envai muhazırı mucip olacak bir şey idi. Maahaza o zamanlar Ali Paşa Yanya valiliği sıfatını bir nevi Arnavutluk ve Yunanistan krallığı suretine tahvil etmeyi dimağına koymuş bulunduğundan bir cihetçe bütün Yunanistan'ı kendi hüküm ve nüfuzu altına almaya gayret eylediği gibi diğer cihetten dahi şu Solyotları mahvederek âleme karşı bir eser-i (109)celâdet göstermek için 1800 senesinde Soli üzerine bir hücum daha tertip eyledi. Bu defaki muharebe evvelki mukatelattan daha şiddetli olup tamam üç sene imtidad eylemiştir. Her biri bir kanlı dram teşkili için müthiş bir zemin teşkil eyleyecek olan müsademattan sonra nihayet

Solyotlar mahv derecesine gelerek bakıyyetü's-süyufu arz-ı teslimiyet göstermekle Ali Paşa bunların istimanını ancak tebdil-i mekân etmek suretiyle kabul eyledi ve akdolunan mukavele mucibince Solyotlar dahi Parga taraflarına hicret ettiler. Ary Scheffer isminde bir mahir ressam Arnavutlar ile Solyotlar arasındaki şu kanlı vukuat üzerine bir levha resmederek bunda mukatele-i vâkıayı o kadar müthiş göstermiştir ki levha-i mezkûre kendisinin medar-ı iştiharı olduktan fazla Yunanistan istiklalini teşvike çalışanlar için dahi bir medar-ı ifsat olarak bunun yüzlerce nüseh-ı matbuası Avrupa'nın her tarafına neşredilip Yunan isyanı lehinde şefkat-i umumiye tahrike medar-ı ittihaz kılınmıştır.

Ali Paşa'ya gelince: Arnavutluk ve Yunanistan taraflarını (110)kendi idare-i müstakilesi altına almak azmini büyülttükçe büyülterek o zamanlar Napolyon Bonapart'ın Arnavutluk ve Hırvatistan taraflarına sevk-i asker etmesinden istifade tahrisiyle Fransızlara arz-ı hizmet ve cümleye mesarat gösterdi ise de bu suretle Bab-ı Âli'nin husumetini kazanacağını anladığı gibi Fransızların politikası dahi adeta bir hareket-i mecnunaneden ibaret olup bilahare Devlet-i Aliye'nin yed-i tedip ve tenkilinde yalnız kalacağını düşünerek ve bir yandan dahi İngilizlerin teşvikat-ı mütekailesinden başka ümitlere düşerek Fransızlardan defaten yüz çevirmiş ve Bab-ı Âli'ye gönderdiği arizalar ile memur eylediği adamlar o anda bütün Arnavutluk ve Yunanistan Ali Paşa'nın elinde bulunmakla bunları Devlet-i Aliye-i Osmaniye'nin yed-i ihtiyarına teslim eylediğini ve şu kadar ki bu sırada bir yandan Fransızlar ve İngilizler o havalide harekât-ı askeriye icra ve amal-i nüfuz eyledikleri gibi Ruslar dahi Rumları bir isyan-ı umumîye teşvik eylemekte bulunduklarından eğer elinde bulunan vilayetler kendisinde ibka edilecek olursa bu tehlikelerin cümlesini bertaraf edebileceğini Bab-ı (111)Âli'ye temin eyledi. Binaen-ala-zalik hemen bir hidiviyete mahsus olan istiklal ile havalı-i mezkûreyi kâmilten Ali Paşa'nın taht-ı idaresinde bıraktılar.

Hükmolunabilir ki Yunanistan'ın nail-i istiklal olmasına cümleden ziyade sebebiyet göstermiş olan Tepedelenli Ali Paşa olmuştur. Zira kuvve-i kahiresiyle bütün Yunanistan'ı zir-i zapt ve istilasına aldığı zaman bütün bütün ilan-ı istiklal etmesi için Rumları taht-ı makhuriyette bulundurmayıp bilakis teveccühlerini kazanmak lazım olduğunu derpiş eyleyerek peyda eylediği vesait ile Rumların dimağındaki sevda-yı istiklali bir kat daha kuvvetlendirmiş ve şu kadar ki bunların arzu eyledikleri istiklal ancak Arnavutlarla ittihat suretinde husule geleceğini ve zaten Solyotlar misillü Yunanistan'ın istiklaline en ziyade gayret eylemiş olan ahali dahi hep Arnavut

bulundugunu ve eger kendisi hukumdar intihap edilecek olur ise maksut olan istiklal hemen elde bulundugunu temine baslamis idi. Diğ er cihetten ise gerek zulmen gerek cebren ahaliden tahsil eylediğ i emval ile o kadar hazineler cem eylemiş (112) idi ki her ne zaman murad eyler ise azim bir ordu ile senelerce muharebe edebilecek iktidarı hâsıl etmiş idi.

Ali Paş a'nın bu hali İstanbul'u azim bir endişeye duçar eylediğ i gibi Paş o Bey namında bir Arnavut nasılsa Ali Paş a'nın mazlumu olarak hemen idam edilmek üzere iken Dersaadet'e can atmış olduğ undan o dahi Tepedelenli'nin tepesi delinecek bir asi bir mütehakkim olduğ unu rical-i devlete güzelce anlatarak hele Ali Paş a merkum Paş o Bey'i öldürtmek için İstanbul'a iki nefer suikastç ı göndermesi ve bunlar yakayı ele verdikleri zaman her şeyi itiraf etmiş bulunması üzerine artık Ali Paş a'nı yaş aması muzır görülmüş ve binaenaleyh katline ferman sâdır olmuş idi.

Ali Paş a bu hali hisseder etmez Yunanistan'ca peyda eylediğ i taraftarları vasıtasıyla umum Rumlara silah dağıtmak ve onlardan dahi azim bir ordu teşkil etmek teşebbüsatine kıyam eylediyse de idamı fermanını hamil olan Hurşid Paş a pek akil davranarak güya Ali Paş a (113) ile bir mülakat ve müzakere edeceğ i vesilesiyle merkumu birkaç dilâverin dane-i maharetine hedef ettirmiş ve 1822 senesinde Ali Paş a maktulen vefat edince tasminat-ı istiklal-cuyanesini dahi neticesiz kalmıştır.

(ÜÇÜNCÜ FASIL)

MORA İSYAN-I UMUMİSİ

AN 1821 İLA 1830

Tafsil- Bir yandan Tepedelenli Ali Paş a kendisini devletin hışmından kurtarmaya çalışmak ve maahaza Hurşid Paş a'nın tedbiri ile maktul düşmek üzere olsun diğ er cihette bütün Mora Rumları Tepedelenli Ali Paş a tarafından vuku bulan teşvik ile umumi bir isyana kıyam eylemişler ise de bu isyan Ali Paş a'nın evvelce zannetmiş olduğ u üzere Arnavutluk ve Yunanistan'ı kendi idare-i müstakilesi altında bir krallık suretine ifrağ için olmayıp belki Yunanistan'ın istiklali maksadına mübteni idi. Maahaza gerek Rumlar ve gerek Avrupa'ca bunların davasını iltizam eden İngiltere ve Fransa ve Rusya gibi devletler mücerret Yunanistan'ın bir krallık olmasını istemiyorlar idi. Belki (114) zaten Devlet-i Aliye'nin idare-i umumiyesine mukabil bir nevi muhtariyet-i idareye malik demek olan Rumlar için otonomi yani idare-i muhtare itasından ve kendi üzerlerine bir Hristiyan vali tayininden ibaret bir iddia ile ş u isyan

meydana çıkmış idi. Ancak Bab-ı Âli bir Tepedelenli Ali Paşa'nın taht-ı itaate almaya muvaffak olduğu Mora'yı koca bir Devlet-i Aliye'nin behemehâl teskin edebileceği hesabıyla bu davaları teslim etmeyip Mora üzerine asker göndermeye başladı.

Eğer Devlet-i Aliye o zamanlar şedit ve medit Rusya muharebatı bakıye-i taabı ile gayet yorgun bulunmasa idi vâkıa bir Mora isyanını bertaraf eylemek işten bile addolunmaz idi. Ancak muharebat-ı hariciye yorgunluğuna bir de dâhilen birçok vilayetlerde birçok türediler zuhuru ve buna mukabil Yunanistan'ın her taraftan hem de alenen himayet ve muavenet görmesi isyanın uzadıkça uzamasına sebep olmuştur.

Mora isyanı tamam dokuz sene devam ederek Kolokotronis ve Markos Botsaris ve Miaoulis ve Mavrokordatos ve Mavromichalis ve Konstantinos Kanaris gibi rüesa kah (115)tenkil olunmak ve kah yine baş kaldırmak üzere isyanı idame ederler idi. Vâkıa Yunanîlerin bazı musadit-i vâkıada gösterdikleri gayretler asla kabil-i inkâr olamayıp ezcümle Missolonghi nam kasabanın müdafaasında olanca kuvvetlerini son derecelere kadar sarf eyledikten sonra cephaneye ateş vererek berhava etmiş bulunmaları dahi meyusane kahramanlıklarının başlıcalarındandır. Ancak bunlar isyanda ne kadar sebat ve metanet gösterdiler ise hükûmet-i seniyye dahi esbab-ı tenkiliyede o kadar iktidar göstererek bir aralık olmuş idi ki Yunanistan kâmilten itaat altına girmiş idi. Ancak Missolonghi vakası Avrupa'ca bütün gayret-i Hıristiyanıye erbabını heyecana getirerek şu biçare Rumların behemehâl eyadi-i Osmaniyanın kotarılması bütün efkâr-ı umumiye tarafından rey edilmeye başlandığından 1828 senesinde Fransa ve İngiltere ve Rusya'nın muhtelit donanması Yunanîlerin metalibini aynen ve sarahaten iltizam suretiyle Navarin Limanına gelerek bir nümayiş icra eylediklerinden mezkûr limanda bulunan donanma-yı hümayun dahi Osmanlı sularına girmeye hiçbir hakkı olmayan (116)bu ecnebi donanma üzerine dane-i müdafaayı isale başlamış ve işte bu suretle bed olunan muharebede donanma-yı hümayun yanıp mahvolmuştur.

İş bu dereceyi bulduktan yani bir Mora isyanı meselesi bir mesele-i umumiye-i düveliye rengini aldıktan sonra dahi Devlet-i Aliye-i Osmaniye Mora üzerindeki hukuk-ı hükümransini muhafaza ve usatı tenkil gayretine fütur getirmemiş ise de düvel-i muazama ve bilhassa Fransa devleti haksızlığın son derecesine kadar varmak suretiyle “Avrupa efkâr-ı umumiyesi Mora'da bulunan Hristiyanların mahvına rıza gösteremiyor. Biz dahi efkâr-ı umumiyenin hissiyatına tatbik-i muameleye mecburuz” diye Mora'ya asker sevkine kadar varmakla Devlet-i Aliye böyle bütün Avrupa'ya karşı

muhalefete muktedir olamayarak Avrupa'nın ilâ-nihaye bir numune-i hakşikenanesi olan Yunan istiklaline rıza göstermeye mecbur olmuştur.

İmdi Yunanilerin kendi galebe-i mahsusaları semeresi olarak değil mücerret Avrupa'nın açıktan açığa müdahale-i müsellahası semeresi olmak üzere Yunanistan-ı cedidin (117) kabul ve ilan-ı istiklali 1830 senesi Şubatının üçüncü günü vukua gelmiştir ki o zamandan beri Yunanistan Avrupa hükûmat-ı kraliyesi idadına dâhil olmuştur.

(DÖRDÜNCÜ FASIL)

AHVAL-İ AHÎRE

AN 1830 İLA...

Tafsil- Yunanistan'ın ilan-ı istiklaliyle oraya bir kral nasb olununcaya kadar güzهران eyleyen iki sene zarfında Yunan meselesi bütün ukalayı güldürecek bir mesele olmak suretiyle Avrupa'yı alelumum eğlendirmiş idi. Yunan istiklali mücerret düvel-i muazamanın müdahalesi sayesinde husule gelmiş bulunduğu halde palikaryalar bu minnettarlıktan utanarak adeta Avrupa müdahalesini kabul eylemiş olduklarına nedamet göstermeye kalkışmasınlar mı?

Bu nedamet mücerret Yunanistan'a bir ecnebi prensin kral olmaması davası suretinde kendisini meydana koymuş idi. Avrupa ise Yunanîlerin kendileri miyanında kabule şayan bir prens bulunamayacağından behemehâl Avrupalı bir prensin Yunanistan'a kral olması reyinde (118)bi'l-ısrar muahharen Belçika kralı olan Saxe-Coburg prensine Yunanistan krallığını teklif eylemiş ise de prens-i mumaileyh böyle bütün Avrupa hanedan-ı hükûmranileri miyanında eğlence olan bir sandali-i hükûmeti kabul etmemiş idi.

Nihayet Bavyera kralının henüz sabi bulunan ikinci oğlu Otto 1832 senesi Martının yedinci günü kral intihap olunmuş ise de bu intihaba dahi Yunanîlerin kısm-ı küllisi itiraz ve muhalefet ederek mutlaka bir ecnebi prensi kabul etmemek davasında ısrar göstermişler idi. 1835 senesinde buluğu ilan olunan biçare Otto 1862 senesine kadar hükûmet sürebilmiş ise de artık bu hükûmet dahi bir nevi oyuncaktan başka bir şey değil idi. Yunanîler her ne derler ise kabule mecbur olup hatta kendi maiyetinde Bavyera'dan gelmiş olan Bavyeralı memurları filanları kâffeten tarda mecburiyet görmüş ve Atina'da adeta misafir gibi bir suretle oturmakta bulunmuş idi.

Yunanîler ise biçarenin şöyle misafiret suretiyle (119)ikametini dahi bir türlü razı olamadılar. Zikrolunan 1862 senesinde Atina'da içtima eyleyen bir cemiyet-i isyaniye biçare Otto'yu memleketten kaçırtmış idi. Ancak Avrupa yine araya girerek Yunanîler miyanında hükûmet-i cumhuriye ve yahut kendilerinden bir prens intihabı gibi amal-i müşevveşe erbabını tekdir ile bu kere dahi Danimarka prenslerinden George intihap olundu ve Birinci unvanıyla Yunanistan'a getirildi. Bu prensin oğlu ve veliahdı Rum Ortodoks mezhebinde ve Yunan milliyeti dâhilinde terbiye edilmek şerait-i intihabiyesi cümlesindendir.

Yunanlılar ibtida istiklallerini istirdad için edilen teşvikat-ı kalemiye üzerine kendilerini hakikaten Herküllerin Aşılların ahfadı bir alay kahraman addederek İskender-i Kebir'in tesis eylemiş olduğu hükûmet-i cihangirane misillü bir hükûmeti dahi kendileri tecdiden ihya edebilmeyi bir maksad-ı mahsus-ı milli ittihaz eylemişlerdir. Binaenaleyh ilk istiklallerinden beri Memalik-i Şahane'den ahalisi Rum olan vilayetlerde envai ifsadattan hali kalmadıkları cihetle kralları bulunan Otto'nun hal'i ve şimdiki kralları bulunan George'un (120)celbi gibi asar-ı muvaffakiyetlerinden bir kat daha cüretleri artmış ve binaenaleyh Girit ceziresi ahalisini isyana teşvik eyleyerek bir yandan dahi kendileri muavenetle işi epeyce alevlendirip hatta birkaç Avrupa devletinin muavenet-i maddiye ve maneviyelerine de nail olmak derecelerine gelmiş iken Osmanlı donanması Yunan sevhiline sevk olunur olunmaz akılları başlarından gitmiş ve Girit erbab-ı isyanına muavenet sevkine memur olan Arcadia isminde bir vapurları dahi bir Osmanlı vapuru tarafından hücumu duçar olarak ahz ve girift kılınmış olunması üzerine Girit hakkındaki emelleri husule gelememiş idi. Ondan sonra Yanya ve Yenişehir taraflarına birçok haydut fırkaları sevkiyle bir iş çıkarmaya çalıştıkları sırada Osmanlı ve Rusya muharebesi zuhur ederek güya Yunanlılar dahi Devlet-i Aliye'ye ilan-ı harbe hazırlanmışlar ise de hudud-ı Yunaniye üzerinde bulunan ordunun heybeti bunları yerlerinden kımıldanamamaya mecbur eylemiş idi. Hâlbuki Rusya ve Osmanlı muharebesinden sonra Berlin'de teşekkül eden bir kongre güya Yunanîlerin Devlet-i Aliye'ye ilan-ı harp etmemiş olması düvel-i muazzamadan bazıları tarafından verilen nasihat semeresi (121)olarak bu halde Devlet-i Aliye'nin Yunan'a bir miktar yer vermesi lazım geleceğini rey etmesiyle Yunanîler sevinçlerinden çıldırmak derecesini bulmuşlar ve fakat Devlet-i Aliye'nin mücerret Avrupa hatırına riayeten vermek istediği yerlerle iktifaya yanaşmayıp kendi mülklerinin iki buçuk misline müsavi mahalleri zapt-ı daiyesine kıyam eylemişlerdir.

Bunun üzerine birçok muhabere ve münazaa devam eyledikten sonra Berlin’de bir de konferans teşekkül ederek vâkıa Yunanistan’ın bir mislinden mütecaviz mahalleri terk etmek lazım geleceğini ceffe’l-kalem hükmeylemiş ise de Devlet-i Aliye-i Osmaniye ol miktar araziye vermemek emrinde ısrar eyleyerek nihayet Yunan ile bir itilaf husule gelmiş ve Yenişehir ve Yanya taraflarından bir miktar arazinin Yunan’a terkiyle iş bitirilip bu suretle hudud-ı Yunaniye biraz daha tevessü eylemiştir.

(İFADE-İ UMUMİYE)

Yunan-ı kadim milletin ulum-ı şetta adeta yeniden ve yahut Mısır ve Fenike ve Keldanya’dan gelen bazı esas fûnunu tecdit ve tevsien meydana koyarak benî beşerin terakkiyat-ı medeniyesini istihsal hususundaki hizmeti asla inkâr (122)olunamaz. Medeniyet dairesine girmiş olan milletlerin kâffesi Yunanîleri üstad-ı evvel olmak üzere kabule mecbur olup hatta Latin milletine mensup olan Romalılar ve muahharen Araplar ve en sonra Avrupalılar kendilerini bu millet-i kadimenin şakirdi addetmekle iftihar eylemişler ve onlardan aldıkları derece-i ulumu tevsiye himmet buyurmuşlardır.

Ancak şimdiki Yunanîleri onların ahfadı addetmek muhal-ender muhal olup Yunanîler her ne kadar bu davada bulunacak olsalar ve davalarında ne kadar ısrar eyleseler o kadar inat ve cehaletleri asarını meydana koymuş olurlar. Bir kere asar-ı kadimede görülen Yunan-ı kadim çehresi şimdiki Yunanîlerde yoktur. Çehrelere nazaran tayin-i milliyet meselesi elyevm o kadar mühim bir şeydir ki hangi milletin hangilerine mensup olduğunu tayininde ekseriya bu meseleye müracaat eylerler. Hâlbuki eski Yunanîler bir aralık Makedonyalılara mağlup olarak bunlar ise pek de reddolunamayacak akvale göre Arnavut oldukları gibi bir aralık dahi Romalılara mahkûm olarak şu halde ırklarına iki defa ecnebi kanı karışmış idi. Üçüncü derecede olarak Slavlar bunlarla ihtilat (123)etmiş bulunduğu gibi en sonra dahi Avrupa ehl-i salibi ile Osmanlılar bunlara az çok karışmışlardır. Binaenaleyh yeni Yunanîler eski Yunanîlerden bi’l-külliyeye başka ve melez bir millettirler.

Hatta lisanca dahi eski Yunanîlerin yenilerden o kadar farkı vardır ki elyevm ‘Hellenica’ denilen Yunan-ı kadim lisanını olur olmaz üdeba-yı Rum bile anlayamazlar. Bu lisan-ı kadimin bazı bakiyesine birçok elfaz-ı cedidenin ilhakıyla husule gelen yeni Rumca ise Rumların Yunan-ı kadim evladı olduklarına delalet edemez. Zaten Yunan-ı kadim lisanı gibi esaslı olan ve elsine-i cedidenin bile maderi addolunabilen bir lisanın bi’l-külliyeye mahvolması hemen kabil olamayıp o lisanın hüküm sürdüğü mahallere

sonradan gelen ahalinin dahi az çok lisan-ı mezkûra mağlup ve onunla mütekellim olması zaruridir.

İmdi Romalıları mahkûm olduktan sonra artık Yunanistan tarihine hatime çekmek en münasip yol oldu ise de müverrihler Şark İmparatorluğunu nispet edecek daha münasip bir taraf bulamadıkları için mezkûr imparatorluğu devlet-i Yunaniyenin bakiye-i mütemadiyesi gibi bir surette telakki etmişlerdir. Yoksa asıl Yunanistan-ı (124)kadim addolunan memalik Şark İmparatorluğunun ancak bir hums-ı garbisini teşkil edebilir ve sair aksamı ise Arnavut Bulgar Laz ve sair bazı Asya akvamından ibaret bulunur idi.

Devlet-i Aliye-i Osmaniye’de eğer mahv-ı milliyet ve kavmiyet politikası olsa idi Rumluğun bi'l-küllîye mahvolarak isimleri bile kalmayacağına şüphe edilmez idi. Zira Osmanlılar bu mahallere geldikleri zaman zaten Rumluk mahvolmak üzere bulunup İslavlık ile Latinlik bunların yerlerini tutmakta idiler. Fakat Devlet-i Aliye-i Osmaniye şark kilisesi demek olan Rum Patrikliğini muhafaza ile Rum kavmine imtiyazat-ı vâsie ihsan buyurmuş ve hatta Fener Mahallesi adeta Baz Ampir’in bir mahallesi hükmünü alarak beka bulmuştur. Bundan maada Devlet-i Aliye-i Osmaniye Yunanistan’ı Türkleştirmeye hiç gayret etmeyerek bilakis Rumların muhafaza-i kavmiyetlerine medar olan cemiyetlerini muhtar bıraktığı gibi Fenerli Rumları dahi kendi hizmet-i siyasiyesinde kullandığından işte bu suretle Rumlar mahvolmadıktan başka bilakis Bulgarların İslavlığı hemen unutulmak derecelerine gelerek bayağı Rum addolunmaya takarrüp eylemişlerdir.

(125)İmdi kavmiyetleri bu suretle muhafaza edilen bir halkın hükûmet-i galibelerinde kuvvet-i zaafa yüz tuttuğunu müteakip biraz da teşvikat-ı hariciye görmesi üzerine istirdad-ı istiklal davalarına kıyam etmeleri tabii olur.

Şimdiki Rumlara gelince bunlar gayet zeki ve çalışkan adamlar olup hamiyet-i milliye gayret-i vataniyeleri dahi pek ziyade ise de her hususça ifrat ve tefritin gülünç olacağı gibi Yunanîlerin dahi daima ya ifrata ve yahut tefrite kadar varmaları kendilerini ciddi ve ağırbaşlı adamlar olmak üzere telakkisini men eyler.

Bazı ukalâ şarkta Osmanlıların zevaline mukabil şarkın Rumlar elinde idare olunabileceğini tahayyül ederler ise de muvazene-i milelde Rumların Osmanlılara kaim-i makam olabilmelerine adeta hiç imkân yoktur. Bir kere bu millet meziyet-i askeriyesini bi'l-küllîye kaybetmiş olup vâkıa Solyotlar ve Manyotlar gibi bazı

taifelerinin menaat-i mahalliyelerinden neşet eyleyen kahramanlıkları münker değil ise de o kahramanlık yine kendi mahallerinde mümkün olabilip yalnız haydutluğa yarar. Yoksa Türk ve Rus (126)ve Fransız milletleri gibi Yunanîlerin bir millet-i askeriye olabilmeleri hakikaten müstated olup bunlar olsa olsa gemicilikte ve ticarete büyük behreler peyda edebilirler. Zaten miktarları da akvam-ı saire-i şarkiyeye nazaran cümlesinden dahi azdır.

Yunanîler miyanında ulum ve fûnun-ı cedide epeyce münteşir olmuş ise de daha ziyade intişarını taassub-ı millileri men etmektedir. Bunlar kendi lisanlarından maada elsine tahsilini adeta kibir ve gururlarına münafî görerek dünyada bir lisan var ise o dahi Rum lisanı olduğuna ve Rum lisanını bilen bir adam için elsine-i saire öğrenmek ayıp sayılacağına kani olurlar. Ulum ve fûnun lisanlarında birçok tabiratın eski Yunancadan ahz ve iktibas edilmekte olması bunların tezayüd-i kibirlerine yardım eylemektedir. Vâkıa taassubun bu derecesine bir şey denilmeyebilir ise de Avrupa lisanlarının elyevm havi oldukları kütüb-i fenniyyeye nazaran şimdiki yeni Yunanîlerin kütüphaneleri adeta bomboş addolunacağından Yunanîler bu taassuplarına nihayet vermeyecek olurlar ise hakikaten şimdiki derecelerinden ziyade terakki edemezler.

...

(YUNANİSTAN TARİHİ)FİHRİST

Sahife

- 2 MUKADDİME
4 İCMAL-İ AHVAL-İ COĞRAFİYE
12 TAKSİMAT-I TARİHİYE

(BİRİNCİ BAB) YUNANİSTAN-I KADİMİN DEVR-İ EVVELİ

- 17 Birinci Fasıl – İbtidâ-yı Tarih-i Yunanistan
20 İkinci Fasıl – Truva Muzafferiyet-i Meşhuresine Kadar
31 Üçüncü Fasıl – Medik Muharebesinin Zuhuruna Kadar
35 Dördüncü Fasıl – Medik Muharebesi’nden Ispartların Atina’yı İstilasına Kadar
40 Beşinci Fasıl – İskender-i Kebir’in Zuhuruna Kadar

(İKİNCİ BAB) YUNANİSTAN-I KADİM TARİHİNİN KISM-I SANİSİ

- 44 Birinci Fasıl – İskender-i Kebir
54 İkinci Fasıl – Achaeen Heyet-i İttihadiyesi
58 Üçüncü Fasıl – Yunan’ın Roma İstilasına Altına Girmesi

(ÜÇÜNCÜ BAB) ŞARK İMPARATORLUĞU

- 63 Birinci Fasıl – İslavların İstilasına Kadar
70 İkinci Fasıl—İstanbul’un Ehl-i Salib Tarafından Fethine Kadar
75 Üçüncü Fasıl – Latin İmparatorluğu
78 Dördüncü Fasıl – İstila-yı Osmanî’ye Kadar

(DÖRDÜNCÜ BAB) YUNANİSTAN-I CEDÎD

- 100 Birinci Fasıl – Yunanistan’ın İlk Teşebbüsât-ı İstiklal-cuyanesi
104 İkinci Fasıl – Tepedelenli Ali Paşa

113 Üçüncü Fasıl – Mora İsyan-ı Umumisi

117 Dördüncü Fasıl – Ahval-i Ahîre

121 İFADE-İ UMUMİYE

(İHTAR)

İşbu Yunanistan tarihinin sahife numaraları 80’den sonra 97’ye atlamış ise de sehv yalnız numaralardan ibaret olup 80 numaralı sahifenin son kelimesi olan ‘felaket’ lafzının sıfatı 97 numaralı sahifenin ilk satırındaki ‘facia’ lafzı olmakla mevad-ı mündericede asla yanlışlık olmadığı ihtar kılınır.